ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ОДЕСЬКЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ТОВАРИСТВО

ЗАПИСКИ З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

ВИПУСК 16

ОДЕСА
2005

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

ББК 81.43:47-91я43
УДК 811.11:13(067)
З 32

Збірник є фаховим виданням і вміщує статті з питань романо-германської філології і викладання іноземних мов.

„Записки з романо-германської філології" видаються за рішенням Ради факультету РГФ Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. Постанова Президії ВАК України за № 3-0511 від 10.11.99 включає цей збірник наукових праць до переліку № 3 (позиція 7) фахових видань, в яких дозволяється публікувати результати дисертаційних досліджень.

Редакційна колегія:
проф. Колегаєва І.М.
(головний редактор),
доц. Петлюченко Н.В.
(відповідальний секретар),
проф. Бровченко Т.О.,
проф. Корсаков А.К.,
проф. Кухаренко В.А.,
проф. Таранець В.Г.,
проф. Голубенко Л.М.,
доц. Костильова Е.І.,
доц. Матузкова О.П.

Друкується за рішенням Вченої ради
факультету романо-германської філології ОНУ

© Одеський національний університет, 2005
© ПП Фенікс, 2005

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І.І. МЕЧНИКОВА

СТАТТІ

Л. Л. Букреева, Н. Н. Веляник

СПЕЦИФИКА ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОЙ МАНЕРЫ ГЮНТЕРА ГРАССА В РОМАНЕ "ЖЕСТЯНОЙ БАРАБАН"

Лингвостилистическое исследование художественного текста предполагает выявление в первую очередь его функциональной направленности, что осуществляется лишь в результате глубокого и всестороннего анализа всех его составляющих, к которым относится и авторская концепция. Под авторской концепцией подразумевается система взглядов автора и его отношение к фактам, событиям, действиям, изображённым в произведении. Для понимания концепции автора целесообразно исследовать всю структуру художественного текста, включая авторскую манеру повествования, посредством которой в художественном тексте отображаются свойственные автору видение мира и способ мышления. В этом смысле правомерно говорить об "образе повествователя". Данным понятием оперируют в своих работах В. В. Виноградов, М. М. Бахтин, Г. А. Гуковский, М. П. Брандес и др. Понятие образа автора было предложено В. В. Виноградовым в начале 20-х годов прошлого столетия: "Образ автора – это сквозной образ произведения, его глубинный связующий элемент, который способствует объединению в единое целое отдельных частей, пронизывает его единым сознанием, единым мировоззрением, единым мироощущением" [2, 253]. Однако к началу XXI века наукой так и не дано чёткое терминологическое определение данного понятия. Известны давние дискуссии о соотношении образа автора в конкретном произведении с реальной действительностью и определённой личностью, создающей свой художественный мир. Так, по М. М. Бахтину образ автора есть "организующий формально-содержательный центр художественного видения" [1, 172].

Подход к категории образа автора М. М. Бахтина несколько отличается от трактовки данной категории В. В. Виноградовым, который в основу понятия кладёт речевую структуру авторского повествования, в то время как М. М. Бахтин рассматривает это понятие в плане отношения автора к героям. В. В. Виноградова в его теории о языке художественной прозы привлекало проявление авторской индивидуальности. С образом автора в художественном мире он связывал авторский стиль, авторскую точку зрения - "концентрированное

воплощение сути произведения, объединяющее всю систему речевых структур, подчинённую принципам и законам словесно-художественного построения" [2, 57].

В индивидуальном стиле осуществляется не только зависящий от "лингвистического вкуса" писателя своеобразный отбор и использование разнообразных речевых средств, не только манифестация присущих данному автору принципов композиции литературно-художественных единств, но и индивидуальный синтез форм и типов композиционной структуры литературных произведений [4, 126]. Манера говорить и воспринимать мир, а в конечном счёте – склад ума и эмоциональный характер автора обнаруживаются не в прямом изложении чувств, а в своеобразном повествовательном монологе [8, 234].

В силу иронического склада ума спектр комического у Гюнтера Грасса необычайно широк: от тонкой иронии до гротескных преувеличений и едкого сарказма. В основе иронического художественного мышления лежит особый тип восприятия и отражения действительности, характеризующийся осознанием противоречивой природы любого жизненного явления и человеческих характеров, стремлением к всестороннему и объективному взгляду на мир.

Литературная энциклопедия даёт следующее определение иронии - это "форма выражения мысли, когда слово или высказывание обретают в контексте речи значение, противоположное буквальному смыслу или отрицающее его" [11, 179]. Ирония, независимо от того, какой характер она имеет – сатирический или юмористический – это антагонизм плана изображения и плана выражения. Читатель вычитывает другой смысл, чем тот прямой, что, вытекает из изобразительного ряда. "Нетождественность сатирического образа факту или явлению жизни свидетельствует об условности этого образа. Эта условность создаётся самыми различными средствами, среди которых, прежде всего, можно выделить гиперболу или гротеск" [3, 22].

Чаще всего под термином гротеск понимают приём предельного преувеличения в сатире. "Гротеск (от французского *grotesque* – смешной, забавный, из ряда вон выходящий) – преувеличение черт внешности, свойств характера, поступков, с целью обнаружения их комизма и нелепости, выражающееся в таком сочетании, которое в реальной действительности не встречается" [7, 161]. С. И. Ожегов в своём Словаре русского языка гротескным называет "изображение чего-либо в фантастическом, уродливо-комическом виде" [10, 126]. А в Литературной энциклопедии гротеск определяется как "один из видов типизации, при котором деформируются реальные жизненные соотношения,

правдоподобие уступает место карикатуре, фантастике, резкому совмещению контрастов" [11, 401].

Однако, следует заметить, что гротеск как художественный приём постоянно эволюционирует. В античности гротеск был связан прежде всего с мифами и языческими представлениями людей, в эпоху Ренессанса – с народной смеховой культурой. На каждом новом этапе художественного развития человечества гротеск выступает в своём новом обличье. В зависимости от конкретных задач литературы и искусства на первый план выдвигаются те или иные его функции. Расширение семантического поля и функций гротеска происходит и в эпоху модернизма. Так, в своей монографии "Проблемы комизма и смеха" В. Пропп полагает, что в гротеске преувеличение достигает таких размеров, что увеличенное превращается уже в чудовищное. Оно полностью выходит за грани реальности и переходит в область фантастики. По мнению В. Проппа: "гротеск комичен лишь тогда, когда он, как и все комическое, заслоняет духовное начало и обнажает недостатки. Он делается страшен, когда это духовное начало в человеке уничтожается"[9, 71]. Характерной чертой гротеска является не только нарушение границ правдоподобия, но и наличие условности в изображении хотя бы некоторых черт явления и, что особенно важно, выход образа за границы достоверного, деформация образа, которые достигаются в художественном тексте посредством преднамеренного разрушения сюжета путем вставок, отступлений, перерывов, перестановок частей повествования; нарочитой дисгармонии в композиции; игры словами, синонимами; употреблением метафорических выражений в прямом значении, гиперболических сравнений.

Гротеск как особый типизированный способ отображения действительности в художественном произведении находит своё воплощение в композиции и языке произведений Гюнтера Грасса. Этот художественный приём является стилевой доминантой его прозы. Гротеск Грасса рождается от способности проникать сквозь внешнюю оболочку явлений и видеть противоестественную, антигуманную абсурдность современного общества.

Гротескный образ Оскара Мацерата – главного героя романа "Жестяной барабан" не без основания можно назвать совершенно оригинальным творением Гюнтера Грасса. Автор наделяет необычайным умом трёхлетнего ребёнка, который пытается повлиять на человечество, прибегая к помощи игрушечного барабана. Грасс создаёт потрясающе выразительный образ "вечного ребенка, родившегося в момент прихода фашизма в Германию, разочарованного миром взрослых и назло ему решившего не вырастать"[13, 72]. И это Оскару удается:

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.МЕЧНИКОВА

выражая свой протест, он падает в подвал, ударяется головой и перестает прибавлять в росте. Взгляд на происходящее глазами ребёнка, т. е. снизу вверх - позволяет представить людей и предметы в искажённом непривычно-гротескном виде. Оскар отнюдь не жертва несчастного случая, в действительности он сознательно хотел остаться навсегда трёхлетним барабанщиком - для него это единственно возможный способ борьбы с существующей моралью.

Авторское повествование формирует не образ автора-писателя, а образ вымышленного лица – повествователя. Образ повествователя требует скрупулёзной дифференциации средств выражения для выяснения их истинной роли в художественном целом [6, 5].

Образ повествователя у Грасса в романе "Жестяной барабан" объединяет в себе противоречивые фигуры: Оскара-ребёнка (барабанщика, рост которого приостановлен) и Оскара-взрослого (пациента психиатрической клиники). Оскар-ребёнок, склонный всё преувеличивать, и Оскар-взрослый, чья рукопись воспринимается читателем как недостоверная, поскольку он душевнобольной, дистанцированы друг от друга и рассказывают каждый свою историю с разных позиций: с точки зрения маленького мальчика и взрослого человека, пытающегося переосмыслить свою жизнь. Эти половины одного сознания настолько раздвоены, что Оскар-взрослый имеет обыкновение повествовать о самом себе (об Оскаре-ребёнке) в третьем лице.

В новейшей художественной литературе всё шире распространяется тенденция замены голоса автора, голосом одного из участников описываемых событий. Повествование при этом может вестись от 1-го лица (ich-Erzählung) и от 3-го лица (er-Erzählung). У Грасса переплетение форм повествования создаётся в результате постоянных хронологических смещений, когда рассказчик Оскар Мацерат исполняет одновременно и функцию рассказывающего и роль действующего лица на данном временном отрезке, о котором повествуется. Рассказывающий выступает не только в роли "вспоминающего сознания", но и в качестве "действующего лица", которое принадлежит фиктивному миру романа. Таким образом, читатель наблюдает объединение различных типов повествования в рамках одного предложения. Так, например:

„Da ich das Stadttheater, wie ich es mir gedacht hatte, um diese Zeit verschlossen fand - die Abendkasse machte erst um sieben auf - trommelte ich mich unentschlossen, schon einen Rückzug erwägend, nach links, bis Oskar zwischen dem Stockturm und dem langgassen Tor stand" (15, 98).

*"Поскольку театр, как **я** и полагал, оказался закрыт - вечерняя касса открывалась лишь в семь часов, - **я** нерешительно, уже подумывая об отступлении и барабаня, начал смещаться влево, покуда **Оскар** не оказался между ярусной башней и Ланггасскими воротами"* (14, 124).

Постоянный переход от первого к третьему лицу является важным формальным средством создания образа повествователя в "Жестяном барабане". Двуплановость повествования, введение в сюжет многочисленных отступлений, постоянная смена точек зрения и присутствие раздвоенного сознания главного героя наделяют образ повествователя гротескными чертами.

Провести чёткую границу между авторским голосом и голосом персонажа иногда чрезвычайно трудно. Они бывают столь тесно переплетены, что "при малой протяжённости собственно авторской фразы в массиве изображённой речи она может полностью слиться с общим лично-доверительным тоном изложения. Тем не менее, морфологическое оформление изображённой речи и "прорывы" авторского голоса создают определённую дистанцию между внутренним миром героя и читателем" [5, 205]. В "Жестяном барабане" не только читателя, но и себя рассказчик подчиняет этому дистанцированному изображению. Так, сцена знакомства с бабушкой является тому ярким примером:

"Ihnen allen …stelle ich Oskars Großmutter mütterlicherseits vor" (15, 3).

"Позвольте же мне всем вам...представить бабку Оскара с материнской стороны" (14, 19).

Рассказчик делает вид, что речь идёт не о нём, а о совершенно постороннем человеке, что вводит читателя в заблуждение и создаёт определенные трудности в идентификации образа повествователя. Совмещение точек зрения повествователя и персонажа вызвано повышенным художественным интересом Гюнтера Грасса к своеобразию внутреннего мира людей, а главное – пониманием жизни как совокупности противоречивых отношений к реальности, качественно различных кругозоров и идейно-нравственных позиций. Представление Оскара Мацерата о себе как о личности не соответствует характеру его действий, что находит конкретно-чувственное выражение в двуплановости образа, ситуаций, сюжета в целом, в результате чего главный герой произведения предстаёт перед читателем в двойном обличье. Для того чтобы наглядно представить себе реализацию авторской концепции в сознании читателя, целесообразно смоделировать этот процесс.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНАЦІЙНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

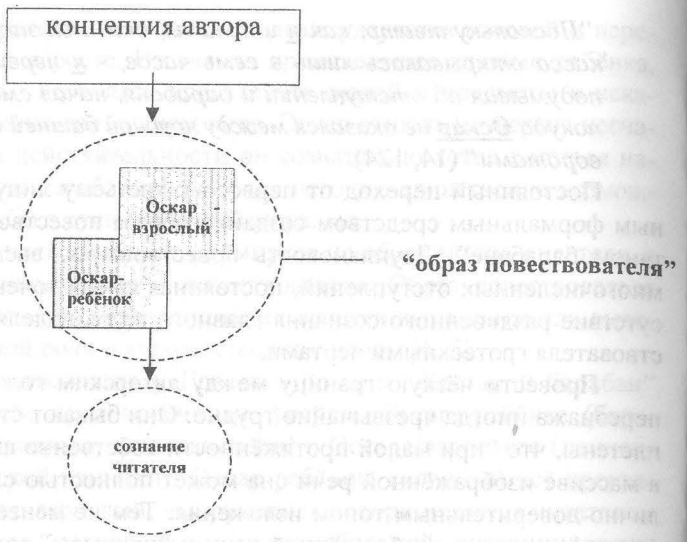

Схема 1. Композиционная модель образа повествователя в романе Г. Грасса "Жестяной барабан"

Авторская концепция заключается в намерении с одной стороны – усложнить композицию гетерогенными элементами (противоречивыми ипостасями Оскара Мацерата), а с другой стороны расставить смысловые акценты таким образом, чтобы эти элементы, тем не менее, интегрировались в сознании читателя в единый образ повествователя.

Сосуществование в романе Оскара-рассказчика и Оскара-действующего лица создаёт впечатление "недостоверного рассказа", рассуждения трёхлетнего ребёнка, равно как и умозаключения душевнобольного заставляют читателя усомниться в рассказываемом, сопоставить излагаемые факты. Не навязывая своё мировосприятие, Грасс тем самым даёт читателю право выбора той или иной позиции, побуждает его к активному осмыслению своего романа. Следует заметить, что Грасс рассчитывает на умного, "интеллектуального" читателя. Для понимания информации, закодированной в художественном произведении, необходимо наличие, по крайней мере, двух условий: "достаточно высокое развитие тезауруса читателя и концентрация его внимания на объекте чтения"[5, 221]. При всей ирреальности и гротескном изображении главного героя, при всей неупорядоченности, скачкообразности повествования, а также абсурдности ситуаций, создаваемых раздвоенным сознанием Оскара, интеллектуальный читатель

будет искать и найдет, в конечном счете, закономерность и своеобразную логику в изображённой автором художественной картине мира.

Таким образом, можно сделать вывод, что к особенностям повествовательной манеры Грасса в романе "Жестяной барабан" относятся: использование гротеска в изображении внешности, манеры поведения и личностных характеристик главного героя; хронологические смещения в последовательности изображаемых событий и, что наиболее характерно для данного произведения, композиционная двуплановость образа повествователя, создаваемая посредством совмещения (иногда в пределах одного предложения) разных форм повествования (от 1-го и 3-го лица).

ЛИТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
2. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. – М.: Наука, 1980. – 360 с.
3. Голубков С. А. Мир сатирического произведения: Учеб. пособие по спецкурсу / Самар. гос. пед. ин-т им. В. В. Куйбышева. – Самара: Самар. ГПИ, 1991. – 106 с.
4. Колегаева И. М., Розанова Е. А. О композиционно-речевом и архитектоническом членении художественного текста // Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – Одесса: ОДУ, 1999. – № 3-4. – С. 126-131.
5. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. Учебник для студентов филолог. спец. – Одесса: ЛАТСТАР, 2002. – 289 с.
6. Кухаренко В. А. Язык Э. Хемингуэя: (Опыт лингвостилистического исследования языка писателя): Автореф. дис. … доктора филол. наук. – М., 1972. – 31 с.
7. Николаев Д. Смех – оружие сатиры. – М.: Искусство, 1962. – 223 с.
8. Николаев П. А., Поспелов Г. Н. Повествователь и его отношение к персонажам // Введение в литературоведение. – М., 1988. – С. 233-240.
9. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха: Ритуальный смех в фольклоре: (собрание трудов). – М.: Лабиринт, 1999. – 285 с.
10. Ожегов С. И. Словарь русского языка. – Москва: Русский язык, 1986. – 795 с.
11. Краткая литературная энциклопедия / Гл. редактор А. А. Сурков. – Москва: Советская энциклопедия, 1964. – 1056 с.
12. Arker D. Nichts ist vorbei, alles kommt wieder. Untersuchungen zu Günter Grass „Blechtrommel". – Heidelberg: Garl Winter Universitätsverlag, 1989. – 562 S.
13. Rempe-Thiemann N. Günter Grass und seine Erzählweise. – Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, 1992. – 180 S.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Grass G. Blechtrommel. – Frankfurt am Main: Athenäum Verlag, 1960. –493 S.
2. Грасс Г. Жестяной барабан. – Санкт- Петербург, 2000. – 733 с.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ОПИСАНИЕ ОФТАЛЬМОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ С ПОЗИЦИЙ ФРЕЙМОВОЙ СЕМАНТИКИ

В настоящее время все большее число исследований связывают решение различных вопросов языкознания с изучением когнитивной деятельности человека. Применение когнитивного подхода к языковым явлениям способствует пониманию языка как источника сведений о концептуальных структурах нашего знания. Концепты, рождаясь при восприятии мира, создаются в процессе познания, отражая осмысленную человеком действительность, и вербализуются в языке. Под термином "концепт" понимают оперативную, содержательную единицу памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга, всей картины мира, отраженной в человеческой психике [2, 90]. Считается, что лучший доступ к описанию и определению природы концепта обеспечивает язык, т. к. самые важные концепты кодируются именно в языке, его лексическом и грамматическом строе.

Концепты разного типа (образы, представления, понятия) или их объединения (картинки, гештальты, схемы, пропозиции, фреймы и т.д.) рождаются в процессе восприятия мира, они создаются в актах познания, отражают и обобщают человеческий опыт и осмысленную в разных типах деятельности действительность. Язык выявляет, объективирует то, как увиден и понят мир человеческим разумом, как он преломлен и категоризирован сознанием. Каждая языковая единица и особенно каждая языковая категория могут рассматриваться как проявление указанных выше когнитивных процессов и в качестве специфических их результатов [3, 38].

Когнитивные аспекты исследования, характерные для современной лингвистики, особенно интересны для терминологии, где за каждым термином стоит четкая, точная структура знания [7, 13].

Когнитивное направление в терминоведении разрабатывается М. Н. Володиной, С. В. Гриневым, В. Ф. Новодрановой и другими. Так, В. Ф. Новодранова акцентирует внимание на возможностях когнитивно-коммуникативного подхода, позволяющего развивать новые направления и методы в терминоведении, в интерпретации языка науки как средства категоризации человеческой деятельности [8, 69]. Являясь инициатором исследования систем медицинских терминов с позиции фреймовой семантики, она рассматривает значения номинативных единиц "как аналоги готовых концептуальных структур, выполняющих функции перевода определенных наборов концептов в реальные языковые формы", и приводит пример построения фреймов концептуальных систем "Гематология" и "Антибактериальная терапия", отмечая, что внутри таких фреймов складываются специфические иерархические отношения, причем языковое оформление зависит от понятийной структуры термина и его места в системе [7, 13-15].

В качестве лингвистической концепции фреймовая семантика была предложена Ч. Филлмором [10, 10] и явилась продолжением падежной грамматики. При этом было введено понятие падежной рамки (фрейма), которое характеризовало некую сцену или ситуацию так, что определение семантики глагола и всего высказывания связывалось с восстановлением самой описываемой ситуации. Выделение такого рода фреймов как особых категориальных и когнитивных структур объясняло как некоторые особенности порождения высказывания, так и закономерности его восприятия. В дальнейшем понятие фрейма испытало трансформацию от представления о падежной рамке глагола до представления о сложных совокупностях изучаемых объектов.

Вслед за М. Минским, создателем теории фреймов, мы понимаем фрейм как минимально необходимую структурированную информацию, которая однозначно определяет данный класс объектов [6]. Это "организация представлений, хранимых в памяти, структура знаний об определенном фрагменте человеческого опыта. Данное знание включает: а) лексическое значение; б) энциклопедическое знание; в) экстралингвистическое знание" [5, 46-47].

С онтологической позиции фрейм отражает структуру организации научно-практической деятельности. С гносеологической точки зрения он представляет отражение этой деятельности в процессе ее познания. И, наконец, в когнитивном плане он отражает структуру организации полученных знаний в сознании человека [9, 64].

В настоящей работе предпринята попытка построения концептуальной системы "Офтальмология" с позиций фреймовой семантики. Материалом исследования послужили 7,5 тыс. терминов, отобранные методом сплошной выборки из следующих справочных изданий: Albert & Jakobiec. Principles and Practice of Ophthalmology (1995), 12-томного издания Американской академии офтальмологии "Basic and Clinical Science Course" (1998-1999), Duane's Ophthalmology (1996) [18; 19; 20].

Концептуальная модель "Офтальмология" представлена нами в виде разветвленной системы, которая имеет фреймовую структуру,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

отражающую сложность и иерархию понятий данной науки и соотносимых с ними терминов.

На верхнем уровне терминосистемы находится гиперфрейм "Офтальмология" (*Ophthalmology*). В него входят фреймы второго уровня "Зрительная система в норме" (*Visual system in Norm*) и "Офтальмопатология" (*Ophthalmic Pathology*), промежуточное положение между которыми, соотносясь с ними, занимает фрейм "Диагностика и лечение" (*Diagnostics and Treatment*). Фреймы второго уровня в свою очередь подразделяются на субфреймы третьего уровня. Таким образом выделяем 17 базовых фреймов (см. схему 1).

Как видно из схемы, на каждом уровне имеются свои центры, представляющие определенную область рассматриваемого научного знания в виде фреймовых, рамочных структур, и составляющие основу групп последующих иерархических уровней.

Во фрейм второго уровня "Зрительная система в норме" входят четыре субфрейма "Анатомия зрительной системы" (*Visual System Anatomy*), "Физиология" ("Физиологическая оптика") (*Physiology (Physiological optics*), "Биохимия и метаболизм" (*Biochemistry and Metabolism*) и "Глазная эмбриология" (*Ocular embryology*).

Во фрейм "Офтальмопатология" (*Ophthalmic Pathology*) входят шесть субфреймов: "Нарушения зрительной системы" (*Optic System Disturbances*), "Воспалительные заболевания" (*Inflammations)*, "Дистрофии, дегенерации, аномалии развития глаза" (*Dystrophies, Degeneration, Congenital and Developmental Anomalies*), "Заболевания, связанные с нарушением кровообращения" (*Blood Circulation Disorders*), "Травмы" (*Traumas*), "Опухоли" (*Tumors*).

Фрейм "Диагностика и лечение" (*Diagnostics and Treatment*) делится на три субфрейма: "Методы исследования" (*Methods of Investigation*), "Методы лечения" (*Methods of Treatment*) и "Оборудование" (*Equipment*).

Каждый из выделенных фреймов и вся система в целом располагают определенным набором лексико-грамматических средств отражения концептуальных знаний в языке офтальмологии с учетом их взаимосвязи и взаимообусловленности.

Представленная в виде фреймов структура знаний является основой для их последующего расширения и углубления.

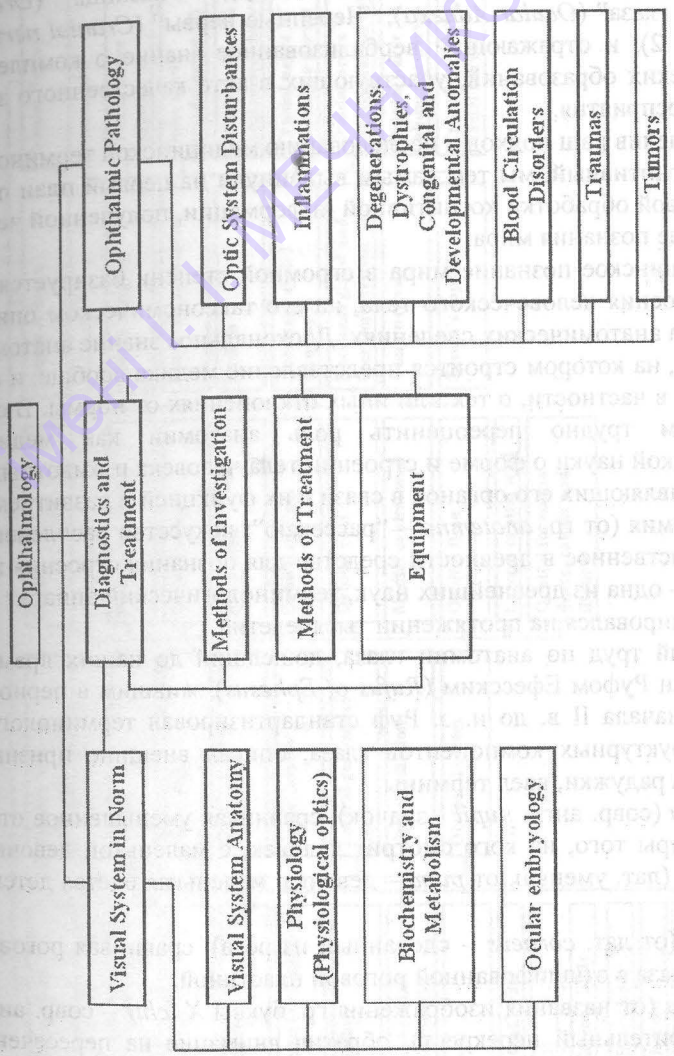

Схема 1. Гиперфрейм «Офтальмология»

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

В качестве примера подробно рассмотрим фрейм "Анатомия зрительной системы" (*Visual System Anatomy*), представленный пятью субфреймами: "Глазное яблоко" (*The Eye ball*), "Сенсорная система (Нейроанатомия)" (*Sensory System (Neuroanatomy)*), "Глазница" (*Orbit*), "Придатки глаза" (*Ocular Adnexa*), "Черепные нервы" (*Cranial nerves*) (см. схему 2), и отражающий вербализованное знание о комплексе анатомических образований, участвующих в акте качественного зрительного восприятия.

Определив наш подход к исследованию медицинской терминологии как когнитивный, мы тем самым выдвинули на первый план процесс языковой обработки когнитивной информации, полученной человеком в ходе познания мира.

Медицинское познание мира в огромной степени базируется на знании строения человеческого тела, на его таксономическом описании, т. е. на анатомических сведениях. Доскональное знание анатомии – это базис, на котором строится представление медика вообще, и офтальмолога в частности, о тех или иных отклонениях от нормы. В связи с этим трудно переоценить роль анатомии как медико-биологической науки о форме и строении тела человека и животных, а также составляющих его органов в связи с их функцией и развитием.

Анатомия (от гр. *anatemno* – "рассекаю"; искусство расчленения трупа; единственное в древности средство для познания строения живого тела) – одна из древнейших наук, терминологический аппарат которой формировался на протяжении тысячелетий.

Первый труд по анатомии глаза, дошедший до наших времен, был написан Руфом Ефесским (*Rufus of Ephesus*), жившим в период с конца I – начала II в. до н. э. Руф стандартизировал терминологию многих структурных компонентов глаза, описал внешние признаки глаза, цвета радужки, ввел термины:

pupilla (совр. англ. *pupil* - зрачок), сравнивая уменьшенное отражение фигуры того, на кого смотрит человек, с маленькой девочкой или куклой (лат. уменьш. от *pupa* – девочка: маленькая одетая детская кукла),

cornea (от лат. *corneus* – сделанный из рога), сравнивая роговую оболочку глаза с отшлифованной роговой пластиной;

chiasma (от названия изображения гр. буквы *X (chi)* – совр. англ. *chiasm* – зрительный перекрест), обратив внимание на пересечение двух зрительных нервов [12, 22; 14, 15].

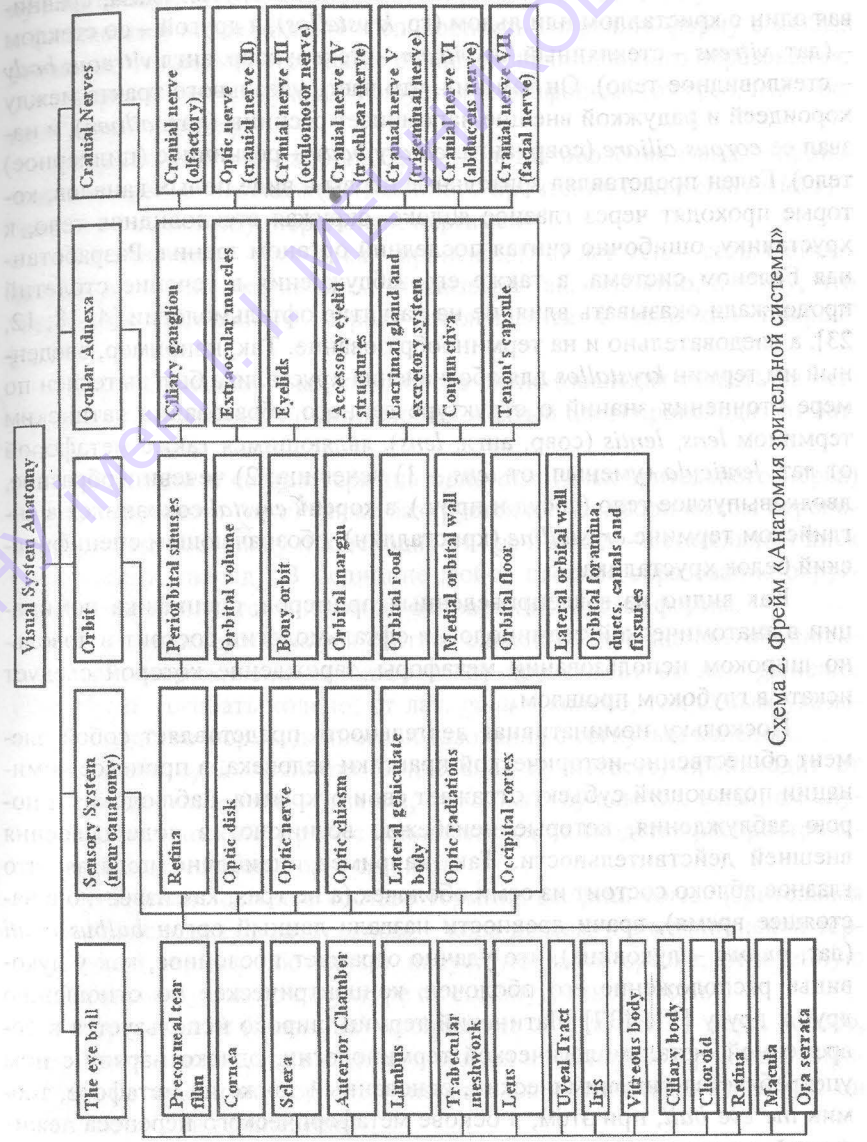

Схема 2. Фрейм «Анатомия зрительной системы»

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Представления древних об анатомии глаза были суммированы Клавдием Галеном (131-201 до н. э.), величайшим врачом древности. Он описал два заполненных жидкостью отдела внутри глаза, сравнивая один с кристаллом или льдом (гр. *krystallos)*, а другой – со стеклом – (лат. *vitreus* – стеклянный, от *vitrum* – стекло; совр. англ *vitreous body* – стекловидное тело). Он заметил, что часть увеального тракта между хороидеей и радужкой внешне напоминает ресницы (лат. *cilium*), и назвал ее *corpus ciliare* (совр. англ. *ciliary body* – ресничное (цилиарное) тело). Гален представлял зрительные нервы в виде полых каналов, которые проходят через глазное яблоко, окружая стекловидное тело, к хрусталику, ошибочно считая последний органом зрения. Разработанная Галеном система, а также его заблуждения в течение столетий продолжали оказывать влияние на развитие офтальмологии [4, 18; 12, 23], а следовательно и на терминообразование. Так, например, введенный им термин *krystallos* для обозначения хрусталика был вытеснен по мере уточнения знаний о структуре данного образования латинским термином *lens, lentis* (совр. англ. *lens*), являющимся также метафорой от лат. *lenticula* (уменьш. от *lens* – 1) чечевица; 2) чечевицеобразное, двояковыпуклое тело (сосуд и проч.), а корень *crystal* сохранился в английском термине *crystalline* (кристаллин), обозначающем специфический белок хрусталика.

Как видно из вышеприведенных примеров, специфика номинации в анатомической терминологии офтальмологии состоит в довольно широком использовании метафоры, зарождение которой следует искать в глубоком прошлом.

Поскольку номинативная деятельность представляет собой элемент общественно-исторической практики человека, в процессе номинации познающий субъект отражает свои открытия, наблюдения и порою заблуждения, которые неизбежно возникают в ходе освоения внешней действительности. Так, например, ошибочно полагая, что глазное яблоко состоит из семи оболочек (а не трех, как известно в настоящее время), врачи древности назвали данный орган *bulbus oculi* (лат. *bulbus* – луковица), что удачно отражает послойное, как у луковицы, расположение его оболочек, концентрическое по отношению друг к другу [11, 137]. Латинский термин широко используется в современной офтальмологической терминологии, однако наряду с ним употребляется синонимический, основанный также на метафоре, термин *the eye ball*, при этом, в основе метафорического переноса лежит другой признак – сферичность.

Термин *sclera* (склера; фиброзная оболочка глаза) происходит от греч. *scleros* – твердый. Особенности пространственной организации пучков склеры и роговой оболочки придают им особую устойчивость к физическим воздействиям и способность сохранять форму в любых условиях, что нашло отражение в наименовании данного образования.

Термин *iris* - радужка базируется на мифониме (от греч. *Iris* – богиня радуги Ирида).

Термин *choroid* - хороидея, сосудистая оболочка глаза, - происходит от греч. *choroeides* (искаженного прочтения слова *chorioeides*) – "похожий на кожицу, перепонку, пергамент".

Термин *retina* – сетчатка – происходит от лат. *rete* – сеть. Сетчатка совсем не похожа на сеть, но названа так, вероятно, потому, что "вещество зрительного нерва растягивается в широкий покров" [1, 146].

Термин *macula* – макула, желтое пятно (овальная область на сетчатке, при офтальмоскопии имеющая желтый цвет) происходит от лат. *macula* - пятно.

Входящий в состав термина *optic disc* (диск зрительного нерва) второй компонент (*disc*) также базируется на метафорическом переносе значения, поскольку происходит от греч. *discos* - метательный диск (спортивный снаряд). В медицине любое плоское образование округлой формы именуется диском на основании сходства формы.

Компонент *geniculate* в составе сложного термина *lateral geniculate body* (наружное коленчатое тело) происходит от лат. *geniculo, geniculatus* - сгибать колено; от лат. *genu* – колено, тем самым указывая на сходство формы данного образования с согнутым коленом.

Термин *optic radiation* (зрительная лучистость) происходит от лат. *radiatio, radiationis* – сияние, от *radius* – луч света); в данном случае метафорический перенос основывается на сходстве распространения нервных волокон с пучком света.

Компонент *cortex* в составе термина *occipital cortex* (зрительная кора) происходит от лат. *cortices* – кора дерева, и в медицинской терминологии термин обозначает наружную часть органа, отделенную или отличающуюся по структуре от его внутренней части.

Термин *orbit* (глазница) происходит от лат. *orbis* – круг, колесо, колея, хотя внешне эта впадина, похожая на четырехстороннюю пирамиду – не круг и не борозда. Впервые для обозначения глазницы он был употреблен Авиценной.

Термин *orbital fissure (*глазничная щель*)* происходит от лат. *fissura, ae* – щель, трещина, расщепленность.

Наукова бібліотека Сумського університету

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА СДУ імені І. МЕЧНИКОВА

Термин *ciliary ganglion* – ресничный узел основан на метафорическом переносе составляющих его компонентов - лат. *cilium* – ресница, и греч. *ganglion* – узел.

Древнегреческие ученые обратили внимание на то, что некоторые длинные мышцы при сокращении похожи на дрожащую мышь со сгорбленной спинкой, назвав их *musculus* (от лат. *mus* – мышь, уменьш. *musculus* – мышонок). В английской медицинской терминологии термин *muscle* употребляется для обозначения различных групп мышц, в том числе и мышц глаза (*Ocular muscles*), например *orbicular muscles* – круговые мышцы глаза, *sphincter muscle of pupil* – сфинктер зрачка и т д.

Метафорический термин *capsule* (анатомическая структура, напоминающая капсулу) в составе эпонима *Tenon's capsule* происходит от лат. *capsula* (уменьш. от *capsa*) – ящичек, ларчик, шкатулка.

В составе наименований семи пар черепных нервов (*Cranial Nerves*) в офтальмологической терминологии употребляется прилагательное *cranial,* производное от термина *cranium* – череп – (от гр. *cranos* – шлем), который защищает головной мозг подобно шлему [1; 15; 17].

Таким образом, с этимологической точки зрения в английской офтальмологической терминологии употребляются слова преимущественно латинского происхождения, при этом превалирует метафорический способ терминообразования. Семантика ассоциативных терминов отражает этапы освоения человеком объективной реальности в ходе познания мира.

Наряду с метафорическим терминообразованием, в офтальмологической анатомической лексике прослеживается также пространственный подход к описанию расположения анатомических структур зрительной системы, однако это уже тема для дальнейшего исследования.

Анатомия глаза и ассоциированных с ним структур, т. е систематическая анатомия зрительного анализатора, сложилась как наука в первой половине XIX века, когда изучение и описание осуществлялось визуально, т. е. невооруженным глазом, либо с помощью лупы. С течением времени полученные таким путем знания обогатились результатами светооптических микроскопических наблюдений при увеличении до 1– 1,5 тыс. раз и ультраструктурными описаниями, сделанными при увеличении в тысячи и десятки тысяч раз, при этом из анатомии выделились в качестве самостоятельных такие науки, как цитология и гистология. К настоящему времени терминологический аппарат систематической анатомии сложился полностью

и, как выяснилось, представляет собой закрытую систему, чем принципиально отличается от такового в двух других подсистемах: "Офтальмопатология", "Диагностика и лечение".

ЛИТЕРАТУРА

1. Из истории анатомических терминов. – Латинская терминология в медицине: Справ.-учеб. пособие / Г. В. Петрова, В. И. Ермичева. – М.: ООО "Издательство Астрель": ООО "Издательство АСТ", 2002. – С.136-151.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина / Под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М., 1996.– 248 с.
3. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М., 1997.– 330 с.
4. Магильницкий С. Г. Краткий очерк истории зарубежной офтальмологии // Многотомное руководство по глазным болезням. - Том I. В двух книгах. История офтальмологии. Анатомия и физиология органа зрения. Оптическая система глаза и рефракция. Книга 1. – Медгиз, 1962 – С. 14-26.
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: Учебное пособие. – Мн.: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний.- М.: Энергия, 1979. - 152 с. http://www. myai. narod. ru/Minsky/main. htm
7. Новодранова В. Ф. Когнитивные аспекты терминологии // Материалы Первой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. В 2 ч. - Ч. 1. – Тамбов, 1998. – С. 13-15.
8. Новодранова В. Ф. Когнитивные науки и терминология // Научно-техническая терминология. Научно-техн. рефер. сб. - Вып. 2. – М., 2000 – С. 68-70.
9. Панкрац Ю. Г. Пропозициональные структуры и их роль в формировании языковых единиц разных уровней / На материале сложноструктурированных глаголов современного английского языка: Дис. … доктора филол. наук. – М., 1992. – 333 с.
10. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. – М., 1988 – С. 52-92.
11. В. М. Шепкалова. Анатомия и гистология глаза // Многотомное руководство по глазным болезням. - Том I. В двух книгах. История офтальмологии. Анатомия и физиология органа зрения. Оптическая система глаза и рефракция. - Книга 1. – Медгиз, 1962 – С. 137-236.
12. Frederick C. Blodi. Historical Introduction: Development of our understanding of the anatomy of the eye // Basic and Clinical Science Course. Section 2. Fundamentals and Principles of Ophthalmology. – American Academy of Ophthalmology. – P. 22-23.
13. Fillmore Ch. The case for case. Universals in linguistic theory. - L, 1968. – P. 3-88.
14. H. Stanley Thompson. Historical Introduction: A Brief History of Neuro-Ophthalmology // Basic and Clinical Science Course. Section 8. Neuro-Ophthalmology. – American Academy of Ophthalmology. – P. 15 – 22.

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА МГМСУ ИМЕНИ А.И. ЕВДОКИМОВА

СЛОВАРИ

15. Англо-русский медицинский энциклопедический словарь (адаптированный перевод 26-го издания Стедмана): гл. ред. А. Г. Чучалин, научн. ред. Э. Г. Улумбеков, О. К. Поздеев. – М.: ГЭОТАР, 1995. – 717 с.
16. Энциклопедический словарь медицинских терминов: В 3-х томах. Около 60 000 терминов / Гл. ред. Б. В. Петровский. – М.: Советская энциклопедия, 1982.
17. Dorland's Illustrated Medical Dictionary. Edition 28. - Philadelphia: W. B. Saunders Company. 1994. – 1940 p.

СПИСОК АНАЛИЗИРУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

18. Albert & Jakobiec. Principles and Practice of Ophthalmology. – W. B. Saunders Co. Electronic Designs by Media Solutions Corporation. – 1995.
19. Basic and Clinical Science Course. 1994 – 1995. Sections 1 – 12. – American Academy of Ophthalmology. – 1995.
20. Duane's Ophthalmology. 1996 CD-ROM Edition. – 1995 Lippincott-Raven Publishers. Inc.

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЯДЕРНЫХ ЛЕКСЕМ АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ

Ядро лексической системы языка было объектом лингвистических исследований на протяжении всего XX века [см. полный обзор литературы: 2]. В том числе исследователи так или иначе затрагивали данный вопрос и на протяжении последнего десятилетия [5; 7; 8; 10-16; 18-33]. В ходе работ авторы дали немало определений этого слоя лексики, исходя из различного понимания сути явления [2]. В нашем исследовании мы опираемся на критерий хронологической устойчивости, предложенный В. И. Скибиной в изучении ядра английского языка [13, 105], использование которого обосновано в статье [2]. Согласно этому критерию, ядерная лексика английского языка представлена лексемами, функционирующими с древнеанглийского, немецкого – с древневерхненемецкого периода, и составляет соответственно 2100 и 4122 единицы. В ходе изучения составляющих этого слоя лексики в каждом из языков и их сопоставительного анализа были рассмотрены их основные этимологические, структурные, функциональные характеристики на материале английского [13, 106-124; 14, 22-25] и немецкого [3] языков. Кроме того, к анализу были привлечены материалы об особенностях словообразовательной активности английского ядерного лексикона, изложенные в монографии В. И. Скибиной [13, 111-114], и результаты наших наблюдений над проявлениями системной значимости исторического ядра немецкого языка [4]. Неосвещенным остался вопрос сопоставления особенностей реализации словообразовательного потенциала ядерных лексем и своеобразия номинативных процессов, характерных для английского и немецкого языков, которому и посвящена данная статья.

На основании близкого генетического родства сопоставляемых языков, естественным было предположить наличие сходных черт в развитии их ядерных лексем, равно как и специфических черт, определяющих их своеобразие.

Чтобы выявить общее и индивидуальное в развитии ядерных элементов лексических систем английского и немецкого языков, был проведен сопоставительный анализ процессов словообразования, в которых задействованы их ядерные лексемы.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНПУ ІМ. І. МЕЧНИКОВА

Для этого нами были отобраны из словарей Longman New Universal Dictionary [38] и Duden Deutsches Universal Wörterbuch [36] все производные и сложные слова, образованные от ядерных лексем английского и немецкого языков. Диахронический анализ выполнен с использованием данных этимологических и исторических словарей Chambers Dictionary of English Etymology [34], The Oxford English Dictionary [39], Duden Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache [35], Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache [37].

Результаты исследования подтвердили исходную гипотезу, а именно - выявили в наблюдаемом материале ряд отличительных и сходных черт.

1. Первая особенность проявляется на количественном уровне и заключается в среднем количестве дериватов и сложных слов, которые были образованы от ядерных лексем изучаемых языков.

Отличие заключается в том, что в английском языке ядерные лексемы дали в среднем по 5 [14, 23] и в немецком – по 14 производных и сложных слов. Лишь 25 % ядерных лексем английского языка, для которых характерна моносемантичность [14, 23], и около 12 % ядерных лексем немецкого, для которых характерна моносемантичность и ограниченность региональным узусом и возвышенным стилем, не дали производных, которые функционировали бы в языке до настоящего времени.

Сходство проявляется в исключительной значимости ядерных словарей обоих языков как словообразовательной базы на протяжении всей истории их эволюции.

2. Вторая отличительная особенность проявляется на количественном и качественном уровнях и заключается в объеме производных, образованных в древнем периоде, и в удельном весе видов словообразования, задействованных на древнем и современном этапах развития языков. Диахронический анализ словообразовательной активности ядерного словаря английского языка показал, что из общего количества 1186 производных, образованных в древнеанглийском периоде и оставшихся в активном употреблении, 41, 4 % образованы при помощи аффиксации (36, 7 % - суффиксация и около 4, 7 % - префиксация), 35 % образованы словосложением, около 23, 6 % составляют разные виды транспозиций.

На современном этапе наиболее продуктивными в ходе образования производных от ядерного словаря в английском языке оказались аффиксация и словосложение.

Данные диахронического анализа словообразовательной активности ядерного словаря немецкого языка свидетельствуют о том, что из общего объема производных, образованных в древневерхненемецком периоде, составляющего 1813 единиц, приблизительно 31 % образованы путем безаффиксного словопроизводства, около 27 % - суффиксальным способом, 21 % - словосложением, 20 % - префиксальным способом. Ядерный словарь включает также незначительное количество сложнопроизводных слов.

На современном же этапе в немецком языке наиболее продуктивным способом образования инноваций с участием ядерного словаря, как и в целом в немецком языке, является словосложение.

Сходство заключается в том, что в изучаемых языках основные модели словообразования сформировались в древнем периоде, а следовательно, заложены в ядре их лексических систем.

3. В сопоставляемых языках в процессе номинации имеют место отличия в выборе номинативной стратегии. Так, если английский язык уже в древнем периоде оказывает предпочтение заимствованным элементам и продуктам аффиксации в процессе номинации, немецкий язык предрасположен к более частому использованию собственных лексических ресурсов - образованию сложных слов, "мотивированно описывающих новый предмет" [9, 155]. Обе эти тенденции отмечены в типологических исследованиях германских языков [1; 6; 17] и, как показали наши наблюдения, проявляются на уровне ядерных словарей английского и немецкого языков.

Это говорит о том, что для английского языка характерно более частое использование заимствований, а для немецкого – собственных ресурсов для номинации новых объектов и явлений. Проиллюстрируем данное положение рядом примеров:

- использования заимствования в английском языке и собственных лексических средств в немецком:

mercury "ртуть" (1150 ← L *mercurius* ← *Mercury* Roman god)
mandragora „мандрагора" (OE ← L *mandragora* etym. unknown)

Quecksilber „ртуть" (queck + Silber – букв. „живое серебро")
Alraun „мандрагора" (AHD Alb + AHD runen – букв. "тайно вызывать духов")

- использования заимствований в английском языке и продуктов словосложения, а, следовательно, собственных ресурсов - в немецком, где их хотя и дублируют соответствующие латинские заимствования, появившиеся в более поздний период, но не вытесняют, а сосуществуют с ними:

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНПУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

September „сентябрь“ (OE september ← L *September* ← *septem* ”семь”)
October „октябрь“ (OE October ← L *October* ← *octo* “восемь”)
December „декабрь“ (OE ← L *December* ← *decem* “десять”)

Herbstmonat „сентябрь“ (букв. „осенний месяц“ (MHD September ← L *September*))
Weinlesemonat „октябрь“ (букв. „месяц сбора винограда“ (MHD October ← L *October*))
Wintermonat „декабрь“ (букв. “зимний месяц”), **Christmonat** (букв. “месяц Христа”), **Heiligmonat** (букв. ”святой месяц”), **Hartmonat** (букв. “суровый месяц”), **Schlachtmonat** (букв. “месяц бойни, когда заготавливали мясо”), **Wolfmonat** (букв. “волчий месяц” (MHD Dezember ← L *December*))

June „июнь“ (OE Junius ← L *Junius* ← *Junonius* Roman goddess)

Brachmonat „июнь“ (букв „месяц, когда поля под паром“), **Heumonat** (букв. “месяц косьбы” (16 Jh Juni ← L *Junius*))

- использования заимствованных элементов в английском языке, где они вытеснили существующие прежде исконные слова, образованные словосложением, и собственных сложных слов в немецком, где они, хотя и ограничены сферой употребления, поскольку для них также имеются иноязычные дублеты, но продолжают оставаться в языке:

November „ноябрь“ (OE *Blōtmōnath*„месяц пожертвований богам“ ← 1200 November ← OF *novembre* ← L *November* ← *novem* “девять”)

Windmonat „ноябрь“ (букв. „месяц ветров“ (MHD ← L *November* ← *novem* “девять”))

February “февраль” (OE *Solmōnath* “месяц грязей” ← OE *Februarius* ← L *Februarius mensis* “месяц очищения”)

Hornung „февраль“ (букв. “тот, который пришел слишком коротким”, соответствия в других германских языках со значением “внебрачный ребенок” (16 Jh ← L *Februarius*))

May „май“ (OE *primicle* “месяц, когда коров можно доить трижды в день” ← 1100 L *Maius mensis* “месяц Майи”)

Wonnemonat „май“ (букв. “месяц блаженства” (MHD ← L *Maius mensis*))

- использования деривата в английском и сложного слова в немецком языке:

Wedding “свадьба” (1000 ← OE *weddung*: *weddian* “to marry” + *-ung* “-ing”)

Brautlauf “свадьба” (букв. “бег невесты”) и **Hochzeit** (букв. “высокое время”)

Перечисленные выше соответствия приведены на примере ядерных лексем, но тенденция, при которой для выражения одних и тех же понятий английский язык использует заимствованный элемент, а немецкий язык номинирует их при помощи собственных ресурсов, в частности посредством словосложения, проявляется не только в древнем, но и на более поздних этапах языковой эволюции. Это подтверждается следующими парами лексем, где английским лексемам, заимствованным в средний и новый периоды, соответствуют немецкие ядерные:

Hurricane “ураган” (1555 ← Spanish *hurican* ← Arawakan (West Indies) *hurakan*)

Windsbraut “ураган” (букв. “невеста ветра”)

Locust “саранча” (1325 ← OF *locuste* ← L *locusta*)

Heuschreck “саранча” (букв. “ужас травы, угроза для сена”)

Geranium “герань” (1548 ← L *geranium* ← Gk *geranion*)

Storchschnabel “герань” (букв. ”клюв аиста”)

Cemetery “кладбище” (1377 ← OF *cimetiere* “graveyard” ← L *cimeterium* ← Gk. *Koimeterion* “sleeping room”)

Friedhof “кладбище” (букв. “двор мира, согласия”)

Primrose “первоцвет” (1365 ← OF *primerose* ← L *prima rosa* “first rose”)

Himmelschlussel “первоцвет” (букв. “ключ к небесам”)

Monkey “мартышка” (1530 ← Italian *monna* + *-key*)

Meerkatze “мартышка” (букв. “заморская кошка”)

Lamprey “минога” (1300 ← OF *lampreie* ← L *lampetra*)

Neunauge “минога” (букв. “девять глаз”)

Cotton “хлопок” (1286 ← OF *coton* ← Arabic *qutun*)

Baumwolle “хлопок” (букв. “шерсть из древесины”)

Ventilator “вентилятор” (1743 ← L *ventilatus* “toss in the air” + *-or*)

Windfang “вентилятор” (букв. “то, что ловит ветер”)

Ivory “слоновая кость” (1181 ← OF *ivurie* ← L *eboreus*)

Elfenbein “слоновая кость” (букв. “слоновая кость”)

Однако это не значит, что английский язык всегда тяготеет к использованию заимствований, доказательством чему служат примеры

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.МЕЧНИКОВА

ядерных сложных слов-коррелятов, демонстрирующих в своей основе как различную, так и одинаковую мотивацию в английском и немецком языках:

Horseshoe "подкова" (букв. "туфля для лошади") — **Hufeisen** "подкова" (букв. "железное копыто")

Leapyear "високосный год" (букв. "прыгающий год") — **Schaltjahr** "високосный год" (букв. "переключающий год")

Rainbow "радуга" (букв. "дождевая дуга") — **Regenbogen** "радуга" (букв. "дождевая дуга")

Nightshade "паслен" (букв. "ночная тень") — **Nichtschatten** "паслен" (букв. "ночная тень")

4. Четвертая особенность, отмеченная в ходе диахронического анализа, касается словообразовательной активности различных семантических групп слов в древнем периоде развития сопоставляемых языков. Результаты исследования показали, что большинство производных и сложных слов, образованных в древнеанглийском и древненемецком периодах, образованы от слов, принадлежащих к лексико-семантической группе ВСЕЛЕННАЯ (наиболее активны подгруппы Пространство, Состояние, Движение и Изменение) в английском языке и ЧЕЛОВЕК (особенно активны подгруппы Чувства, Ощущения и Общественная и трудовая деятельность) – в немецком. При этом можно обнаружить и определенные сходства. Наибольшее количество образований в древнем периоде обоих языков сформированы на базе числительных, обозначений сторон света – *north / Nord, east / Ost, west / West, south / Süd*, а также следующих пар лексем: *day / Tag, god / Gott, good / gut, hand / Hand, heaven / Himmel, home / Heim, long / lang, love / lieben, shame / Scham*. Наименее словообразовательно активны в обоих языках слова, принадлежащие к лексико-семантической группе ПРИРОДА.

5. Пятая характерная черта проявляется в наличии ряда слов с "остаточными" элементами, представляющими собой продукты опрощения. Таковы, например, немецкие слова: **Brombeere** [ahd *bramberi* ← ahd *brama* "Dornstrauch" + Beere], **Eidam** [ahd *eidomo* ← Eid + ahd *gomo* "Mann"], **Eidechse** [ahd *egidehsa* ← ahd *agi-* "Schlange" + ahd *dehse* "Spindel"], **Enterich** [ahd *anutrehho* ← Ente + ahd *-rehho*], **Fledermaus** [ahd *fledarmus* ← ahd *fledaron* + Maus], **Himbeere** [ahd *hintperi* ← ahd *hinta* + Beere], **Karfreitag** [ahd *chara* + Freitag], **Knoblauch** [ahd *cnufloch*← ahd *chlobi* + Lauch], **Leichnam** [ahd *lihinamo* ← ahd *lihi* + ahd *haman* "Hülle"], **Leumund** [ahd *hliumunt* ← ie. Wurzel *kleu-* "hören" + Mund], **Lindwurm** [ahd *lint* "Schlange" + Wurm], **Meineid** [ahd *meineid* ← ahd *maina-* "falsch" + Eid], **Salweide** [ahd *salewida* ← ahd *salaha* + Weide], **Sintflut** [ahd *sintvluot* ← ahd *sina-* + Flut], **Wacholder** [ahd *wechalter* ← wickeln + germ. suffix *–dr [a]*], **Wermut** [ahd *werimuota* ← ahd *wer* "Mensch" + Mut], **Zweifel** [ahd *zwifal* ← zwei + falten], в которых структурно и семантически выделима только одна непосредственно-составляющая, в то время как другая представляет собой "остаточный элемент", идентифицируемый только при этимологическом анализе, а также следующие английские примеры: **chaffer** [OE *ceap* "cheap" + *fare* "journey"], **daisy** [OE *dæges eage* "day's eye"], **darling** [OE *deor* "dear" + -ling], **goshawk** [OE *gos* "goose" + *hafoc* "hawk"], **gospel** [OE *god* "god" + *spell* "message"], **gossip** [OE *god* "god" + *sibb* "relative"], **hatred** [OE *hete* "hate" + *rede* "state, condition"], **husband** [OE *husbondi* "master of the house"], **linseed** [OE *lin* "flax, linen" + *saed* "seed"], **mildew** [OE *melu* "grain" + *deaw* "dew"], **spinster** [OE *spinnen* "spin" + - *stere*], **steward** [OE *stigweard* ← *stig* "hall" + *weard* "guard"], **worship** [OE *weorth* "worth" + *-scipe* "-ship"], **yesterday** [OE *geostran dæg*].

Интересно, что здесь наблюдаются случаи аналогии, когда в английском и немецком языках ядерные лексемы используются для номинации одних и тех же понятий и в структуре которых выделяются одни и те же остаточные элементы:

bridegroom [OE *bryd* "bride" + *guma* "man"] — **Bräutigam** [ahd *brutigomo* ← Braut + *ahd gomo* "Mann"]

mulberry [OE *mor* ← lat. *morum* "mulberry" + *berie* "berry"] — **Maulbeere** [ahd *murberi* ← ahd *mur-* ← lat. *morum* "Brombeere" + Beere]

neighbour [OE *neah* "near" + *gebur* "dweller"] — **Nachbar** [ahd *nahgiburo* ← nahe + Bauer]

nightingale [OE *naht* "night" + *galon* "to sing"] — **Nachtigall** [ahd *nahtgala* ← Nacht + ahd *galan* "singan"]

twifold [OE *twi-* ← two + *-feald* "-fold"] — **zwiefältig** [AHD *zwi-* + *-valtic* "-fältig"]

walnut [OE *wealh* "Welsh, forein" + *nutu* "nut"] — **Walnuss** [AHD *walnut* "welsche Nuss"]

werwolf [OE *wer* "man" + *wolf* "wolf"] — **Werwolf** [ahd *weriwolf* ← ahd *wer* "Mensch" + *Wolf* "wolf"]

В ходе истории словообразовательная форма некоторых лексических единиц изменилась весьма существенно. Так, корневые с точки зрения современности слова в немецком (*Mensch, Welt, dünn, elf, zwölf*) и английском языках (*lady, lord*) в прошлом относились к сложным и

производным (ср. д.-в.-н. *mennisco, weralt, dünne*, соотносимые с *dehnen, ein-, zwelif*; д.-а. *hlaf-dige, hlaf-weard*), изменили в результате опрощения свою форму, о чем свидетельствует только этимологический анализ.

Исследование в целом подтвердило, что все характерные для современного английского и немецкого языков способы и модели словообразования сформировались на самых древних этапах их развития. Ни преобразование словарного состава языков, ни заимствования, ни потеря значительных объемов лексического материала древнеанглийского и древневерхненемецкого языков, не привели к изменению этих моделей. Более того, сохранилась приоритетная значимость отдельных моделей словообразования. В этой связи вполне обоснованным можно считать утверждение о том, что в ядерном словаре эти модели хранятся и активно работают. На разных этапах развития языков они являются востребованными, причем как объем востребованности отдельных моделей, так и интенсивность их использования зависят от многих внеязыковых и языковых факторов.

Помимо этого, результаты исследования ядерных лексем согласуются с общей тенденцией развития английского и немецкого языков, что подкрепляет вывод о том, что ядерный словарь сохраняет наиболее значимые сущностные характеристики лексических систем каждого из них, демонстрируя наряду с культурно обусловленными также сходные процессы, свидетельствующие об общем происхождении изучаемых языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Анацкий И. Н.* Историко-типологический анализ сложного слова в современных германских языках // Структурно-типологическое описание современных германских языков. – М.: Наука, 1966. – С. 145-164.
2. *Галуцких И. А.* К вопросу понимания и интерпретации ядра лексикона // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2004. - № 636. – С. 132-136.
3. *Галуцких И. А.* Историческое ядро немецкого языка. Общая характеристика // Вестник КГЛУ. Серия Филология. В печати.
4. *Галуцьких І. А.* Про системну значущість історичного ядра німецької мови // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. - Вип. 5. - Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2004. – С. 123-127.
5. *Залевская А. А.* Слово в лексиконе человека (психолингвистическое исследование). – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1990. – 208 с.
6. *Зеленецкий А. Л.* Сравнительная типология основных европейских языков. – М.: Академия, 2004. – 252 с.
7. *Кустова Г. И.* Когнитивные модели в семантической деривации и система производных значений // Вопросы языкознания. - 2000. - № 4. - С. 85-109.

8. *Левицкий А. Э.* Роль функциональной переориентации в системе словарного состава современного английского языка // Вестник ХГУ. – 1999. - № 430. - С. 75-81.
9. *Мешков О. Д.* Словосложение в современном английском языке. – М.: Высшая школа, 1985. – 186 с.
10. *Манакін В. М.* Проблема контрастивної лексикології близькоспоріднених мов // Мовознавство. - 1994. - № 1. - С. 50-58.
11. *Петроченков А. В.* 135 самых ценных слов английского языка. – М: Издательство НЦ ЭНАС, 2002.
12. *Реформатский А. А.* Введение в языковедение. - М.: Аспект пресс, 1996. - 536 с.
13. *Скибина В. И.* Национально неогомогенный язык и лексикографическая практика. - Запорожье: РИП "Видавець", 1996. - 176 с.
14. *Скибина В. И.* Распространение национального языка и проблемы лексикографии (на материале английского языка): Автореф. дис. … докт. филол. наук. – Киев, 1998. – 36 с.
15. *Скибина В. И.* Формы существования современного английского языка. – Запорожье, 1993.–56 с.
16. *Скороходько Є. Ф.* Сіткове моделювання лексики: лінгвістична інтерпретація параметрів семантичної складності // Мовознавство. - 1995. - № 6. - С. 19-28.
17. *Степанова М. Д.* Словообразование и семантические системы (на материале немецкого и английского языков) // Структурно-типологическое описание современных германских языков. – М.: Наука, 1966. – С. 114-144.
18. *Aitchison J.* The seeds of speech: language origin and evolution. – Cambridge: CUP, 1996. – 297 p.
19. *Aitchison J.* Words in the mind. An introduction to the mental lexicon. – Padstow: Blackwell, 2003. – 314 p.
20. *Baker B., et al.* Core vocabulary is the same across environments // http://www.csun. edu/cod/conf/2000/proceedings/0259Baker. htm.
21. *Bryson B.* Mother tongue. English and how it got that way.- N. Y.: William Morrow&Co, 1990. – 272 p.
22. *Campbell L.* Historical linguistics. An introduction. – Edinburgh: EUP, 1998. – 396 p.
23. *Carter R.* Vocabulary: Applied Linguistic Perspectives. – London & New York: Routledge, 1992.-249 p.
24. *Cruse A.* Meaning in language. An introduction to semantics and pragmatics. – Oxford: OUP, 2000. – 428 p.
25. *Dixon R. M. W.* The rise and fall of languages. – Cambridge: CUP, 1997. – 169 p.
26. *Hughes G.* A history of English words. – Oxford, 2000. – 430 p.
27. *Lass R.* Historical linguistics and language change. – Cambridge: CUP, 1997. – 448 p.
28. *Lee W., Lee D.* Defining core vocabulary and tracking its distribution across spoken and written genres evidence of a gradience of variation from the British National Corpus // Journal of English Linguistics. –2001. - Vol. 29, Is. 3. – P. 250-278.
29. *Modiano M.* Standard Englishes and educational practices for the world's lingua franca // English today. -1999. - Vol. 15, № 4. - P. 3-13.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

30. *Peyawary A.* The Core Vocabulary of International English: A Corpus Approach. - Bergen: HIT, 1999. – 304 p.
31. *Quirk R., et. al.* A Comprehensive Grammar of the English language.– Longman, 2000. – 1780 p.
32. *Quirk R., Stein G.* English in Use. - Longman, 1993. - 262 p.
33. *Wierzbicka A.* Conceptual primes in human languages and their analogues in animal communication and cognition // Language Sciences. – 2004. - № 26. – P. 413-441.
34. Chambers Dictionary of Etymology / ed. R. K. Barnhart. – Edinbourgh, 2002.
35. Duden Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache / Unter Leitung von G. Drosdowski / bearbeitet von A. Auberle, A. Klosa. - Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2001.
36. Duden Deutsches Universal Wörterbuch / Unter Leitung von G. Drosdowski / Bearbeitet von A. Auberle, A. Haller-Wolf, u. a. – Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2003.
37. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / Unter Leitung von F. Kluge. – Berlin, 1989.
38. Longman New Universal Dictionary / ed. P. Procter.- London, 1982.
39. The Oxford English Dictionary / ed. J. A. H. Murray & H. Bradley, W. A. Cragie, C. T. Onions. Vols. 1-14. - Oxford, 1975.

СЕМАНТИКА СЛОВА *ZOTI* 'ВРЕМЯ' И ЕГО РЕКОНСТРУКЦИЯ

(на материале древневерхненемецких текстов)

Изучение лексики относится к актуальным задачам современного языкознания. Вопрос о ее природе и семантических отношениях в языках наталкивается на серьезные трудности, обусловленные сложным характером словарного состава, и может быть решен лишь на основе исторического подхода [4, 143]. В этой сфере в Украине ведется исследовательская работа в двух направлениях: изучается язык древних памятников и разрабатывается история определенных тематических групп лексики. Имеющиеся в языкознании работы, в том числе зарубежных авторов, посвященные изучению времени и темпоральной лексики на материале разных языков [5; 2; 11; 1], представляют интересные результаты и выводы о способах выражения времени в отдельных языках, однако в них только поставлены задачи изучения восприятия времени древним человеком и частично изучены средства выражения этих понятий в древности. В свете названных и других работ нами рассматривается древневерхненемецкое (двн.) слово *zoti* на материале древних текстов, что позволит на основании полученных данных о его семантике и формах, высказать свои соображения относительно зарождения понятия 'время' у германцев и его первоначальной мотивации.

В первобытных обществах изменение рассматривалось не в виде непрерывного процесса, происходящего во времени, а как прерывистое и скачкообразное. Тогда было принято считать, что принципиальные изменения в природе происходят внезапно, но неизбежно в круговороте с определенным ритмом. Аналогично этому протекание жизни человека представлялось в виде различных периодов, прерывающихся неожиданными кризисами и переменами.

Мифология дала богатейший материал, раскрывший во многом воззрения древних на пространство, время, добро, зло, свое и чужое и иные параметры мироздания, скреплявшие его в древнем сознании в единое целое. В мифах индоевропейских народов время мыслится бесконечным и изначальным, с другой стороны, оно приписывается только земному нижнему миру, а в верхнем мире его нет, но "сотворяется" оно там и оттуда отправляется на землю. Земное время конечно и тленно и может уходить обратно наверх. Время как нечто иллюзорное

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

и чувственно неощущаемое мифологически отождествляется с реально сущим и предстает либо в образе реки, либо персонифицируется в образе старца или богини с прижатыми к губам пальцами и т. д. Перефразируя высказывание О. М. Фрейденберг, глубоко и всесторонне исследовавшей мифологическое сознание в том виде, как оно отражено в литературе отдаленных эпох, можно сказать, что время для древнего человека, отождествлявшего одушевленное и неодушевленное, представлялось и предметом, и человеком, а предмет и человек – временем [9, 103].

Древние соотносили время с большим числом объектов действительности. М. М. Маковский пишет, что "время отождествлялось с числом, кругом, с мировым древом, горой, с земноводными, с водой, с огнем" [7, 103]. В упомянутой работе исследователь раскрывает глубинные связи между особенностями архаического восприятия времени и языческими символами и действами. Последние рассматриваются как яркие проявления "стремления приобщиться к божественному Времени и вырваться из земного времени" [Там же, 90]. Время неизменно ассоциировалось с пространством и движением; оно двигалось либо по кругу, циклично, либо линейно. В разной степени и то, и другое представление было характерно как для мифологического, так и для исторического понимания времени.

В настоящей статье поставлена цель проанализировать семантику слова двн. *zoti* 'время' в древний период существования немецкого языка и определить истоки зарождения указанной лексемы. В качестве исходного материала использованы тексты двн. периода [14], а также различные словарные статьи [13; 15; 16; 17]. На основе проанализированных контекстов с двн. словом *zoti* была поставлена сопутствующую цель - выполнить реконструкцию древних форм и значений и подойти ко времени зарождения слова в индоевропейском праязыке. Поставленные цель и задачи предполагают рассмотрение языкового материала, в частности древних памятников верхненемецкого языка, анализ которых представлен ниже отдельными фрагментами.

"Uaptun thar thie liuti eino brutloufi themo wirte joh theru bruti in saligeru ***ziti****. Ni ward io in* ***woroltzitin****, thiu zisamane gihitin thaz sih gesto guati sulihhero ruamti" [14, Ottfried von Weissenburg, S. 106].*

"И праздновали люди свадьбу, ***день****, полный счастья и радости для жениха и невесты.* ***Никогда*** *не могла еще свадебная пара похвалиться такими благородными гостями..."* (здесь и далее перевод выполнен нами – Л. З.).

Речь идет о большой свадьбе, на которой присутствовал сам Иисус Христос с матерью Марией, что было огромной радостью для молодых. Существительное *ziti* выступает в вин. пад., ед. числа, с ним согласуется прилагательное *saligeru* 'счастливый'. В тексте сочетание *in saligeru ziti* обозначает конкретный временной отрезок, в который происходит свадьба. В это же время имеет место ряд мелких событий, которые приходятся на день свадьбы. Эти конкретные дела, следующие одно за другим, определяют суть времени. Наличие предлога *in ...ziti* указывает, что событие происходит в данный конкретный период. Употребление *ziti* в ед. числе свидетельствует о восприятии этого понятия как единого целого и в этом смысле (согласно контексту) семантика *ziti* совпадает со значением 'день'.

В анализируемой ситуации имеет место также сочетание *in woroltzitin* 'в земные часы', в котором *–zitin* реализуется во мн. числе, дат. пад. Словоформа состоит из двух основ: *worolt* –'мир, вселенная' и *-zitin* – 'время'. Составляющая композита *worolt-* в древнее время имела смысл 'Земля', но еще раньше обозначала видимую часть земли, то есть пространство от говорящего до горизонта. Очевидно, что данный пространственный отрезок является самым большим, он наполнен многими событиями. Следовательно, выражение *in woroltzitin* соотносится с понятием 'большое пространство (линейное)', и поэтому форма *–zitin* употреблена во мн. ч.

Анализ форм *ziti* и *-zitin* в рассмотренном контексте показал реализацию в них понятий 'малый/большой отрезок времени', соотносимых прежде всего с линейным расположением происходящих событий.

"In des Augusti ***cotin*** *geschah, daz got vane himele nider gesach" [14, Annolied, S. 624].*

"Во ***времена*** *Августа произошло то, что предсказал бог с небес..."*

В тексте рассказывается о рождении короля, которому подчинялись все небесные силы и имя которому Иисус Христос, сын божий от святой девы Марии, и о тех священных предзнаменованиях, которые сопровождали это событие. В Риме стал бить из земли уникальный источник, бил он прозрачным маслом, а вокруг солнца появился ореол красного цвета. И это принесло людям долгожданное исцеление от всех болезней.

Существительное *cotin* употребляется во мн. ч. в дат. пад. и связано с именем собственным в роли определения в род. пад. *des Augusti cotin*. Это аттрибутивное сочетание несет в себе значение 'долгий пе-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

риод времени', 'эпоха правления Августина', в течение которого имело место рождение Иисуса. В форме *cotin* используется латинская начальная графема *c*, что было типичным для древних немецких текстов.

Употребление множественной формы *cotin* свидетельствует о большом количестве событий, которые имели место во время царствования Августина. Именно наполнение этого времени различными и многообразными событиями дало повод автору употребить в языке форму множественности.

Анализ различных контекстов со словом *cotin* не позволяет выделить какую-то единицу, временную (или пространственную), которая бы применялась при членении временных отрезков. Поэтому единственным критерием различия понятий 'мало времени/много времени' выступают совокупности событий в противопоставлении 'мало/много'. Направленность мысли на эти события выражается употреблением вместе с именем *cotin* локального предлога *in*.

"Antiquus dierum, der wuhs unter den ***jaren;*** *der ie ane* ***zit*** *was,*
unter ***tagen*** *gemert er sin gewahst" [14, Ezzolied, S. 582].*

"Господь, он рос ***с годами****; он, будучи всегда* ***вне*** *(по ту сторону)* ***времени****, становился с каждым* ***днем*** *все старше".*

В тексте речь идет о рождении и жизни сына Божьего, Иисуса, о том, как в тридцать лет он был крещен, смыв таким образом грехи наши, так как своих грехов он не имел.

Со значением 'время' в тексте представлено несколько слов. Вначале употребляется сочетание *unter den jaren*, которое имеет значение 'длительное время, в течение многих лет', когда человек живет и растет. Обстоятельство времени *unter den jaren* указывает в самом общем плане на временное следование событий. Если взять точкой отсчета рождение Христа, то степень удаленности событий от точки отсчета указывает на непосредственное следование моментов, мгновений, часов, дней, лет и т. д., наполненных различными событиями. Говоря о следовании, можно говорить об очередности событий во времени по отношению друг к другу. Данное соотношение лежит в основе линейного ряда (каждый год жизни Христа), каждый член которого указывает на изменения во времени, их периодичность.

Следующее выражение в тексте *ie ane zit* говорит о существовании другого времени, параллельного нашему, в котором живут боги. Слово *zit* употребляется в ед. ч., согласуется с предлогом в дативе *ane* и имеет значение 'вне времени, рядом со временем, без времени'. Реализация слова *zit* в ед. числе свидетельствует о восприятии времени как ограниченного и единого целого.

Понятие 'время' выражено в тексте также существительным мн. ч. в дат. пад. с предлогом *unter tagen*. Оно имеет значение 'с каждым днем, в течение долгого времени, с годами', указывая одновременно на их повторяемость.

Таким образом, слово двн. *zit* в рассмотренной ситуации обозначает 'время' как ограниченную цельную единицу и, с другой стороны, выражает короткие временнные отрезки, свидетельствующие о цикличности данного понятия.

Как показывает следующий контекст, слова *zit* и *dag* могут выступать абсолютными синонимами:

"ni quam min ***zit*** *noh so fram, theih ouge weih fon thir nam; Sar so thaz irscinit, waz mih fon thir rinit, so ist thir* ***allan then dag*** *thaz herza filu riuag." [14, Otfried von Weissenburg, S. 106].*

"Еще не пришло ***время*** *показать, какое наследство я получил от тебя; потому что если это станет очевидным, что я от тебя имею, то будет* ***все время*** *(все дни) твое сердце полное боли".*

В тексте слова *zit* и *dag* близки по своей семантике и несут в себе одинаковое, абстрактное значение 'время'. Единственное различие здесь в цикличности, на которую указывает сочетание *allan then dag* по отношению к *zit*.

"Ioh fona eristin was ih chiholono sprehhendi fona ***ziidi,*** *endi aer* ***hwil*** *wurdi ih was dhar" [14, Karlische Musterьbersetzungen, S. 42].*

"Также я рассказывал вначале о древних ***временах*** *(о времени), и, прежде чем наступило (пришло)* ***время****, я был тут."*

В тексте рассказывается о Сыне Божьем, который был первым и последним, руки которого создали Землю, правая рука – небо. И был он тогда, когда не было еще времени.

Существительное *ziidi*, формально омонимично слову *zoti*, употребляется с предлогом *fona* в дат. пад. мн. ч. По своей семантике лексема *ziidi* родственна значению существительного *hwil*, реализованного в тексте в ед. ч. им. пад. и являющегося синонимом слова *ziidi*.

Приведенный контекст позволяет сделать вывод, что лексема *hwil* обозначая небольшой 'временной отрезок', указывает на его 'целостность' (ср. нем. *Weile* 'некоторое время, немного', англ. *whole* 'целый') и отличается от *ziidi* тем, что последнее может также выражать ряд временных отрезков. Абсолютными синонимами они выступают в следующем контексте.

"Duц dat ***cot*** *duц bigonde nвhen, daz imi got wolte lфnin, duц ward her gikeistigit alsi dir heiligi Iфb* ***wolin****..." [14, Annolied, S. 638].*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

*"И когда подошло **время** награды божьей, был он подвергнут мукам, как **когда-то** святой Иов..."*

Анализ двн. текстов показал, что слово *zoti* относится полностью к семантическому полю 'время', выступая в контекстах в различных лексико-семантических вариантах. Довольно часто оно реализует противопоставление 'большой отрезок времени/ малый отрезок', которое определяется наличием соответственно большого или относительно малого количества событий. Тесная связь значений *zoti* с событиями, описываемыми в ситуациях, позволяет сделать вывод о конкретном восприятии древними германцами понятия времени, его дроблении и соответственно повторяемости. Различная величина понятийного содержания 'время' реализуется грамматически в различных формах числа двн. *zoti* – в ед. или мн. числе. В последнем случае содержание рассматриваемой лексики, имеющей большую продолжительность, приобретает черты линейности и, следовательно, определенной абстрагированности. В этом случае его семантика получает смысл 'земное время' и противопоставляется космическому миру, в котором, согласно представлению древних, отсутствует время.

В отдельных контекстах смысл *zoti* включает в себя одно какое-то событие, и в этом случае его значение выражает более узкое понятие, выраженное словом *tag* 'день, сутки'. Иногда в ситуациях в качестве единицы времени выступают месяц, год, но очевидно, что понятие 'сутки' является минимальной единицей циклического движения времени. В таких случаях слова *zoti* и *tag* семантично родственны. Этимологически они восходят также к единому германскому корню **to-*. Дискретный характер понятия времени, выраженного формами *zoti* и другими его синонимами, как свидетельствуют двн. тексты, позволяет отнести к этому семантическому полю также лексему двн. *(h) wola*, имеющую значение 'единичность, цельность' по отношению к понятию 'время'.

Полученные семантические варианты двн. *zoti* на материале двн. текстов одновременно с некоторыми его родственными формами позволяют с этих позиций посмотреть на зарождение слова *zoti* и основание его древнего и конкретного наполнения.

В двн. текстах лексема *zoti* встретилась в таких формах: *zit, tid, tidium, ziti, zitin, ziten, zidin, zite, ziidi, zites, zoti, codin, cot, cotin,* отражающих различную диалектную принадлежность. Для двн. языка, представляющего собой центральные и южнонемецкие диалекты, типичными являются формы с начальной аффрикатой *z [ts]-*, которая образовалась согласно второму (верхненемецкому) передвижению согласных (закон Гримма) из общегерманского смычного **t-*. Такой же вариант согласного изредка проявляется в верхненемецких диалектах как архаичная черта прагерманского языка.

Наличие постаффрикатного гласного довольно часто отражается в текстах в качестве долгого гласного *-o-*. Это подтверждается и преобразованием двн. гласного в ранненовонемецкое время в дифтонг *-ei*, представленного в немецком варианте *Zeit* 'время'. Следовательно, древние немецкие тексты позволяют с большой уверенностью реконструировать начальный слог **to-*, входящий в германскую лексему со значением 'время'. Начальный слог рассматриваемой основы слова является ударным, что позволяет допустить реализацию здесь основной семы 'время'.

Реализацию общегерманского корня **to-* В. В. Левицкий подает в родственных формах различных германских языков: да. *tod* 'время, час', а. *tide* 'прилив, отлив', голл. *tijd* 'время', дс. **tod,* шв. *tid* 'время', дисл. **top,* нем. *Zeit* 'время', которые вышли из герм. **tipiz* 'отрезок времени', к ним же автор относит также: а. *time* 'время', да. **toma,* дисл. **tomi* 'подходящее время, счастье', шв. *timme* 'час' из герм. **toman-* [6, 202]. Наличие в заударной части рассматриваемой лексемы различных составляющих типа *-ti, -dium, -me, -ma,* относящихся к одному и тому же родственному типу выражаемой семантики, свидетельствует о смысловой самостоятельности и определенной автономности начального корня **to-*. Немецкоязычный материал представляет редупликацию последнего, который реализуется в виде двн. *zoti* (из герм. **todi-*) и который имеет значение 'отрезок времени (малый/большой)'. Следовательно, сема времени находится в корне герм. **to-,* редупликация которого свидетельствует о большой древности зарождения форм типа двн. *zoti.*

Этимологические словари показывают, что рассмотренный выше корень герм. **to-* происходит из ие. **da (i)* 'делить, разделять' [12, 778]. Однако, как показали исследования, этот же корень имел в себе и семантику 'объединять', другими словами, **da (i)* первоначально включал в себя синкретично два противоположнонаправленные действия 'делить / объединять' [8, 48-49].

Таким образом, герм. **todi-,* двоичное по форме, включало в себя амбивалентное понятие 'смену дня и ночи', т. е. имело в себе значение 'сутки'. Об этом свидетельствует семантическое родство указанной лексемы с герм. **dagaz,* рефлекс которого дает в двн. *tag* значение 'день, время'. Очевидно, что двн. **zoti-* восходит к первоначальному циклу 'смена дня и ночи, сутки'. Это находит подтверждение в иссле-

НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА ОГУ имени И. С. МЕНЬШИКОВА

довании Ф. Тчирха, который, исходя из языковых данных, считает, что для индоевропейцев феномен времени включал в себя "регулярное изменение дня и ночи как наименьший" временной ритм [18, 18]. Как пишет А. Я. Гуревич, германцы наблюдали время как ритм природы, обозначавший не просто продолжительность времени (линейность), а скорее всего цикличность [3, 13]. В индоевропейских языках, в том числе германских, имеет место соотношение 'время' > 'светлый' и 'время' > 'темный' (борьба света и тьмы) [7, 95].

Как было показано выше, семантическое родство двн. *zoti* и двн. *tag* является не случайным, их семантика сходится в том, что герм. **dagaz* выражало 'светлую часть суток', а герм. **todi* включало в себя понятие двоичности в виде 'смены дня и ночи', т. е. имело в себе значение 'сутки'.

Таким образом, анализ семантики двн. **zoti* на материале древних немецких текстов, а также использование результатов последних научных исследований позволяют принять тезис о том, что рассматриваемая лексема представляет собой редупликацию германского корня **to*, который берет свое начало со времени существования индоевропейского праязыка. Одно из значений пракорня, многозначного по своей природе, ие. **da (i)* 'противопоставление дня и ночи; сутки' стало основой зарождения пространственно-временных отношений у германцев. Ритмика следования 'дня и ночи' стала минимальной единицей цикла времени, дискретный характер которого увеличивался до месяца, времен года и года, превращая постепенно понятие времени в непрерывное движение. Однако такая полностью абстрагированная форма времени, которая существует в современном языке, еще отсутствует в древненемецкое время; во всех случаях лексема *zoti* сочетается всегда с упоминанием тех или иных конкретных событий, происходящих с человеком в окружающем его мире.

Расширение понятийного содержания *zoti* 'отрезок времени', привело, как об этом говорилось выше, к появлению синонимов, в частности: двн. *tag*, означавшего минимальный отрезок времени, в котором начальное *ta-* генетически связано с зарождающимся **todi*, а также двн. *(h) wola*, которое обозначало небольшой временной отрезок, связанный, как правило, с одним каким-то событием. В этом случае *(h) wola* выступало синонимом к *zoti* и могло полностью его заменять, выражая 'целостность, единичность', употребляясь часто в ед. числе. Исторически данная германская лексема имеет также индоевропейское происхождение и относится к праформе ие. **kwej* - 'отдыхать' [12, 759]. Однако по своей форме и значению лексема двн. *zoti* ближе к

славянской праформе **смлъ* (из ие. **кобл-*), имеющей значение, кроме прочих, 'единственный, целостный' [10, 180].

Как свидетельствуют памятники древнего немецкого языка, временные признаки, реализованные в лексике соответствующего периода языка, вышли из пространственных отношений и, следовательно, исторически являются **вторичными**. Преобразование конкретных наименований времени в понятийные абстракции происходило в период существования отдельных языков и, естественно, имеет свои специфические черты развития и реализации в виде тех или иных языковых средств. В этом отношении, полагаем, выполненное нами исследование имеет определенную научную перспективу и представляет интерес при изучении временных отношений как в отдельных языках, так и в родственных группах, позволяющих определить те или иные их типологические черты.

ЛИТЕРАТУРА

1. Волкова Е. А. Классификация темпоральной лексики на материале современного немецкого языка // Теоретические вопросы романо-германской филологии. – Горький: Горьк. гос. пед. ин-т иностр. яз., 1976. – С. 24-43.
2. Всеволодова М. В. Способы выражения временных отношений в современном русском языке. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1975. – 283 с.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры – М.: Искусство, 1972. – 318 с.
4. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история // "Новое в лингвистике", Вып. III. - М.: Изд. иностр. лит., 1963. – С. 143-343.
5. Кочерган М. П. Лексика понятий времени в украинском языке: Автореф. дис. … канд. филол. наук. – Киев, 1967. – 17 с.
6. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков: В 3 т. - Черновцы: Рута, 2000. – Т. 2. – 260 с.
7. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. Образ мира и миры образов. – М.: Владос, 1996. – 415 с.
8. Таранець В. Г. Поняття бінарності та зародження древніх слів // Мова. – 1999. – № 3 / № 4. – С. 48-53.
9. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. – М.: Наука, 1978. – 605 с.
10. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. - Вып. 3. – М.: Наука, 1976. – 200 с.
11. Яковлева Е. С. Языковое отражение циклической модели времени // Вопросы языкознания. - № 4. – М., 1992. – С. 45-51.
12. Duden. Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. Bd. 7 – Mannheim Dudenverlag, 1989. – 839 S.
13. Feist S. Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache. 3 Aufl. – Leiden, 1939.- 710 S.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

14. Frühe deutsche Literatur und lateinische Literatur in Deutschland 800-1150: in 24 Bänden / Hrsg. Von W. Haug und B. K. Vollmann. – Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, 1991. – Bd. 1.- 671 S.
15. Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens in 10 Bänden. Bd. 9. – Berlin und Leipzig, 1930/1931. – 996 S.
16. Kluge Fr. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – Berlin-New York, 1989. – 822 S.
17. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. Dritte Aufl. – Max Niemeyer Verlag Tübingen, 1981. – 250 S.
18. Tschirch Fr. Die sprachliche Spiegelung der indogermanischen Vorstellungswelt // Sprache – Zeit – Geschichte. Die Entwicklung des Zeitbewußtseins und seine Darstellung in der Sprache. – Frankfurt am Main-Berlin-München: Verlag Moritz Diesterweg. – S. 18-20.

ЗАРОЖДЕНИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ ЧИСЛА ИМЕНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

В германистике имеется много исследований, касающихся истории развития числа существительных в отдельных языках, включая немецкий (М. М. Гухман, С. А. Миронов, Л. Р. Зиндер, Е. С. Кубрякова, С. А. Жаботинская, W. Braune, H. Eggers). Однако в этих работах лишь в общих чертах представлено становление данной категории, появление грамматических маркеров и последующая их судьба, но не рассматриваются генетические истоки и условия зарождения грамматического числа.

Строй и структура немецкого языка в своих основных чертах (система частей речи, их грамматические категории, система словоизменения, структура предложения и способы сочетания слов в предложении) определяются общностью грамматической системы праиндоевропейского и германских языков. В то же время обнаруживается ряд особенностей и специфических тенденций развития, которые придают грамматическому строю немецкого языка своеобразную и неповторимую самобытность, являющейся отличительной характеристикой этого языка.

Актуальность проводимого нами исследования подтверждается существующим в современной германистике направлением изучения грамматических единиц и категорий, а также обусловлена отсутствием комплексного подхода к рассмотрению грамматической категории числа и ее эволюции в немецком языке. Цель настоящей статьи состоит в том, чтобы в результате анализа теоретической литературы представить относительно полную картину зарождения и становления категории числа в языках, а также в том, чтобы выделить связанный с объектом нашего изучения узел проблем, требующих дальнейшего рассмотрения на конкретном языковом материале.

В развитии мышления человека категория числа прошла несколько этапов, прежде чем в языке стали появляться грамматические признаки выражения количественных понятий. В индоевропейском праязыке понятие числа зародилось из противопоставления "целое/часть", которое первоначально образовывало бинар, то есть "двуединую" вещь (см. работы С. Д. Кацнельсона [5]; А. А. Холодовича [23]; В. З. Панфилова [14]; В. Г. Таранца [21]). Затем из указанной оппозиции образовались числа "два/один". В целом, как пишет

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНПУ ІМЕНІ О.С. ПОПОВА

В. Г. Таранец, количественное различение предметов в мышлении древнего человека прошло такие этапы: 'бинар (двуединая вещь)' → 'целое/часть' → 'множественность/единичность' → 'два/один' [20, 263].

В основе древней оппозиции числа находилось понятие 'целое/часть', которое в далеком прошлом представляло собой множество предметов, а также один предмет из совокупности. Однако, было время, когда 'часть' и 'целое' образовывали собой синкретическое единство, когда "часть и целое" были тождеством [23, 25]. В этом случае имело место смещение смысловой доминанты, как отмечает А. А. Холодович, "перемещение семантического центра радикально меняет и форму отношения. Тождество содержания, очевидно, находит свое выражение в тождестве форм" [23, 26]. Отсюда следует генетическое родство форм реализации единичности и множественности. Здесь же необходимо отметить то, что до зарождения оппозиции "целое/часть" в индоевропейских языках существовало наименование совокупности однородных предметов, обозначавшее как один предмет, так и несколько предметов. Таким образом, древнейшее состояние количественной величины, которая, как мы считаем, может рассматриваться как исходная при зарождении оппозиции множеств, находило выражение в индоевропейских словах, имеющих **собирательное** значение. Именно в таких словах в единой форме сочетаются значимости единого и множественного, то есть части и целого.

Несмотря на внешнее тождество формы, пишет А. А. Холодович, единичность и множественность "расчленены и в мышлении и в языке и не являются тождеством по внутренней форме и по содержанию" [23, 32]. Неразличимые в лексемах собирательности единичное и множественное постепенно пришли к формальному обозначению последнего, что и послужило толчком к зарождению языковых признаков числа. В это время связь между единичностью и множественностью нарушается, последнее "отрывается от единичного" и находит выражение в различных признаках языка: в дифференциации ударения, основ, расхождении основ [там же, 35]. Однако эти первые признаки относились к лексической стороне слова и лишь со временем стали прообразами грамматических показателей числа.

К следующему этапу в развитии числа относится выделение части из целого, то есть одного предмета из множества однородных ему предметов. Этот период приходится также на время существования общеиндоевропейского языка. В это время происходило "замещение антитезы единства части и целого антитезой единичного и множества" [там же, 29]. Как показывают исследования, выделение 'части' из 'целого' явилось итогом бинарного расчленения совокупности предметов, что послужило основой противопоставления одной части (единицы) по отношению к целой, хотя и уменьшенной совокупности [21, 30]. В итоге форма слова стала выражать противопоставленность 'одна часть'/'целое', или другими словами 'один'/'два (много)'. Однако надо иметь в виду, что в рассматриваемое время форма 'два' имела значения как 'две единицы', так и 'много единиц'. В этот период количественные преобразования свидетельствуют о зарождении **парциального** значения в словах, а это значит, что 'часть' вышла из 'целого', то есть 'множественности, двойки'. Такое понимание высказывал М. Я. Марр, когда писал, что раньше была все-таки "множественность и потом единичность, как ее часть, как ее противоположность" [11, 19]. "Над частью, над единицей тяготеет связь ее с целым, с множеством, - отмечал также А. А. Холодович, - свойства целого множества оказываются, таким образом, и свойствами части, единичного" [23, 29-30]. Следовательно, формы множественного числа являются более **архаичными**, чем единственного.

На следующем этапе развития мышления и форм выражения количественных противопоставлений в индоевропейском праязыке следует отметить утверждение противопоставления 'один'/'два', с одной стороны, и 'много' с другой. В этом случае, один предмет противопоставлялся двум однородным предметам в единой совокупности, но в то же время это противопоставление происходило на фоне общей множественной совокупности. Постепенное расширение числового ряда порождало и закрепляло в языке новые оппозиции, в которых единица противопоставлялась трем, четырем, пяти единицам и так далее и до тех пор, пока новые осознанные совокупности чисел не привели к зарождению понятия счетного, но бесконечного **множества**.

Осознание - нового множества чисел привело к некоторым обобщениям существующих оппозиций единицы и других подмножеств. По отношению к индоевропейскому праязыку это означает закрепление в языковом выражении трех чисел: единственого, двойственного и множественного, которые были унаследованы после распада праязыка на языковые ветви.

Очевидно, что к моменту распада языка-основы в нем реализовались средства выражения единственного, двойственного и множественного чисел. Дифференциация числа в именах существительных представляет собой процесс лексико-семантический и грамматический [23, 35]. Наиболее ранним средством выражения множественности

НИКОВА ВИРТОЛЕЯ ОНУ ИМЕНИ ПЕТРА НИКОЛА

А. П. Рифтин считает “синтаксический способ и удвоение корня, наиболее типологически поздним – внутреннюю флексию”[18, 37]. Рассматривая генезис категории множественного числа, он называет следующие языковые признаки последнего: “1) удвоение корня, 2) аффиксацию, 3) внутреннюю флексию, 4) ударение, 5) служебные слова”, кроме того, множественность может быть выражена синтаксически “в пределах определительных и предикативных отношений” [там же].

Согласно существующим философским воззрениям логический строй мыслительного процесса является одинаковым для всех людей и не зависит от типа языка. Об этом писал еще А. А. Потебня, отмечая, что категории логики “народных различий не имеют” [16, 69]. Среди современных ученых, поддерживающих эту идею, необходимо назвать в частности В. З. Панфилова, П. В. Чеснокова [14, 39; 24, 11-13]. Исходя из того, что разноязычным народам присущи единые логические категории и сходные пути развития мышления, независимо от того, к какому языковому типу эти народы относятся, вышерассмотренное позволяет принять концепцию, согласно которой зарождение числа прошло такие основные этапы развития:

1) период существования **собирательных** имен, когда в одной форме совпадали единичность и двойственость (множественность);
2) время зарождения понятия **парциальности**, когда часть (единица) отделилась от целого (двоичности, множественности);
3) этап существования бесконечной счетной **множественности**, когда обособляются единица и двойка, противопоставляющиеся большой множественности.

Третий этап в развитии понятия числа свидетельствует о времени существования в индоевропейском праязыке трех чисел: единственного, двойственного и множественного. Исходя из вышесказанного, выражение чисел первоначально носило лексический характер, грамматические признаки числа появляются позже, однако зарождение их происходило постепенно, следуя лексическим преобразованиям. Остановимся на этой стороне вопроса.

В классическом языкознании считается, что в развитии индоевропейского праязыка было время, когда отсутствовали суффиксальные и префиксальные элементы. Это был период существования корневой морфемы (Wurzelperiode), такой набор однокорневых слов характеризовал слово на раннем этапе существования индоевропейского праязыка, который относят к языку агглютинативного типа [26, 32; 2, 45; 9, 91]. В это время одно и то же слово могло обозначать и действие, и предмет, и ситуацию в целом [19; 10].

В ходе развития сложных словесных образований в языке-основе один из корней менял свою лексическую значимость, все больше и больше абстрагируясь. В итоге отдельные лексемы в составе слова со временем теряли свое первоначальное лексическое значение и принимали функции грамматические. В процессе делексикализации семантических элементов и образования морфологических единиц происходило преобразование языка в новый, флективный, тип. Отсюда следует, что грамматические значения вышли из лексических, **грамматикализация** последних и привела постепенно к образованию грамматических форм и значений. Эта точка зрения находит подтверждение в многочисленных исследованиях генезиса грамматических единиц.

Историческая эволюция языка, как отмечает Т. А. Майсак, представляет собой “постоянное превращение лексических единиц в грамматические”, и этот процесс имеет континуальный, а не дискретный характер [10, 10-11]. В ходе грамматикализации происходит превращение “лексической единицы в грамматический показатель”, сам же этот процесс является градуальным [там же, 11]. Последнее свидетельствует о том, что лексические единицы могут иметь разную степень получения ими грамматических значений, и для конкретной лексемы может существовать период, когда она только частично приобрела функции грамматические и выступает в качестве квазиморфемы. Ранний индоевропейский праязык, как отмечает Г. С. Клычков, отличался “нечеткостью грамматических противопоставлений” [6, 110].

Следует также обратить внимание на тот факт, что процессу грамматикализации подвергаются не произвольные лексемы. Так, пишет Т. А. Майсак, источниками предлогов часто выступают слова, означающие части тела, в качестве артиклей представлены бывшие указательные местоимения, а в ранг грамматических показателей нередко переходят слова с пространственным значением, в общем случае, грамматикализация представляет собой частный случай семантических изменений [10, 11-12].

В отношении категории числа, которая была рассмотрена нами выше, можно заключить, что грамматической категории числа предшествовали лексемы числа. Другими словами, именно названная группа слов, а не какая-то другая послужила основой зарождения маркеров числа. Очевидно, что словесное обозначение конкретного числа в результате постепенного абстрагирования преобразовывалось в грамматический показатель, выражающий различные множества количественного понятия. Новый формальный маркер числа мог употребляться в принципе с любыми именами, выражающими количест-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

венную оппозицию в языке. Такие формальные показатели находятся в основе индоевропейских словообразовательных аффиксов.

Ф. Ф. Фортунатов считал, исходя из анализа образования слов в различных языках, что "древнейшие суффиксы и префиксы возникали из отдельных слов" [22, 149]. Такого понимания придерживался и Г. Пауль, который писал, что словообразовательные и словоизменительные элементы в слове "появились благодаря сращению первоначально самостоятельных слов" [15, 414]. В результате анализа грамматических формантов имени существительного в языках различного типа Н. М. Курманбаев приходит к выводу о том, что грамматические форманты: "падежные окончания, предлоги, послелоги и артикли имеют лексическое происхождение", и далее продолжает, что первичные грамматические форманты имени "могли возникнуть только после того, как возник лексический уровень языка, только после того, как лексемы начали сочетаться друг с другом" [9, 26-27]. "Развитие слова в словообразовательный аффикс – это процесс длительного, многовекового абстрагирования от частного и конкретного лексического значения с переходом к более отвлеченному значению" [там же, 42]. Аналогично Г. Пауль отмечал, что зарождение аффикса из полнозначного элемента слова происходит в пределах сложного слова, однако, для продолжения и завершения этого процесса требуется необходимое "количественное накопление" такого типа композитов [15, 411]. Реализуясь во многих сложных словах и часто употребляясь, компонент слова постепенно теряет былую лексическую значимость и приобретает новые обобщенные грамматикализованные свойства, характерные для аффиксов.

В исследованиях можно встретить многочисленные свидетельства фактов преобразования лексических единиц в грамматические. Так, Е. Курилович рассматривал случай, когда собирательный суффикс *-ha* в персидском языке в результате его делексикализации превратился в формант множественного числа [8, 62]. Л. И. Потеха, рассматривая отдельные предлоги в современном украинском языке, приходит также к выводу о том, что их первичная значимость восходит к лексемам с пространственным значением, на которых основываются последующие грамматические явления [17, 221].

Рассмотренные выше процессы преобразования лексических единиц в грамматические относятся ко времени существования единого индоевропейского праязыка. В период распада праязыка на отдельные языковые ветви в его системе уже была развитая сеть отношений грамматических единиц, которые образовывали, как правило, трех-

морфемную структуру слова. Последняя включала в себя корень, основообразующий суффикс и флексию. В то же время в языке существовал древний слой слов, которые не имели суффикса, так называемые "атематические слова" [1, 58]. Эти слова состояли из корня и флексии и оставались двуморфемными. По отношению к имени существительному считается, что имена имели в себе основные грамматические категории падежа, числа и рода. Однако, как было отмечено выше, грамматическим показателям в диахронии предшествовали конкретные лексические наименования, из которых позднее развились соответствующие аффиксы.

Индоевропейский праязык был намного богаче формами склонения и спряжения, чем более поздние отдельные индоевропейские языки. В момент распада он имел формы трех различных родов (мужского, среднего и женского), а также трех различных чисел (единственного, двойственного и множественного) для имени и глагола. У нас нет абсолютно достоверных сведений о том времени, когда германский праязык выделился из индоевропейского праязыка. Это выделение из индоевропейской общности протекало, несомненно, постепенно и заняло ряд столетий. В системе германских грамматических форм произошли некоторые изменения по сравнению с индоевропейским праязыком, что однако не привело к коренному преобразованию всей системы.

Как уже говорилось, грамматическое число покоится на смысловых отношениях количества. Следовательно, в истории развития числа необходимо различать два крайних периода: первоначально число выражалось в языке только лексически; его противоположность представляет то время, когда образовались формальные показатели числа и эта категория стала грамматической. Однако между этими крайними временными отрезками имеет место переходный период, время зарождения и становления грамматического числа, время, когда сосуществовали параллельно лексические и грамматические средства выражения числа.

Преемственность между старым и новым в развитии каждого грамматического явления обеспечивает грамматическому строю устойчивость, вместе с тем постоянно осложняет как систему словоизменения, обусловливая наличие в ней разнообразных форм для выражения единой грамматической категории, так и систему значений, и норму употребления той или иной грамматической формы.

Все вышеизложенное позволяет сделать вывод о том, что только с учетом знаний особенностей развития понятия числа, историческо-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

го изменения языковых единиц, путей преобразования лексических значений в грамматические, неравномерности и постепенности изменения элементов грамматического строя возможно исследование истоков категории числа имени существительного, его зарождение и становление.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Гухман М. М. Историческая типология и проблема диахронических констант. – М.: Наука, 1981. – 249 с.
3. Жаботинская С. А. Числительные современного английского языка (К вопросу о категориальном статусе). – Автореф. дис…. канд. филолог. наук. – Киев, 1982. – 24 с.
4. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Историческая морфология немецкого языка. – Л.: Просвещение, 1968. – 263 с.
5. Кацнельсон С. Д. К истории партитивного определения // Ученые записки ЛГУ. - Серия филол. наук, 1941. - Вып. 5. - № 58. – С. 5-49.
6. Клычков Г. С. Вариативность индоевропейских языков дописьменного периода // Вопросы языкознания. – 1975. - № 2. – С. 100-110.
7. Кубрякова Е. С., Панкрац Ю. Г. Морфонология в описании языков. – М.: Наука, 1983. – 120 с.
8. Курилович Е. О методах внутренней реконструкции // Новое в лингвистике. – Вып. 4. – М.: Изд-во иностр. лит., 1965. – С. 54-72.
9. Курманбаев Н. М. Происхождение грамматических категорий. – Алма-Ата: Мектеп, 1981. – 128 с.
10. Майсак Т. А. Грамматикализация глаголов движения: опыт типологии // Вопросы языкознания. – 2000. - № 1. – С.10-32.
11. Марр Н. Я. Язык и мышление. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1931. – 341 с.
12. Мещанинов И. И. Проблемы развития языка. – Л.: Наука, 1975. – 351 с.
13. Миронов С. А. Категория числа // Историко-типологическая морфология германских языков. Фономорфология. Парадигматика. Категория имени. – М.: Наука, 1977. – С. 161-175.
14. Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания. – М.: Наука, 1982. – 358 с.
15. Пауль Г. Принципы истории языка: Пер. с нем. – М.: Изд-во иностр. литры, 1960. – 500 с.
16. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. – М.: Просвещение, 1968. – 551 с.
17. Потєха Л. І. Семантичні поля конструкцій з первинними прийменниками // Наукові записки (Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка). – Випуск 31. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КПДУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 220-224.
18. Рифтин А. П. Из истории множественного числа // Ученые записки Ленинградского университета. Серия филологических наук. - № 69. - Вып. 10. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1946. – С. 37-53.

19. Спиркин А. Г. Происхождение языка и его роль в формировании мышления // Мышление и язык. – М., 1958. – 80 с.
20. Таранець В. Г. Генезис граматичної категорії числа в індоєвропейських мовах // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Іноземна філологія на межі тисячоліть. – Харків: Константа, 2000. – С. 261-272.
21. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови) / Видання друге, перероблене і доповнене. – Одеса: Астропринт, 1999. – 116 с.
22. Фортунатов Ф. Ф. Сравнительное языкознание. Избранные труды. - Т. 1. – М., 1956. – 449 с.
23. Холодович А. А. Категория множества в японском в свете общей теории множества в языке // Ученые записки Ленинградского университета. Серия филологических наук. - № 69. - Вып.10. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1946. - С. 15-36.
24. Чесноков П. В. Грамматика русского языка в свете теории семантических форм мышления. – Таганрог: Изд-во Таганрог. гос. пед. инст., 1992. – 127 с.
25. Braune W. Althochdeutsche Grammatik. 14. Auflage (bearbeitet von H. Eggers). – Tübingen. Max Niemeyer Verlag. 1987. – 358 S.
26. Brugmann K., Delbrück B. Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Erster Band: Einleitung und Lautlehre. – Straßburg, 1897. – 1098 S.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

НАПРЯМКИ АСОЦІАТИВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОНІМІВ

Ідентифікація оніма – це визначення його семантики за наявною звуковою оболонкою, інакше – визначення означуваного за означуючим. У звичайній практиці така ідентифікація здійснюється з опорою на контекст, а при потребі – зі звертанням до енциклопедій, різних довідників тощо. У вільному асоціативному експерименті немає ні контексту, ні енцикопедій. Є онім і ментальний лексикон реципієнта, який має швидко дати якусь асоціацію на цей онім. За асоціацією дослідник може судити, як даний онім побутує в свідомості реципієнта, чи є він там узагалі, як осмислюється і як оцінюється реципієнтом. Якщо маємо реакцію не одного реципієнта, а значної їх кількості, то поєднання всіх одержаних реакцій творить асоціативне поле оніма, яке й розкриває можливі шляхи ідентифікації цього оніма.

Ідентифікація (чи впізнання, ототожнення) лексеми мовою мозку виявляє себе чи не найвиразніше в асоціативних експериментах. Для онімів, які називають тільки один об'єкт (а тому одним онімом може індивідуально позначатися чимало предметів), ідентифікація починається з проблеми пошуків денотата. Пошуки денотата, які активно проявляють себе при встановленні асоціативного значення власних назв, дають переважно парадигматичну асоціацію. Однак при скерованому асоціативному експерименті, коли вимагаються тільки синтагматичні асоціації, такі пошуки виявляються не менш виразними. Це добре видно у "Словнику асоціативних означень іменників в українській мові" Н. П. Бутенко, пор. ***журавель*** – 1) *довгоногий, перелітний*; 2) *криничний, скрипучий*; ***змій*** – 1) *отруйний, пустельний*; 2) *триголовий, казковий;* 3) *паперовий, склеєний*; 4) *єхидний, лукавий*; ***корова*** – 1) *рогата, молочна*; 2) *тупоголова, лінива*; 3) вилучені з фразеологізмів означення: *морська, священна*; ***місяць*** – 1) *повний, круглий*; 2) *довгий, плановий*; 3) з фразеологізмів – *медовий* [2]. А.Є. Супрун у передмові до цього словника констатує: "Реакції опитуваних належать до різних значень багатозначних слів і омонімів" [12, 9].

Пошуки денотата в асоціативному полі онімічного стимулу представлені особливо яскраво, оскільки в оніма, окрім денотата, нічого немає, бо поняття він не виражає і, відповідно, не містить сигніфіката, тобто понятійного змісту [7, 444], лише може супроводжуватися певними конотаціями [9]. Уточнимо, що вжитий нами вираз "пошуки денотата" містить певне спрощення. Денотат – це предмет чи явище об'єктивної дійсності. Звичайно, учасник асоціативного експерименту не обстежує предмети, а перебирає свої знання про предмети дійсності в голові, тобто працює із **розумовим відображенням** денотатів – з референтами.

Тут доведеться коротко викласти розуміння термінів **денотат** і **референт**, якого ми дотримуємося, оскільки обидва ці терміни в сучасному науковому вжитку багатозначні. Іноді ці два терміни ототожнюють, переважно їх розрізняють. Ми стоїмо на досить поширеній позиції, що **денотат** – це позначуваний предмет, явище, властивість і т. д. [7, 128-129], а **референт** – це "відношення актуалізованого [...] імені чи іменного виразу (іменної групи) до об'єктів дійсності" [1, 6]. Референт знаходиться в голові, у ментальному лексиконі людини і фактично має бути ототожнений з концептом. Різниця лише в тому, що концептів у мові мозку багато, а референтом стає той з них, що виходить у мовлення, вступає в **референцію** – у відношення з денотатом. Так само й денотат – це не будь-який предмет, а той, про який у даний час людина думає (і говорить). Отже, денотат знаходиться в об'єктивній дійсності, за межами ментального лексикону, а референт – у його складі. При цьому предмет стає денотатом, а концепт – референтом тоді, коли референт і денотат вступають у референцію. У нашому експерименті референт стає асоціатом, вказуючи на певний денотат.

Відомості про носія власної назви (денотат) можна уявити собі, за словами О. Д. Шмельова, у вигляді "мисленнєвого досьє" на цього носія. Вчений формулює при цьому "основний прагматичний принцип вжитку власних назв": без спеціальних пояснень власна назва "може бути вжита з референцією до конкретного об'єкта лише тоді, коли адресат мовлення, на думку мовця, має якісь відомості про носія власної назви", тобто має на нього "мисленнєве досьє" [13, 46].

Однак цей "основний прагматичний принцип", безперечний до тривіальності, стосуєтося мовлення, актів говоріння, де є мовець і слухач і де є, відповідно, текст мовлення. Ми ж маємо справу з експериментом: його учасникам дається список власних назв і вимагається на кожну власну назву реакція. У нашому експерименті взяли участь 100 реципієнтів, переважно студентів Одеського університету, які записали свою реакцію (вимагалося одну, але дехто записав 2-3 реакції) на 60 онімів, даних кожному учаснику у вигляді списку. У складі стимулів – 11 топонімів, 28 антропонімів (з них 10 літературних), 13 теонімів (з них 4 можна ідентифікувати і як астроніми: *Юпітер, Уран, Нептун, Плутон*), 3 зооніми й 5 хрононімів. Ніякого контексту немає. Учасник наодинці з цією власною назвою

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

мусить переглянути свої "мисленнєві досьє", вибрати з них якесь одне, на його думку найдоречніше, і виокремити з нього якусь рису, подавши її у вигляді асоціації. Доречне "мисленнєве досьє" може виявитися взагалі відсутнім, і тоді йдуть вочевидь помилкові асоціації чи відмова від них. З другого боку, може виявитися декілька "мисленнєвих досьє" на різних носіїв того ж оніма (наприклад, авторка особисто знає 30 різних людей на ім'я *Олена*). Учасник експерименту мусить щось обирати. Тому формулювання "пошуки денотата" у даній ситуації, гадаємо, є доцільними.

Пошуки денотата – не сам напрямок асоціативної ідентифікації онімів, а його передумова, визначення сфери віднайдення асоціата. У цьому зв'язку доречно навести слова О. О. Залевської, яка багато зробила у дослідженні психолінгвістичних асоціативних експериментів: "будь-яка класифікація асоціацій, навіть не супроводжувана теоретичними міркуваннями автора, містить у собі певну гіпотезу про якусь глибинну структуру, що скеровує процес актуалізації асоціацій" [4, 3].

Глибинна структура у концепції О. О. Залевської – то семантика, то значення слова. Ми маємо аргументи того, що ця глибинна структура, чи глибинний ярус, насправді має чотири рівні глибини, що не може не позначитись на асоціатах. Отже, пошуки денотата призводять до його віднайдення (єдиного, як *Україна* чи *Галичина* чи одного з багатьох можливих), і тоді з'являється асоціат – на одному з чотирьох рівнів глибини, що залежить передусім від знань, від інформованості учасника експерименту, тобто від обсягу його "мисленнєвого досьє" на даний денотат. Однак денотат може бути і не знайденим – реакції до нього в ментальному лексиконі немає або реципієнт не може її згадати. В цій ситуації, при нульовій глибині семантичного ярусу, залишається орієнтація передусім на поверхневий ярус стимулу, на його звучання. З'являються асоціати типу *Тор – торт*, в більшій чи меншій мірі пов'язані із звучанням стимулу і ніяк не пов'язані з його значенням. У цьому зв'язку треба згадати "ефект літер імені" [16]: "літери, наявні в імені людини, виявляються привабливішими, ніж літери, що не входять до складу її імені". Просте володіння найменням збільшує привабливість літер, наявних у цьому найменні. "Ефект літер імені" експериментально підтверджений для 12 європейських мов [18, 8]. Припускаємо, що цей ефект якоюсь мірою проявив себе і в одержаних нами поверхневих онімічних асоціаціях – як у самому обранні поверхневої чи глибинної реакції, так і в записаних реципієнтами оцінних асоціатах на взірець: *гарне ім'я* (Іван, Марія, Ізабелла), *приємне ім'я* (Богдан, Ізаура), *красиве*, також *я, моє ім'я у паспорті* (Ганна), *негарне, некрасиве щось*, навіть *жахливе ім'я* (Ілона), хоч на нього є також асоціація – *ім'я, яке подобається.*

Імен людей, без урахунку прізвищ, але з включенням літературних та підкреслено неукраїнських, серед наших стимулів було 16: Автанділ, Богдан, Ганна, Гаргантюа, Данко, Джордж, Дон Жуан, Іван, Ізабелла, Ізаура, Ілона, Марія, Мойсей, Отелло, Ромео, Тарас. У зворотному словнику, що подає інформацію від асоціата до стимулу, імен (з варіантами) нараховуємо вже 75, майже в п'ять разів більше: Аза, Андрій, Аня, Барбара, Белла, Білл, Біллі, Бодя, Бонапарт, Борис, Буб, Валера, Валерій, Васьок, Віка, Вікторія, Володимир, В'ячеслав, Галина, Гамлет, Ганнуся, Данило, Данко, Дездемона, Джон, Джордж, Джульєтта, Дон Кіхот, Євген, Євгеній, Жека, Жозефіна, Земфіра, Іван, Ізабелла, Ізольда, Ізя, Іполіт, Ірина, Йосип, Катерина, Квазімодо, Коля, Костя, Левко, Людовик, Магдалина, Магомед, Макар, Марина, Марія, Маруся, Микола, Михайло, Монабелла, Мося, Нонна, Оксана, Олег, Пантагрюель, Петро, Петрусь, Петя, Роксолана, Ромео, Руслана, Саша, Таріел, Тарас, Тетяна, Том, Фрідріх, Юля, Юрій, Яго. Поява частини з цих імен є реакцією суміжності – як парадигматичної: Ромео – Джульєтта, так і синтагматичної – Наполеон – Бонапарт тощо. Частина – імена індивідуально знайомих реципієнтові людей, рідних, друзів, коханих тощо. Однак є, можна думати, й частина, породжена "ефектом літер імені". Звичайно, це тільки припущення, здогадка, оскільки реципієнти своїх наймень в антеках не записували. Не виключено, що зазначений ефект наявний в асоціаті *Саша*, що виник на стимули *Іван, Лондон, Москва*, хоч ні семантично, ні фонетично з ними ніяк не пов'язаний за межами ментального лексикону реципієнта. Адже "ефект літер імені" діє лише в тому випадку, коли в стосунки стимула та асоціата втручається особисте ім'я реципієнта. Приміром, між стимулом *Лондон* та асоціатом *Саша* немає жодної спільної літери, але якщо творцем асоціації, виконавцем експерименту є *Оксана, Маша* чи *Наташа* (чи *Саша*), то в цій реакції можна, гадаємо, спостерігати "ефект літер імені".

Проте є серед реакцій ще й інші складники асоціативного поля. Йдеться зокрема про звукосимволізм. В. В. Левицький констатував, провівши докладні й виважені експерименти: "Принаймні 50 відсотків слів української мови мають позитивну фонетичну мотивованість" [6, 95]. Дослідники констатують і те, що "фонема володіє здібністю передавати інформацію переважно не понятійного, а швидше сенсорно-емотивного характеру" [8, 118]. Синтія Уїззелл також віддає перевагу не понятійній "емоційній семантиці" звуків, побудувавши схему емо-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.МЕЧНИКОВА

ційного простору англійських імен, відповідно до якої фоносемантика жіночих імен найбільше тяжіє до параметру *м'який*, а чоловічих - до параметру *активний* [19, 99-101].

Ми звикли до високої емоційної потуги онімів узагалі, а особових імен людей – особливо, як звикли й до того, що емоційна наповненість імен виражається спеціальною експресивною суфіксацією та різного роду усіченням імен. Але вона виражається також засобами фоносемантики, звуковим складом імені, що впливає на добір асоціатів. Чому до стимулу *Отелло* з'являються асоціати *Дездемона, Ягo* – зрозуміло. Це – реакція суміжності, оскільки йдеться про персонажів тої ж п'єси. Так само реакцією суміжності пояснюються асоціати на той же стимул: *Шекспір* (автор) та *Ромео* (персонаж іншої п'єси того ж автора). Реакцію схожості становить собою поява в тій же статті асоціації *Іполіт* (теж ревнивець, хоч і комічний, пародійний, у відомому фільмі Е. Рязанова "З легким паром"). А чому на стимул *Бровко* з'являються асоціати *Левко, Петрусь*, на стимул *Ілона* – асоціат *Нонна*, на прізвище *Шевчук* – імена *Віка, Олег*, а на прізвище *Шевченко* – ім 'я *Юля*? Крізь просту поверхневу асоціацію БроВКО – ЛеВКО, ІлОНА – НОННА (у вимові НОНА) прозирає й фонетична експресія, виражена цими асоціатами *Левко, Нонна*, прозирає й експресія нефонетична, індивідуалізована, викликана тим же "ефектом літер імені" (не стимулу, а реципієнта) чи просто вподобаннями виконавця: одному з них подобається ім'я *Юля*, другому *Віка, Олег*. Вільний асоціативний експеримент ставить перед дослідником чимало загадок, які можуть і не піддаватися розв'язанню. Адже не виключено, що реципієнт просто знає когось на ймення *Віка Шевчук, Олег Шевчук, Юля Шевченко*, а це вже ніякого відношення ні до вподобання, ні до звукосимволізму не має.

Щоб узагальнити й систематизувати напрямки ідентифікації онімів у нашому асоціативному експерименті, а отже і в ментальних лексиконах учасників експерименту, докладніше проаналізуємо один з одержаних результатів – статтю на стимул *Барбос*, яка містить 47 різних реакцій. Серед них найпотужнішу групу (14 асоціатів) становить використання гіпероніма. Це – найпростіша, можна сказати – лінива асоціація. Просто визначається розряд денотатів, до яких належить даний онім. Тут маємо два найчастотніші асоціати – *пес* 37, *собака* 8, а також більш деталізовані поодиничні реакції *вівчарка, велика брудна собака, дворняга* (від цієї асоціації народжується й інша реакція: *двір*). Може називатися не пес у цілому, а тільки його частина, наприклад, зафіксовано реакцію *хвіст*, що стосується не лише тварини, а й переносно поширюється і на сленгове позначення академзаборгованості у студента, зареєстровані також назви властивостей, приписувані реципієнтом Барбосу: *злість, дурість*. Це вже, зрозуміло, не гіперо-німи. Гіперонімами ж можна вважати й слова *кличка, прізвисько собаки, прізвисько* і навіть помилково обраний реципієнтом паронім *прізвище*. Вибір гіпероніма може реалізуватися і в іншому напрямку – не тварина *(пес, собака* тощо), а *іграшка* (імітація собаки).

Другу за кількістю групу (10 асоціатів) ми пов'язуємо з популярним російським дитячим віршиком, що закінчується словами: "А пес Барбос, кудлатый нос, Разнес секрет на целый свет: Гав-гав, гав-гав! С кошкой дружит волкодав". Це пов'язування є, зрозуміло, суб'єктивним. Це наша інтерпретація того, що запропонував сукупний ментальний лексикон реципієнтів. Не виключено, що вибір (бодай у частині реакцій) грунтувався на якомусь іншому "мисленнєвому досьє": *ніс, кудлатий пес, пухнастий собака, кіт* (і породжена цією асоціацією інша асоціація: *полосатий*); на оцінці дій Барбоса: *безсовісний, провокатор*; на неадекватному визначенні жанру: *казка, мультик, мультфільм*. Лише в цій групі реакцій знаходимо дві синтагматичні асоціації: *безсовісний* та *полосатий*. Всі інші асоціації до стимулу *Барбос* – парадигматичні. Проте асоціації *пес, собака* можна кваліфікувати не тільки як парадигматичні (назва виду тварини), а й як синтагматичні: сполучення *пес Барбос, собака Барбос*.

Третя група асоціацій (їх 6) – історична, пов'язана з найменням *Барбаросса*. Йдеться про Фрідріха І Барбароссу, тобто "Рудобородого" (1123-1190), імператора Священної Римської імперії, що багато воював, брав участь в одному з хрестових походів. Ясно, що тут маємо суто фонетичний перегук з онімом *Барбос*. Однак сам цей онім *Барбос* надійної етимології не має. І ЕСУМ [3, 140], і білоруський етимологічний словник [14, т. 1, 312], і ряд інших сучасних етимологічних розвідок віддають перевагу виведенню клички *Барбос* з найменя персонажа роману "Барбос – розбійник гішпанський", поширеного в старовину у східних слов'ян, не лише в Росії. Однак давніше (П. Черних та ін.) побутувала думка про зв'язок *Барбоса* з *Барбароссою* (фонетичне стягнення). В усякому разі маємо в наявних асоціаціях не тільки фонетичний перегук, але й вказівку на історичний зв'язок, тобто асоціації на стимул *Барбос*: *Фрідріх, полководець, німець*, а далі вже перехід з XII ст. у XX: *"план Барбаросса", план, напад*. Названа так директива німецького командування від 18 грудня 1940 р. стала планом нападу на СРСР.

Теж 6 асоціацій є суто індивідуальними, приватними і стосуються найближчого кола реципієнта: *мій пес, мій собака Барні*, навіть *мій*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І. МЕЧНИКОВА

Барбос, також *друг, друг* (*погоняло*) і узагальнене (швидше – романтичне): *дитинство*.

П'яте місце (4 реакції) серед асоціацій на стимул *Барбос* займає відомий короткометражний фільм Леоніда Гайдая "Пес Барбос і незвичайний крос": браконьєри глушать рибу динамітом, а пес одного з цих злочинців схопив запал і кинувся за господарем. Асоціації: російське *"Пес и необычный кросс"*, також *крос, біг, кінофільм*. Вплив цього фільму на розподіл асоціацій виразно позначається і в ужитку синонімічних гіперонімів *пес* 37 та *собака* 8. У нашому словнику є ще дві клички собак, і там розподіл цих гіперонімів зовсім інший – стимул *Бровко* дав практично рівномірну вживаність двох синонімів: *собака* 9, *пес* 8, а для *Мухтара* зафіксовано різку перевагу реакції *собака* – 31 (*пес* 11). Лексема *пес* у назві кінофільму і така ж найчастотніша реакція на стимул *Барбос* ніяк не може вважатися збігом. Тому в цій групі фактично маємо право рахувати не 4, а 5 асоціацій, включаючи сюди й найчастотнішу – *пес*.

Лише шосту позицію (3 асоціати) займає поверхневе, фонетичне осмислення стимулу *Барбос*. Оскільки цей стимул знаний усіма реципієнтами без винятку, то тут причиною фонетичних асоціацій не є відсутність концепту. Причиною є привабливість стимулу й тяжіння до фонетичної гри. Усі три фонетичні асоціації – *барбарис, Барбара, барабан* – мають початкове звукосполучення *бар-* і повторний ужиток звука *б*. Семантично всі вони ніякого зв'язку, прямого чи опосередкованого, зі стимулом *Барбос* не мають. До фонетичних асоціатів тяжіє й антропонім *Барбаросса*, про який йшлося вище. Однак цей антропонім увіходить у комплекс нефонетичних асоціатів і має імовірні опосередковані семантичні зв'язки із стимулом. Тут фактично маємо асоціат, який водночас належить як до поверхневого, так і до глибинного ярусів.

Не знаходять собі групи, а точніше – становлять поодинокі групи ще три асоціати. Йдеться зокрема про асоціацію *товстун*, де вбачаємо конотативне перенесення клички *Барбос* на людину, з негативним забарвленням цієї конотації. Є. С. Отін фіксує в російській мові вісім конотативних осмислень зооніма *Барбос* [9, 65-66], однак осмислення "товстун" у нього не засвідчено. Дуже можливо, що ця асоціація має бути віднесена до групи, стосовної фільму "Пес Барбос і незвичайний крос". Дана асоціація характеризує статуру кіноактора Є. Моргунова, який у фільмі грає одну з провідних ролей. Окрему групу складає й асоціат *назва книги*. Неясно, про що йдеться. Може, про той же роман "Барбос – розбійник гішпанський"? Нарешті, ще одна асоціація видається окремою групою, досить загадковою – *мислення*. Людина мислить і пізнає світ переважно за допомогою асоціацій. Асоціації розкривають шлях до підсвідомого, оминаючи фільтри розуму (Р. М. Фрумкіна). Можливо, в даному випадку фільтр зупинив асоціативне розмірковування реципієнта, і він сформулював лише сам процес, шлях, по якому йшов (і нікуди не прийшов) – *мислення*?

Цей аналіз асоціативного значення одного стимулу разом із спостереженнями, викладеними вище, дозволяють виділити й обгрунтувати шляхи ідентифікації онімів у ментальному лексиконі, тобто встановлення їх зв'язків із позамовною дійсністю, а в когнітивному розумінні – способів й форм трансформації слів у концепти. При цьому треба ще раз повернутися до проблеми пошуків денотата, про що вже сказано вище. Пошуки денотата – це не результат, не встановлення ідентифікації онімів і взагалі всіх слів-стимулів, що в соціолінгвістичному експерименті розгортають своє асоціативне значення. Це – шлях, ментальний механізм, яким реципієнт здійснює ідентифікацію, здобуває результат. Сама ідентифікація у кінцевому результаті, в одержаній асоціації набуває форм, які можна узагальнити наступним чином.

1. Вихід на гіперонім, до якого можна віднести, на думку реципієнта, слово-стимул. Це – найпоширеніша форма (принаймні, для онімів) ідентифікації стимулу. Наприклад, реакцію *ім'я* одержали 18 стимулів, які майже всі дійсно є іменами. Найвища частотність (6) належить не дуже відомому більшості виконавців літературному антропоніму *Автанділ*, героєві поеми Шота Руставелі "Витязь у барсовій шкірі". Це – найчастотніша асоціація даного оніма. У 5 випадках асоціацію *ім'я* мають жіночі імена *Ганна, Ізабелла, Ілона*, 4 рази – тільки *Іван*, але це ім'я, як і ряд інших, породило чимало вжитків даного асоціата з уточнюючим або оцінним означенням: *гарне ім'я, українське ім'я* – 2, *найпоширеніше російське ім'я, просто ім'я* – 1. Тричі асоціат *ім'я* мають *Богдан, Джордж, Марія* і – помилково – *Ватерлоо*. Двічі асоціат цей поєднується з іменами *Данко, Ізаура, Тарас* і теонімом *Ізіда*, один раз – з іменами *Мойсей, Отелло, Ромео*, з прізвищем *Гейтс* та собачою кличкою *Бровко*.

Асоціат *прізвище* породжується 13 стимулами, а саме: *Петренко* (8 ужитків), *Маланюк* (7 ужитків). По 5 разів цей асоціат з'являється при прізвищах *Обломов* (а ще один раз – оцінний асоціат *смішне прізвище*), *Шевчук* та при кличці *Бровко*, двічі – при стимулі *Дерибас* і по одному разу – при стимулах *Гейтс, Джеря, Наполеон, Онєгін, Франко*, при літературному імені, а не прізвищі, *Гаргантюа* та, як ми вже зазначили, при кличці *Барбос*.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

Гіперонімічний асоціат може орієнтуватися не на антропонім, а на його носія. Так, асоціат *хлопець* з'явився у стимулів *Автанділ, Данко, Дон Жуан, Іван, Тарас*, асоціат *хлопчик* – у стимулів *Богдан, Данко, Джордж, Тарас*. Гіпероніми нерідко з'являються і тоді, коли реципієнт зупинився на конкретному денотаті. Зокрема стимул *Шевченко* має гіперонімічні асоціати *поет* (10), *письменник* (3): денотатом обрано Тараса Шевченко, а також *футболіст* (9): денотатом обрано Андрія Шевченка. Так само стимул *Шевчук* дав, серед іншого, гіперонімічні асоціації *письменник* (3) та *співак* (2). У першому випадку йдеться про Валерія Шевчука, в другому – про Юрія Шевчука.

Зазначимо також, що всі включені до нашого списку назви битв одержали якусь кількість асоціатів *битва*. Це – *Бородіно* (38), *Ватерлоо* (34), *Сталінград* (13), *Берестечко* (7), *Крути* (5). Так само асоціат *богиня* з'явився у всіх іменувань богинь: *Афродіта* (14), *Ізіда* (10), *Астарта* (9), а реакція *бог* – у всіх включених до списку наймень богів, незалежно від їх релігійної приналежності: *Зевс* (45), *Перун* (23), *Сварог* (16), *Аллах* (15), *Тор* (11), *Кришна* (6). При цьому теоніми, які водночас називають планети, тобто є космонімами, одержали гіперонімічні реакції, орієнтовані на обидві ці денотатні групи. В усіх випадках за частотністю переважають космоніми, пор. асоціат *планета*: *Юпітер* (39), *Плутон* (33), *Уран* (26), *Нептун* (15), асоціат *бог*: *Юпітер* (10), *Нептун* (7), *Плутон* (2), *Уран* (1). *Уран* серед богів представлений у нашому асоціативному словнику так бідненько тому, що до зазначених асоціатів долучився ще й третій гіперонім: *хімічний елемент* (9), *речовина* (3), *елемент, хімічна речовина* (2), *корисна копалина, метал* (1). Гіпероніми різного ступеня узагальнення наявні в кожній асоціативній статті укладеного нами онімічного словника. Гіперонімічні, по суті класифікаційні асоціації варто назвати лінивими. Ментальний лексикон реципієнта задовольняється віднесенням оніма до певної групи, не претендуючи на індивідуальну характеристику саме даного денотата.

2. Другу групу асоціацій за характером їх зв'язку зі стимулом становлять синоніми та перифрази або прості дескрипції. Два останні різновиди даної групи асоціацій розрізняємо за наявністю елементів переосмислення, образності (перифрази) або їх відсутністю (дескрипції). На відміну від гіперонімів ця група не включає стимул у той чи той розряд, а описує його сам по собі, причому описує його в його цілісності. Формально асоціати цієї групи можуть виявитися близькими до попередньої. Так, асоціат *столиця* (28) до стимулу *Київ* є гіперонімом, а асоціат *столиця України* (9) – дескрипцією саме Києва. Аналогічно

до стимулу *Москва* є реакція *столиця* (7), але також *столиця Росії* (3), *колишня столиця* (1). Асоціати *поет* та *футболіст* до прізвища *Шевченко*, як зазначалось, - типові гіперонімічні асоціації. А ось реакції *Тарас* (23) чи *Андрій* (5) на той же стимул *Шевченко* належать фактично до синонімів. В обох випадках пошуки денотата привели до тотожних результатів, однак реалізувалися вони або гіперонімічним, або синонімічним шляхом.

Коли до стимулів *Шевченко* та *Франко* маємо реакції, відповідно, *Кобзар* (13), *Каменяр* (7), то перед нами парадигматичні асоціації – усталені метафоричні найменння наших найвидатніших поетів. Реакція *Тарас* на стимул *Шевченко* або *Іван* (39) на симул *Франко*, являючи собою синоніми, водночас є не парадигматичною, а синтагматичною асоціацією, бо до прізвища додає ім'я, які разом утворюють єдину антропоформулу, синтаксичну конструкцію *Тарас Шевченко* чи *Іван Франко*. На стимул *Тарас* маємо такі реакції: *Григорович*, навіть *Григорович Шевченко* (1), але найчастішою є, звісно, реакція *Шевченко* (62). Усе це – синтагматичні синоніми. Явище синтагматичної синонімії поширене майже виключно серед онімів. Предмет, переважно особа, що має багаточленну власну назву, може іменуватися також і окремим членом цієї назви. В цьому випадку другий член становить собою синонім до першого, бо обидва називають той же об'єкт. Так, стимул *Джордж*, що входить у 10 найпоширеніших імен у США, займаючи там дев'яту позицію [17, 90], викликав зливу асоціацій синтагматичних синонімів. Залежно від обраного денотата тут маємо іменареакції *Буш* (президент), *Майкл* (поп-співак) – обидва представлені по 12 разів, *Байрон*, *Вашингтон*, *Харрісон* (відповідно – поет, президент, один з бітлів, кожен по 3 рази), *Клуні* (кіноактор, 2 рази), *Сомс* (один з провідних персонажів "Саги про Форсайтів" Голсуорсі, 1 раз), навіть *Санд* і *Сіменон*, хоч ці французькі письменники мали ім'я не *Джордж*, а *Жорж* (точніше, для *Жорж Санд* – частина псевдоніма, бо справжнє імення цієї письменниці *Аврора Дюдеван*).

Синтагматичні синоніми можуть стосуватися не лише широко відомих денотатів, а й денотатів другого, тобто знаного реципієнту особисто, а то й першого (найближчого) кола індивідуального онімічного фрейму. Зокрема, для стимулу *Ганна* серед асоціатів маємо як форму *Ярославна* (третє коло, куди входять історично знані, відомі денотати; тут ідеться про дочку князя Ярослава Мудрого, королеву Франції), так і форми *Йосипівна (вчителька), Олегівна, Олексіївна* (друге коло), також *я* та дескрипцію *моє ім'я в паспорті* (перше коло).

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

На дескрипції багаті теонімічні стимули. Наприклад, *Афродіта – богиня краси* (5), *богиня кохання, богиня любові*, а також індивідуалізований і мрійно-гіперболізований синонім: *я*. Пор. ще: *Нептун – бог морів* (5), *морський бог* (3), *морський цар* (2), *бог моря, бог морів та океанів* (по разу); *Зевс – верховний бог у стародавній Греції*, а *Плутон* (уже не бог, а космічне тіло) – *найвіддаленіша планета Сонячної системи*.

Перифрази теж досить помітні у цій групі онімічних асоціацій: *Юпітер – Зевс у римлян, римський Зевс*, навіть *синонім Зевса*. Перифрази будуються переважно на основі метафоричного зіставлення з якимось іншим онімом: *Волинь – майже Шотландія; Париж – Одеса, лиш більша*. Зіставлення може бути й з апелятивом: *Одеса – перлина біля моря*, також індивідуальне: *Отелло – майже мій чоловік*.

Як парадигматичні синоніми (пор.: *Ганна – Аня, Ганнуся; Мухтар – Муха, Мушка*), так і синоніми синтагматичні (пор.: *Джеря – Микола* (41); *Маланюк – Євген* (20) та ін.) характеризують онім-стимул у його цілісності і тому не створюють нового концепту, а вписуються в концепт стимулу. Усі ж інші типи асоціацій можуть рзглядатися як описані Р. Лангакером когнітивні структури, сукупність яких у межах усіх наявних асоціацій на певний стимул демонструє їх "нескінченну складність", що якраз і реалізується в асоціативному значенні стимулу. Кожна ланка асоціативного значення, тобто зв'язка "стимул-асоціат", – це "когнітивна структура – нова концептуалізація, встановлений концепт, перцептивний досвід" [15, 61].

3. До когнітивних структур увіходять зокрема й асоціації, що позначають, а переважно й символізують ціле (онім-стимул) через його частини (асоціати). Так, серед реакцій на стимул *Лондон* зустрічаємо асоціації *Біг-Бен* (11) і *Big Ben* (4), *Тауер* (30), *Тауерська вежа, the gardens of the Tower of London* (1), *Вестмінстерське аббатство* (1), *Темза* (4), а також реакції, що не можуть уважатися складниками саме Лондона, однак характеризують його теж: *туман* (16 – найчастотніша асоціація) та *дощ* (4), *дощі* (3); *королева* (3), *принц Чарльз* (1); *червоні автобуси* (1). Ці два різновиди асоціатів, що безпосередньо або ж опосередковано, узагальнено вказують на стимул за принципом "частина цілого", є зокрема й у складі асоціативного значення стимулу *Париж*, також і інших онімічних стимулів, з особливою представленістю серед топонімів. Пор.: *Париж* – 1) *Ейфелева вежа* (21 – найчастотніша асоціація), також просто *вежа* (5), *Єлісейські поля* (6), *Діснейленд, Монмартр, Notre Dame;* 2) *мода* (15), *парфуми* (12), *Шанель, Людовик, Патрісія Каас* (1).

У зв'язці *Лондон – Темза* чи *Париж – Ейфелева вежа* тощо, концепти *Темза, Ейфелева вежа* в ментальному лексиконі реципієнтів явно зазнають нової концептуалізації, бо вже виражають не самодостатні речі (*Темза* – найбільша ріка Англії, *Ейфелева вежа* – металева башта висотою 300 м, споруджена в 1889 р. французьким інженером Олександром Ейфелем), а називають частини, компоненти відповідних стимулів: *Темза* – річка, на якій стоїть Лондон, *Ейфелева вежа* – найвідоміша споруда в Парижі, що стала його символом).

Пор. ще асоціати даної групи, стосовні українських топонімів: *Київ* – 1) *Хрещатик* (9), *Майдан Незалежності, Києво-Печерська Лавра* (2), *пам'ятник трьом братам і Либеді, рідна столиця, Бориспіль, Ірпінь*; 2) *каштани* (4), *золоті куполи, Київська Русь, князь, Поплавський, собори*; *Крим* – 1) *Ялта* (6), *Артек, Аю-Даг, Євпаторія, Медвідь-Гора, Севастополь*; 2) *гори* (18), *море* (13), *курорт* (8), *татари* (6), *ботанічний сад, дельфіни, інжир, курага, субтропіки, хан, чумаки*.

Неважко помітити, що для топонімічних стимулів їх асоціаціями-частинами у сприйнятті реципієнтів найчастіше стають, набуваючи до того ж символічного сенсу, власні назви об'єктів, що входять у склад відповідного географічного об'єкта. Особливо це стосується першої групи асоціатів даного типу – безпосередніх складників об'єкта. Це цілком зрозуміло. У стимулі-топонімі виділяється найпримітніше, найвідоміше – а воно по суті завжди має власну назву. Серед асоціатів другої групи, які характеризують стимул, але належать не тільки йому, власних назв значно менше.

Інші розряди онімів-стимулів представлені в цій групі асоціацій значно слабкіше. Після топонімів тут більш-менш представлені хрононіми. Асоціації-частини, які вказують на стимул-ціле, серед хрононімів переусім з'являються як наймення керівників битв. Так, для *Ватерлоо* це *Наполеон* (6) і *Веллінгтон* (1), для *Бородіно – Кутузов* (2) і *Наполеон* (1), для *Сталінграда* – не безпосередні керівники, але причетні до битви люди – *Сталін* (13) і *Ватутін* (1). Друга, узагальнена група асоціацій-частин, тут теж наявна: *Бородіно – барабани, гармати, кров, перемога, поле; Сталінград – бомбардування, Волга, вогонь, герої, мужність, перемога, танк*. Серед антропонімів і так само теонімів подібних асоціацій ще менше. Це можуть бути події, органічно пов'язані з людиною: *Мойсей – зупинена і розколота вода, вів євреїв по пустелі 40 років*; для творців – їх відомі твори: *Шевченко – "Великий льох", "Заповіт", "Мені 13-й минало..."; Франко – "Зів'яле листя", "Гріє сонечко"*; для теоніма *Юпітер* – відома фраза, яка у наших матеріалах зафіксована тільки фрагментом *"ти сердишся"* (повний

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

текст цього крилатого вислову "Юпітере, ти сердишся, значить ти не правий"), а для *Наполеона* – характерний елемент його одягу – рос. *треуголка*.

Повторимося, що жорстка формула "частина цілого" тут підходить далеко не завджи. Королева не є частиною Лондона, а "Заповіт" не є частиною Т. Г. Шевченка. Так сам Наполеон не є частиною Бородіно чи Ватерлоо, а треуголка не є частиною Наполеона. Однак ми можемо говорити про метонімічні відношення, подібні якоюсь мірою до відношень частини й цілого. Королева живе в Лондоні, Шевченко написав "Заповіт", Наполеон керував однією зі сторін у битвах, що закріпилися в історії під назвами *Бородіно* та *Ватерлоо*, він же полюбляв трикутний капелюх. Зрештою, маємо масштабніше явище і явище менше, і ці два явища тісно пов'язані між собою.

Розглянуті три типи асоціацій зводяться до того, що перший з них має більший обсяг, ніж стимул, другий за обсягом рівний стимулові, а третій – менший за стимул. Крім цих асоціацій, які повністю чи частково увіходять до складу стимулу, є й такі, що до стимулу не входять.

4. Зокрема не входять до стимулу асоціації суміжності. Асоціат і стимул у цьому випадку являють собою різні речі, які не входять одна до складу іншої, але певний зв'язок вони мають. Асоціації такого типу групуються або на простій суміжності (просторовій, тематичній, хронологічній тощо), або на схожості. Тут немає переходу одного в друге, нема переосмислень, тому називати ці два різновиди асоціацій суміжності метоніміями та метафорами підстав немає. Однак сам тип таких асоціацій грунтується на метонімічній (суміжність) чи метафоричній (схожість) засаді. Так, серед асоціацій до стимулу *Дон Жуан* з'являється *Дон Кіхот*, що є типовою суміжністю: обидва – *дони* (тобто в давній Іспанії – дворяни, аристократи), обидва іспанці, обидва літературні персонажі. Інша асоціація до цього стимулу – *Казанова*. Це вже типова асоціація за схожістю, своєрідна метафоризація: обидва мали і найбільше в світі полюбляли успіх серед жіноцтва, обом можна адресувати реакції, які увіходять у нашому експерименті до асоціативного поля стимулу *Дон Жуан* і належать до першого, гіперонімічного типу асоціатів: *коханець* (18), *ловелас* (9), *бабій* (4), *спокусник* (3), *бабник* (2), *гуляка, зальотник, звабник, перелюбець, серцеїд* (1).

Асоціації виразно метонімічного типу притаманні стимулам-онімам різних розрядів. Серед топонімів маємо зокрема такі реакції: *Галичина – Буковина* (сусідня територія України), *Тичина* (їздив туди); *Буковина – Румунія* (сусідня країна), *співачка Руслана* (опосередкована асоціація: Руслана Лижечко використовує гуцульські мотиви та інструменти, а західна частина Буковини належить до Гуцульщини); *Волинь – Поділля* (інший регіон України) тощо. Реакції суміжного метонімічного типу серед теонімів: *Ізіда – Осіріс; Зевс – Гермес* (теж олімпієць, до того ж виконавець різних доручень Зевса), *"Енеїда"* (мається на увазі твір не Вергілія, а І. Котляревського, де Зевс теж зображений); *Юпітер – Сатурн* (теж італійський бог; утім, зв'язок між ними можна адресувати також астронімії, та все одно ця когнітивна структура залишається асоціацією метонімічної суміжності), Пор. ще *Перун – Хорс* (інший слов'янський бог, теж у Володимировому пантеоні), *Володимир* (князь, що до прийняття християнства намагався упорядкувати язичництво), *Пушкін* (поет чотири рази згадує бога Перуна [10, 326], найвідоміший текст: "Покорный Перуну старик одному, | Заветов грядущего вестник").

Асоціації цього типу досить поширені серед антропонімів, пор. *Джордж – Джон, Іван; Іван – Марія* (паралель: найуживаніші колись чоловіче та жіноче імена), *Муромець* (і богатир *Ілля Муромець*, і *Іван* символізують силу); *Ганна – Галина* (інше жіноче ім'я, до того ж співзвучне). Особливо представлені асоціати цього типу серед онімів-стимулів, що називають персонажів творів, пор.: *Онєгін – Пушкін* (27), *Тетяна* (10), *Ленський* (1), *Печорін* (Онєгін і Печорін схожі, на що вказав ще В. Г. Бєлінський: це рідкісна асоціація метафоричного, а не метонімічного типу); *Ромео – Джульєтта* (36), *Шекспір* (2), *Ді Капріо* (теж схожість, тільки вже не об'єктивна, а суб'єктивна – в сприйнятті реципієнток: цей герой, голлівудський кіноактор, сприймається як Ромео); *Обломов - Гончаров* (4), "*Обрыв*", *Штольц; Гаргантюа – Пантагрюель* (37), *Рабле* (1) і дуже суб'єктивна, індивідуальна реакція *Синявська Л.І.* Доцент Леся Іванівна Синявська працює в ОНУ, у своїх лекціях говорить і про творчість Рабле.

Досить складним виявилося асоціативне поле стимулу-найменння літературного персонажа *Джеря*. Щоправда 55 з наявних 97 асоціацій (56, 7 %) дійсно вказують на Миколу Джерю, причому лише одна з них належить до розглядуваного типу: *Нечуй-Левицький* (1). Решта – асоціації синонімічного (найчастіша *Микола* – 41 та ін.) і гіперонімічного (наприклад, *українська література, головний герой*) типів. Але 42 ужитки запропонованих асоціацій Миколи Джері не стосуються. Тут вирішальну роль відіграло поплутання (у частині випадків не виключено й умисну підміну) найменння *Джеря* та *Джеррі*. Завдяки цьому Діснеєвському мишеняті маємо асоціації: 1) гіперонімічні: *мишеня, мишеня з мультфільму, кіно, мультик, серіал*; 2) синонімічні: *Джеррі (миша)*; 3) розглядувані в даному випадку асоціації суміжності: *"Том і*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

Джеррі" (7), *"Tom and Jerry" (1), Том (5), ім'я кота, кіт*, а також згадки третього учасника серії цих популярних мультиків – пса: *кличка собаки, собака, собаче ім'я*. Уже від кота, а не мишати, простяглася ще одна, вже третинна асоціація – до Бічер Стоу: *ім'я негра (афроамериканця)*. Йдеться про *Тома*, персонажа роману "Хатина дяді Тома".

Загалом, як бачимо, серед асоціацій суміжності панують власні назви, що добре видно з нашого зворотного словника, побудованого від асоціації до стимулу. У нашому експерименті всі стимули – власні назви. Власна назва має одиничного носія – це її природа. Чимось суміжним до одиничного об'єкта, як правило, може бути теж одиничний об'єкт, а він переважно має власну назву. У асоціаціях суміжності до стимулів-апелятивів переважають, відповідно, загальні назви, а не власні.

Ще одною характерною прикметою асоціацій даного типу є панування метонімічних суміжностей, бо суміжність у точному розумінні цього терміна якраз стосується метонімії. Суміжність, оперта на схожість, цілком можлива. Адже схожі за багатьма параметрами Онєгін і Печорін, що добре відомо з історії російської літератури. Однак повна, справжня метафора – це злиття, точніше перенесення семантики з А на Б за їх схожістю. Поетична назва-метафора Одеси *Південна Пальміра* перенесена з назви-метафори *Північна Пальміра*, як колись поети іменували Петербург, а ця остання метафора пішла від багатого міста *Пальміра* в Сирії, яке в древності розквітло завдяки караванній торгівлі. Метафорична ж суміжність ніяк не тяжіє до злиття. Ми вже наводили асоціації *майже Шотландія* та *Одеса, лиш більша*, що є перифрастичними назвами, відповідно, Волині та Парижа (отже тут відбулося злиття, маємо справу з синонімами – другий тип нашого групування реакцій). Якщо зняти в наведених асоціаціях слова *майже* та *лиш більша*, то ці асоціації змінять свій статус і замість перифрастичного сенсу одержать значення метафоричної суміжності, у якій семантичне злиття відсутнє.

5. Є ще один, уже п'ятий і кількісно дуже невеликий тип асоціацій, що сприймаються як загадкові. Вони нібито ніяк не оперті на зміст чи на форму оніма-стимулу і водночас настільки від нього відірвані, що не можуть вважатися просто помилковими, як помилковою є асоціація Нельсон на стимул Ватерлоо. Пор.: *Буковина – пес, Ганна – кран, Ілона – синь, Тарас – сміх, Шевченко – дерево, Ізіда – зонт, Перун – труба, Сварог – туніка, Бровко – стіл, Ізабелла – хата, Дерибас – рояль* тощо. Це акцентовано індивідуальні, імовірно підсвідомі асоціації, що

увиразнюють "моє" сприйняття оніма, відбиваючи суб'єктивний, ідіолектний шар відповідного концепту.

А.Є. Супрун зазначив з цього приводу: "деякі отримані реакції важко пояснити, але це швидше винятки, аніж правило, до того ж вони становлять мізерні частки процента від загальної кількості відповідей" [11, 4]. "Реакції, що важко інтерпретуються", виділяє й О. О. Залевська [5, 98]. Утім, серед цих важких "винятків" десь проявляються, пробивають собі дорогу з підсвідомості древні архетипи, асоціативні когнітивні структури, що відклались десь у глибинах ментального лексикону чи, як образно кажуть, у генах ще з часів язичницької ментальності. Один з таких наявних у нас архетипів: *Україна – калина*. Якийсь інший асоціат-архетип з такою ж певністю назвати не можемо. Без певності виділимо когнітивну структуру *Перун – труба*. Знайти подібні архетипні реакції серед інших "загадкових" – багатократно важче, ніж розшифрувати просто індивідуальні загадкові асоціації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. 13. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – М., 1982. – С. 5-40.
2. Бутенко Н. Г. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів, 1989. – 326 с.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К., 1982. – Т.1. – 631 с.
4. Залевская А. А. Вопросы организации лексикона человека в лингвистических и психологических исследованиях. – Калинин, 1978. – 88 с.
5. Залевская А. А. Слово в лексиконе человека: Психолингвистическое исследование. – Воронеж, 1990. – 206 с.
6. Левицкий В. В. Семантика и фонетика. – Черновцы, 1973. – 103 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М., 1990. – 685 с.
8. Мусаева С. А. О мотивированности литературных имен // Проблемы фоносемантики: Тезисы выступлений на совещании. – М., 1989. – С. 117-118.
9. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен. – Донецк, 2004. – 410 с.
10. Словарь языка Пушкина: В 4 т. – М., 1959. – Т. 3. – 1070 с.
11. Супрун А.Є. Вступ // Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови. – Львів, 1979. – С. 3-12.
12. Супрун А.Є. Передмова // Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. – Львів, 1989. – С. 3-9.
13. Шмелёв А. Д. Русский язык и внеязыковая действительность. – М., 2002. – 492 с.
14. Этымалагічны слоунік беларускай мовы. – Мінск, 1978. – Т. 1. – 440 с.
15. Langacker R. W. Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar. – Berlin; N. Y., 1991. – 395 p.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

16. Nuttin J. Narcissism beyond Gestalt and Awareness: The Name Letter Effect // European Journal of Social Psychology. – 1989. – V. 15. – P. 353-361.
17. Tucker D. K. Distribution of Forenames, Surnames, and Forename-Surname Pairs in the United States // Names. A Journal of Onomastics. – 2001. – V. 49. - № 2. – P. 69-96.
18. Valentine T., Brennen T., Bredart S. The Cognitive Psychology of Proper Names. – Lnd., N. Y., 1986. – 212 p.
19. Whissell C. Sound and Emotion in Given Names // Names. A Journal of Onomastics. – 2001. – V. 49. – № . 2. – P. 97-120.

ПРИНЦИПЫ ВЫДЕЛЕНИЯ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ЯДРА КОНЦЕПТА И ЕГО СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ

1. Постановка проблемы. В настоящее время все больше внимания уделяется изучению процессов и результатов этнических контактов. Этнические взаимодействия (в современных метафорических формулировках – "диалог этносов", "диалог сознаний", "диалог культур" [10, 133 - 134], "встречи этнических культур" [3]) становятся объектом анализа преимущественно междисциплинарных отраслей языкознания. Состояние современной лингвистики можно охарактеризовать как кристаллизацию различных подходов, методов и методологий, нацеленных на выявление и объяснение универсального, общего и специфического компонентов в культуре и языке [2], а также теоретическое осмысление лингво-культурных корреспонденций в этнических системах [14]. Ряд работ затрагивает проблемы языковой категоризации и концептуализации мира [8, 305-519], актуальной интерпретации термина "концепт" ("культурный концепт", "лингвокультурный концепт" [4, 87 –107; 5, 37 –55; 6, 181-186; 7; 13, 43-83]), типологии и структуры концептов [1; 4, 140 - 224]. Однако дальнейшая разработка анализа культурного компонента в языке не только возможна, но и необходима с целью выявления способов его "вплетения" и репрезентации через лексические фиксации.

Цель данной работы заключается в выработке базовых критериев для выделения репрезентативного ядра концепта, принципов интерпретации этнокультурного компонента в языке. *Объектом* анализа является лингвокультурный концепт *Maori* в новозеландском национальном варианте английского языка. Выбор объекта детерминирован этнической гетерогенностью социума и чрезвычайной актуализацией автохтонного компонента на современном этапе эволюции новозеландского культурного комплекса. *Источником фактического материала*, который составили 240 лексических единиц с автохтонным компонентом *Maori*, послужил авторитетный региональный словарь, построенный на исторических принципах [19].

Практика бытия находит отражение на всех уровнях языка. Поэтому "слово может быть рассмотрено как минимальный культурный текст" [5, 18], компактная интерпретация образов картины мира. Одной из онтологических характеристик языковой картины мира, по мнению В. И. Карасика, является "наличие имени концептов" [4, 224].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

Разделяя мнение Ю. С. Степанова о том, что имя концепта не является случайным и отражает важные для его понимания признаки [13, 6], в качестве базового для данной работы мы принимаем следующее положение: имя концепта выступает его ядерным репрезентантом, а деривационная "история" слова в определенной мере представляет историю формирования концепта.

Мы исходим из глобального понимания феномена "культура" как определенного способа бытия человека в мире. В этой связи формирование культурных концептов рассматривается как результат определенных типов культурного поведения, включая языковое.

Процессы, протекающие на макро и микроуровнях систем культуры и языка, тесно взаимосвязаны. С одной стороны, в основе исторической макродинамики "лежат микропроцессы, …происходящие в истории каждой из знаковых единиц, от ее зарождения, направленного развития и до вымирания" [11, 3]. С другой стороны, характеристики культурной практической деятельности этносов определенным образом отражаются на параметрах единиц языка и культуры, которые соотносятся с ядерным (социально значимым) звеном. К таким параметрам, на наш взгляд, следует отнести как минимум следующие: культурную константность, актуальность и регулярность апелляции, продуктивность, интегрируемость и интегративность. Рассмотрим компонент *Maori* как ядерный конституент новозеландского англоязычного культурного комплекса с учетом вышеперечисленных критериев.

2. Критерии выделения ядерных репрезентантов концепта.

2.1. Историческая устойчивость единицы. Самая ранняя фиксация единицы *Maori* в англоязычных письменных текстах относится к первым этапам колонизации южного полушария Британской империей в начале XIX века (цифры означают дату фиксации в письменных памятниках): "1801. *Miss. Jrnl. 'Royal Admiiral' 19 June …two of Tongata Maura (new Zealanders)…lived well with the white people…*[*The reference is prob. to the Maori men taken to Norfolk Islands by Governor King.*]" [цит. по: 19, 810]. Очевидно, что форма *tangata maori*, или *tongat (t) a maori/maura* в самых ранних употреблениях, представляет собой соответствующее канонам грамматики языка маори сочетание ядерного компонента *tongat (t) a* "man, human being" и адъективного послелога *maori/maura* "normal, usual, ordinary". Анализ этимологических данных позволяет предположить, что сочетание *tangata maori* было сконструировано по аналогии с формой *tangata whenua* "people belonging to any particular place, natives" в связи с необходимостью разграничения племенами маори "своих" и "чужих". В этом случае

компонент *maori* выполнял функцию дифференциатора: ср. *tangata Maoriori* "Moriori"; *tangata tupua* "foreign or demonic or goblin people; white person, foreigner"; *tangata ma* "white person", *tangata pakeha* "white person, foreigner", *tangata pora* "ship-person, stranger; used in the southern South Island". Лексический фонд английского языка пополнили единицы *tangata maori* (1801) "the maori as the race of people distinct from the Pakeha and other non-Maori" и *tangata whenua* (1877) "a pre-Fleet people, supposed to have settled New Zealand before the Maori, often wrongly assigned the name of *Moriori*". При этом автохтонная словообразовательная модель существительное + адъективный послелог сохраняется.

Упоминание единицы *Maori* в значении "a member of the Polynesian race who first peopled New Zealand" в англоязычных письменных памятниках находим в регистрационных документах и вахтенных журналах китобоев (whaling logs) 30-х годов XIX века: "1836. *Piraki Log* 20 Apr. (1911) 33. Spare hands and Mouries building a house. [Native is not used in the *Log.*]" [цит. по: 19, 470]. Со времени заключения договора о передаче исконных земель маори британской короне (the Treaty of Waitangi, 1840) единица *Maori* "native" характеризуется устойчивостью и частотностью в региональном новозеландском узусе, о чем свидетельствует наличие сопроводительной глоссы в текстах, подготовленных специально для британских читателей: "1840. *NZ Journal* I. 202 …the *maories* had been driven off the land. [1840. *Note*] 'natives'. *Ibid.* I. 222 …a maury (native), as they call themselves. *Ibid.* I. 293 …house is always full of…Mauries (natives)" [цит. по: 19, 470].

О дальнейшей адаптации единицы в новозеландском английском свидетельствует тот факт, что с середины XIX века существительное *Maori* вытесняет ранее использовавшиеся наименования на периферию узуса, способствуя их интеграции в пассивный слой лексики: *Indian* (1769) "a Maori" и *native* (1769) "a Maori" получили статус архаизмов, а *New Zealander* (1769) "a Maori" и *aborigine* (1834) "a Maori" используются как историзмы. Несмотря на то, что оба наименования *Maori* и *native* используются в значении "a Maori" вплоть до середины XX века, уже начиная с конца XIX века, единица *native* характеризуется функциональными ограничениями и до 1947 года встречается лишь в официальных документах: "1888. Payton *Round About NZ* viii. *It is always the custom in New Zealand, especially in the North Island, to use Maori words frequently in referring to the natives and their doings*" [цит. по: 10, 524]; "1947 *NZ Statutes* No. 56 653 [Maori Purposes Act, 1947] *All*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

references to the Native Minister in any Act, regulation...shall be hereafter read as references to the Minister of Maori Affairs" [цит. по: 19, 526].

Как свидетельствует краткий анализ единицы *Maori* на диахроническом срезе, имя концепта активно на протяжении всей эволюции новозеландского сообщества и не теряет своей актуальности на современном этапе.

2.2. Актуальность единицы и регулярность апелляции к ней. Новозеландское лингвокультурное сообщество сегодня может быть охарактеризовано как англоязычный ареал с максимально актуализованным автохтонным компонентом, в котором этнос маори уже не является альтернативной реальностью для европейцев, а представляет собой неотъемлемую часть новозеландской национальной культуры, во многом обеспечивая ее самобытность. Указанное подтверждается, прежде всего, современными материалами аутентичной прессы, которая интенсивно освещает проблемы истории заселения Новой Зеландии, возрождения культуры маори. Вопрос о реанимации языка маори и включении его в программу общеобразовательных школ в качестве обязательной дисциплины является ключевым в языковой политике Новой Зеландии по ряду причин. В начале XIX века маори безвозмездно передали европейцам земли для организации первых школ. Европейская академическая среда доминировала, а местная культура и язык вскоре были забыты. Несмотря на то, что в 1987 г. маори был объявлен официальным языком Новой Зеландии, в 1996 г. лишь 26 % носителей владели устной речью. Наименьшие показатели были выявлены среди самого продуктивного населения в возрасте 20-39 лет (Te Anga Nathan *Into Te Reo*, 28.07.). Третье поколение маори, которое называют *town Maori* (1978) и *urban Maori* (1996), проживает преимущественно в городах, вообще не владеет родным языком и не знакомо с исконными традициями племен (Gina Hauiti-Houkamau *Cultural identity starts with language*, 25.10.). К 2030 г. правительство Новой Зеландии планирует обеспечить знание родного языка для 40 % маори (Te Anga Nathan *Into Te Reo*, 28.07.) [21].

Следует ожидать, что актуальность проблем культурно-политического характера значительно повышает частотность апелляций к концепту *Maori* через имя концепта и его дериваты, а также другие репрезентанты.

В ходе исследования, проведенного в университете Виктории, были получены данные о том, что 777 заимствований из языка маори использовались в 5051 случаях в устных сообщениях на английском языке общим объемом 1.05 млн. слов. В письменных английских текстах зафиксировано употребление 1001 заимствования из языка маори в 5952 случаях (Te Anga Nathan *Into Te Reo*, 28.07.) [21]. По результатам нашего анализа автохтонизмы в новозеландском варианте английского языка составляют 700 единиц (приблизительно 1/8 от 6000 заглавных лексем, зафиксированных словарем новозеландизмов [19]). Сопоставление статистических данных, позволяет сделать вывод о значимости автохтонного компонента в англоязычной культуре Новой Зеландии. Примечательно то, что единица *Maori* не вошла в список 50 наиболее частотных употреблений. Следовательно, корреляция между частотностью апелляции к имени и значимостью лингвокультурного концепта является факультативной и не влияет на когнитивную актуальность лингвокультурного феномена. "Потенциальность" обращения к отдельным прецедентам отмечает в своих исследованиях и В. В. Красных [6, 45].

2.3. Семантическая и словообразовательная продуктивность. Единица *Maori* представляет собой сложный полисемант, "семью" 25 ЛСВ, связанных друг с другом некоторым общим абстрактным значением. Общий признак (или признаки) могут быть установлены, исходя из данных естественной категоризации путем группировки ЛСВ в определенные сферы [см. 9, 538]. Анализ значений компонента *Maori* [19, 469 - 481] показал, что они группируются вокруг трех основных семантических сфер – (1) Maori, (2) New Zealand, (3) uncivilized:

(1) Local=aboriginal=Maori – "a member of Polynesian race who first peopled New Zealand"; "a Cook Islands Polynesian; the Polynesian language of Cook Islands"; "Maori blood or Maori ancestry"; "the Maori people as an ethnic or cultural entity"; "from, or belonging to Maori society" и др., например, *the Maori, nga ~, dog ~, standard ~, ~idom, ~ fashion, ~ness*;

(2) Local=native=New Zealand – "indigenous, native, New Zealand", например, *Maori anise, ~ blowfly, ~ crow, ~ fuchsia, ~ holly, ~ jasmine, ~head*;

(3) Uncivilized – "inferior or uncivilized in construction, appearance or style"; "growing or running wild, not domesticated", например, *Maori cabbage, ~ celery, ~ dog, ~ onion, ~ parsnip, ~ vine, mustang, ~ marriage, ~ roast, ~ Pakeha, to marry ~*.

Словообразовательные производные (всего 216) единицы *Maori* формируются по различным моделям: (1) префиксальной - *anti-Maori, half-Maori, non-Maori, pan-Maori, philo-Maori, pre-Maori, un-Maori*; (2) суффиксальной - *Maoria; Maoriana; Maoridom; Maorihood; Maori-ish; Maori-ism; Maoriness; to maorify, maorified, Maorification; to maorize,*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

Maorization; to moaricize; (3) композиционной - *Maori-bug; Maorihead; Maoriland, Maorilander; Maoritanga*; *Maori-bred, Maori-centric, Maori-fed, Maori-led, Maori-like, Maori-owned, Maori-phile, Maori-speaking, Maori-wise;* (4) комбинаторной - *Pakeha-Maoridom, Pakeha-Maori-ship*; (5) аттрибутивной, образуя словосочетания (а) с препозитивным модификатором (attr+N *Maori*, attr *Maori*+N) - *black ~, white ~, mallowpuff ~, town ~, urban ~; ~ Bible, ~ bread, ~ chain, ~ church, ~ fence, ~ flute, ~ gravel, ~ hut, ~ nut, ~ oven, ~ sandal, ~ scone, ~ shoe, ~ tea, ~ welcome*; (b) с постпозитивным модификатором по автохтонному образцу (N+attr *Maori*) - *pakeha-Maori*; (6) эллиптической - *Maori and Pakeha > Maori; black Maori > Maori; Maorihead > Maori*; (7) элиминированной - *Maori Land Court > Land (s) Court*; *pidgin-Maori > pidgin*.

Единица *Maori* характеризуется высокой комбинаторностью и инкорпорирована в структуру как гомогенных коллокаций (Автохтон+Автохтон) - *taha Maori, nga Maori*, так и гетерогенных коллокаций (Англ.+ Автохтон; Автохтон+Англ.; Автохтон+Заимствование) - *dog Maori, white Maori, urban Maori*; *Maori potato, Maori Queen, Maori land, Maori hen*; *Maori mustang* [Sp. *mestengo*, now *mesteño*, belonging to the *mesta* or graziers' union, combined with *mostrenco*, homeless, stray] [16, 835].

Производные компонента *Maori* различаются не только этимологическим составом, но и семантически. Автохтонизм входит в состав свободных словосочетаний и фразеологизмов - *dog Maori*; *Maori PT*; *it will all come a (all) right after the Maori war*; *since the Maori wars*; *Maori and Pakeha*; *Maori All Blacks*; *to marry Maori*; *Maori burn, Maori summer, Maori time; Maori dictionary, Maori porridge, Maori mustang, the heart of Maoriland; as cunning as a Maori dog; lazy as a Maori dog*.

Значительный семантический объем единицы обеспечивает корректное выполнение функции модификатора, указывающего на природные эндемики (*Maori chicken, ~ devil, ~ gooseberry, ~ hen, ~ lemon, ~ melon, ~ peach, ~ pony, ~ rabbit*), культурные уникалии (*Maori Bible, ~ bread, ~ chain, ~ church, ~ fence, ~ flute, ~ gravel, ~ hut, ~ nut, ~ oven, ~ sandal, ~ scone, ~ shoe, ~ skirt, ~ sore, ~ spade, ~ spear, ~ tea, ~ welcome*) и социальные реалии (*Maori battalion, ~ bunk, ~ mission, ~ school, ~ trustee, ~ war*).

Изучение словообразовательной динамики единицы *Maori* на диахроническом срезе показало, что процесс формирования новых форм и значений является актуальным как на начальных этапах вхождения элемента в систему английского языка, так и впоследствии (табл. 1).

Таблица 1.

Количество производных с компонентом *Maori* в различные периоды истории новозеландского варианта английского языка

Период (гг.)	1801 – 1849	1850 – 1899	1900 – 1949	1950 – 1996
дериваты	кол-во			
словообразовательные	26	73	63	48
семантические	9	9	2	5

Анализ дериватов показал чрезвычайную активность участия компонента *Maori* в семантических и собственно словообразовательных процессах (всего *235* дериватов). Такая высокая продуктивность - явление исключительное для заимствования, особенно из неродственных, типологически отличных языков: ср. словообразовательную продуктивность автохтонизмов в новозеландском варианте английского языка: *kiwi* - 50 дериватов, *kauri* - 27, *whare* - 15.

Вероятно, тенденция к вариативности формы и содержания компонента *Maori* наблюдается вследствие семантической концентрации вокруг сфер со значительным понятийным объемом (см. выше). Однако ключевые для этих сфер единицы дают значительно меньше производных: *New Zealand* - 60 дериватов, *native* - 53, *wild* - 21. Примечательно, что один из центральных компонентов новозеландской языковой картины мира - существительное *pakeha* - дает лишь 15 словообразовательных и 6 семантических дериватов.

Полученные данные позволяют поставить вопрос о детерминированности словообразовательной и семантической активности элементов языка. Вероятно, для объяснения тенденций эволюции лексики такие критерии как исконность единицы, частотность ее употребления, устойчивость во времени и пространстве, нейтральность не всегда являются определяющими, что в некоторой степени противоречит результатам отдельных исследований (ср. анализ ядерной лексики В. И. Скибиной [12, 111 - 163]). Указанные характеристики детерминированы культурной значимостью явления (см. анализ ключевых слов культуры А. Вежбицкой [2, 169-204]) как следствия и/или катализаторы, а не детерминаторы активности формирования словообразовательных гнезд и ЛСВ. Объяснение скорее кроется в лабиринтах человеческого мышления, механизмах познания. Вопрос о факторах, обусловливающих продуктивность языковых единиц, не входит в задачи данной статьи и требует отдельного глубокого анализа. Настоящий

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

материал пока позволяет лишь очертить контуры серьезной исследовательской задачи.

2.4. Интегрируемость и интегративность. Имя концепта и его производные представляют собой упрощенную модель концепта, микроучасток концептуальной сети, целостность и континуальность которой обеспечивается системными связями. Поэтому существенными свойствами концепта (как и системы его вербальных репрезентантов) являются интегрируемость и интегративность.

Интегрируемость компонента *Maori* реализуется:

(1) в корреляциях с различными тезаурусными сферами, например, "New Zealander", "native", "human being" на основе гиперогипонимических отношений - *New Zealander* "a Maori", "a white European, born or permanent resident in New Zealand", "a Maori as distinct from a Chatham Islands Moriori", "any person born or resident in New Zealand or accepting New Zealand citizenship"; *native* "a Maori", "a white person born in New Zealand"; со сферами "природа", "культура", "политика" и др. - *Maori* "an indigenous plant or animal" – *Maori chicken, ~devil, ~pony, ~lemon*; "special applications, pertaining to society and culture" – *Maori bread, ~calendar, ~Affrairs, ~difficulties*;

(2) в формировании на основе семантического тождества и контрарности дублетных пар, синонимических и антонимических рядов, включающих звено *Maori: Maori fire – kaikomako* "a small tree Pennantia corymbosa", *Maori – native - New Zealand* "an indigenous plant or animal", *white Maori – Chinaman* "scheelite"; *Maori* "an indigenous New Zealander" – *Pakeha native* "a native-born non-Maori New Zealander";

(3) в формировании межвариантных коррелятов, обеспечивающих прочность внутренних связей, целостность и единство полинациональной системы английского языка, например, *Maori = normal, usual, ordinary* (Common English); *Maori* "one of the original inhabitants of a country, esp. a nonwhite as regarded by European colonists or travelers" – *New Zealand,* (New Zealand English) = *A, Abo, Australian native, Australian, Australoid, blackfellow, black, cannibal, Indian, Indon, murri* (Australian English) = *Indian, Siwash* (Canadian English) = *Aboriginal, Aborigine, autochthon, indigenous, native, savage, wild* (Commom English); *Maori time* "a reputedly less rigorous view of time and time schedules than that of the European" = *African time, black time, Indian time* (South African English); *maorify* "make Maori in form or character" = *Indianize* "cause to become like an Indian in manner, dress, outlook, etc" (US, Canadian English); *Maori PT* "loafing, resting" = *white man's PT* (New Zealand English) = *Egyptian PT* (Common English); *Maori burn* "a children's torture executed by taking the arm of a lower part of the leg in both hands and twisting the skin" = *Chinese burn* (Common English);

(4) в функционировании единицы в культурных контекстах различного ранга:

(а) на интранациональном уровне (New Zealand English) дифференцировано - *the Maori* "in contemptuous non-Maori use, Maori blood or Maori ancestry"; *Maori* "in non-Maori contexts, a member of the Polynesian race who first peopled New Zealand; native";

(б) на интранациональном уровне (New Zealand English) недифференцировано – *Maori* "in Maori and non-Maori contexts, 'usual, normal', suffixed to a noun";

(в) на межнациональном уровне (New Zealand, Australian English) – *Maori (wrasse)* "rainbow fish", *Maoriland* "New Zealand", *Maorilander* "a New Zealander" [18, 326 – 327];

(г) на транснациональном уровне (US, Canadian, Common English) - *Maori* "a member of the aboriginal people of New Zealand; the Polynesian language of this people" [16, 767; 17, 880; 20, 1042];

(5) в формировании этимологически гомогенных и гибридных структур (см. примеры выше), в том числе и сочетаний с британскими культурными эндемиками – *Maori Magna Carta (Charter)* [transf. use of Brit. hist. *Magna Carta* 'the charter granted by King John in 1215' < L. *Great Charter*] "the Treaty of Waitangi", *Maori kilt* [transf. use of *kilt* 'part of the traditional dress of a Scotsman, the uniform of a highlander' < O. N. *kilting* 'a skirt'] "in traditional Maori dress, a skirt worn on ceremonial occasions";

(6) в формировании свободных, а также устойчивых стереотипных оборотов (см. примеры выше);

(7) в корреляции с нейтральным и маркированными функциональными регистрами, о чем свидетельствуют дескриптивные и ограничительные маркеры, например, *black Maori* (Goldmining) "dark pebbles composed of iron and manganese oxides", *Maori bottom* (Otago goldmining) "bottom of brown gravel", *Maori land* (Hist.) "pre-Pakeha New Zealand", *Maori half-crown* (Obs.) "a penny piece", *Maori bed, ~boy, ~cannon, ~car, ~day off, ~dog, ~mustang, ~pox, ~season, ~trick, ~wife* (contemptuous, dismissive, derogatory, belittling, offensive applications of *Maori*).

Интегративность компонента *Maori* реализуется в: (1) аттракции разнообразных строевых компонентов и развитии комбинаторности; (2) формировании сложной семантической структуры. При этом формирование полисеманта *Maori* происходит в направлении расширения семантического объема и абстрактивации значения: существительное -

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

(1834) "a member of Polynesian race who first peopled New Zealand" → (1841) "Maori as an ethnic or cultural entity" → (1858) "Maori language, society and culture as a field of study" → (1868) "colour or race" + прилагательное – (1834) characteristic, pertaining to Maori race in culture and society" → (1851) "pertaining to Maori language, culture, society as a field of study" → (1857) "inferior, uncivilzed, wild, non-domesticated" + наречие (1974) "less than Pakeha standards".

3. Результаты и перспективы исследования. В процессе постижения бытия сознание социума отражает те или иные признаки актуальных явлений. Осмысление действительности обеспечивается концептами – системно упорядоченными ментальными единицами. Одним из способов вербализации концепта является его системная лексическая номинация. Имя концепта и дериваты этого имени выступают ядерными репрезентантами концепта, поскольку обеспечивают наиболее эффективную апелляцию к тем аспектам содержания концепта, которые востребованы в коммуникативном отношении. Однако концепт никогда не актуализуется в языке в полной мере, а лишь частично. Хотя бы уже поэтому система имени и дериватов может рассматриваться лишь как упрощенная микромодель феномена более высокого порядка. Взаимозависимость микро и макродинамики позволяет экстраполировать отдельные параметры подсистемы лексических репрезентантов на систему лингвокультурного концепта. Анализ ядерных репрезентантов концепта в аспекте таких параметров, как историческая устойчивость, актуальность единиц, регулярность апелляции к ним, семантическая активность, словообразовательная продуктивность, интегрируемость и интегративность открывает возможности для понимания и дальнейшего изучения причин и мотивов выбора той или иной языковой упаковки отдельных сегментов культурного знания, а также способов обеспечения системной организации языка и концептосферы этноса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. - Воронеж: ВГУ, 1996. - 104 с.
2. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. - М.: Языки славянской культуры, 2001. - 288 с.
3. Встречи этнических культур в зеркале языка (в сопоставительном лингвокультурном аспекте): Сб. ст./ Научный Совет по истории мировой культуры. – М.: Наука, 2002. – 478 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.

5. Кошарная С. А. Миф и язык: Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2002. – 288 с.
6. Красных В. В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. - М.: ИТДГК "Гнозис", 2002. - 284 с.
7. Кубрякова Е. С. О современном понимании термина "концепт" в лингвистике и культурологии // Реальность, язык и сознание: Межд. межвуз. сб. науч. тр. - Вып. 2. - М., Тамбов: Изд-во ТГУ, 2002. - С. 122-140.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание. - М.: Языки славянской культуры, 2004. - 560 с.
9. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении - М.: Языки славянской культуры, 2004. - 792 с.
10. Пищальникова В. А. Когнитивная лингвистика и межкультурная коммуникация // Реальность, язык и сознание: Межд. межвуз. сб. науч. тр.; - Вып. 2. - М., Тамбов: Изд-во ТГУ, 2002. - С. 122 - 140.
11. Поликарпов А. А. Когнитивное моделирование циклических процессов в становлении лексической системы языка // http://www. philol. msu. ru/~lex/kogn/kogn_cont. htm
12. Скибина В. И. Национально-негомогенный язык и лексикографическая практика. - Запорожье: РИП "Видавець", 1996. - 173 с.
13. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е. испр. и доп. - Москва: Академический проект, 2001. - 990 с.
14. Языки и транснациональные проблемы: Мат-лы I междунар. научн. конф. 22-24 апреля 2004 г.; в 2-х т. - М.: - Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2004.
15. A Dictionary of South African English on Historical Principles/ Ed. staff: managing ed. Penny Silva et al. – Oxford, etc.: OUP, 1996. – 825 p.
16. Chambers 20th Century Dictionary/ Ed. by E. M. Kirkpatrick. - Edinburgh: W & R Chambers Ltd, 1983. - 1583 p.
17. The Canadian Oxford Dictionary / Ed. by K. Barber. – Oxford: OUP, 2001. – 1710 p.
18. The Concise Australian National Dictionary/ Ed. by J. Hughes, Melbourne: Oxford University Press, 1992. - 662 p.
19. The Dictionary of New Zealand English: A Dictionary of New Zealandisms on Historical Principles/ Ed. by H. W. Orsman. - Oxford, N. Y.: OUP, 1997. - 965 p.
20. The New Oxford American Dictionary/ Ed. by E. J. Jewell, F. Abate. – NY, Oxford: OUP, 2001. – 2023 p.
21. Waikato Times. - Waikato, 2000.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

НАРИС ПРО КОМУНІКАТИВНУ ВТОРИННІСТЬ І ВТОРИННИЙ СЕМІОЗИС

Дана стаття є продовженням і подальшим розвитком теорії комунікативної вторинності, вперше сформульованої нами у 1991 р. [6, 108-108], розширеної у 1996 і 2003 рр. [5; 4]. Нагадаємо, що комунікативна первинність/вторинність повідомлення залежить від типу його референтного простору, від характеру референтів, що означуються засобами чи то вербального чи то іконічного кодів. **Комунікативно первинним** вважаємо повідомлення про світ речей, явищ, подій, що самі по собі не є комунікативними, знаковими (у семіотичному сенсі) феноменами. **Комунікативно вторинним** вважаємо повідомлення, частіше його фрагмент, що означує референт, який вже сам по собі є певним знаковим і комунікативним утвором, так би мовити прото-повідомленням. Такого роду референт встиг профункціонувати у комунікативному просторі перед тим, як потрапити у вторинну комунікативну перероблку, перед тим як стати предметом зображення у новому контексті. Так, наприклад, цитата у літературному творі з'являється після того, як відповідне висловлювання попрацювало у своєму "материнському" тексті. Переказ якоїсь розмови тому, хто її не чув, також можливий тільки після того, як відбулась сама розмова. Звичайно, розмова може бути вигаданою, а цитата перекрученою, так з'являються плітки, міфи, інсинуації.

Будь що, для самого статусу комунікативної вторинності ця обставина не є релевантною. Істинність, правдивість відтворення прото-повідомлення полягає в іншій, етичній, площині людського спілкування. Приміром, для наукового та офіційно-ділового спілкування вона є обов'язковою: неправдивість або вигаданість прото-повідомлення трактується як комунікативно неприпустиме явище.* Водночас, художній дискурс послуговується вигаданими прото-повідомленнями без будь-яких обмежень. Відтворення у тексті реплік персонажів, що начебто були промовлені або промислені, щоденникових нотатків, записок, листів, що начебто були написані і прочитані персонажами, текстів пісень, що їх начебто проспівали чи почули герої, написів на табличках, тощо базується на непохитній презумпції попереднього існування всіх цих комунікативних утворів, про які оповідається у літературному творі, а їх контрфактний характер, згідно канону художнього мовлення, залишається поза увагою читача.

Вербальне відтворення вербального же прото-повідомлення є лише одним із багатьох можливих різновидів кодово-гомогенної комунікативної вторинності. Іншими прикладами спорідненості кодів повідомлення-донора і повідомлення-реципієнта є випадки цитатного використання фрагментів кінофільмів чи телевізійних передач у пізніших фільмах чи передачах, а також випадки зображення картини, малюнку, фотографій на іншому іконічному (в семіотичному сенсі) повідомленні: картині, малюнку, фотографії. Нам відомі приклади комунікативної вторинності навіть у іконописі: ікона "Нечаянная радость" містить зображення уклінного грішника, який молиться перед іконою Божої Матері. Таким чином, ікона із зображенням ікони, картина із зображенням картини, кінофільм, в якому персонажі дивляться інший кінофільм, вербальний текст, в якому відтворюється інший вербальний текст – все це, згідно нашої теорії, є *кодово гомогенні* комунікативно вторинні повідомлення.

Іншим різновидом комунікативного дублювання виступає *кодово негомогенна* вторинність, яка має місце у випадку, коли код повідомлення-донора відрізняється від коду повідомлення-реципієнта. В такому разі можливо чи то пряме цитування інокодового повідомлення, чи то його перекодування (Про це див. також [11]). Пряме цитування приводить до появи так званих полікодових повідомлень: наприклад, у вербальний текст вмонтовується запозичена схема, карта, малюнок, або ж навпаки на живописному полотні чи у кадрі кінофільму з'являється зображення плаката, листа, таблички разом із вербальним текстом, що міститься на зображеному знаконосії.

У разі перекодування запозиченого прото-повідомлення передбачається заміна його семіотичної системи семіотичною системою тексту-реципієнту. Приміром, схема чи картина як фрагмент референтного простору відображається у вербальному тексті через словесний, мовний опис відповідного референту. Протилежний вид перекодування, тобто відбиття вербального прото-повідомлення в іконічному тексті зустрічається значно рідше. Ілюстрацію можемо навести із кінематографічної творчості: на екрані з'являється статичне зображення вербального повідомлення (щоденника; листа, газетного тексту), яке напливом змінюється динамічним зображенням тих подій, про які в ньому йдеться. Глядачеві фільму надається можливість "прочитати" щоденник, лист, газетний текст, долучившись до інформації, що містилась у вербальному прото-повідомленні.

* Докладніше про роль прото-повідомлень як складової інтертекстуальності в науковому стилі див. [7, 45 – 50; 12, 48 - 62].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.МЕЧНИКОВА

Явище комунікативної вторинності певною мірою співвідноситься із більш загальним явищем **вторинного семіозису**, під яким ми розуміємо процес означування референта, що, в свою чергу, вже є знаком, тобто семіотичним білатеральним феноменом, що функціонує як нерозривна єдність, з одного боку, експонента, форми, або означального і, з другого боку, значення, змісту, або означуваного. Означуване підлягає подальшій біфуркації на сигніфікацію, або "компонент концептуальної системи" [8, XII] та референт (в окремих термінологіях "денотат"), або "об'єкт дійсності" [там само]. Наведемо думку Ч. Моріса про те, що "знаковий засіб здатний означати, тобто мати в якості денотата інші об'єкти". Переформулюючи цю тезу із використанням нашої термінології отримаємо: "експонент здатний означати, тобто мати в якості референта інші об'єкти". Таким чином, "встановлюється кореляція між двома рядами об'єктів" [3, 65]. Принагідно акцентуємо тезу про *два* ряди скорельованих об'єктів, оскільки це висвітлює фундаментальну характеристику будь-якого знаку – його білатеральність.

Розглянемо явище вторинного семіозису на прикладі вербалізації кінем, які вважаємо знаковими утворами. Виходимо із теоретичної засади про те, що "акт семіозису полягає у тому, що певна матеріальна сутність здатна репрезентувати щось *поза межами* цієї сутності" [8, 21] (виділено нами – І. К., І. П.). В даному випадку матеріальною сутністю, або експонентом кінетичного знаку, кінеми слугує рух чи постава тіла людини (корпусу, рук, ніг, голови). Звичайно, рух тіла як такий ще не є семіотичним утвором. Знаковим він стає у тому разі, коли заміщує собою певний зміст. На думку Р. Р. Гельгардта, "коло використання кінем… охоплює разом з емоційно-експресивними компонентами смислу також і певний інтелектуальний зміст" [2, 112]. Змістом кінеми можуть бути вказівка на об'єкт та його параметри (великий/малий, низький/високий, широкий/вузький) або координати (там/тут, позаду/попереду, нагорі/внизу), вираження оцінки (гарний/поганий), емоції (страх, біль, радість) або почуття (симпатія, ворожість). Користуючись термінологією К. Л. Пайка можемо сказати, що наявність означуваного перетворює рух тіла з одиниці "етичного" рівня в одиницю "емічного" рівня.*

Отож, жести, що функціонують як знак, називаємо кінемами і вважаємо, що вони є продуктом первинного семіозису. У мові та мовленні кінеми означуються словом, словосполукою чи предикатною фразою. Ці мовні одиниці називаємо вербалізованими кінемами і вважаємо, що вони є продуктом вторинного семіозису.

Особливість вербалізації прото-знакового референту (кінеми) на відміну від будь-якого іншого не-знакового референту полягає у необхідності номінування *обох* складових такого референту, себто його прото-знакової *форми* і його прото-знакового *змісту*. Таким чином, вербалізована кінема має відбивати інформацію про *рух* тіла і про *функцію* або *призначення* цього руху. Внаслідок цього сигніфікат вербалізованої кінеми завжди складається із трьох облігаторних вузлів: "***що і як*** *рухається*" (*форма* кінеми як прото-знаку) і "***для чого*** *рухається*" (*зміст* кінематичного прото-знаку).

Ці сигніфікативні вузли підлягають більшому чи меншому розгортанню, експлікації. Мінімальне розгортання спостерігаємо у однослівних номінаціях кінем, які недискретно вербалізують всі три сигніфікативні вузли: інформація про те, ***що, як і для чого*** *рухається* зберігається у пам'яті мовця і об'єктивується лише у словниковій дефініції. Дивись, наприклад, вербалізовану кінему *to salute – віддавати честь*, чия дефініція пояснює: *to recognize a military superior with a gesture prescribed by the regulation* (вузол "***для чого*** *рухається*") *by raising* ("***як*** *рухається*") *the hand* ("***що*** *рухається*") *to the cap* ("***як*** *рухається*).

Зростання експлікації сигніфікативних вузлів відбувається за рахунок їх дискретної номінації. Так, наприклад, вербалізована кінема *to threaten smb with a fist – погрожувати комусь кулаком* містить окрему назву того, "***що*** *рухається*" (*fist*), і окрему назву того, "***для чого*** *рухається*" (*to threaten smb*).

Сигніфікативний вузол "***як*** *рухається*" залишається імплікованим, відповідна інформація міститься у культурному тезаурусі мовців, які досить легко домислюють напрямок, амплітуду, швидкість рухів руки адресанта кінеми, положення його руки стосовно тіла (зігнута у лікті, піднята вперед), навіть просторове взаєморозташування комунікантів (адресант кінеми на певній відстані від адресату, звернений до нього обличчям).

Таким чином, бачимо, що навіть ізольована, взята поза контекстом вербалізована кінема є мовним знаком із складним багатокомпонентним сигніфікатом, що у згорнутому, узагальненому вигляді позначає певну ситуацію спілкування.

Вербалізовані кінеми як феномен вторинного семіозису існують в усіх мовах. Відповідні лексичні одиниці лексикографічно фіксуються у загальних і спеціальних словниках. За даними нашого дослідже-

* Згідно коментарю К. Л. Пайка, «термін *етичний* (*etic*) взятий із закінчення слова *фонетичний* (*phonetic*), а *емічний* (*emic*) – із слова *фонемний* (*phonemic*) [13, 88]. Про смислорозрізнювальну функцію емічних феноменів див. детальніше [14].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ня [10] сучасна англійська мова налічує біля 250 одиниць узуальних вербалізованих кінем. Такими є кількісні показники номенклатурного переліку вербалізованих кінем у мові. У мовленні їх кількість незліченна, перелік відповідних одиниць не може бути вичерпаний в принципі, оскільки, по-перше, кінема як прото-знак може безкінечно варіюватись у формі (пластика жесту) і у значенні (ілокуція жесту), а, по-друге, вербалізація такого прото-знаку відбувається не тільки через узуальні (лексикографічно зафіксовані) словесні засоби, але і через безліч оказіональних номінацій, кваліфікацій, дескрипцій, які висвітлюють одні сигніфікативні вузли і затушовують інші згідно із комунікативною інтенцією мовця.

У художньому мовленні, саме про яке йтиметься далі, об'єктом зображення (серед іншого) трапляється і вербальне, і жестове, чи паравербальне спілкування персонажів. Це породжує феномен комунікативної вторинності повідомлення, яке може бути чи то кодово гомогенним (вербальне відтворення вербального спілкування), чи то кодово негомогенним (вербальне відтворення кінетичного, жестового спілкування).

Зображена у художньому тексті персонажна комунікація дуже часто є переплетенням мовленнєвих і жестових реплік. Наприклад, персонаж починає висловлюватись словесно, а закінчує кінетично:

"Sorry to leave you like that", he said as he sat down "but we are fairly smothered under work. If it keeps like that, " He completed the sentence by making a gesture of helpleness with his hands (H-D, p. 50).

Персонажна репліка (яку трактуємо у широкому, не виключно мовленнєвому сенсі) може починатися жестом і продовжуватися, уточнюватися словами. Так, наприклад, кінетична директива офіціанту додати у келих більше вина дублюється вербальною директивою:

The old man motioned with his finger. "A little more", he said. The waiter poured on into the glass (H-S, p. 151).

У наступному прикладі синсемантична (в ізольованому вигляді) словесна репліка персонажа "*Тут забагато чого відбувається*" набуває смислової конкретизації завдяки сполученню із жестовою реплікою "*він вказав на газети, що рясніли заголовками і фотографіями*". Вербальна і невербальна складові поведінки персонажа зливаються в єдине комунікативне ціле, що стає крихітним фрагментом зображеного художнього світу. І обидві ці складові відтворюються у тексті виключно вербальними засобами:

"There's too much going on all over, " he said gesturing towards the papers with their headlines and photographs (O-T, p. 178).

Широкозначні вербалізовані кінеми, потрапляючи у конкретну мовленнєву ситуацію, звичайно звужують своє мовне, лексикографічно зафіксоване значення. На разі відсутності спеціальних словесних маркерів читач домислює пластику жесту виходячи із свого досвіду спостережень. Пор. наступні приклади (1) і (2):

(1) *"Can I use your phone?" the man asked with such urgency that Kelsey stepped inside and* ***gestured at the phone*** *on her desk* (B-D, p. 26);

(2) *"Let me pay my share".*

Denton ***stopped him with a gesture*** *"I invited you. You're my guest"* (S-R, p. 319).

Вочевидь жест-референт вербалізованої кінеми *gesture* в прикладі (1) "*вказала жестом на письмовий стіл*" (дозволяючи скористатись телефоном) буде відрізнятися від жесту-референту, що вербалізований у прикладі (2) "*зупинив його жестом*" (не дозволивши заплатити гроші за обід у ресторані). Кінетичний протознак у кожній із цих ситуацій має свою пластику, траєкторію руху, своє функціональне навантаження.

Саме розмитість і узагальненість значення вербалізованної кінеми *gesture*, *gesticulate*, *motion*, *sign*, *signal* дозволяє коректно використовувати ці гіпероніми для позначення будь-якого знакового руху тіла. При чому смислова рамка кожного сигніфікативного вузла "***що, як, для чого*** *рухається*" щоразу заповнюється читачем індивідуально із опорою на контекст і власний досвід кінетичного спілкування. Із трьох вищевказаних сигніфікативних вузлів частіше за все специфікується вузол "***для чого*** *рухається*", решта вузлів "***що, як*** *рухається*" часто залишаються неакцентованими. Див., наприклад:

Mrs. Hall appeared behind the bar. Hall made ***gestures of silence and invitation*** (W-I, p. 62).

Читачеві легко уявити, який вигляд має жест, що запрошує увійти, і жест, що спонукає до мовчання.

В окремих випадках пластика руху тіла меш очевидна і її візуалізація в мозку читача відбувається дуже індивідуально. Водночас ілокуція жесту означена жорстко і варіацій не припускає:

The woman in the kitchen ***motioned*** *to the doctor* ***that the water was hot*** (H-S, p. 31).

Як саме жестикулювала жінка, читач мусить домислити самостійно, а от для чого вона жестикулювала, читач дізнається від автора – *щоб показати лікареві, що вода нагрілась.*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.МЕЧНИКОВА

Таким чином ще раз пересвідчуємось у релевантності тези про шпаруватість змісту художнього твору. Наявність інформаційних пробілів, недомовленостей, увомвчань притаманна і комунікативно вторинним фрагментам тексту. У вербальному відтворенні протоповідомлення (як вербального, так і паравербального) недомовленим залишається те, що не є першочергово важливим у комунікативному плані. Оскільки ілокуція зображуваного у тексті жесту найчастіше виявляється інформативно найвагомішим сигніфікативним компонентом, то не дивно, що у смислові шпари вона не потрапляє.

Недомовленість, умовчання у вербалізованому відтворенні кінетичної поведінки персонажа дуже яскраво і своєрідно проявляють себе на разі оповіді про лайливі, непристойні жести, до яких вдаються дійові особи. Згідно наших спостережень вербалізація табуйованих жестів ніколи не експлікує сигніфікативний вузол "***як*** *рухається*", оскільки саме ця інформація і підлягає цензурі. Водночас кваліфікація ілокутивної спрямованості такої кінеми майже завжди присутня. Див., наприклад:

He made a ***shocking*** *gesture in the air with his right hand* (S-P, p. 216);

You were to use a ***grossly improper*** *gesture to a delicate minded woman* (W-S, p. 48).

Можливості і результат візуальної конкретизації номінацій субстандартних, табуйованих жестів повною мірою залежить від культурного досвіду читача.

He ran downstairs making an evil gesture at the Venus of Milo as he passed her on the stairway (A-S, p. 362).

Згадування про статую Венери Мілоської, до якої адресований непристойний жест персонажа, активізує в пам'яті читача інформацію про скульптурне зображення оголеної жіночої фігури і орієнтовно може підказати кінетичні параметри паравербальної поведінки персонажа, що вербалізується у тексті.

Табуйований жест може номінуватися абсолютно нейтрально і безоцінно у разі свого вторинного мовленнєвого означування. Лише тематика розмови, в яку вплетений номінований жест, натякає на його непристойний характер:

"You understand? Priest every night five against one!" He made a gesture and laughed loudly (H-F, p. 34).

Італійський офіцер глузує з армійського священика, який мусить зберігати обітницю безшлюбності. Поведінка офіцера, його грубі репліки і сміх, а також зніяковілість священика слугують інтерпретаційним тлом даного епізоду, що містить евфемістичну номінацію табуйованого жесту.

У вищенаведеному прикладі імплікуються всі три сингніфікативні вузли верблазіваної кінеми *gesture* – "***що, як, для чого*** *рухається*". Їх експлікація базується на ситуативному контексті і здатності читача адекватно інтерпретувати його. Актуалізація підтекстної інформації відбувається (якщо відбувається) у вигляді так званого вивідного знання, тобто такого, що з'являється у інтерпретатора внаслідок певних дедуктивних розумових операцій.

Підсумовуючи запропоновані в даній статті роздуми щодо вторинного семіозису і комунікативної вторинності художнього повідомлення дозволимо собі ще раз наголосити на науковій валідності таких досліджень і прогнозувати наступні розвідки у відповідному напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Гельгардт Р. Р. Рассуждение о диалогах и монологах // Сб. докл. и сообщений лингвистического общества. – Калининград: Калининград. гос. пед. ин-т, 1971. - № 2. – Вып. I. – С. 110 – 117.
3. Моррис Ч. Основания теории знаков // Семиотика: Антология. – М.: Академический проект, 2001. – С. 45 – 97.
4. Колегаєва І. М. Нарис про комунікативну вторинність // Записки з романо-германської філології. – Одеса: Латстар, 2005. - № 13. – С. 85 – 96.
5. Колегаева И. М. Перепорученное повествование как проявление коммуникативной вторичности в художественной прозе // Поетика художнього тексту / Мат. доповідей і повідомлень всеукраїнської науково-теоретичної конференції. – Київ-Херсон, 1996. – С. 34 – 35.
6. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: РИООУП, 1991. – 120 с.
7. Котюрова М. П. Творческая индивидуальность и цитирование // Стереотипность и творчество в тексте. – Пермь, 2001. – С. 41 – 59.
8. Кубрякова Е. С. Возвращаясь к определению знака // Вопросы языкознания. – 1993. - № 4. – С. 18 – 28.
9. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. – М.: Наука, 1986. – 158 с.
10. Попик И. П. Лексико-семантическое поле "жестикуляция" в языке и речи (на материале англоязычных словарей и текстов): Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 2004. – 203 с.
11. Степанюк Н. В. Способы интеграции инокодовых сообщений в тексте (на материале научной и художественной англоязычной прозы): Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 2002. – 258 с.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

12. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста. – СПб: Наука, 2004. – 127 с.
13. Pike K. L. Wherein lies "talked-about" reality // A Festschrift for native speaker / Ed. by F. Coulman. – The Hague: Mouton, 1981. – P. 85 – 91.
14. Pike K. L., Pike E. G. Grammatical Analysis. – Dallas: Summer Institute of Linguistics. – The Hague: Mouton, 1977. – P. 37 – 51.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

1. A-S – American Short Stories. – Illinois: Scott, Foresman and Company, Gleview, 1982. – 720 p.
2. B-D – Brandon J. Defiance County. – N.-Y.: Pocket Star Books, 1996. – 370 p.
3. H-D – Hammet D. Selected Detective Prose. – Moscow: Raduga Publishers, 1985. – 485 p.
4. H-F – Hemigway E. A Farewel to Arms. – Moscow: Progress Publishers, 1969. – 320 p.
5. H-S – Hemigway E. Selected Short Stories. – Moscow: Progress Publishers, 1971. – 398 p.
6. O-T – Oates J. C. Them. – N.-Y.: Ballantine Books, 1969. - 478 p.
7. S-P – Stevenson R. L. The Pavilion on the Links. – Moscow: Progress Publishers, 1972. - 514 p.
8. S-R – Shaw I. Rich Man, Poor Man. – N.-Y.: A Dell Book, 1970. – 667 p.
9. W-I – Wells H. G. The Invisible Man. – Liverpool Aerie Books, Ltd, 1989. – 177 p.
10. W-S – Wells H. G. Selected Short Stories. – London: Penguin Books, 1976. - 352 p.

СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ

Проблема порівняння словникового складу текстів виникає в більшості праць, присвячених питанням вивчення мови письменника та історії літературної мови, оскільки в них, як правило, присутні твердження про схожість або відмінності словників окремих авторів чи текстів.

Подібні завдання постають і в інших галузях теоретичного та прикладного мовознавства. Наприклад, при укладанні спеціальних (термінологічних) словників, коли необхідно виділити основну групу термінів, яка б зустрічалася в будь-якому тексті з даної спеціальності. У діалектологічних дослідженнях стоїть завдання відбору слів спільних для певної групи діалектів. Проблема виділення індивідуальних характеристик авторського стилю виникає в історіків-джерелознавців при визначенні авторської атрибуції писемних пам'яток [6]. Стосовно сучасних текстів аналогом таких завдань є, наприклад, установлення плагіату. До цього ж кола питань тяжіють числення дослідження, присвячені виявленню кількісних закономірностей, що дають змогу якісно відмежовувати літературні жанри.

У всіх перелічених випадках перед дослідником постає питання вибору досить об'єктивного критерію порівняння. Для виконання подібних завдань, на нашу думку, можуть бути застосовані статистичні методи дослідження.

Кількісні характеристики тексту дають можливість установити не тільки склад лексики, але і співвідношення вживання її різних пластів, отримати точні дані розподілу частот та інформацію про їхню значущість. І якщо раніше об'єктом досліджень була лексика стилістично забарвлена чи спеціальна, а основна маса лексичного складу залишалася поза увагою дослідників, то статистичні методи дослідження дають можливість зробити об'єктом дослідження увесь склад так званої нейтральної лексики, яка і є показником різноманітності або одноманітності словника письменника.

Мета даної статті – обґрунтувати та продемонструвати можливість застосування статистичних прийомів для встановлення відмінних особливостей авторського стилю.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Ідіостиль або ідіолект за В. П. Григор'євим – це система мовних засобів індивідууму, що формується на основі засвоєння мови і розвивається в процесі його життєдіяльності [1, 4].

Не викликає сумніву той факт, що кожен автор володіє індивідуальною, тільки йому притаманною манерою письма. Єдине джерело творчого самовираження художника – твір – неминуче відображає неповторну індивідуальність його світосприйняття, є матеріальним втіленням його індивідуально-художнього стилю, що розглядається як індивідуально-мовленнєва система автора, яка відображає суб'єктивне сприйняття ним світу об'єктивної дійсності [3, 9].

Специфіка зображення письменником дійсності обов'язково відобразиться у виборі ним тих чи інших лінгвістичних одиниць. За В. А. Кухаренко, лінгвістичний аналіз індивідуально-художнього стилю як системи мови найдоцільніше проводити за мовними рівнями [2, 289]. Але, оскільки неможливо вивчати індивідуальні особливості того чи іншого стилю на всіх рівнях одночасно, ми обмежилися лексичним рівнем і поставили перед собою завдання з'ясувати чи існує певна закономірність, подібність або відмінність у розподілі частот вживання англійських прикметників, що позначають зовнішність людини, у творах окремих авторів.

Матеріалом для проведення даного статистичного експерименту послужила вибірка з прозових художніх творів довільних чотирьох англо-американських авторів: Ф. С. Фіцджеральда, С. Моема, І. Шоу та І. Во. Оскільки одного-двох творів для даного аналізу виявилося недостатньо, перелічені автори представлені п'ятьма творами кожний, які до того ж відрізняються своєю тематикою. Зазначимо, що у нашому дослідженні ми можемо оперувати абсолютними частотами, оскільки проаналізовані групи текстів мають однакову довжину. Загальний обсяг проаналізованих текстів дорівнює 324 900 слововживань. Дистрибутивна картотека складається з 2 577 мікроконтекстів. Відносна похибка вибірки дорівнює: $\delta = 0,038$, що значно менше від критичної величини 0, 33, і тому обсяг вибірки можна вважати надійним.

У наших попередніх публікаціях ми досить детально розглянули особливості вживання і сполучуваності прикметників, що позначають зовнішність людини у творах досліджуваних авторів (докладніше див. [5]).

На основі отриманих даних була складена таблиця розподілу частот вживання 18 виділених підкласів англійських прикметників, що позначають зовнішність людини.

Таблиця 1

	Fitzgerald	Maugham	Shaw	Waugh	Total
Colour	102	136	94	44	376
Light	15	26	19	8	68
Dimensions	61	126	110	38	335
Shape	46	109	116	33	304
Surface	19	34	48	12	113
Ph. Nature	55	72	101	29	257
Assessment	131	195	159	54	539
Emotion	40	60	56	28	184
Character	27	50	36	7	120
Intellect	23	22	29	8	82
Movement	25	35	29	8	97
Name	2	2	5	1	10
Texture	7	10	22	0	39
Smell	0	0	0	1	1
Temperature	4	0	6	1	11
Weight	2	5	2	3	12
Material	2	0	0	1	3
Intensity	4	10	10	2	26
TOTAL	565	892	842	278	2577

Як видно з табл. 1, розподіл частот вживання досліджуваних прикметників (при однаковій довжині тексту) носить нерівномірний характер. Однак, якщо спробувати ранжувати частоти вживання виділених підкласів прикметників у кожного автора окремо, то отримані списки з невеликими відхиленнями співпадуть: найчастотніші підкласи прикметників ранжуються практично однаково. Деякі розбіжності у розподілі малочастотних підкласів пояснюються, очевидно, їхньою малочисельністю.

Застосування критерію χ^2 та коефіцієнта спряженості Чупрова K дало змогу отримати відповідь на запитання: чи відрізняється *статистично* частота вживання досліджуваних підкласів чотирма авторами у цілому?

Проведений аналіз показав, що для досліджуваних текстів характерна така тенденція: чим більша загальна частота досліджуваних прикметників, тим більше статистично значущих синтагматичних зв'язків для них зафіксовано. Отже, найбільшу кількість стандартних зв'язків утворюють прикметники в текстах С. Моема (29) та І. Шоу

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

(23), менше – у творах Ф. С. Фіцджеральда (15), найменше – у текстах І. Во (7) (див. [5]).

Дана тенденція не характерна для кожного окремого підкласу. У текстах усіх чотирьох авторів статистично значущі синтагматичні зв'язки утворюють різні (крім низькочастотних) за частотністю підкласи прикметників. І не завжди найбільш частотні підкласи утворюють найбільшу кількість стандартних зв'язків. Відповідно - кожен із досліджуваних авторів характеризується своєрідним набором стандартних зв'язків.

Отже, ми отримали детальні й точні дані про особливості вживання та сполучуваності досліджуваних прикметників у творах чотирьох авторів. Наведені вище дані необхідні нам для вирішення найважливішого завдання - вимірювання подібностей і розбіжностей авторського стилю в цілому.

Методика такого аналізу ще не розроблена. В праці польського дослідника Чекановського (цит. за [7, 83-84]) за допомогою статистичних методів порівнювались вживання мовних одиниць і структур різних рівнів. Ми маємо справу з одиницями одного рівня – лексемами. Отже, можна порівняти частоти вживання прикметників або частоти вживання іменників. Але найкраще, на нашу думку, порівняти певні одиниці сполучуваності. Такими одиницями можуть бути коефіцієнти спряженості, які свідчать про інтенсивність сполучуваності прикметників з іменниками у творах чотирьох досліджуваних авторів.

Для проведення такого аналізу ми створили перелік усіх сполучень, у яких коефіцієнти *K* виявилися значущими хоча б для одного з авторів (див. табл. 2) і застосували кореляційний аналіз.

Таблиця 2

	Fitzgerald	Maugham	Shaw	Waugh
I	II	III	IV	V
[*hair*] + [*colour*]	K = 0, 19	K = 0, 27	K = 0, 18	K = 0, 27
[*face*] + [*emotion*]	K = 0, 19	0	0	K = 0, 16
[*eyes*] + [*light*]	K = 0, 15	K = 0, 15	K = 0, 21	0
[*eyes*] + [*intellect*]	K = 0, 12	K = 0, 14	K = 0, 18	0
[*lips*] + [*shape*]	K = 0, 17	K = 0, 07	0	0
[*arms*] + [*shape*]	K = 0, 12	0	0	0
[*skin*] + [*colour*]	K = 0, 2	K = 0, 08	0	0
[*look*] + [*emotion*]	K = 0, 2	K = 0, 21	K = 0, 22	0
[*gesture*] + [*movement*]	K = 0, 34	K = 0, 28	K = 0, 38	0
[*smile*] + [*character*]	K = 0, 24	K = 0, 14	0	0
[*appearance*] + [*assess.*]	K = 0, 1	0	0	K = 0, 35
[*persons*] + [*dimensions*]	K = 0, 13	0	0	K = 0, 2
[*persons*] + [*ph. nature*]	K = 0, 08	0	K = 0, 07	K = 0, 19
[*persons*] + [*assessment*]	K = 0, 09	0	K = 0, 15	0
[*pronouns*] + [*assess.*]	K = 0, 24	0	0	0
[*eyes*] + [*colour*]	0	K = 0, 1	0	K = 0, 13
[*eyes*] + [*emotion*]	0	0	0	K = 0, 18
[*head*] + [*surface*]	0	0	K = 0, 18	0
[*hair*] + [*light*]	0	0	K = 0, 13	0
[*hair*] + [*texture*]	0	K = 0, 15	K = 0, 08	0
[*face*] + [*character*]	0	0	K = 0, 1	0
[*face*] + [*intellect*]	0	0	K = 0, 08	0
[*lips*] + [*colour*]	0	0	K = 0, 07	0
[*trunk*] + [*dimensions*]	0	0	K = 0, 09	0
[*trunk*] + [*shape*]	0	0	K = 0, 07	0
[*thorax*] + [*shape*]	0	0	K = 0, 14	0
[*arms*] + [*surface*]	0	0	K = 0, 12	0
[*legs*] + [*shape*]	0	0	K = 0, 13	0
[*countenance*] + [*emotion*]	0	0	K = 0, 11	0
[*smile*] + [*emotion*]	0	K = 0, 18	K = 0, 1	0
[*pronouns*] + [*ph. nature*]	0	0	K = 0, 09	0
[*pronouns*] + [*character*]	0	0	K = 0, 08	0
[*head*] + [*dimensions*]	0	K = 0, 11	0	0
[*face*] + [*colour*]	0	K = 0, 09	0	0
[*eyes*] + [*character*]	0	K = 0, 1	0	0
[*nose*] + [*dimensions*]	0	K = 0, 15	0	0
[*nose*] + [*shape*]	0	K = 0, 17	0	0

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

[*arms*] + [*dimensions*]	0	K = 0, 09	0	0
[*legs*] + [*dimensions*]	0	K = 0, 1	0	0
[*skin*] + [*surface*]	0	K = 0, 25	0	0
[*countenance*]+[*character*]	0	K = 0, 23	0	0
[*look*] + [*character*]	0	K = 0, 12	0	0
[*look*] + [*intellect*]	0	K = 0, 15	0	0
[*look*] + [*movement*]	0	K = 0, 16	0	0

Кореляційний аналіз полягає в тому, що попарно порівнюються величини коефіцієнтів II і III стовпчиків, II і IV стовпчиків і т. д. При цьому подібність між стилями авторів буде тим більша, чим більше величина в одному стовпчику буде наближатися до величини у другому стовпчику. Наприклад, у Ф. С. Фіцджеральда і у С. Моема сполучення [*eyes*] + [*light*] оцінюється величиною *K = 0, 15*, тоді як у І. Шоу *K = 0, 21*. Зрозуміло, що наявність нулів у III і IV стовпчиках для сполучення [*face*] + [*emotion*] також свідчить про однакову сполучуваність.

Результати проведеного кореляційного аналізу відображені в табл. 3.

Таблиця 3

	Maugham	Shaw	Waugh
Fitzgerald	0, 25	0, 33	0, 22
Maugham		0, 17	- 0, 1
Shaw			- 0, 13

Кореляційний аналіз проведено на основі 44 пар (кількість сполучень у І стовпчику, табл. 2). Для того, щоб оцінити значущість отриманих коефіцієнтів кореляцій, які подані у табл. 3, необхідно знати так звану величину ступенів свободи *df*. Вона дорівнює *44-2*, тобто *42*. Це означає, що значущими є коефіцієнти кореляції *0, 28* (при *P=0, 05*) і *0, 38* (при *P=0, 01*).

У табл. 3 є один значущий коефіцієнт кореляції *0, 33* (між І. Шоу і Ф. С. Фіцджеральдом). Наближається до значущого коефіцієнта кореляції показник *0, 25* (між Ф. С. Фіцджеральдом і С. Моемом). Отже, можна зробити висновок про те, що у більшості випадків сполучуваність прикметників з підкласами іменників у творах окремих авторів має своєрідний характер.

Привертають увагу від'ємні коефіцієнти кореляції, які характеризують взаємовідношення стилю І. Во зі стилями інших письменників. Незважаючи на те, що ці коефіцієнти не мають значущості, спостерігається певна тенденція: стиль І. Во більш різко відрізняється від стилів інших авторів.

Порівнюючи отримані дані з частотою вживання прикметників (див. табл. 1), можна зробити наступні висновки: частота вживання тих чи інших підкласів прикметників різними авторами суттєво не відрізняється одна від одної, але сполучуваність цих підкласів у творах досліджених письменників не збігається. Так, І. Шоу найчастіше вживає прикметники кольору для опису волосся і вуст людини (стовпчик IV, табл. 2), Ф. С. Фіцджеральд – переважно для характеристики волосся і шкіри, С. Моем – волосся, шкіри, обличчя та очей. Для творчої манери І. Во характерне вживання прикметників кольору при іменниках, що позначають волосся й очі.

Наведемо декілька прикладів:

She was sixteen at the time, a rosy, frail girl with bright golden hair [10, 39].

...and appeal in her wide blue eyes [11, 125].

He was a tall, thin fellow, with a sallow face in which there was not a spot of colour [9, 86].

He used to look at me with those wonderful blue eyes of his... [9, 136].

Doris had dark, black bobbed hair, a large mouth and dark pig's eyes [11, 80].

Підводячи підсумок проведеного експерименту, наведемо ще деякі факти. Об'єктивність отриманих нами результатів, зумовлена застосуванням статистичних методів, підтверджується висновками літературознавців, що базуються на інтуїтивних уявленнях про особливості авторської манери використання мови. Так, наприклад, усі дослідники творчості Ф. С. Фіцджеральда (Д. Шнайдер, Ч. Семюелс, А. Н. Горбунов, І. М. Колегаєва, Ю. Я. Лідський та ін.) сходяться у своїх поглядах щодо "сфери кольору" як суттєвої риси стилю автора. Критик Ю. Я. Лідський, який досить детально вивчив стиль і лексичне оформлення романів Ф. С. Фіцджеральда, дійшов такого висновку: "В описі зовнішності майже постійно, іноді навіть дещо настирно, згадується колір очей та волосся персонажів". І далі: "... постійно акцентуючи ці деталі зовнішності, Фіцджеральд намагається лише підкреслити-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ти красу обличчя". Тій же меті, на думку дослідника, служить постійне згадування кольору обличчя [4, 113-115].

За результатами нашого експерименту прикметники кольору у творах Ф. С. Фіцджеральда є досить високочастотним підкласом (що стосується зовнішності людини). Крім того, встановлено, що автор використовує дані прикметники переважно для характеристики волосся та шкіри, оскільки ці сполучення виявилися значущими (див. табл. 2).

На думку критика В. Скороденко, серед англійських письменників XX ст. ніхто не представив снобів так повно й у такій різноманітності видів, як С. Моем. Причому, для викриття сноба йому досить "двох слів, виразної міни, жесту, асоціації…" [8, 17]. Дослідники творчої манери С. Моема вказують, що в письменника було особливе чуття на справжні причини, мотиви, які лежать в основі людських вчинків, і він умів їх показати. С. Моем "змушував персонажів саморозкриватися в характерних фразах, жестах, гримасах, типових, тобто передбачених, реакціях на ті чи інші життєві обставини " [8, 16].

За результатами нашого дослідження (табл. 2) для авторського стилю С. Моема характерним виявилися стандартні зв'язки підкласу [*look*] з прикметниками підкласів [*movement*], [*intellect*], [*character*], [*emotion*]; підкласу [*eyes*] з прикметниками [*character*], [*intellect*]; [*smile*] з [*emotion*] і [*character*]; сильні зв'язки [*countenance*] + [*character*] та [*gesture*] + [*movement*] (тоді як інші письменники переважно описують форму чи розмір рук, ніг, грудей; колір очей, волосся або шкіри; оцінюють людину взагалі).

Отже, дослідження авторського стилю показало, що при однаковому обсязі текстів твори авторів характеризуються різною частотою вживання прикметників на позначення зовнішності. Проведений статистичний аналіз виявив стандартні зв'язки і, отже, статистично підтвердив припущення про те, що різні автори надають перевагу різним прикметникам при описі зовнішності людини. Кількість значущих синтагматичних зв'язків для кожного автора індивідуальна. Проведене нами за допомогою кореляційного аналізу вимірювання подібностей і розбіжностей авторського стилю показало, що при однаковому ранжуванні досліджених підкласів прикметників у всіх авторів *сполучуваність* цих підкласів у різних авторів різна. А тому, кожний автор відзначається власною манерою використання мови, інакше кажучи, своїм індивідуальним стилем.

Зрозуміло, що це лише один з експериментів, і пошуки методів порівняння лексичного складу текстів різних авторів можна продовжувати в наступних дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Григорьев В. Г. Грамматика идиостиля. – М., 1983. – 224 с.
2. Кухаренко В. А. Принципы лингвистического исследования индивидуально-художественного стиля // Сб. науч. тр. М.: Изд-во МГПИИЯ, 1973. – Вып. 73. – С. 287-293.
3. Кухаренко В. А. Язык Хемингуэя (Опыт лингвостилистического исследования языка писателя): Автореф. дисс… докт. филол. Наук: 10.02.04. – М., 1972. – 31 с.
4. Лидский Ю. Я. Скотт Фицджеральд. Творчество. – К.: Наукова думка, 1982. – 368 с.
5. Малік Т. Г. Особливості вживання прикметників в авторському стилі (на матеріалі англійських прикметників, що позначають зовнішність людини) // Науковий вісник. Германська філологія. – Чернівці: ЧДУ. – 2000. – Вип. 98. – С. 141- 147.
6. Методы количественного анализа текстов нарративных источников: Сб. статей. – М.: Ин-т истории СССР АН СССР, 1983. – 132 с.
7. Носенко И. А. Начала статистики для лингвистов. – М.: Высшая школа, 1981. – 157 с.
8. Скороденко В. Достигнутая гармония / Вст. ст. // Моэм У. – Собр. соч.: В 5 т. – М.: Художественная литература, 1991. – Т.1. – С. 5-26.
9. Maugham William Somerset. Rain and Other Short Stories. – Moscow: Progress Publishers, 1977. – 408 p.
10. Shaw Irwin. Rich Man, Poor Man. – London: New English Library, 1980. – 636 p.
11. Waugh Evelyn. Put out More Flags. – New York: Penguin Books, 1977. – 224 p.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

ГРАФОН ЯК МАРКЕР АДРЕСАНТНОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ
(НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ ДЖ. БАРТА "CLICK")

Дискурсивні маркери вивчено у різнопланових аспектах [6; 11; 23; 24], зокрема, як організуючі та зв'язуючі елементи текстової семантики, синтактики та прагматики.

Оперуючи поняттям "маркер адресантності", ми, перш за все, спираємося на визначення категорії адресантності як такої, що співвідноситься з інтенціональним компонентом семантики художнього твору, який є одним зі способів втілення в окремому творі різних боків суб'єкта мовлення [5]. Виходячи з цього, *графон як маркер адресантності*, тобто інтенціонально заданий компонент, трактується нами як лінгвістична одиниця, функція якої полягає в суб'єктивізації процесу подання художньої інформації та у створенні особливих прийомів композиції художнього твору, що у свою чергу виражається у використанні автором певних комунікативних стратегій і тактик ведення дискурсу.

Графони, які у більшості випадків являють собою графічно деформовані слова високочастотного рівня, підпадають під умови фонетичного варіювання внаслідок вживання у ненаголошеній чи слабо наголошеній позиції. На наш погляд, цей факт не применшує їх інформативної цінності, тому що подібні, часто вживані мовленнєві елементи є такими, що організують комунікативні стратегії і тактики побудови дискурсу та, займаючи певні позиції у структурі художнього твору, стають сполучними ланками (вузлами) у процесі формування асоціативних зв'язків.

Розгляд графона в аспекті адресантності прямим чином стосується проблеми композиції художнього твору. Під поняттям композиції прийнято розуміти поєднання змісту та форми [14]. Змістовний бік звичайно асоціюється з ідеєю твору, його внутрішньою суттю, форма ж, у свою чергу, інтерпретується як зовнішня структура.

Виходячи з обґрунтованих раніше положень, згідно з якими існують підстави вважати графон комунікативно-когнітивним компонентом дискурсивної семіосфери [9], доцільним вбачається розглянути проблему композиції в рамках структурно-семіотичного напряму [1; 2; 7; 15; 16; 17; 21].

У термінах структурно-семіотичного підходу, поняття композиції співвідноситься з проблемою точки зору, відносно якої відбувається наративна чи візуальна побудова витвору мистецтва [15, 9-10]. Фіксація точки зору мовця є однією з умов коректної інтерпретації дискурсу [25, 137].

На нашу думку, проблема точки зору нерозривно пов'язана з явищем поліфонії художнього твору. Спираючись на визначення М. М. Бахтіним феномена поліфонії як самостійності слова у структурі художнього твору [2, 54], ми дозволимо собі розширити межі даного твердження, висунувши думку про те, що поліфонія дискурсу в ракурсі його інтенціональності відбивається в самостійності та багатоаспектності авторської позиції у структурі твору.

Позиція автора художнього твору подібна до операторської позиції у процесі створення кінокартини. Особливості цієї позиції продукують специфічну точку зору, яка, у свою чергу, формує глобальну перспективу творчого процесу [15, 10-11; 20]. Якщо, за В. В. Виноградовим, образ автора являє собою "структуру, що пронизує будову художнього твору та визначає взаємозв'язок і взаємодію усіх його елементів" [4, 152-153], то позицію автора можна представити як гнучкий та мобільний конструкт, що функціонує всередині цієї структури з метою оформлення локальних елементарних зв'язків.

На думку В. Ван Піра, точка зору та фокус інтерпретації становлять базис для наративної перспективи [22]. Не тільки акцентуйовані авторські ремарки, але й приховане втручання у персонажний дискурс, який являє собою лише вершину айсберга, змінює фокус інтерпретації та розвиток художньої перспективи.

За М. М. Бахтіним, позиція митця, який зображує свідомість іншої людини, відбивається у використанні додаткових (зокрема, мовних) засобів для позначення внутрішніх властивостей свідомості індивідуума, які існують у реальності поза знаковою формою [2]. Ця спроможність особистісного "перевтілення" пов'язана з феноменом діалогічності людської свідомості, з умінням не тільки займати позицію іншого, але й перехрещувати та взаємозамінювати різноманітні позиції в межах суб'єктивної картини світу та в процесі розвитку самосвідомості. Діалогічність нашого відношення до світу, до партнерів, до себе є тією умовою, що дозволяє збирати у єдність мозаїку індивідуальних свідомостей та ракурсів спостереження в межах дискурсивного простору [10, 5].

Домінантні риси авторської позиції, які дозволяють змінювати точку зору та фокус інтерпретації, функціонують також у якості інтер-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

текстуальної бази. Феномен інтертекстуальності інтерпретується нами не тільки як процес нескінченного породження текстів або явище присутності та постійної взаємодії двох чи більше текстів в одному. Поняття інтертекстуальності асоціюється також з механізмом взаємодії різних видів внутрішньотекстових дискурсів [12, 7].

Таким чином, орфографічна модифікація, виступаючи в ролі дискурсивного маркера адресантності, може бути інтерпретована, по-перше, як складова авторського ідіолекту, що дозволяє реципієнту пов'язувати систему знаків одного твору із системою знаків іншого твору того ж самого автора та успішно засвоювати інформацію завдяки презумптивним зв'язкам [8], та, по-друге, як варіант авторської точки зору, що дозволяє читачу розмежовувати інтрадискурсивні позиції автора крізь призму міжперсонажної взаємодії.

Згідно з викладеними вище положеннями, мета даного дослідження полягає у виявленні основних комунікативних стратегій і тактик побудови дискурсу, у конструюванні яких графіко-фонетичні деформації відіграють важливу роль. Як ілюстративний матеріал обрано оповідання американського письменника-постмодерніста Джона Барта "Click".

У відповідності до поставленої мети основні завдання дослідження зводяться до наступного:

- розкрити поняття комунікативної стратегії та комунікативної тактики;
- визначити основні стратегії і тактики, що є релевантними в світлі поставленої проблеми;
- розкрити роль графона у побудові інтенціонально закладених у дискурс комунікативних стратегій і тактик.

У процесі словотворчості автор відбирає такі прийоми композиції, які у повній мірі сприяють встановленню успішного контакту з гіпотетичним читачем та донесенню суті повідомлення до свідомості реципієнта. Обрані прийоми композиції будуються шляхом використання певних стратегій і тактик ведення дискурсу, які, у свою чергу, зумовлюють вибір мовленнєвих засобів та прийомів, спрямованих на об'єктивне пізнання сутності мовленнєвої інформації у межах дискурсивного поля.

Під комунікативною стратегією розуміють "правила і послідовності комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення певної комунікативної мети" [3, 339]. Кожна комунікативна стратегія спрямована на вирішення певного комунікативного завдання мовця в межах "глобального наміру" [18, 89]. У свою чергу, комунікативна тактика являє собою "сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначена лінія мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного" [3, 340].

Комунікативні стратегії і тактики утворюють загальну композицію художнього твору, структурні особливості якої відбито шляхом фіксації різних точок зору в інтенціональному аспекті.

Досліджуючи функції та позиції власної назви в композиційно-смисловій структурі поетичного твору, М. С. Співак виділяє низку комунікативних стратегій, у склад яких входять відповідні тактики, що, у свою чергу, позначають три стадії процесу реалізації певної стратегії: початкову, основну та завершальну [13, 44].

Згідно з роботою М. С. Співак, композиційні стратегії і тактики є наступними [Там само]:

- стратегія інтимізації (тактики: апеляція до почуттів, звуження дистанції, встановлення контакту);
- стратегія описового лаконізму (тактики: ущільнення інформації, позначення інформації, розгортання смислу);
- стратегія контрастування (тактики: маніпулювання смислами, розведення смислів, зіставлення смислів);
- стратегія дезорієнтації (тактики: лавірування між смислами, абстрагування, зсув орієнтації);
- стратегія дратування (тактики: кваліфікація, диференціація відношення, відторгнення смислу).

Спираючись на фундаментальне дослідження С. М. Співак та беручи до уваги викладені вище положення, ми визначаємо наступні стратегії і тактики, у конструюванні яких графони як маркери адресантності відіграють визначну роль:

- стратегія глобалізації:
  - тактика нарощення смислу;
  - тактика перетину смислів;
  - тактика смислоузагальнення;
- стратегія інтимізації:
  - тактика апеляція до почуттів;
  - тактика звуження дистанції;
  - тактика створення психологічної рефлексії;
- стратегія мовленнєвого лаконізму:
  - тактика економії мовленнєвих зусиль;
  - тактика компресії мовленнєвої інформації;
  - тактика мовленнєвої акцентуації;

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

- стратегія контрастування:
  - тактика маніпулювання смислом та формою;
  - тактика розведення смислу та форми;
  - тактика зіставлення смислу та форми;
- стратегія дезорієнтації:
  - тактика лавірування між смислами;
  - тактика абстрагування;
  - тактика зсуву орієнтації;
- стратегія створення дискомфорту:
  - тактика введення у стан дискомфорту;
  - тактика диференціації відношення;
  - тактика відторгнення форми.

На нашу думку, тактики, перелік яким було подано вище, становлять фундамент окремої стратегії та реалізують периферійний вхідний етап, ядро стратегії та периферійний вихідний етап. Та, разом з цим, не виключений варіант, що тактики, властиві різним стратегіям ведення дискурсу, можуть перетинатися між собою, розщеплюватися на додаткові, а також взагалі можуть бути відсутніми на одному з периферійних етапів обробки інформації.

Розглянемо один з прикладів реалізації стратегії дезорієнтації.

Стратегія дезорієнтації включає в себе наступні тактики побудови дискурсивної інформації:

- тактика лавірування між смислами;
- тактика абстрагування;
- тактика зсуву орієнтації.

Вхідним етапом у реалізації *стратегії дезорієнтації* є використання автором твору *тактики лавірування між смислами*, яка призводить до інтерференції релевантних смислових зв'язків, у результаті чого відбувається процес *абстрагування* адресата від поверхневої сутності мовленнєвої інформації, подальше розшарування та локальне оновлення смислових ланок, що, в результаті, призводить до *зсуву орієнтації*. Тактика зсуву орієнтації є вихідною фазою у процесі реалізації стратегії дезорієнтації, та вищезгадана тактика може стати фундаментом для формування стратегій контрастування та створення дискомфорту.

Оповідання Дж. Барта "Click" побудовано у формі гіпертексту, який сприймається доволі адекватно у світлі глобальної комп'ютеризації сучасного суспільства. Гіпертекстуальність даного художнього твору є основою побудови та перспективного розгортання номінативно-асоціативних зв'язків. Як відомо, пошук та отримання

інформації у глобальній мережі "Інтернет" базується на номінативному принципі, у результаті чого відбувається постійне оновлення концептосфери окремого індивідуума.

"So they click (Irm does) on Click, and up comes a familiar title, or in this case maybe subtitle -- The Hypertextuality of Everyday Life -- followed this time by a parenthesized instruction: (Click on any word of the above)" (27, 1).

Торкаючись проблеми гіпертекстуальності, можна сказати, що кожний вербальний чи графічний пункт глобальної інформаційної системи являє собою окремий вузол у мережі вузлів, який ототожнюється зі шляхом, що веде читача до іншої мережі вузлів, обраної за фактором пріоритету [19, 1].

Ідейним стрижнем оповідання Дж. Барта "Click", яке у повній мірі відповідає критеріям побудови гіпертексту як макролінгвістичної одиниці, є концепт "гіпертекстуальності життя", основними характеристиками якого є глобальна інформованість, незалежність, настанова на комунікацію і, водночас, особистісна інтровертованість. Кожний суб'єкт чи об'єкт твору має низку характеристик, вписаних у номінативні конструкції, що асоціюються з вузлами мережі Інтернет та налаштовують адресата на самоорієнтовний та самоорганізуючий підхід до сприйняття дискурсивної інформації.

Розглянемо приклад, де має місце мовленнєве "вкраплення", яке контрастує з попередніми конкретними характеристиками суб'єктів чи об'єктів.

... Val really did need to check patterns and prices of a certain sort of figured drapery material for a job in the works (and, having done so, pointed out to Mark that there across the mall was a Radio Shack outlet where he could conveniently pick up the ***whatchamacallit****-adapter that he, not she, insisted they needed for their sound system's FM antenna [while she popped into the next-door Hallmark place for just a sec to replenish their supply of oddball greeting cards, which was running low]), they zipped from the D. C. Beltway up I-95 to Baltimore and reached Harbor Place in time for a pickup lunch about an hour past noon...* (27, 8).

Дисонанс, створений в результаті використання орфографічної модифікації *whatchamacallit*, дезорієнтує адресата у просторі, насиченому величезним масивом конкретно позначеної інформації (*Radio Shack, FM antenna, Hallmark place, D. C. Beltway up I-95, Baltimore, Harbor Place*). Таким чином, здається, що у процесі дискурсивної взаємодії автор не залишає читачеві жодного шансу на домислювання,

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

використовуючи концептуальні нагромадження, замкнені у межах гіпертексту та акцентуйовані за допомогою шрифтових і кольорових змін. Та, насправді, перед читачем відкрито безліч значеннєвих проекцій та інтерпретативних точок зору.

Зокрема, на даному дискурсивному етапі адресант змінює фокус інтерпретації, займаючи позицію одного з героїв - Марка, і, таким чином, приймаючи обивательську точку зору. З огляду на це, можна сказати, що графон у даному випадку виконує стимулятивно-апелятивну функцію, що виражається у примушенні (стимулюванні) адресата докладати певних когнітивних зусиль у процесі обробки дискурсивної інформації завдяки видозміні графічного образу слова (*whatchamacallit*) та, поряд з цим, сприймати ситуацію на інтенціонально заданому емоційному рівні (апелятивний аспект).

Як було зазначено вище, стратегія інтимізації ґрунтується на наступних комунікативних тактиках:

- тактика апеляції до почуттів;
- тактика звуження дистанції;
- тактика створення психологічної рефлексії.

Вхідним етапом у реалізації *стратегії інтимізації* є використання адресантом *тактики апеляції до почуттів*, яка виражається у спробі корекції емоційного стану адресата, в результаті чого відбувається *звуження дистанції* на психологічному рівні, що призводить до формування специфічного відношення адресата до суті повідомлення, яке створюється завдяки так званому феномену *психологічної рефлексії*. Тактика створення психологічної рефлексії є вихідною фазою у процесі реалізації стратегії інтимізації, та вищезгадана тактика може стати фундаментом для формування стратегії мовленнєвого лаконізму та стратегії створення дискомфорту.

В оповіданні "Click" піднято проблему особливих взаємовідносин людини та комп'ютера, які можна назвати відносинами беззастережної довіри, як на ментальному, так і на емоційному рівні. Деякою мірою автор ототожнює машину з живою істотою, вводячи її в статус одного з суб'єктів твору шляхом використання графона в рамках стратегії інтимізації.

*Some (the computer script now declares in effect, along with much of the paragraph above) out of mere orneriness will select one of the phrase's apparently insignificant elements -- the The, for example, or the of -- as if to say "**Gotcha!** You said 'Click on any word'..."* (27, 2).

Орфографічна модифікація *gotcha* являє собою перекручений графічний образ сленгового словосполучення *got you*, яке звичайно

використовується у значенні *"seize"* або "*understand"* у неформальних ситуаціях спілкування, по відношенню до знайомої людини тощо. [Slang dict, 88]. Таким чином, графон формує недистанційоване ставлення адресата до ситуації, змушує його приймати активну участь у дискурсивній взаємодії, займати інтрадискурсивну позицію одного з суб'єктів художнього твору (гіпотетично: позицію людини, що день у день працює з комп'ютером, тобто позицію, психологічно близьку кожному членові сучасного, насиченого інформаційними технологіями та інформаційними війнами соціуму).

Стратегія мовленнєвого лаконізму побудована на наступних комунікативних тактиках:

- тактика економії мовленнєвих зусиль;
- тактика компресії мовленнєвої інформації;
- тактика мовленнєвої акцентуації.

Вхідним етапом у реалізації *стратегії мовленнєвого лаконізму* є використання автором твору *тактики економії мовленнєвих зусиль*, яка виражається у використанні часто вживаних у художніх творах, так би мовити, "традиційних" графіко-фонетичних перекручень, що вже стали нормою. У результаті відбувається процес *компресії мовленнєвої інформації* що, у підсумку, призводить до *мовленнєвої акцентуації*, тобто, іншими словами, акцентуації таких мовленнєвих елементів, які є релевантними для певної дискурсивної ситуації. Тактика мовленнєвої акцентуації є вихідною фазою у процесі реалізації стратегії мовленнєвого лаконізму, та вищезгадана тактика може стати фундаментом для формування стратегії контрастування та стратегії створення дискомфорту.

Наприклад, шляхом деформації вульгаризму *son of a bitch* автор суттєво наближає читача до реального боку художньої ситуації, коли має місце мовленнєва економія, притаманна живому, спонтанному мовленню.

*...Our yellow-bloused Enhancer, her chair tipped back and feet propped on the balcony rail, was finishing off a chocolate-chocolate-chip frozen-yogurt waffle cone while simultaneously a) teaching her **sumbitch** lover a lesson by neither fleeing nor chasing after him; b) facilitating their reunion by staying put, as her mother had taught her to do in little-girlhood if "lost" in, say, a department store or supermarket, and c)...*(27, 12).

У даному дискурсивному фрагменті графон *sumbitch* є таким композиційно висуненим елементом, що сполучає авторську позицію та позицію героїні твору.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Таким чином, беручи до уваги викладені вище положення, ми доходимо висновку, що графон як маркер адресантності, тобто інтенціонально заданий компонент, грає велику роль у процесах побудови та розвитку дискурсивної інформації. Зокрема, у структурі оповідання Дж. Барта "Click" наявні наступні комунікативні стратегії, що задаються орфографічними модифікаціями в умовах комунікативного контексту: стратегія дезорієнтації, стратегія інтимізації та стратегія мовленнєвого лаконізму. Кожна із зазначених стратегій виокремлює не тільки певну авторську позицію в структурі твору, а й визначає одну з можливих позицій читача в рамках окремої дискурсивної ситуації, зокрема, співвіднесеність чи неспіввіднесеність з позицією адресата, вбудованою в позицію одного з квазі-реальних суб'єктів спілкування.

У світлі поставленої проблеми перспективним вбачається визначення основних функцій графона в комунікативному аспекті, а також вивчення особливостей функціонування графіко-фонетичних деформацій у рамках комунікативно-когнітивного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Под общ. ред. Г. К. Косикова. – М.: Издательская группа "Прогресс", "Универс", 1994. – 616 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 422 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Видав. центр "Академія", 2004. – 342 с.
4. Виноградов В. В. О теории художественной речи. – М.: Высшая школа, 1971. – 239 с.
5. Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата. – К.: Вища школа, 1993. – 199 с.
6. Засєкін С. В. Дискурсивні маркери когерентності англомовного діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти: Дис. …канд. филол. наук. – К.: КНЛУ, 2001. – 174 с.
7. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. М.: Искусство, 1970. – 384 с.
8. Мельніченко О. В. Комунікативна пресупозиція у літературному дискурсі // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур: Матеріали Третьої міжвузівської конференції молодих учених (15-16 лютого 2005 р.) / Відп. ред. В. Д. Каліущенко. – Донецьк, ДонНУ, 2005. – С.182-183.
9. Мельніченко О. В. Графон як комунікативно-когнітивний компонент семіотичної будови літературного дискурсу // Когнітивні та дискурсивні структури германських мов у соціокультурному просторі комунікації: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (8-9 квітня 2005 р.). – Київ, КиМУ. – 2005. – У друці.
10. Оглоблина И. А. Маятник Фуко в пространстве сознания. – 2004. – http://www2. usu. ru/ philosophy/soc-phil/rus/conference/reply/ogloblina. html
11. Плеханова Т. Ф. Текст как диалог. – Минск: МГЛУ, 2002. – 253 с.
12. Рижкова В. В. Реалізація категорії інтертекстуальності в американському художньому тексті XIX-XX століть: Автореф. дис.... канд. філол. наук. – Харків: ХНУ, 2004. – 20 с.
13. Співак С. М. Власна назва в композиційно-смисловій структурі віршованих текстів американської поезії: комунікативно-когнітивний підхід: Дис. … канд. філол. наук. – К.: КНЛУ, 2004. – 205 с.
14. Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино. – М.: Наука, 1977. – 575 с.
15. Успенский Б. А. Поэтика композиции. – СПб: Азбука, 2000. – 352 с.
16. Шкловский В. Художественная проза. Размышления и разборы. – М.: Сов. Писатель, 1961. – 667 с.
17. Якобсон Р. Работы по поэтике / Под общ. ред. М. Л. Гаспарова. – М.: Прогресс, 1987.– 464 с.
18. Dijk T. A., van, Kintsch W. Strategies of Discourse Comprehension. – N. Y.: Academic Press, 1983. – 209 p.
19. *McHoul, A., Roe, Ph. Hypertext and Reading Cognition. – 1996. – http://wwwmcc. murdoch. edu. au/ReadingRoom/VID/cognition. htm*
20. Miall, D. S., Kuiken, D. Shifting Perspectives: Reader's Feelings and Literary Response.. – 1998. – http:// www. ualberta. ca/~dmiall/reading/narrativ. htm
21. Mukarzhovský, J. Standard language and poetic language // A Prague School reader on esthetics, literary structure, and style / Ed. by P. L. Garvin. – Washington, DC: Georgetown University Press. – 1964. – P. 17-30.
22. Peer, W., van. Narrative perspective and the interpretation of characters' motives // Language and literature. – London: SAGE Publications. – 2001.– Vol. 10. - № 3. – P. 229-241.
23. Redecker G. Ideational and pragmatic markers of discourse structure // Journal of Pragmatics. – 1990. - № 14. – P. 367-381.
24. Shiffrin D. Discourse markers. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1987. – 364 p.
25. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
26. ODMS – The Oxford Dictionary of Modern Slang / Compiled by John Ayto, John Simpson. – NY.: Oxford University Press, 1996. – 298 p.
27. Barth, J. Click. – 1997. – www. tnellen. com/cybereng/barth. htm

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І. МЕЧНИКОВА

ЧАСТЕРЕЧНЫЙ СТАТУС ФРАЗЫ *A LOT OF* В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Под фразой в грамматике традиционно понимается "сочетание слов, которое не является первичной структурой предикации" [33, 165; 42, 217; 52, 3].

Проблема места фразы *a lot of* в системе частей речи английского языка исследователями английской грамматики практически не разрабатывалась.

В этом аспекте нами было проанализировано 17 теоретических [7; 9; 12; 15; 16; 19; 20; 22; 23; 25; 28; 30; 31; 33; 34; 39; 44], 25 практических грамматик [1-6; 8; 10; 11; 13; 14; 17; 18; 21; 24; 26; 27; 29; 32; 35-38; 40; 42], а также было использовано 10 авторитетнейших толковых и этимологических словарей английского языка, изданных за последние 50 лет [45-54].

Среди изученных нами 25 учебников по практической грамматике английского языка фраза *a lot of* так или иначе рассматривается только в 9 [11; 14; 17; 21; 22; 24; 26; 40; 42].

М. Ганшина и Н. Василевская, разъясняя правила употребления таких выражений, как *a lot of, lots of*, их грамматического статуса не определяют [24, 116]. Учебник практической грамматики английского языка К. Н. Качаловой и Е. С. Израилевича [11, 95], описывая случаи использования фразы *a lot of* в современном английском языке, ничего не говорит о частеречной принадлежности данной языковой единицы. Е. Гордон и И. Крылова относят *a lot of* и *lots of* к неопределенным количественным местоимениям [26, 220]. Резник Р. В. и др. в своей практической грамматике английского языка называют *a lot of* фразовым квантификатором (разновидностью детерминатора) (*phrasal quantifier*) [40, 43]. В грамматике Дроздовой Т. Ю. рассматриваются особенности употребления в английском языке фразы *a lot of*, однако её место в системе частей речи не определяется [21, 225].

Д. Байбер и др. относят *a lot of* к группе функциональных слов, детерминаторов (*determiners*) [14, 259]. М. Суон называет *a lot of* и *lots of* "выражениями сходными по значению с детерминаторами *much, many* и *most*" [42, 326]. Представитель школы американского структурализма – У. Фрэнсис выделяет *a lot of* и *lots of* как "интересную группу форм, детерминаторов, маркеров существительного (*markers, determiners of nouns*)" [22, 248].

Согласно У. Фрэнсису в английском языке существует четыре части речи: существительные, глаголы, прилагательные и наречия. Местоимение – их у Фрэнсиса – 8 (*I, we, he, you, she, it, they, who*) – относятся к одному из подклассов существительных [22, 244]. К другому подклассу существительных Фрэнсис относит все другие элементы, традиционно называемые "местоимениями", например: *all, any, mine, few, many, either, neither, this/that, somebody, something, nothing, etc.* [22, 245-249]. Таким образом, У. Фрэнсис не относит детерминаторы ни к одной из частей речи.

Р. Клоуз, как и У. Фрэнсис рассматривает *a lot of* и *lots of* как детерминаторы существительных, которые являются компонентами именной фразы (*the noun phrase*) [17, 12]. Частями речи как таковыми Р. Клоуз не занимается, и проблема отнесенности детерминаторов к частям речи им не затрагивается. Детерминаторы определяются им лишь как "модификаторы существительного" [17, 127].

Резюмируя вышеизложенное, можно отметить, что в проанализированных нами учебниках по практической грамматике английского языка грамматический статус фразы *a lot of* определяется как местоимение, детерминатор, фразовый квантификатор.

Научные публикации по вопросам теоретической грамматики английского языка не уделяют большого внимания фразе *a lot of*. Она рассматривается только в грамматике Д. Гиринга и соавторов, где данная лексема представлена как "сложный детерминатор" [25, 76]. В данной грамматике детерминатор – это одна из частей речи [25, 180]. Словари [45; 46; 48; 49; 51-54], характеризуя фразу *a lot of*, в определенную статью ее не выделяют, а рассматривают ее в системе значений лексемы *lot*, которая помечена как *noun* (существительное) и как *function word* (функциональное слово) и *noun* в словаре [50]. Иллюстрируя различные случаи употребления *lot* как функционального слова, данный словарь приводит пример: "*A lot of people don't like the idea*", отмечая, что в таком контексте *a lot of* употребляется как местоимение [Ibidem].

Для того, чтобы определить место фразы *a lot of* в системе частей речи, рассмотрим само понятие детерминатор, которое объединяет группу слов, к которым часто относят эту языковую единицу.

В англоязычных толковых словарях находим следующие определения этого термина: "детерминатор – это артикль, числительное или другое слово, которое может употребляться с существительным, и имеющее значение ограничения количества, как например: *all, some, no* или *every*" [47]; "член подкласса английских адъективных слов, ко-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

торый особым образом ограничивает существительные, которые он модифицирует и которое обычно, стоит перед описательными прилагательными, например: *a, an, the, your, their*" [51]; "слово, которое определяет или ограничивает следущее за ним слово" [45]; "ограничивающее прилагательное или модификатор, который всегда употребляется с существительным или словосочетанием с существительным (*Noun Phrase*) и часто стоит в препозиции по отношению к ним" [53]; "специальный термин – слово, которое стоит перед существительным и указывает на то, какую именно вещь или вещи имеет ввиду говорящий. *A* и *the* – детерминаторы, ими же являются и *this*, *my*, *some*, *which* и *each*, когда они используются с существительными" [49]. Словарь [50] толкует *determiner*, как лингвистический термин, обозначающий слово, которое используется перед существительным с тем, чтобы показать, о какой именно вещи или вещах говорится. Слова *a*, *the*, *this*, *some*, *every* являются детерминаторами [50].

Итак, исходя из вышеприведенных трактовок, детерминатор объединяет разнородную по частеречному статусу группу слов, основная грамматическая функция которых – модификация, уточнение, ограничение существительных.

Предшественником термина *determiner* (детерминатор) был термин *determinative*, которым Г. Пальмер и Ф. Блэнфорд обозначили одну из восьми частей речи, предложенных ими: *Nouns; Pronouns and Determinatives; Adjectives; Verbs; Adverbs; Prepositions; Connectives (including the interrogative pronoun "who"); Interjections & Exclamations* [36, 27].

Г. Пальмер и Ф. Блэндфорд объединили местоимения и детерминатив в одну часть речи, понимая под "детерминативом" слова следующих типов:

1) артикли и артиклеподобные слова: *a, the, this, etc; some, any* (партитивный артикль); *no, none* (относительные детерминативы);
2) количественные и числовые: *much, many, five, half*;
3) позессивные: *my, his, etc*;
4) порядковые: *first, second, last, etc* [36, 46-51].

Этот термин и содержание обозначаемой им части речи принимает Г. Соренсен [41, 145]. Саймон Поттер, рассуждая о выделении частей речи в английском языке, принимает детерминатор как отдельную часть речи, из этой группы слов он исключает числительные (*one, two, three, etc.*) и местоимения, употребляемые не как маркеры существительных [36, 163]. "Приняв это, – заключает С. Поттер, – мы получим

9 частей речи: *verbs, three nominals (nouns, pronouns, adjective), three particles (adverbs, prepositions, conjunctions and numerals*").

В 1982 г. Г. Лич, Д. Дейчер и Р. Хугенгод точно так же, как и Поттер, выделяют детерминатор в отдельную часть речи. Они отмечают, что детерминаторы и местоимения часто накладываются друг на друга, поэтому такие лексемы, как *this, that, all, some, which* "могут принадлежать к каждой из этих групп слов", например:

***This** wine is very sweet (determiner):: **This** is a very sweet wine (a pronoun).*

***Some** girls (determiner):: **some** of the girls (a pronoun)* [32, 51].

Как отмечалось выше, Д. Гиринг и соавт. также относят фразу *a lot of* к детерминатору, как определенной части речи.

Однако, на наш взгляд, существует ряд факторов, указывающих на то, что детерминаторы не следует считать отдельной частью речи. Один из них – причисление некоторыми грамматистами к разряду детерминаторов имен существительных в притяжательном падеже [44, 95, 99; 17, 52; 25, 52].

Существительное в притяжательном падеже, действительно, хотя и далеко не всегда, употребляется как премодификатор других существительных, например: *John's book: That book of John's; "I just met that Joe of Alice's in High street" (J. Lindsay*). Из контекста следует, что Джо у Алисы был единственным другом.

Но из этого никак не следует, что существительные в притяжательном падеже, употребляясь перед другими существительными, перестают быть существительными и становятся другой частью речи, а именно детерминаторами. В таких употреблениях они все равно остаются существительными. Это подтверждается тем, что они сочетаются с артиклем, с указательными местоимениями, прилагательными, существительными в функции определения и употребляются во множественном числе, например: *the **overturned** truck's front portion (A. Hayley); **a linguistic** unit's identity (D. Crystal); the **whole** world's population (A. Hailey); the **paper** cylinder's ends (D. Hammit); Charlie pulled on the **display** dummy's shirt (J. Brain); **the wood** fire's friendly crackling (T. Martin); **babies'** bootties were displayed in the shop window (A. Christie); **a** girl's school (A. Christie).*

В сочетаниях типа *John's book* такие формы как *John's* не могут быть отнесены к отдельной части речи, отличной от существительного, а именно к детерминаторам еще и потому, что *John's* – это притяжательный падеж, но притяжательный падеж, естественно, не детерминатора *John*, а существительного *John*. Слово *John* в препозиции без

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

's с существительными не сочетается и поэтому детерминатором быть не может. Имя существительное в притяжательном падеже при сочетании его с другим существительным может быть названо маркером этого второго существительного и только в таком его понимании может считаться детерминатором. Однако особой частью речи детерминатор все же не является.

Языковую единицу *somebody* в выражении типа "*somebody's fault*" (*M. Heath*) некоторые грамматисты также относят к детерминаторам [25, 70]. Но *somebody's* – это притяжательный падеж лексемы *somebody*, которая, по мнению большинство исследователей английской грамматики, считается местоимением [1, 69; 8, 124; 11, 92; 24, 88; 25, 70; 26, 279; 40, 41]. Словарь [51], помечает *somebody* как: "1. *Pron* (местоимение) *some person*. 2. *noun* (существительное) *a person of some note or importance*".

Следующие примеры иллюстрируют употребление лексемы *somebody* как местоимения и как существительного.

1. ***Somebody*** *got the money and Captain Butler must be one of the* ***somebodies*** (*M. Mirchell*).

Somebody, употребленное в функции подлежащего, – местоимение.

Somebody в выражениии *one of the somebodies* имеет явные признаки существительного – множественное число, сочетание с определенным артиклем и предлогом.

She is a ***somebody****, a big name* (A. Christie) – в этом предложении *somebody* также обладает характеристиками существительного – сочетается с неопределенным артиклем, выступает в роли предикатива.

Заметим, что словарь [49], в котором детерминатор определяется как один из грамматических классов слов, а также словарь [51] помечают лексему *somebody*, как 1. *pron* (местоимение) и как 2. *noun* (существительное).

К детерминаторам также относят и лексемы *much, many, more, most*, употребленные в препозиции к существительному [14, 259; 17, 227; 25, 70; 38, 137; 42, 326]. Однако *more* и *most* – это формы сравнительной и превосходной степеней сравнения языковых единиц *much* и *many*, которые в случаях их употребления в препозиции к существительному относятся большинством грамматистов и лексикографов к прилагательным [20, 17; 35, 120; 10, 45; 28, 145; 50].

Артикли *the*, *a/an* и нулевой артикль также относятся некоторыми грамматистами к детерминатору, как к отдельной части речи [12, 25; 22, 52; 25, 70; 49, 1]. Однако многие считают их самостоятельной частью речи, называемой "артиклем" [12, 380; 13, 9; 15, 39; 24, 13].

Роль определенного и неопределенного артиклей в речи заключается не в том, чтобы указывать на то, что следующие за ними слова существительные, а в том чтобы передавать определенную коммуникативную информацию. По мнению А. И. Смирницкого, их функция, соответственно, индивидуализирующая и классифицирующая [12, 386].

По утверждению Р. Куэрка и соавторов "артикли не имеют лексического значения" и "независимо от существительного не выполняют никакой функции" [38, 137]. Корсаков А. К. считает, что существенным грамматическим значением артикля (*the*, *a*) является степень абстракции того, что выражается следующим за артиклем словом или группой слов [31, 328]. Дуайт Болинджер в монографии "Meaning and Form" замечает, что "наша ошибка заключается в том, что мы смешиваем обобщенное значение с отсутствием значения" [16, 85]. Следовательно, артикль можно отнести к самостоятельной части речи, имеющей свое собственное грамматическое значение.

Принимая во внимание все вышеизложенное, можно заключить, что детерминатор не является отдельной, самостоятельной частью речи. Не стоит следовательно, относить лексему *a lot of* к детерминатору, как к особой части речи.

Структурным центром фразы *a lot of* является лексема *lot*. В соответствии с этимологическим словарем [47] "первичный германский смысл лексемы *xlut* неизвестен". В древнеанглийском *hlot* употребляется в значениях "*portion*, *choice*, *decision*", в XVI – в смыслах *party or set*; в XVII в. – *a plot of land*; в XVIII в. лексема приобретает значение "*a set of articles*", в XIX в. *lot* понимается как *large number*.

Морфолого-синтаксичесие характеристики языковой единицы *lot* в современном английском языке следующие:

1. ***A lot*** *is at stake* (*A. Creasy*) (выполняет синтаксическую функцию подлежащего, сочетается с неопределенным артиклем).

2. *I had* ***a lot*** *to do* (является дополнением, сочетается с неопределенным артиклем, имеет определение, выраженное инфинитивом).

3. *I had work. That was* ***a lot*** *for a man fresh out of jail* (*C. Hutter*) (употребляется в синтаксической функции предикатива, сочетается с неопределенным артиклем).

4. *I saw* ***lots of*** *people* (*D. Keene*) (выступает в роли дополнения, употребляется во множественном числе, сочетается с постпозитивным предложным именным определением).

5. *I owe them* ***an*** *awful* ***lot*** [50] (употребляется в функции дополнения, имеет определение, выраженное прилагательным *awful*, сочетается с неопределенным артиклем).

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

6. ***An** awful **lot of** food!* (*A. MacLean*) (эллиптическое предложение, *lot* сочетается с неопределенным артиклем, с прилагательным *awful* в функции определения, имеет постпозиционное определение, выраженное существительным с предлогом *of*).

В этих примерах лексема *lot* употребляется с артиклем, во множественном числе, функционирует как подлежащее, дополнение и предикатив, может сочетаться с постпозитивным предложным именным определением, с прилагательным *awful*. Иными словами, она проявляет признаки имени существительного и, следовательно, является существительным.

Структурно, исследуемая фраза *a lot of* представляет собой следующую синтаксическую модель: $(a + lot_n) + (of - phrase)$, где $n - noun$. Это одна из синтаксических моделей употребления большинства имен существительных и, в частности, существительных с количественной семантикой, таких как: *bit, amount, heap, mountain, number, peck, quantity, sight, world.*

7. *a bit of stringe; a bit of one's mind* [51];

8. *a small amount of water* [49];

9. *It made a difference, a whole heap of difference* (*P. Bryant*);

10. *The ship can't carry a mountain of spares* (*I. Barlov*);

11. *"I saw a number of people coming in here"* (*B. Lomax*);

12. *a peck of trouble* [53];

13. *a small quantity of cement* [54];

14. *a sight of people; an awful sight of money* [53];

15. *Sunshine does children a world of good* [53].

Отметим, что в примерах 8, 9, 13 и 14 упомянутые существительные сочетаются также и с прилагательным.

Резюмируя вышеизложенное, можно отметить, что, по нашему мнению, фраза *a lot of* не является ни детерминатором (*determiner*), относимым некоторыми лингвистами к особой части речи [25, 76], ни местоимением.

Она представляет собой синтаксическую конструкцию, состоящую из существительного *lot*, имеющего количественное значение, его препозитивного модификатора (артикль *a*) и его постпозитивного предложного (предлог *of*) модификатора.

Элемент постпозитивного модификатора существительного *lot*, употребляющегося после предлога *of*, может быть не только существительным, но и местоимением, и первичной структурой предикации (*a lot of food:: a lot of it; a lot of people:: a lot of them; They talked loud enough to hear a lot of what went on, not all* (*K. Kramer*).

ЛИТЕРАТУРА

1. Барабаш Т. А. Грамматика английского языка. – М.: ЮНВЕС, 2001. – 255 с.
2. Бархударов Л., Штелинг Д. Грамматика английского языка. – М.: Высшая школа, 1973. – 423 с.
3. Бражникова Т. Граматика сучасної англійської мови. – Київ: Радянська школа, 1960. – 184 с.
4. Верба Л. Г., Верба Г. В. Грамматика современного английского языка. – М.: Логос, 2001. – 366 с.
5. Вейхман Г. А. Новое в грамматике современного английского языка. – М.: Астрель, 2002. – 543 с.
6. Гузеева К. А. Справочник по грамматике английского языка. – С.-П.: Союз, 2003. – 278 с.
7. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. – М.: Флинта, 2003. – 168 с.
8. Емельянова О. В. и соавт. Грамматика современного английского языка. – М.: Academia, 2003. – 639 с.
9. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – 283 с.
10. Каушанская В. Л. и соавт. Грамматика английского языка. – М.: Страт, 2000. – 319 с.
11. Качалова К. Н., Израилевич Е. Е. Практическая грамматика английского языка. – Элиста: Джангар, 2004. – 717 с.
12. Смирницкий А. Морфология английского языка. – М.: ИЛИЯ, 1959. – 440 с.
13. Barabash T. A. A Guide to Better Grammar. – M.: ЮНВЕС, 2000. – 329 p.
14. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English. – Harlow: Pearson Education, 2000. – 1204 p.
15. Blokh M. Y. A Course in Theoretical English Grammar. – M.: Vysshaya Shkola, 2000. – 380 p.
16. Bolinger D. Meaning and Form. – London-N. Y.: Longman, 1977. – 212 p.
17. Close R. A Reference Grammar for Students of English. – Essex: Longman, 1977. – 342 p.
18. Collins Cobuild English Grammar. – London: Collins, 1993. – 486 p.
19. Colwell G. Knox J. What's the Usage? – Reston: Reston Publishing Company, 1973. – 340 p.
20. Curme G. English Language, - N. Y.: Barnes and Noble, 1957. – 308 p.
21. Drozdova T. U. et al. English Grammar. – S.-P.: Antology, 2002. – 358 p.
22. Francis W. The Structure of American English. – N. Y.: The Ronald Press, 1958. – 614 p.
23. Fries Ch. The Structure of English. – N. Y.: Harcourt, 1952. – 304 p.
24. Ganshina M., Vasilevskaya N. English Grammar. – M.: Higher School. 1964. – 548 p.
25. Giering D. et al. English Grammar. – Leipzig: VEB verlag, 1989. – 406 p.
26. Gordon E., Krylova I. A Grammar of Present-Day English. – M.: Vysshaya Shkola, 1980. – 334 p.
27. Gurevich V. V. Practical English Grammar. – M.: Флинта, 2003. – 291 p.
28. Ilyish B. A. The Structure of Modern English. – M.-L.: Prosvesceniye, 1971. – 366 p.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ім. І. І. МЕЧНИКОВА

29 Khaimovich B., Rogovskaya B. A Course in English Grammar. – M.: Higher School, 1967. – 298 p.
30. Koshevaya I. G. The Theory of English Grammar. – M.: Prosvesceniye, 1982. – 338 p.
31. Korsakov A. K., Korsakov A. A., Korsakov Al. A. Theoretical Foundations of Modern English Grammar. – Part II. Morphology. – Odessa: State University. – 1982. – (Manuscript). – 585 p.
32. Leech G., Deucher M., Hoogenrad R. A Grammar for Today: A New Introduction. – London: MacMillan, 1982. – 224 p.
33. Morokhovskaya E. Fundamentals of Theoretical English Grammar. – Kyiv: Higher School, 1984. – 287 p.
34. Mattews P. Syntax. – Cambridge: University Press, 1984. – 308 p.
35. Nesfield J. English Grammar: Past and Present. – London: MacMillan, 1898. – 470 p.
36. Palmer H. Bleanford F. A Grammar of Spoken English. – Cambridge: Heffner, 1924. – 298 p.
37. Potter S. Changes in English. – London: Andre Deutch, 1975. – 206 p.
38. Quirk R. Greenbaum S. A University Grammar of English. – London: Longman, 1976. – 484 p.
39. Rayevska N. M. Modern English Grammar. – Kiyev: Higher School, 1976. – 304 p.
40. Reznik R. V. et al. A Grammar of Modern English Usage. – M.: Флинта, 1999. – 686 p.
41. Sorensen G. Word Classes in English. – Copenhagen, 1958. – 189 p.
42. Swan Michael. Practical English Usage. – Oxford: University Press, 2003. – 653 p.
43. Wardhaugh R. Introduction to Linguistics. – N. Y.: Mc Graw, 1972. – 239 p.
44. Willis H. Modern Descriptive English Grammar. – N. Y.: Chandler. 1972. – 378 p.
45. ALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. – Oxford: Oxford University Press, 1980. – 1037 p.
46. ChTCD – Chambers Twentieth Century Dictionary. – Edinburg: W and R Chambers Ltd., 1973. – 1651 p.
47. EWD – The New Hamlyn Encyclopedic World Dictionary. – London: The Hamlyn Publishing Group, 1988. – 1973 p.
48. DEE – The Oxford Dictionary of English Etimology. – Oxford Clarendon Press, 1985. – 1025 p.
49. LD – Longman Dictionary of Contemporary English. – Essex: Longman, 2000. – 1668 p.
50. MD – MacMillan English Dictionary for Advanced Learners, Oxford: MacMillan Eduction, 2002. – 1689 p.
51. RHD – The Random House Dictionary of the English Language. – N. Y.: Random House, 1973. – 2059 p.
52. UED – The Universal English Dictionary. – London: Routlage and Kegen Paul, 1932. – 1447 p.
53. WBD – The World Book Dictionary. – Chicago: World Book, 1986. – 2812 p.
54. WNWD – Webster's New World Dictionary. – Cleveland – N. Y.: The World Publishing Co., 1977. – 882 p.

ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ СЛОВАРНЫХ ДЕФИНИЦИЙ ТОПОНИМОВ
(на примере The Canadian Oxford English Dictionary)

Данная работа посвящена проблеме описания топонимов в общих толковых словарях английского языка. В результате анализа дефиниций топонимов из The Canadian Oxford English Dictionary были выявлены доминирующие типы семантизации топонимов в COED и установлено отсутствие чётких критериев лексикографирования данного лексического слоя в толковом словаре.

В современных филологических словарях топонимическая лексика является неотъемлемой частью словника. Принципы включения и способы описания топонимов, трансформирующиеся со временем, зависят от целей и задач лексикографического справочника.

Изучение литературы по теме [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]; а также анализ лексикографических изданий [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20] показывают отсутствие как теоретических основ лексикографирования топонимов в целом, так и унифицированных принципов их введения в корпус словаря, в частности. Вместе с тем, необходимость выработки чётких принципов и методов представления различных пластов лексики, в том числе и специальной, в толковых словарях очевидна.

Целью нашей работы является изучение теоретических положений и практических параметров лексикографирования топонимов в общих толковых словарях английского языка, направленное на разработку непротиворечивых методов их описания. В статье представлены результаты изучения одного аспекта по данной проблематике – принципов и методов семантизации топонимов. Материалом исследования послужили 6050 топонимов, отобранных методом сплошной выборки из The Canadian Oxford English Dictionary [18].

Как показали наблюдения, доминирующими типами топонимов в The Canadian Oxford English Dictionary являются: полисонимы (названия городов), хоронимы (названия областей), а также объекты физической географии, включая оронимы (названия форм рельефа).

При анализе семантической структуры дефиниций нами была использована методика, разработанная В. Б. Епурь, заключающаяся в разложении дефиниции на отдельные семы [1, 119], применение кото-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

рой продемонстрировало зависимость структуры дефиниций от типологической характеристики топонимов [по вопросам типологии топонимов см.: 4, 50]. В. Б. Епурь доказала, что в дефинициях топонимов присутствуют сема экономического значения (эк.) и таксономическая сема (так.); наш материал показал, что в дефинициях топонимов целесообразно, помимо этих, выделить сему координат (коор.), сему населения (нас.), сему историческую (ист.), а также дополнительную сему, которая преимущественно включает уточняющую информацию (доп.), и этимологическую сему (этим.).

Использование данной методики позволило решить две задачи: во-первых, выявить семантическую структуру дефиниций, характерную для The Canadian Oxford English Dictionary, во-вторых, установить доминирующие способы семантизации в данном словаре.

Всего было выявлено 35 моделей семантической структуры дефиниций:

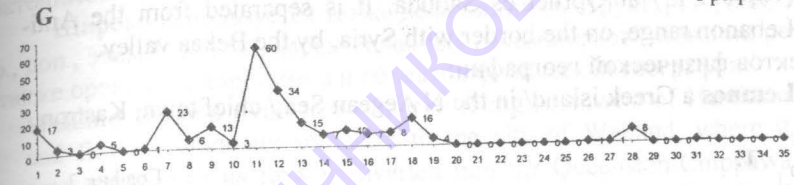
1. [эк., так., коор., нас.], 2.[эк., так., коор., нас, ист.], 3. [эк., так., коор., нас., ист., доп.], 4. [эк., так., коор., нас., доп.], 5. [эк.. так., коор., доп.], 6.[эк., так., коор., нас., эт.], 7. [так., коор., нас.,], 8. [так.. коор., нас., ист.], 9. [так., коор., ист.], 10. [так., коор., нас., ист., доп.], 11. [так., коор., доп.], 12. [так., коор., нас., доп.], 13. [так., коор.], 14. [так., коор., ист., доп.], 15. [так., коор., этим.], 16. [так., коор., нас., этим.], 17. [так., коор., нас., доп., этим.], 18. [так., коор., доп., этим.], 19. [так., коор., ист., этим.], 20. [так., ист.], 21. [так., ист., доп.], 22. [ист], 23. [так., нас., ист.], 24. [так., коор., нас, ист., эт.], 25. [так., ист., эт.], 26. [так., коор., нас., ист., доп., эт.], 27. [так., доп.], 28. [так.], 29.[так., коор., ист., доп., эт.], 30.[так., доп., эт.], 31.[так., эт.], 32.[так., нас.], 33.[эк., так., коор., нас., доп., эт.], 34.[эк., так., коор., ист., доп.], 35.[эк., так., коор.].

Обобщение результатов анализа представлено в виде графиков по отдельным буквам словаря[1], в которых на горизонтальной оси расположены варианты дефиниционных структур топонимов, а на вертикальной оси – количественный показатель вариантов.

[1] Данные графики являются наиболее репрезентативными в показе вариативности дефиниций.

Графики количественных показателей структурных моделей дефиниций топонимов

График1

В данном разделе словаря самой часто используемой (24, 2 %) является дефиниция следующей структуры [так., коор., доп.][2], наиболее характерная для

хоронимов:

Gansu (also **Kansu** /kten-/) a province of NW central China, / between Mongolia and Tibet;/ capital, Lanzhou. This narrow, mountainous province, traversed by the valleys of the upper Yellow River, forms a corridor through which passed, in ancient times, the route to the west known as the Silk Road.

оронимов:

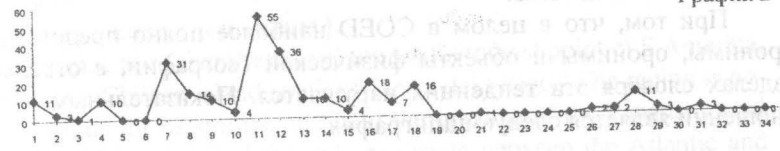
Glittertind a mountain /in Norway, in the Jotunheim range./ Rising to 2470 m (8, 104 ft.), it is the highest mountain in the country.

и микрообъектов физической географии:

Gran Canaria a volcanic island/ in the Atlantic Ocean off the northwest coast of Africa, / one of the Canary Islands, of which its chief town, Las Palmas, a port on the north coast, is the capital.

L.

График 2

В разделе словаря на букву L наибольшее количество дефиниций также имеет структуру [так., коор., доп.] (20, 8 %), которая здесь используется при семантизации хоронимов:

Lancashire a county /of NW England, on the Irish Sea;/ administrative centre, Preston. The county was noted for the production of textiles, esp. cotton goods, between the 16th and 19th c.

[2] В модели семы расположены в порядке их встречаемости в дефиниции, где они выделены нами значком.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

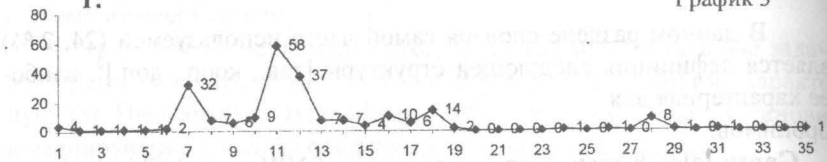
оронимов:

Lebanon Mountains a range of mountains/ in Lebanon. Running parallel to the Mediterranean coast, / it rises to a height of 3 087 m (10, 022 ft.) at Qprnet es Saouda. It is separated from the Anti-Lebanon range, on the border with Syria, by the Bekaa valley.

объектов физической географии:

Lemnos a Greek island/ in the N Aegean Sea;/ chief town, Kastron.

T. График 3

Очевидно, что и для данного раздела словаря дефиниция [так., коор., доп.] является доминирующей (26, 5 % от общего числа дефиниций) и применяется при семантизации следующих типов топонимов хоронимов:

Tipperary a county/ in the centre of the Republic of Ireland, in the province of Munster;/ county town, Clonmel.

оронимов (по той же модели):

Tirich Mir the highest peak/ in the Hindu Kush, in NW Pakistan, / rising to 7 690 m (25, 230 ft).

и объектов физической географии:

Tara a hill/ in County Meath in the Republic of Ireland, / site in early times of the residence of the high kings of Ireland, still marked by ancient earthworks.

При том, что в целом в COED наиболее полно представлены хоронимы, оронимы и объекты физической географии, в отдельных разделах словаря эта тенденция нарушается. Показательным в этом отношении является следующий график.

W. График 4

В этой части словаря, помимо структуры дефиниции [так., коор., доп.] (13, 9 %), свойственной объектам физической географии, хо-

ронимам и оронимам, распространённой является также дефиниция со структурой [так., коор., нас.] (13, 2 %), характерная для полисонимов и кратонимов.

Широко используется также дефиниция со структурой [так., коор., доп., этим.] (9, 3 %), характерная для потамонимов (названий рек), а также оронимов, хоронимов и объектов физической географии:

Welland River a river/ in S Ontario, rising southwest of Hamilton and flowing gradually southeast to the city of Welland, where it turns northeast./ Its flow is diverted into the Queenston-Chippawa Power Canal shortly before its mouth on the Niagara River just above Niagara Falls./ [after the *Welland* River in Lincolnshire, England].

Сравнение показателей по каждой из букв, другими словами, наложение графиков друг на друга, позволило прийти к выводу о том, что для данного словаря наиболее характерными являются следующие типы семантизации:

1. **[так., коор., доп]** (16, 5 %), используемая в дефинициях хоронимов, оронимов и микрообъектов физической географии.

2. **[так., коор., нас]**, (9, 8 %), свойственная полисонимам и кратонимам.

3. **[так., коор., нас., доп.]** (9, 7 %), встречающаяся в дефинициях полисонимов и кратонимов.

Модели 1 – 3 – это основные типы дефиниций топонимов в COED.

Вместе с тем, в отдельных частях словаря (на буквы A, H, W) достаточно репрезентативными являются следующие типы семантизации:

[так., коор., доп., этим.],

Horn, Cape (also **the Horn**) the southernmost point of S America, / on a Chilean island south of Tierra del Fuego./ The region is notorious for its storms, and until the opening of the Panama Canal in 1914 constituted the only sea route between the Atlantic and Pacific Oceans./ [*Hoorn*, birthplace of W. C. Schouten, Dutch navigator who discovered the cape in 1616] (5, 7 %).

Модель 4 характерна для хоронимов, оронимов и микрообъектов физической географии.

[так., коор.],

ABC Islands an acronym for the Dutch islands of Aruba, Bonaire, and Curacao, /which lie in the Caribbean Sea near the northern coast of Venezuela (4, 8 %).

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

По модели 5 строятся дефиниции микрообъектов физической географии.

Итак, в *The Canadian Oxford English Dictionary* лексикографировано 6050 топонимов. Наиболее широко представлены полисонимы, хоронимы, оронимы, микрообъекты физической географии и кратонимы, что обусловило использование определённых типов дефиниций. Основными структурными типами дефиниций являются следующие: [**так., коор., доп.**], применяемые при описании хоронимов, оронимов и микрообъектов физической географии, [**так., коор., нас.**] и [**так., коор., нас., доп.**], используемые при семантизации кратонимов. Кроме того, в COED достаточно репрезентативной является структура [**так., коор., доп., этим.**], применяемая при лексикографировании всех типов топонимов, кроме кратонимов и полисонимов.

Исследованный материал показал, что отдельные виды топонимов (болота, течения) представлены лишь единичными вкраплениями (соответственно 7 и 4). Количественный анализ по отдельным видам выявил труднообъяснимое преобладание полисонимов (2251) над другими видами (хоронимы – 881, микрообъекты физической географии– 637, кратонимы – 253, оронимы – 365).

Очевидно, что несмотря на накопленный опыт лексикографирования топонимов, в канадской лексикографии в настоящее время не существует унифицированных принципов описания различных их видов. Наглядным доказательством могут служить приведенные выше графики, показывающие, что даже при лексикографировании одного типа топонимов используются различные модели дефиниций. Отсутствие унифицированного подхода к описанию топонимов является убедительным свидетельством того, что данный вопрос ещё далёк от своего окончательного решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Епурь В. Б. Дефиниции имён собственных в англоязычной лексикографии: Дисс. …канд. филол. наук, – Минск, 1988. – 199 с.
2. Молчановский В. В. Лингвострановедческий потенциал топонимической лексики русского языка и его учебно-лексикографическая интерпритация: Дисс. … канд. пед. наук, : – М., 1984. – 201 с.
3. Мурнаева Е. Н. Имена собственные и их производные в современных англоязычных словарях: Дис. … канд. филол. наук. – С. Петербург, 1993. – 218 с.
4. Подольская Н. В. О развитии отечественной топонимической терминологии. Развитие методов топонимических исследований: Сб. статей / Отв. Ред. Е. М. Поспелов. – М.: Наука, 1970.
5. Смолицкая Г. П. Топонимия в словарях общего типа // Прикладная топонимика. - Сб. ст. / Отв. ред. Р. А. Агеева. – М.: МФГО, 1983. – С. 42-48.

6. Сталтманэ В. Э. Ономастическая лексикография. / Отв. ред. А. В. Суперанская, – М.: Наука, 1989. – 116 с.
7. Ступин Л. П. Лексикографический анализ большого толкового словаря Уэбстера 1961: Дис. … канд. филол. наук. – Л., 1963. – 404 с.
8. Chapman, R. W. Lexicography. – London: Oxford Univ. Press, 1948. – 34 p.
9. Hulbert R. Dictionaries: British and American. – London: Deutsch, 1968. – 107 p.
10. Lodwig R. and Barret F. The dictionary and the language. – New York, 1967. – 161 p.
11. Mathews M. M. A survey of English Dictionaries. – Oxford University Press, 1935. – 119 p.
12. The Oxford English Reference Dictionary / Ed. by Judy Pearsal and Bill Trumble. – 2nd ed. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1996.
13. Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language / Ed. by Jean L. McKechnie, – 2nd ed., New York: Collins & World, 1978.
14. Collins New English Dictionary: A new dictionary of the living language / Ed. by Collins, – London; Glasgow: Collins, 1970.
15. Longman Dictionary of Contemporary English. – 3rd ed. – Harlow (Essex): Longman, 1995.
16. The Random House Dictionary of the English Language. – 2nd ed. – New York: Random House, 1987.
17. The Oxford English Dictionary / Ed. by J. H. H. Murray /a. o./, Vol. 1–12. Oxford: Clarindon press, 1933.
18. The Canadian Oxford English Dictionary / Ed. by Katherine Barber, Don Mills, Oxford University Press, 2001.
19. Webster's Third New International Dictionary of the English Language / Ed. by Ph. Gove, Springfield, (Mass.): Merriam – Webster, 1981.
20. Oxford Universal Dictionary / Ed. by C. T. Onions, Oxford: Clarendon Press, 1955.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

ПЕРЕПОРУЧЕННОЕ ПОВЕСТВОВАНИЕ КАК СПОСОБ СОЗДАНИЯ ЭФФЕКТА ДОСТОВЕРНОСТИ В РОМАНЕ БРЭМА СТОКЕРА "ДРАКУЛА"

В предисловии к своему роману "Дракула" Брэм Стокер пишет: "Последовательность, в которой представлены эти бумаги, станет понятна по мере их прочтения. Все ненужное опущено, чтобы эта история, сколь бы невероятной она ни казалась по современным меркам, выглядела как бесспорный факт" [11, 8]. Уже на первых страницах романа автор убеждает читателя в том, что роман состоит из определенных документов. "Документы", как их называет автор, это не что иное, как дневниковые записи, которые ведутся героями романа: переписка персонажей между собой, записи в бортовом вахтенном журнале, отдельные выдержки из газетных публикаций и т. п. Бóльшая часть романа "Дракула" имеет форму дневника.

Обычный дневник, как известно, не предназначается для опубликования, т. к. содержит в себе информацию личного, даже интимного характера. Поэтому чтение чужих личных дневников, а тем более их опубликование помимо воли автора всегда есть грубое нарушение этических норм коммуникации. Эти и подобные им действия, такие как несанкционированное чтение частной переписки (перлюстрация) недопустимы в сфере персональной коммуникации, но вполне допустимы и широко практикуются в сфере надперсональной, литературной коммуникации [5, 11].

Литературный дневник, в отличие от частного, задумывается и создается для читателя. Автор литературного дневника уже до известной степени фиктивен, т. к. пишучи, думает не столько о себе, сколько о читателе и соответственно этому отбирает, группирует и подает свой материал [3, 38]. Дневник как форма перепорученного повествования в художественной прозе предлагает абсолютную литературную условность. Перед читателем подобного произведения разворачивается текст, якобы созданный персонажем, занимающим либо пассивную позицию наблюдателя за описываемыми событиями, либо активную позицию участника (иногда главного участника) фабульных событий. В последнем случае особенно сильной оказывается исповедальная тональность повествования. К жанру "исповедальной" прозы относятся дневниковые записи, журналы, путевые заметки, близкие к ним произведения эпистолярной прозы. Становление различных жанровых форм

"исповедальной" прозы, в том числе дневника, было обусловлено развивающимся интересом к отдельной человеческой личности, ее внутреннему миру, развитием индивидуализма как мироощущения [9, 156].

Одним из традиционных для романа-дневника приемов, является прием мотивировки, когда письменная или устная исповедь героя вводится в произведение с помощью мотива странствия, путешествия [Там же, 162]. Б. Стокер в романе "Дракула" так же использует этот прием, отправляя главного персонажа, Джонатана Харкера, в деловую поездку в Трансильванию, в замок графа Дракулы. Роман начинается с путевых заметок Джонатана, а его путешествие в замок графа и является сюжетной завязкой, которая служит толчком для развития невероятных фабульных событий.

В дальнейшем в повествование вплетаются дневниковые записи других персонажей, с которыми читатель знакомится по мере прочтения романа. Устраняясь от ведения повествования, Стокер как автор "устраняется" также от введения персонажей в мир романа, от необходимости их характеристик и оценок их действий. Он предоставляет героев самим себе, оставляя их один на один со своими мыслями, проблемами, а главное, загадками, которые перед ними встают. Он перепоручает повествование вымышленным рассказчикам.

Введение фигуры рассказчика известно в литературе с давних времен. Рассказчик создает и поддерживает эффект аутентичности изображаемого. Как полагает В. А. Кухаренко, в англоязычной литературе автор нередко избирает данный тип повествования, когда волнующие его проблемы недостаточно четко сформулированы для него самого, когда он наблюдает конфликт, но не знает, как его разрешить. Возможность ухода от ответов обеспечивает наличие фигуры рассказчика. Автор знает все, тогда как рассказчик ограничен возможностями своих контактов и своего личного наблюдения. Фигура рассказчика придает повествованию особую достоверность, так как предполагает изложение и осмысление происходящего изнутри, с точки зрения очевидца [6, 168].

Персонажи-рассказчики Б. Стокера обладают частичными знаниями о загадочных и зловещих явлениях, о других персонажах, задействованных в происходящем, т. к. подобно любому прочему очевидцу каких-либо конфликтов, они могут знать и знают только то, что видят сами или то, что им рассказывают, может быть с искажением истины, другие. Внутренние механизмы всех действий, всех поступков всех героев рассказчику недоступны. Поэтому проблема оказывается поставленной, но не разрешенной [Там же]. Подобная ограниченность знания

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

о происходящем, узость кругозора повествователя играют очень важную роль в создании эффекта эмоциональной напряженности в анализируемом романе. Форма субъектной многоплановости, которая возникает при наличии нескольких повествователей [4, 14], еще более способствует созданию данного эффекта. В романе Стокера многоплановость точек зрения создается за счет нескольких повествователей и чередования отрывков из их дневников с частными и деловыми письмами, телеграммами, газетными вырезками, судовым журналом.

Как уже упоминалось, читатель перепорученного повествования видит те или иные конфликты глазами рассказчика и воспринимает их через призму его (рассказчика) психического и эмоционального состояния. Вместе с тем читатель как реципиент информации находится, условно говоря, в более выгодном положении. Он знает то, что видят и переживают *все* рассказчики, и может сопоставлять и анализировать события на значительно более широкой информативной базе.

Особенностью повествовательной перспективы в романе "Дракула" является мозаичное соположение разрозненных повествовательных фрагментов в едином пространстве романа. Дневниковые записи сменяются письмами, за которыми следуют записи в журнале, соседствующие с вырезками из газет и т. д. При смене рассказчика хронология фабульных событий не сохраняется, временные рамки отдельных фрагментов перекрывают друг друга или напротив пропускают некоторые временные промежутки. Так, например запись одного персонажа датируется 30 июня. Следующий нарратор подхватывает повествование в виде письма от 9 мая, т. е. сюжет возвращается почти на два месяца назад, после чего повествование переходит к следующему нарратору, ведущему свои записи еще раньше – 25 апреля и т. д. Хронология фиксируемых событий выдерживается только в пределах каждой повествовательной партии, например в дневниковых записях одного персонажа.

Из подобной мозаики нарративных фрагментов проистекает многоголосие и плюрализм точек зрения на события. Каждый из повествователей развивает свою тему. Тема, начатая одним героем романа, не подхватывается и не находит отражения в дневнике другого, таким образом его мысли и описываемые им события прерываются на какое-то время. На первый взгляд не происходит "стыковки" излагаемого. Автор нарочно сталкивает разные темы и разные взгляды на события, воспроизводя мысли героев, их эмоциональное состояние незавершенными "кусками", в результате чего читатель фрагментарно воспринимает происходящее. Как пишет Д. В. Затонский, все это писателем "выстроено", чтобы определенным образом воздействовать на читателя [3, 53].

Запланированное автором "Дракулы" воздействие на читателя – это прежде всего усиление иллюзии достоверности совершенно невероятных, зловещих событий, которые непонятны рассказчику и поэтому пугают его. В итоге "напуганным" должен оказаться сам читатель.

Отсутствие информации о жизненно важных для человека событиях порождает в нем чувство тревоги, беспокойства, страха. Эту особенность человеческой психики широко использует Б. Стокер, изображая смятение и страх, которые охватывают персонажей романа, когда они оказываются в ситуации "информационного голода".

That is not like Jonathan, ***I don't understand it*** *and* ***it makes me uneasy*** (12, 91).

Another three days and ***no news****. This* ***suspense*** *is* ***getting dreadful*** (12, 92).

Мина Мюррей не получает известий от своего жениха Джонатана Харкера, уехавшего в Трансильванию. Неизвестность порождает тревогу о любимом человеке и страх за него.

Люси Вестенра, оказавшись жертвой вампира, не понимает сути происходящих с ней перемен и это пугает ее более всего.

I ***don't know****, oh, I* ***don't know****. And that is what is* ***so terrible*** (12, 152).

Неполнота информации, которой располагают рассказчики, выражается автором с помощью расплывчатой, неопределенной, приблизительной номинации соответствующих объектов и ситуаций. Например, на борту шхуны "Деметра", везущей загадочный груз в Лондон (деревянные ящики с землей), происходит нечто страшное: члены экипажа исчезают один за другим бесследно и необъяснимо, все охвачены паническим ужасом. Капитан "Деметры", ведущий записи в бортовом журнале, отмечает:

There was ***something*** *aboard ....; they feared* ***some*** *trouble ahead; we* ***seem*** *to be drifting to* ***some*** *terrible doom; Woke up by hearing a cry* ***seemingly*** *outside my port; the fog* ***seems*** *to move with us* (12, 103-105).

Лексические единицы *seem, seemingly, some, something* адекватно передают неопределенность номинации, вызванную неуверенностью, неинформированностью говорящего или же страхом перед табуированными номинациями. Так, не зная, как назвать незнакомца, уничтожающего матросов, помощник капитана называет его *It*. Сверхъестест-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

венные способности этого существа свидетельствуют о том, что он не человек: нож проходит через его тело, как сквозь воздух:

*Last night I saw **It**, like a man, tall and thin, and ghastly pale. I crept behind **It**, and gave **It** my knife; but the knife went through **It**, empty as the air* (12, 106).

Последним из всего экипажа с незнакомцем сталкивается сам капитан шхуны и понимает, какой ужас заставлял моряков выпрыгивать за борт:

... in the dimness of the night I saw It – Him! ...The mate was right to jump overboard (12, 107).

Перед смертью капитан намерен дать отпор незнакомцу (а читатель понимает, что это граф Дракула), привязав себя к штурвалу с распятием в руках, зная, что потустороннее существо не посмеет прикоснуться к кресту:

*I shall baffle this **fiend** or **monster**, for I shall tie my hands to the wheel ... and along with them I shall tie that which **He – It**! – dare not touch* (12, 107).

Альтернативные номинации *It –He, fiend or monster* акцентируют состояние душевного смятения, в котором находится говорящий. Именно подобная передача впечатлений "из первых рук" и служит основной причиной перепоручения повествования от автора нарратору, участнику фабульных событий.

Особенностью данной повествовательной формы, в первую очередь, является создание эффекта достоверности, так как читатель получает информацию непосредственно от рассказчика. Дневник следует за жизнью по пятам, выхватывая те или иные ее события из потока в самый момент их совершения [3, 42]. Эффекта большей достоверности Стокер добивается за счет вкрапления в повествование текстов писем, телеграмм, судового журнала, газетных вырезок.

Обращаясь к стилевым особенностям вышеперечисленного, например, к газетным текстам, необходимо отметить замечание И. В. Арнольд о том, что газетная информация должна быть так организованна, чтобы можно было передать ее быстро, сжато, сообщить основное, и оказать на читателя определенное эмоциональное воздействие. Особой спецификой обладают заголовки газетных сообщений. Они обеспечивают компрессию информации и должны заставить читателя заинтересоваться заметкой [1, 345]. Имитируя отдельные особенности газетного стиля, Б. Стокер в первую очередь использует экспрессивные возможности заголовков.

Вот несколько примеров заголовков газетных вырезок, используемых в романе: "THE ESCAPED WOLF " (12, 165), "A HAMPSTEAD MYSTERY" (12, 213), "THE HAMPSTEAD HORROR" (12, 215). Эти заголовки информативны и эмоционально окрашены за счет лексики, содержащей в своей семантической структуре сему "неприятная эмоция": *horror =an intense painful feeling of repugnance and fear; mystery = smth not fully understood, or eluding the understanding* [10]. В последней дефиниции указание на непонятность есть подсказка о негативной эмоциональной окрашенности. В заголовке "THE ESCAPED WOLF" прилагательное *escaped* будучи дескрипцией существительного *wolf*, приобретает отрицательную коннотацию, так как встреча со сбежавшим из Зоологического сада волком не может сулить ничего хорошего тому, кто встретит опасное дикое животное на своем пути. Автор газетной заметки о сбежавшем волке несколько витиевато высказывает свое убеждение, что дикое животное лучше всего выглядит не на свободе, а за решеткой:

I have always thought that a wild animal never looks so well as when some obstacle of pronounced durability is between us; a personal experience has intensified rather than diminished that idea (12, 170).

Как видим, Б. Стокер, создавая эффект эмоционального напряжения, пытается вызвать чувство страха у читателя.

Стилеобразующим фактором судового журнала как документа является необходимость в точных сведениях, в данном случае связанных с передвижением судна, с перевозимым грузом, наличие специальной терминологии, доходчивость и логическая последовательность изложения материала [1, 336]. Однако судовой журнал русской шхуны "Деметра", прибывшей в Уитби со странным грузом на борту, без пассажиров, а только с мертвым капитаном, привязанным к штурвалу, не соответствует этим параметрам и представляет собой пугающий рассказ о необъяснимых и странных вещах, происходивших на борту шхуны. Чтобы не нарушать иллюзию достоверности перепорученного повествования и при этом не перегружать читателя романа излишними техническими деталями изложения автор прибегает к следующему сюжетно-повествовательному ходу. Перепорученное повествование I (записи в бортовом журнале "Деметры") включены в перепорученное повествование II (статью в газете "The Dailygraph"), текст которой, в свою очередь, включен в перепорученное повествование III (журнал-дневник Мины Мюррей). Автор статьи объясняет читателям газеты (а через их головы читателям романа), что содержание бортового журнала следует воспринимать с некоторой осторожностью (*cum grano*), по-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

скольку он (корреспондент) записал под диктовку то, что ему перевели с русского на английский в Российском консульстве, т. к. бортовой журнал велся по-русски. Судовые власти разрешили газете опубликовать найденные документы:

I am permitted to use them, and send you a rescript, simply omitting technical details of seamanship and supercargo.... Of course my statement must be taken ***cum grano****, since I am writing from the dictation of a clerk of the Russian consul, who kindly translated for me, time being short* (12, 102).

Как показывает анализ, рассказчик II (корреспондент газеты "The Dailygraph") дистанцируется от излагаемой версии рассказчика I (погибшего капитана "Деметры"), что в конечном итоге парадоксально работает на усиление эффекта достоверности перепорученной наррации. Отказываясь от воспроизведения целого ряда специфических стилевых черт (техническая, коммерческая, навигационная терминология и т. п.) автор тем не менее стремиться сохранить некоторые языковые особенности, присущие деловому дискурсу. В частности, записи бортового журнала демонстрируют различные синтаксические способы компрессии. К синтаксическим способам компрессии относятся односоставные и неполные предложения (эллипс), бессоюзие, умолчание или близкий к нему апозиопезис и зевгма [1, 251; 7, 78]. Пропуск логически необходимых элементов высказывания может принимать разные формы и иметь разные стилистические функции. В тексте судового журнала превалируют номинативные односоставные предложения: "*East wind, fresh*", " *Crew, five hands... two mates, cook, and myself (captain)*". Двусоставные предложения имеют минимальную степень распространенности: "*Crew dissatisfied about something*". Многочислены эллиптические предложения: "*Work of officers thorough, but quick*", "*At noon set sail*", "*Boarded by Turkish Customs officers*", "*Want us off soon*", "*At dark passed into Archipelago*", "*Fear there will be some trouble*". Оба способа компрессии (эллипс и односоставные предложения) задают быстрый, стремительный темп повествованию. Они имеют большой экспрессивный потенциал. Эллипс в художественном произведении становится сигналом эмоциональной напряженности [7, 79]. В номинативных односоставных предложениях главным членом является существительное, оно совмещает в себе образ предмета и идею его существования и используется в любых описаниях, где общая картина складывается из отдельных элементов, а также и в динамическом повествовании [1, 251]. Вышеупомянутые синтаксические конструкции получают стилистическую функцию, поскольку своими качествами связаны

со строем мышления, отраженным в произведении, с характером и особенностями восприятия лица, от имени которого ведется повествование [1, 251].

Последняя запись, сделанная капитаном, не относится к бортовому журналу, это записка, вложенная в пустую бутылку и найденная береговой охраной. Язык изложения выдает крайнюю степень волнения нарратора, готовящегося выполнить свой долг капитана: принять смерть, но не покинуть судно:

I am growing weaker, and the night is coming on. If He can look me in the face again, I may not have time to act.... If we are wrecked, mayhap this bottle may be found, and those who find it may understand; if not, ... well, then all men shall know that I have been true to my trust. God and the Blessed Virgin and the saints help a poor ignorant soul trying to do his duty (12, 107).

Троекратное использование стилистического приема "апозиопезис", свидетельствует об эмоциональном накале изображенного речеведения.

Как упоминалось выше, повествовательная структура романа Б. Стокера "Дракула" – это мозаика из разрозненных нарративных партий. В некоторых случаях эффект аутентичности перепорученного повествования достигается за счет скрупулезного имитирования лингвостилистических (графических, лексических, синтаксических) особенностей приводимых нарративных фрагментов.

Так, например, деловые письма, включенные в текст романа, воспроизводят все типичные признаки канцелярско-делового стиля: расположение графического массива на пространстве страницы, заголовочная шапка:

Samuel F. Billington & Son, Solicitors, Whitby, to Messrs. Carter, Paterson & Co., London

17 August

Dear Sirs, -

Herewith please receive invoice of goods sent by Great Northern Railway. ...

.....

We are, dear Sirs,

Faithfully yours,

Samuel F. Billington & Son.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.МЕЧНИКОВА

Текст письма содержит канцелярские клише и типичные речевые обороты:

In order to obviate any delays possible through any routine requirements as to payment in your departments, we enclose cheque herewith for ten pounds (£ 10), receipt of which please acknowledge (12, 119-120).

Поскольку содержание деловой переписки лишено эмоционального накала, постольку широкое использование иностилевых черт не затемняет суть передаваемой информации: ящики отосланы в Лондон, получены и доставлены по месту назначения с соблюдением всех формальностей.

You will please deposit the boxes, fifty in number, which form consignment, in the partially ruined building... it is the ancient chapel of the mansion (12, 119).

Goods are delivered in exact accordance with instructions (12, 120).

Тот факт, что в ящиках находится земля для вампира Дракулы, а, возможно, и сам Дракула, никак не эксплицируется в тексте. Читатель понимает это из сопоставления всей накопленной к данному моменту информации, почерпнутой из дневника Джонатана Харкера, из записей бортового журнала "Деметры" и т. д. Тем сильнее оказывается контраст между бесстрастным сухим сообщением и скрытым драматизмом самого события.

Немалую роль в создании эффекта аутентичности перепорученного повествования играют многочисленные детали, характеризующие особенности приводимых документов и способа их ведения. Так, например, читателю романа сообщается о том, что Джонатан Харкер фиксировал свои наблюдения и размышления с помощью стенографии. Его нарративная партия начинается заголовком:

Jonathan Harker's Journal. ***(Kept in shorthand)*** (12, 9).

Доктор Сьюард надиктовывал свои наблюдения на фонограф, о чем свидетельствует заголовок, открывающий его нарративную партию (1), и неоднократные комментарии (2), (3).

(1) *Dr Seward's Diary.* ***(Kept in phonograph)*** (12, 78).

Уезжая в другой город, доктор Сьюард берет с собой цилиндр, на котором фиксируются его дневниковые записи:

(2) *I shall take* ***this cylinder*** *with me and then I can complete my entry* ***on Lucy's phonograph*** (12, 172);

(3) *I am entering this* ***on Lucy's phonograph*** (12, 185).

Попутно заметим, что стиль изложения нарративной партии доктора Сьюарда далек от устно-разговорной речи. Его дневник написан в

традиционной литературно-книжной манере. Только указанные выше детали декларируют (но не более) устный характер речеведения.

Монтаж различных нарративных партий в единое целое осуществляется простым соположением фрагментов с обязательной маркировкой каждого следующего фрагмента: в соответствующем заголовке сообщается коммуникативный статус текста (письмо, журнал, дневник и т. п.) и его адресантно-адресатные параметры (если это дневник, то чей; если это письмо, то от кого и кому адресовано). Изредка эксплицируются характеристики знаконосителя как материального объекта. Например, приводя сообщения газеты "The Dailygraph" о шхуне "Деметра", автор романа в заголовке сообщает о том, что *вырезка* из газеты была *вклеена* в дневник Мины:

Cutting *from "The Dailygraph" 8 August.* ***(Pasted*** *in Mina Murray's Journal)* (12, 95).

Текст нарративных партий содержит неоднократные комментарии самих повествователей о своей речеведческой деятельности:

(1) *Oh, but I am tired! If it were not that I have made my diary a duty, I should not open it tonight* (12, 110);

(2) *I must imitate Mina, and keep writing things down* (12, 133);

(3) *These may be my last words I ever write in this diary* (12, 66).

Эти комментарии "принадлежат перу" Мины (1), Люси (2), Джонатана (3), усиливая тем самым иллюзию "чужого", не авторского речеведения.

Опираясь на вышеприведенные факты, можно прийти к выводу о том, что повествование от первого лица, обладает особой достоверностью. Такое повествование всегда психологизировано, т. к. перед читателем раскрываются внутренние чувства персонажа, его самые сокровенные мысли. Его эмоциональное состояние также предстает перед читателем в истинном свете, поскольку рассказчик фиксирует происходящее в момент его совершения или по свежим следам и только в том виде, в каком он это происходящее видит.

Эффект достоверности в романе Стокера "Дракула" обеспечивается перепорученным повествованием, отлитым в форму дневников, писем, телеграмм, журналов, газетных вырезок. Совокупность всех сообщений, принадлежащих одному рассказчику, образует его нарративную партию, которые перемежаясь друг с другом выстраиваются в мозаичное целое. Недосказанность, мрачность, загадочность каждой из нарративных партий аккумулируется в совокупный эффект эмоциональной напряженности, который производит роман Б. Стокера "Дракула" на читателя.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
2. Грешных В. И. Авторская роль в "Путевых картинах" Г. Гейне ("Путешествие по Гарцу", "Идеи. Книга Ле Гран") // Автор. Жанр. Сюжет: Межв. сб. науч. тр. – Калининград: Изд-во Калининградск. ун-та. – 1991. – С. 31– 41.
3. Затонский Д. В. Сцепление жанров (место автобиографии, мемуаров, дневника в становлении и жизни современного романа) // Жанровое разнообразие современной прозы Запада / Д. В. Затонский, Т. Н. Денисова, Ю. П. Уваров, В. И. Оленева; Отв. ред. Д. В. Затонский; АН УССР. Ин-т литературы им. Т. Г. Шевченко. – Киев: Наук. думка, 1989. – С. 4 - 58.
4. Кожевникова Н. А. Типы повествования в русской литературе XIX-XX вв. – М.: Ин-тут русского языка РАН, 1994. – 336 с.
5. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. – Одесса: РИООУП, 1991. – 120 с.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учебник для студентов филологических специальностей. – Одесса: Латстар, 2002. – 292 с.
7. Скребнев Ю. М. Основы стилистики английского языка: Учебник для инстов и фак. иностр. яз. / Ю. М. Скребнев. – 2-е изд., испр. – М.: ООО"Издательство Астрель": ООО"Издательство АСТ", 2003. – 221, [3] с. (на англ. яз.)
8. Стиль и жанр художественного произведения: Стилевые особенности жанровых разновидностей английского и американского романа / Под ред. Л. А. Кузнецовой и И. В. Викторовской. – Львов: Вища школа. –1987. – 128 с.
9. Уразаева Т. Т. "Журнал Печорина". К проблеме "исповедального" повествования в структуре романа // Проблемы метода и жанра: Сб. статей / Отв. редактор Ф. З. Канунова. – Томск: Изд-во Том. ун-та. – 1986. – С. 155–172.
10. The American Heritage College Dictionary – Boston, N. Y.: Houghton Mifflin Company. – 1997. – 1630 p.
11. Стокер Б. Дракула: Роман / Пер. с англ. –СПб.: Азбука, 2002. – 512 с.
12. Stoker B. Dracula. – Great Britain: Penguin Group, 1994. – 449 p.

ТЕКСТ ЯК АРХІВ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Серед сучасних методів аналізу комунікативних процесів вагоме місце посідають когнітивно-дискурсні. Дискурс вже не суто лінгвістична, а соціолінгвістична категорія. Т. ван Дейк розглядає дискурс як складне комунікативне явище, що включає соціальний контекст, інформацію про учасників комунікації, знання процесу виробництва і сприйняття текстів [3, 41]. Текст немає однозначної дефініції, виходячи з численних ракурсів його розгляду в гуманітарних науках. Серед причин, які зумовлюють розмаїття визначень тексту, виділяються наступні: формально-структурна (усний, письмовий, довжина), функціонально-жанрова, стилістична (художній, науковий та ін.), різні аспекти аналізу. Так, З. Тураєва розглядає наступні підходи: онтологічний, відображаючий статус текста; гносеологічний, виявляючий характер відображення об'єктивної дійсності у тексті; власне лінгвістичний, заснований на характері мовного оформлення тексту; психологічний, звернений до характеру сприйняття тексту, та прагматичний, який вивчає текст як явище культури, письмовий продукт, що втілює результати інтелектуальної і духовної діяльності соціальної особистості; соціально-психологічний – як засіб впливу на свідомість і поведінку соціальної особистості; функціонально-стилістичний – як семантичний простір реалізації мовних одиниць; комунікативний – як мовленнєвий акт; когнітивний – як наслідок і засіб пізнання [9, 77]. Крім цього, причиною такої кількості дефініцій тексту є орієнтація на одну чи декілька категорій (цілісність, інтегративність, текстуальність). Л. Щерба називає тексти "мовним матеріалом" [11, 26]. Вивчення реального використання мови носить міждисциплінарний характер, тому виникає питаня про диференціацію визначень тексту і дискурсу. Більшість сучасних досліджень розглядають текст як комунікативну дію [1; 2; 3; 4 та ін.].

Матеріалом нашого аналізу є літературний дискурс, а об'єктом - описи природи (ОП) з романів "*The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman*" та "*A Sentimental Journey through France and Italy by Mr. Yorick*" англійського письменника Л. Стерна (XVIII століття). На думку науковців, особливість літературного дискурсу полягає в тому, що коли звичайна ситуація стежить спочатку за змістом, а потім за формою викладу, то літературна комунікація, навпаки, найважливішою вважає форму, а вже потім зміст [7, 84]. Питанню композиційно-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.МЕЧНИКОВА

мовленнєвої форми художнього твору взагалі та ОП/пейзажу як різновиду, зокрема, присвячено багато наукових праць (І. Гальперін, В. Кухаренко, Л. Щерба та ін.). Виходячи із сучасної когнітивно-дискурсної парадигми дослідження розглядаємо пейзажі романів як дискурси/мікродискурси. Метою нашої роботи є простежити на основі аналізу дискурсів ОП кореляцію тексту і дискурсу. Ми погоджуємось з твердженням, що між поняттями "текст" і "дискурс" немає очевидної нездоланної межі. Практика конкретного аналізу різножанрових текстів свідчить, що подекуди художні тексти чи їхні частини (розділи, композиційно-мовленнєві форми та ін.) кваліфікують дискурсом на підставі прояву в них дискурсних ознак і стратегій [5, 61]. Однак у такому випадку ці поняття можуть виступати тотожними і взаємозамінними, виходячи із функціонально-комунікативної прагматики, і, насамперед, з того, що в основі створення дискурсу лежать вищеозначені базові текстові категорії.

Наприкінці минулого століття не робилась диференціація між цими поняттями. Проте сучасна лінгвістика розмежовує ці категорії (К. Кусько, О. Селіванова, М. Полюжин, М. Фуко та ін.). На нашу думку, найбільш містким є визначення Д. Шифрін, що дискурс – це є мовлення, занурене у соціальну ситуацію [10, 74]. Л. Варпахович розвиває це: "Дискурс - текст, створений носієм мови в конкретній мовленнєвій ситуації (включаючи екстралінгвістичні параметри)" [2, 7].

Так, у творі "*Tr. Sh.*" описи природи вживаються у роздумах персонажу. Однак це не наслідок композиційної нерозвиненості опису в період написання роману, а спроба передати безпосередню працю людського мозку. Функціональне навантаження у творі впливає на форму дискурсу ОП. Проаналізуємо наступний невеликий фрагмент:

> *Man is a creature born to habitudes. The day had been sultry – the evening was delicious – the wine was generous – the Burgundian hill on which it grew was steep – a little tempting bush over the door of a cool cottage at the foot of it, hung vibrating in full harmony with the passions – a gentle air rustled distinctly through the leaves – 'Come – come, thirsty muleteer – come in'...* (12, 280-81).

Початкове просте речення, яке на перший погляд не стосується подальшої оповіді, пояснюється подальшою ускладненою синтаксичною конструкцією та утворюють цілий короткий абзац, що посеред довших вносить своєрідну уривчастість у загальну монотонність оповіді. Використання ускладненого речення дає можливість в рамках цієї розгорнутої, ритміко-інтонаційної фрази передати максимум інформації про пейзаж, який читач бачить очима персонажу. Фонетичний лан-

цюг з "*d*", "*k*" надає зв'язності тексту й привертає увагу до слів із цим звуком, які розгортають тему першого речення: *the day had been sultry, the evening was delicious, ... the Burgundian hill..., the door of a...cottage, a gentle air rustled distinctly...; a cool cottage, come-come...- come in.* Зрозумілим стає смисл початкової синтаксичної конструкції стосовно звичок людини, яка після гарячого дня відгукнеться на запрошення зайти до прохолодного будиночку.

Пунктуація (тире) слугує передачі пауз, характерних для роботи людського мозку, розмовної мови, водночас сповільнюючи швидкість плину часу на графічному рівні. Цей пейзаж, як і решта в аналізованих романах Л. Стерна, насичено однорідними рядами *the day.., the evening...*, які вносять уточнюючі деталі в загальну картину, створюючи певний ритм і інтонацію. Аналіз тексту ОП виявив його характерні категорії: когезію, інтеграцію й єдність теми.

Тобто, до прочитання текст має лише внутрішні відношення і структуру. Під час читання усі зв'язані текстові компоненти об'єднуються у дискурс ОП, який, у свою чергу, набуває усіх текстових характеристик. Л. Бабенко доходить до подібного висновку, називаючи текст семантичним простором, дає визначення, що це є ментальне утворення, у формуванні якого беруть участь, по-перше, власне словесний літературний твір, який містить зумовлений авторською інтенцією набір мовних знаків – слів, речень, складних синтаксичних цілих; по-друге, інтерпретація тексту читачем у процесі його сприйняття [1, 50-51].

Наведемо приклад пейзажу, який подається спонтанно і органічно посеред сповненої іронії загальної тканини твору "*Sent. J.*":

> *- It was a little farm-house surrounded with about twenty acres of vineyard, about as much corn – and close to the house, on one side, was a potagerie of an acre and a half, full of every thing which could make plenty in a French peasant's house – and on the other side was a little wood which furnished wherewithal to dress it...* (13, 481).

Комізм та серйозність, ритм та його сповільнення досягаються перерахуванням в описі об'єктів природи в суміші з деталями та розмірами – думка персонажу ніби перестрибує з одного на інше, завдяки будові ускладненого речення та його пунктуації. Простота й скромні розміри сільського будинку вразили персонажа – слово *little* повторюється двічі. Після опису декількома реченнями підсумовується нелегкість подорожі на вечерю до невеликої ферми, під час якої кінь (*the poor devil*) згубив дві підкови, увиразнюючи картину нещасть пе-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

рсонажа. Інтеграція тексту ОП досягається когезійними ланцюгами: іменниковим *house*; дієслівним *was*; обрамляючим дистантним повтором – із займенників *it* та прикметників *little*; ввідними синтагмами; паралельними конструкціями. Повтори сполучників *which, and* сприяють об'єднанню тексту та внесенню доповнювально-уточнюючих деталей. Опис складає основу цього дескриптивного тексту. Проте, як і в кожному художньому тексті, у ньому закладений смисловий заряд, сила дії якого не втрачає актуальності століттями, і в різні епохи сприймається й інтерпретується інакше. Тобто, текст ОП має внутрішній смисл який виражений вищеперерахованими інтеграційними ознаками, що формує його дискурс. У процесі інтерпретації текст реалізується в дискурсі читання сюжету ОП, в якому відчувається сповнений розпачу мислительний процес персонажу, імітація невимушеної манери оповіді та ін.

Таким чином, дискурсу ОП і його тексту властиві однакові базові категорії. Тобто, текст є письмово зафіксованим дискурсом. Описи природи, як і художні твори, можемо вважати архівом, який зберігає дискурс та робить його доступним для індивідуальної і колективної пам'яті. Отож, набуття значення текстом відбувається під час його читання та інтерпретації, коли він перетворюється у дискурс. При вивченні граматичних аспектів літературного/художнього дискурсу поза його когнітивно-культурологічними функціями, звертаємось до тексту. Утім, дискурс ОП характеризується як вербальними, так і позавербальними компонентами одночасно, врахування яких допомагає зрозуміти його сутність, інтенції і стратегії письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учебник; Практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 496 с.
2. Варпахович Л. В. Лингвистика в таблицах и схемах. – Минск: ООО "Новое знание", 2003. – 128 с.
3. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
4. Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). – Львів: НУ імені І. Франка, 2001. – 495 с.
5. Кусько К. Я. Текстолінгвістика, текст і дискурс: актуальні та віртуальні тенденції розвитку. Вісник Черкаського ун-ту / Серія філологічні науки. Випуск 24. – Черкаси: ЧДУ, 2001. – С.60-66.
6. Полюжин М. М. Функціональні і когнітивні аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
7. Почепцов В. Г. Теорія комунікації. – 2-ге вид., доп. – К.: Вид. центр "Київський ун-т", 1999. – 308 с.

8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учеб. пособие. – К.: Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.
9. Тураева З. Я. Лингвистика текста: / Текст: структура и семантика. – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
10. Щерба Л. В. Языковая система и языковая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – 254 с.
11. Schiffrin D. Approaches to Discourse. – Oxford: OUP, 1994. – 195 p.
12. (Tr. Sh.) Stern L. The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman. – M.: Прогресс, 1980. – 352 p.
13. (Sent. J.) Stern L. A Sentimental Journey through France and Italy by Mr. Yorick. – M.: Прогресс, 1980. – 224 p.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

СВОБОДА КАК КОМПОНЕНТ СМЫСЛОВОЙ СТРУКТУРЫ КОНЦЕПТА "ДЕМОКРАТИЯ" (на материале инаугурационных речей президентов США)

Слово "демократия" – одно из самых распространенных в политическом лексиконе США. Однако понятие "демократия" до сих пор не имеет единственного определения и толкования.

Изучая столь сложный и многосторонний феномен, как демократия, представители разных наук рассматривают ее под собственным углом зрения. Так, теоретики демократии делают акцент на разные ее свойства: участие (Руссо), представительство (Милль), разделение властей (Монтескье), соревнование (Даль), децентрализацию (Токвиль), равенство (Маркс) и свободу (Хайек) [3, 16].

В юридической науке демократия понимается, как одна из форм государственного устройства, в основе которого лежат такие принципы, как народовластие, политический плюрализм, свобода и равенство граждан, неотчуждаемость прав человека [12, 72]. В качестве политического мировоззрения демократия рассматривается также как отражение в сознании граждан прежде всего идей свободы и равенства прав [1, 32].

В качестве ценностей, составляющих содержание демократии, выделяют власть большинства при уважении прав меньшинства; свободу личности; равенство индивидов; приоритет прав личности над правами государства [3, 58]. По мнению зарубежных исследователей, понятие "демократия" тесно связано с такими ценностями, как свобода, права человека и частная собственность [5; 9; 10; 11].

Таким образом, многообразные подходы к объяснению сущности демократии как комплексного социального явления основываются на моделях власти, классовых отношениях, экономических показателях и т. д. без учета накопленных данных о концептуальных системах, изучаемых в когнитивной науке. Между тем, исследование концептуальных систем является чрезвычайно важным для познания и объяснения сложных сфер общественных отношений [7].

Комплексное изучение вербализации концепта "демократия", проводившееся на материале инаугурационных речей (ИР) президентов США, позволило выявить основные компоненты его смысловой структуры, среди которых на одном из ведущих мест по языковой представленности в тексте, находится понятие "свобода", выраженное:

1) лексемами: *freedom, liberty, to free, freely, freeman, freedom-loving*;

2) свободными словосочетаниями: *free American citizens, free and fair elections, free ballot, free commonwealth, free country, free discussion, free elections, free enjoyment of equal suffrage, free exercise, free expression, free government, free hands, free institutions, free majority, free man, free nation, free people, free press, free progress, free religious and political opinion, free schools, free self-government, free societies, free speech, free states, free system of elections, free thought, free trade, free votes, free will, free world*;

3) фразеологическими сочетаниями: *freedom of action, freedom of conscience, freedom of discussion, freedom of elections, freedom of man, freedom of opinion, freedom of opportunity, freedom of person, freedom of public opinion, freedom of religion, freedom of speech, freedom of the ballot, freedom of the elective franchise, freedom of the press, freedom of thought and expression; freedom from domination, freedom from fear, freedom from want;*

4) когнитивными метафорами:

Great nations of the world are moving toward democracy through the door to freedom (19).

Eventually the call of freedom comes to every mind and every soul. <…> And one day this untamed fire of freedom will reach the darkest corners of our world. <…> We have confidence because freedom is the permanent hope of mankind, the hunger in dark places, the longing of the soul (20).

Как показал анализ фактического материала, впервые лексема *democracy* была впервые использована в инаугурационной речи Джона Куинси Адамса, произнесенной в 1825 году, в то время как лексема *liberty* встречается в ИР первого президента США Джорджа Вашингтона в 1789 году; что свидетельствует о том, что понятие "свобода" вошло в политический лексикон народа США более, чем на четверть века раньше понятия "демократия".

Исторически слово "свобода" употребляется в двух основных значениях: 1) свобода делать что-либо (*the freedom to + inf.*); 2) свобода от чего-либо (*the freedom from smth.*). Синонимом слова *freedom* в первом значении является слово *liberty* (*liberty of the press, liberty of the conscience*). Томас Джефферсон, избранный президентом США в 1800 г., при отмене Закона о подстрекательстве к мятежу, ограничивавшего свободу слова, впервые употребил словосочетание *freedom of speech*. С этого момента, с дальнейшим введением свобод количество их наименований значительно возросло. Франклин Делано Рузвельт в речи, ад-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

ресованной Конгрессу в начале второй мировой войны, выделил четыре главных для американской нации свободы, гарантированные Конституцией США: "свободу слова" (*freedom of speech*), "свободу вероисповедания" (*freedom of religion*), "свободу от страха" (*freedom from fear*) и "свободу от нищеты" (*freedom from want*). В этот трудный для американского общества период (война, экономическая депрессия, безработица), требовавший консолидации сил, известный иллюстратор Норман Роквелл изобразил четыре сцены из жизни простых американцев, символизирующих эти свободы. Иллюстрации были опубликованы в журнале Saturday Evening Post и вскоре стали настолько популярными, что изображались на облигациях военных займов. Их также развешивали с патриотическими целями в школах, клубах, на железнодорожных станциях, почтовых отделениях и т. д. Листовки с изображениями "Четырех свобод" распространялись среди американских солдат, воевавших в Европе, как напоминание о том, ради чего они сражаются. Считается, что ни одна картина в мире не тиражировалась в таком массовом масштабе [6, 13].

В данном случае привлечение зрительного ряда (рабочий, выступающий на собрании, к мнению которого заинтересованно прислушиваются окружающие; одухотворенные лица молящихся людей; спокойно спящие дети, которых заботливо укрывает мать и которым нечего бояться; американская семья за праздничным столом, к которому подается традиционная индейка) способствовало визуализации абстрактных понятий, закрепляя в сознании американцев конкретные образы и уверенность в том, что их естественные и неотъемлемые права и свободы, за которые они боролись и которые завоевали, никто не сможет отнять.

Объективация понятия "свобода" как абстрактной ценности и идеала осуществляется также с помощью символов - американского Флага (American Flag), Колокола Свободы (Liberty Bell) и Статуи Свободы (Statue of Liberty).

В связи с тем, что свобода предстает как весьма неординарный феномен, представляется интересным выявить специфику его языковой репрезентации, определить, каким образом носители американской лингвокультуры концептуализируют свободу.

По данным толковых словарей английского языка [13; 14, 263; 15, 610], американские лексикологи выделяют разное количество значений слова *freedom*, сводимых к трем основным:

1. Состояние пребывания вне зависимости от чего-либо/кого-либо. Синонимы: *liberty, independence*;

2. Естественная возможность, способность делать что-либо по своей воле. Синонимы: *ease, facility, readiness, forthrightness, spontaneity*;
3. Право или привилегия совершать что-либо, отсутствие препятствий, ограничений. Синоним: *liberty*.

Как видно из вышеприведенного, слово *liberty* является синонимом слова *freedom* в первом и третьем значениях. Однако в третьем значении оно употребляется главным образом в историческом аспекте.

Вышеперечисленные значения можно считать составляющими прототипического ядра концепта "свобода": они отражают самое общее, стандартизованное представление говорящих о данном феномене, абстрагируясь от большого количества деталей, составляющих весь концепт в целом. Наблюдения над функционированием лексических единиц, реализующих понятие "свобода" в ИР (всего было проанализировано 264 контекста словоупотреблений), позволили выделить дополнительные смысловые компоненты в его структуре:

1. Свобода - фактор сплочения, мобилизующая сила.

*Under the eternal urge of **freedom** we became an independent Nation* (16).

Свобода для большинства американцев является сущностью Соединенных Штатов, главным объяснением борьбы колонистов за независимость и самым важным принципом, положенным в основу американской демократии [4, 93].

В приведенном примере концептуализируемый компонент значения представлен с помощью метафоры, основанной на персонификации, т. е. путем изображения абстрактного явления как одушевленной сущности, обладающей способностью говорить и призывать к действию.

Подтверждению мысли о том, что свобода является фактором сплочения, служит также высказывание:

*The unity of all who dwell in **freedom** is their only sure defense* (17).

2. Свобода – сила, способная защитить человека от произвола власти.

*There is only one force of history that can break the reign of hatred and resentment, and expose the pretensions of tyrants, and reward the hopes of the decent and tolerant, and that is the force of human **freedom*** (20).

*...the best security for the beneficence and the best guaranty against the abuse of power consists in the **freedom**, the purity, and the frequency of popular elections* (23).

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

По Конституции высшая власть в США не дана ни президенту (глава исполнительной власти), ни Конгрессу (законодательная власть), ни Верховному суду (судебная власть), ни (в отличие от многих других стран) какой-либо политической группировке или партии. Согласно духу и букве Конституции она принадлежит тому, о ком в ней сказано "мы, народ".

В первом из вышеприведенных примеров субстантивированные прилагательные *the decent* и *the tolerant* обозначают народ, на страже интересов которого стоит свобода. Ее действенность подчеркивается повтором лексемы *force* в составе эмфатического оборота *There is only one force... and that is the force of human freedom*, и употреблением глаголов активного действия *break* и *expose*. Во втором примере выделенный нами компонент значения "сила" вербализуется контрастным употреблением положительно оценочной лексики *the best security, the beneficence, the best guaranty* и отрицательно оценочной лексики *the abuse of power*.

3. Свобода - основа и залог экономической независимости и процветания США.

*And we rejoice in the general happiness, prosperity, and advancement of our country, which have been the offspring of **freedom**, and not of power* (22).

В данном примере с помощью когнитивной метафоры проводится мысль о том, что всеобщее благосостояние (под которым обычно подразумевается обеспечение полной занятости населения, достойная заработная плата, стабильные цены, высокое качество жизни и, в конечном счете – согласие в американском обществе) является производным от реально обеспеченной экономической свободы граждан.

4. Свобода – достояние, которое необходимо защищать.

*The Almighty God has blessed our land in many ways. He has given our people stout hearts and strong arms with which to strike mighty blows for **freedom** and truth* (18).

*Steadfast in our faith in the Almighty, we will advance toward a world where man's **freedom** is secure* (21).

В приведенных примерах выделенный выше смысловой параметр объективируется употреблением оценочной лексики: *stout hearts, strong arms, strike mighty blows, secure*.

5. Свобода несовместима с расизмом.

*And our country must abandon all the habits of racism because we cannot carry the message of **freedom** and the baggage of bigotry at the same time* (20).

В данном примере концептуальный признак "несовместимость" передается антитезой с использованием игры слов, усиленной ритмической упорядоченностью и рифмованностью высказывания *to carry the message of freedom* и *to carry the baggage of bigotry*, имеющей целью указать на полярность понятий "свобода" и "расовая нетерпимость".

6. Свобода - общечеловеческая ценность.

***Freedom** is one of the deepest and noblest aspirations of the human spirit* (25).

May the light of **freedom**, coming to all darkened lands, flame brightly – until at last the darkness is no more (17).

В первом примере использование существительного *freedom* с ценностными предикатами свидетельствует о том, что свобода концептуализируется носителями языка, как важный фактор в жизни человека, и общества. Эта же мысль проводится во втором примере, использованием ассоциативной метафоры в контексте, создаваемом употреблением контрастной лексики: *light, flame brightly vs darkened land, darkness*.

7. Свобода – возможность изменения того, что есть.

The essence of **freedom** is that each of us shares in the shaping of his own destiny (24).

Приведенный пример является подтверждением того, что "В наиболее общем виде свобода – это способность человека управлять своим развитием, тесно связанная с самосознанием, гибкостью, открытостью, готовностью к изменениям" [2].

Парадокс свободы заключается в том, что своей значимостью она обязана судьбе и наоборот; свобода и судьба немыслимы друг без друга. Свобода есть возможность изменения того, что есть [8, 84].

8. Свобода - это нечто живое, расширяющееся в пространстве.

Human **freedom** is on the march, and nowhere more so than our own hemisphere (25).

Приводимый компонент значения передается с помощью метафоры, основанной на наделении свободы таким свойством живой природы, как способность расширять ареал своего бытия.

Наблюдения над функционированием лексики, реализующей понятие "свобода" в инаугурационной речи, позволяют выделить дополнительные компоненты в его структуре, отличающиеся разнообразием языковой объективации и способные проявляться как в эксплицитной, так и в имплицитной форме.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

ЛИТЕРАТУРА

1. Ковлер А. И. Кризис демократии? Демократия на рубеже XXI века. – М.: Институт государства и права РАН, 1997. – 104 с.
2. Леонтьев Д. А. Психология свободы: к постановке проблемы самодетерминации личности. – Психологический журнал. - Том 21. - № 1, 2000. – http://www. psylib. org. ua/books/_leond01. htm#39
3. Нудненко Л. А. Теория демократии. – М.: Юристь, 2002. – 95 с.
4. Стоун Дебора. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень. – К.: Видавничий дім "Альтернативи", 2000. – 304 с.
5. Bishop, M. Hillman. Hendel Samuel. Basic Issues of American Democracy. – N. Y.: Appleton-Century-Crofts, Inc. 1985. – 507 p.
6. Janda Kenneth. Berry M. Jeffrey. Goldman Jerry. The Challenge of Democracy. Government in America / Third Edition. – Boston: Houghton Mifflin Company. 1992. – 759 p.
7. Lakoff G. Metaphor, morality, and politics, or, Why conservatives have left liberals in the dust, 1995. – http://www. wwcd. org/issues/Lakoff. html
8. May R. Freedom and destiny. – N. Y.: Norton, 1981. – 275 p.
9. Mayo, H. B. An Introduction to Democratic Theory. – N. Y.: Oxford University Press, 1960. – 308 p.
10. Riker, H. William. Democracy in the United States. – N. Y.: The MacMillan Company, 1960. – 428 p.
11. Sargent, Lyman Tower. Contemporary Political Ideologies: a reader. – Brooks/Cole Publishing Company, 1990. – 278 p.

СЛОВАРИ

1. Энциклопедический юридический словарь. 2-изд. – М.: 1998.- С. 72.
2. Compton's Reference Collection CD. 1996. Copyright (c) 1995 Compton's NewMedia, Inc.
3. The All Nations English Dictionary. All Nations Literature, 1992.
4. New Webster's Dictionary of the English Language / Second Edition. – Surjeet Publications, 1988.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Calvin Coolidge. Inaugural Address. March 4, 1925. – http://www. bartleby. com/124
2. Dwight D. Eisenhower. Second Inaugural Address. January 21, 1957. – http://www. bartleby. com/124
3. Franklin D. Roosevelt. . Fourth Inaugural Address. January 20, 1945. – http://www. bartleby. com/124
4. George Bush. Inaugural Address. January 20, 1989. – http://www. bartleby. com/124
5. George W. Bush. Second Inaugural Address. January 21, 2005. – http://www. bartleby. com/124
6. Harry S. Truman. Inaugural Address. January 20, 1949. – http://www. bartleby. com/124
7. James Knox Polk. Inaugural Address. March 4, 1845. – http://www. bartleby. com/124.
8. John Quincy Adams. Inaugural Address. March 4, 1825. – http://www. bartleby. com/124.
9. Richard Milhous Nixon. First Inaugural Address. January 20, 1969. – http://www. bartleby. com/124.
10. Ronald Reagan. Second Inaugural Address. January 21, 1985. – http://www. bartleby. com/124.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

НЕПРЯМІ НОМІНАЦІЇ КОЛЬОРІВ В ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

Мовне вираження уявлень людини про навколишній світ, зокрема про кольори, що розрізняє людське око, неодноразово ставало предметом наукового опису в працях психологів і лінгвістів (див., напр., [13; 11] та інші). Наявність лексем на позначення кольорів у всіх мовах світу є достатньою підставою для когнітивних досліджень, у яких колоративи постають як елементи мовної та концептуальної картин світу. Лінгвістика засвідчує багатоетапне вивчення колоративів у межах різних методологічних парадигм: від стилістичних розвідок, що містять аналіз прикметників кольору, до когнітивістських розробок колірної метафори. Ми виділили наукові етапи аналізу колоративів залежно від методології досліджень.

На першому етапі вивчення колоративів дослідники зосереджувалися на аналізі функціонування відповідних одиниць в одній конкретній мові, переважно племінній [9; 12], причому перевагу надавали мовам „екзотичних" народів. Наукові розробки такого типу було спрямовано на встановлення специфіки національних мов та фіксації суттєвих розбіжностей, зокрема, з мовами індоєвропейської сім'ї. У другій половині XX століття дослідження колоративів сприяли вивченню розбіжностей національних картин світу, відбитих у мові. Цей етап було теоретично обґрунтовано в працях Е. Сепіра та Б. Уорфа (про це див.: [1; 3]).

Другий етап пов'язаний з розвитком когнітивної лінгвістики. Він спричинив появу порівняльних досліджень, що демонстрували розмаїття вираження кольорів у мовах світу. Увагу було зосереджено на мовній репрезентації назв певного кольору в різних мовах, зокрема на відсутності певного колоративу в одній мові за умови його наявності в іншій. Ретельний аналіз колірних лексем здійснила А. Вежбицька з огляду на здатність колоративів виступати одиницями ментального простору [4, 259].

Третій етап пов'язаний із психолінгвістикою, здебільшого з експериментальними розробками. Мовознавці дослідили особливості сприйняття людиною кольорів та їхніх номінацій. Було здійснено спробу проаналізувати семантичні групи основних колірних лексем та встановити специфіку використання колоративів. Сюди належать праці Р. М. Фрумкіної [11], О. П. Василевича [2], О. О. Залевської [6] та ін.

Сучасний етап лінгвістичних розробок цієї проблеми перебуває, на нашу думку, на стадії синтезу наукових методологічних підходів, серед яких панівними є когнітивний та психолінгвістичний.

Наявність таких ґрунтовних мовознавчих досліджень ні в якому разі не спричиняє подальшого припинення розробки проблеми. Навпаки, існує галузь колірних лексем, яка потребує ретельного вивчення в аспекті нових лінгвістичних підходів, - це непрямі колірні назви, так звані **колірні метафори.** Вибір колірних метафор є не випадковим. На думку Дж. Лакоффа, метафора „дозволяє нам осмислити галузі досвіду, що не мають власної доконцептуальної структури... Будь-який адекватний опис розумового мислення має пояснювати механізми уяви, а уява значною мірою полягає в метафоричному мисленні" [8, 393]. І хоча наукові розробки використання колірних лексем у вторинних функціях, виконані на матеріалі інших мов, відомі [7; 10], проте порівняльний аналіз іспанських колоративів з українськими та російськими не проводився.

Дослідження непрямих номінацій кольорів, на нашу думку, можна розгортати у двох напрямках: по-перше, це вивчення переносного значення власне колірних лексем (чорний, білий, червоний та ін.), що виступають в інших функціях, а по-друге, аналіз номінацій, що виконують функцію кольоропозначення як вторинну (абрикосовий, малиновий тощо). У першому випадку йдеться про метафоричне вживання власне колоративів із частковим збереженням або втратою первинного значення, а в другому – про використання слів, значення яких обов'язково має одну із сем колоративного типу.

Тут слід розрізняти специфіку непрямих колірних номінацій. Річ у тому, що колоративи, виступаючи в переносному значенні, частково або повною мірою втрачають первинне значення, тобто не мають сем кольору або ці семи стають периферійними. У такому випадку йдеться про метафоричне найменування, причому колір часто стає символічним найменуванням: напр., *Біла армія*, *Червона армія, Помаранчева революція*. Мовці відчувають мотивацію номінацій, проте з часом колірний компонент поступово зникає. У разі непрямої номінації цього типу ми маємо справу з найменуваннями основних кольорів, що наявні у всіх досліджуваних мовах, тобто в кожній мові на основі наявних колоративів розвиваються нові значення, переважно символічного характеру. Ми пропонуємо називати цю групу непрямих номінацій **символічними**.

Друга група лексем у первинному значенні не є колоративами, проте здебільшого вони містять сему кольору на периферії: напр., *ли-*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

монний, молочний. У переносному значенні такі лексеми стають колірними номінаціями, причому наявність експресивного компонента не є обов'язковою. Такі номінації не втрачають семантичного зв'язку з первинним значенням, тому що фіксація колірного компонента значення можлива лише за умови асоціативного зв'язку, що лежить в основі метафоричного переносу. Якщо звернутися до семіотичного трикутника, то в номінаціях цього типу наявний тісний зв'язок між формою і денотатом: значення стає зрозумілим реципієнтам, колірна характеристика є релевантною для денотата. Так, колоратив *бузковий* може вжити мовець, який хоча б раз у житті бачив бузок і знає його на вигляд. Такий тісний зв'язок з денотатом дозволяє назвати цю групу непрямих колірних номінацій **денотативними**.

Процеси виникнення переносного значення у символічних і денотативних колоративів є протиспрямованими. Символічні колоративи містять колірну сему як ядерну у прямому значенні, а в переносному вона пересувається на периферію або взагалі зникає. Денотативні у прямому значенні містять колірну сему на периферії (або її містить субстантив, від якого вони походять), а в переносному значенні колірна сема стає ядерною.

Символічні колоративи не завжди зафіксовано в словниках, тоді як денотативні здебільшого наявні у словникових статтях як переносні значенні відповідних лексем-ад'єктивів, не зафіксовано лише оказіональні найменування цього типу. Саме тому *метою* дослідження в нашій статті є денотативні колоративи, вибрані зі словників іспанської [16; 17], української [14] та російської [15] мов. Носії мови актуалізують потрібне значення лексеми, вживаючи її у відповідному контексті. Деякі дослідники зазначають однобічність аналізу слів виключно за матеріалами словників, „оскільки значення будь-якої одиниці реалізується тільки в мовленні; ми „знаємо" значення одиниці словника лише тому, що її вилучено з контексту, зміст якого було зрозуміло з колишнього досвіду, або який проілюстровано у словниковій статті через вживання слова в зрозумілому нам контекстному оточенні" [5, 133]. Отже, спільними ознаками аналізованих лексем стають узуальність та контекстуальність.

Проаналізуємо лише денотативні колоративи, первинне значення яких тісно пов'язано з матеріальним світом речей. У первинному значенні такі лексеми не мали в значенні колірних сем. Нас передусім цікавить мотивація, що стала підставою для утворення метафоричного значення слова. Мотиваційний аспект став ключовим для типології колірних номінацій, наявних в усіх досліджених мовах. Ми взяли для

аналізу загалом 92 лексеми (34 російськомовні; 32 україномовні; 26 іспанськомовні), які є денотативними колірними номінаціями, з іспанської, української та російської мов відповідно до трьох виділених нижче груп.

1. Найменшу групу номінацій (19 лексем непрямих найменувань) становлять слова, переносне колірне значення яких мотивоване **кольором квітів**. Такі номінації частотні в усіх досліджуваних мовах, хоча повного збігу немає. Розглянемо номінації, що походять від назв квітів, за колірними групами. *Білий* і *чорний* кольори у цій групі не представлено. Прикметник *лілейний*, що походить від застарілої, поетичної назви лілії – лілея [14, IV, 515], - здатний позначати різноманітні кольори, як білий, так і жовтий, червоний тощо, хоча в поетичному мовленні переважає вживання номінації на позначення білого кольору, а лілейний тлумачиться як символ чистоти та білизни. Відтінки червоного кольору репрезентовано такими лексемами, як укр. *рожевий* і рос. *розовый*, icп. *rosado* – колір троянди, рожево-червоний, що вже стали назвою окремого кольору і майже втратили внутрішню форму, враховуючи той факт, що квіти, від назв яких походять колоративи, не мають одного закріпленого кольору, окрім того, що називається рожевим, тому в аспекті діахронії російське *розовая роза* містить тавтологію. Проте на діахронному рівні кожен з колоративів на позначення рожевого кольору походить від назви квітки – в українській мові від *руэюа*, в іспанській – від *rosa*. Отже, лише українське *рожева троянда* не містить тавтологію, тому що колоратив *рожевий* є похідним не від *троянди*, а від *рожі* – рос. *мальва* – багаторічна рослина з рожевими квітками. У розмовному мовленні рожею називають і троянду [14, VIII, 598].

Усі інші колоративи, похідні від назв квітів, в українській та російській мовах репрезентують відтінки синього кольору: укр.: *бузковий, волошковий, фіалковий, фіолетовий*: рос.: *сиреневый, васильковый, фиолетовый, гиацинтовый*. Цікаво, що ці номінації називають майже один і той самий колір, і вибір лексеми зумовлений переважно суб'єктивними чинниками. В іспанській мові ми фіксуємо номінації, що називають фіолетовий колір: *caracho* – колір фіалок; *lila* – світло-фіолетовий. Остання лексема є спільнокореневою з українським *ліловий* та російським *лиловый*, що є запозиченими, походять від французького *lilas* – бузок, тобто *ліловий* – бузковий колір. В іспанській мові також зафіксовано лексему *cárdeno* – колір квітки чортополоху, називає фіолетовий колір в іспанській, ця номінація застосовується як син-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.МЕЧНИКОВА

таксично обмежена для найменування кольору шкіри биків – темно-фіолетового, фіолетово-чорного.

В іспанській мові зафіксовано непрямі найменування жовтого кольору за назвою резеди *gualdado* – кольору резеди, жовтий, та шафрану *azafranado*.

Представимо результати наших спостережень у таблиці (див. табл. 1), де певні номінації мають чіткі відповідники в інших мовах, а деякі представлені лише в одній мові.

Таблиця 1

Кольоропозначення, похідні від назв квітів

Українська мова	Російська мова	Іспанська мова
фіолетовий, ліловий	фиолетовый, лиловый	lila
фіалковий	фиалковый	caracho
рожевий	розовый	rosado
бузковий	сиреневый	-----
волошковий	васильковый	-----
-----	-----	cárdeno
-----	-----	gualdado
-----	шафранный	azafranado

2. Семантично до першої групи наближаються номінації, що походять від назв **фруктів, овочів, ягід**, тобто рослинних плодів (загальною кількістю 31 лексема). Ми свідомо розділили номінації, що походять від назв квітів, і ті, що походять від назв плодів. Хоча семантично вони близькі, тому що є номінаціями, похідними від назв рослин, проте друга група, що об'єднує плоди, на відміну від першої, характеризується більшою функціональністю і релевантністю в житті людини.

Серед лексем цієї групи можна виділи запозичені і власне слов'янські номінації. Серед запозичених: відтінки жовтого – *апельсиновий, лимонний;* відтінки зеленого *оливковий, фісташковий*; відтінок червоного *гранатовий*. Відповідники в іспанській мові: *limonado* – лимонний, *anaranjado* – апельсиновий, *oliváceo* – оливковий; мають однаковий корінь і спільну мотивацію.

Назв, що походять від плодів, що ростуть на території України та Росії, більше. У цій групі велика кількість номінацій на позначення червоного кольору: укр.: *буряковий, сливовий, вишневий*; рос.: *бурячковий*. Деякі з них є спільними з іспанськими: малиновий – *frambueso*, баклажановий – *aberenjenado*. Проте наявні й поодинокі випадки номінацій інших кольорів: укр.: *салатний, сливовий, гірчичний, горіховий, персиковий;* ісп.; *agarbanzado* – колір турецьких горіхів, горіховий; *triqueño* – кольору пшениці; *datilado* – кольору фініків.

Порівняно з першою групою номінації, що походять від назв плодів, є майже вдвічі частотнішими, що представлено в таблиці (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кольропозначення, похідні від назв плодів

Українська мова	Російська мова	Іспанська мова
апельсиновий, помаранчовий	апельсиновый	anaranjado
баклажановий	баклажановый	aberenjenado
буряковий	бурячковый	-----
вишневий	вишневый	-----
горіховий	ореховый	agarbanzado
гранатовий	гранатовый	-----
лимонний	лимонный	limonado
малиновий	малиновый	frambueso
оливковий	оливковый	olivaceo
сливовий	сливовый	-----
фісташковий	фисташковый	-----
-----	-----	triqueno
-----	-----	datilado

3. Третю, найбільш чисельну, групу становлять колоративи, що походять від назв **дорогоцінних каменів та металів**. Номінації цього різновиду частотні як для іспанської, так і для української та російської мов (45 лексем непрямих колоративів), але іспанській мові вони властиві меншою мірою.

Чіткі відповідники та розбіжності представлено в таблиці. (див. табл. 3).

Таблиця 3

Кольропозначення, похідні від назв металів і дорогоцінних каменів

Українська мова	Російська мова	Іспанська мова
свинцевий	свинцовый	aplomado, plomiso
бронзовий	бронзовый	bronceado
металевий	металлический	metalescente
срібний	серебряный	plateado
золотий	золотой	dorado
стальний	стальной	-----
мідний	медный	cobriso
кораловий	коралловый	coralino

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

сапфіровий	сапфировый	zafíreo
агатовий	агатовый	-----
аквамариновий	аквамариновый	-----
аметистовий	аметистовый	-----
малахітовий	малахитовый	-----
опаловий	опаловый	-----
смарагдовий	изумрудный	esmeraldino
-----	бирюзовый	azual turquesado
кольору перлини	жемчужный	perlino

Наведені ланцюги слів переважно або мають спільний корінь (*бронзовий – бронзовый – bronceado*), що походить від індоєвропейської мови, або ж в іспанській мові наявні латинські номінації відповідних кольорів, відомі і слов'янам (*perlino* – укр. *перлина*, хоча відповідного колірного прикметника немає).

Цілком можливо, що в іспанській мові оказіонально можуть утворюватися кольропозначення від наведених назв каменів, що не зафіксовано в словниках. Так, у фразеологізмах знаходимо: *negro como el azabache* – „чорний, як агат", тобто можна перекласти як *агатовий*. Ми вважаємо, що лакунарність таких непрямих номінацій в іспанській мові легко компенсується, а подібне значення можна передати у порівняннях. Проте говорити у цьому випадку про специфіку української та російської картин світу можна лише з певним ступенем умовності: йдеться лише про наявну в цих мовах потребу в кольоропозначеннях, відмінних від іспанської мови. В українській та російській мовах ширший спектр колірних номінацій у плані їхньої мотиваційної основи, що засвідчує багатий словотвірний потенціал мов.

Серед денотативних колоративів нами зафіксовано і такі, мотивацією для яких стали назви речовин (ісп. *achocolatado* – укр. *шоколадний;* рос. *шоколадный;* ісп. *canelo* – укр. *кольору кориці*; ісп. *crema* – укр. *кремовий,* рос. *кремовый*; ісп. *melado* – укр. *медовий,* рос. *медовый;* ісп. *vinoso* – укр. *винний*, рос. *винный*); природних явищ та стихій (ісп. *verdemar* – укр. *морський, колір морської хвилі,* рос. *морской*; ісп. *ígneo* – укр. *вогнений;* рос. *огненный;* ісп. *celeste* - укр. *небесний*, рос. *небесный;* тварин і птахів (12 лексем у трьох мовах), однак у кількісному відношенні номінації цих груп меншою мірою, ніж проаналізовані, репрезентовані в аналізованих мовах. Вивченню їхньої специфіки слід присвятити окреме дослідження.

Отже, в результаті аналізу трьох груп колоративів денотативного типу в іспанській, українській та російській мовах ми дійшли таких *висновків*:

- в основі мотивації колірної семантики найчастіше лежать такі денотати, як метали і дорогоцінне каміння, плоди, квіти;
- непрямі денотативні колоративи здатні виражати лінгвометальну специфіку мови, зокрема екстралінгвістичну вмотивованість специфічних рис окремих мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блэк М. Лингвистическая относительность (Теоретические воззрения Бенджамена Уорфа) // Новое в лингвистике. – Вып.1. – М.: Иностранная литература, 1960. – С. 199–214.
2. Василевич А. П. Исследование лексики в психолингвистическом эксперименте: На материале цветообозначения в языках разных систем. – М.: Наука, 1987. – 127 с.
3. Васильев С. А. Философский анализ гипотезы лингвистической относительности. – К.: Наукова думка, 1974. – 136 с.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Горелов И. Н. Избранные работы. – М.: УРСС, 2003. – 287 с.
6. Залевская А. А. Введение в психолингвистику. – М.: Российский гуманитарный университет, 2000. – 382 с.
7. Кульпина В. Г. Лингвистика цвета: Термины цвета в польском и русском языках. – М.: Логос, 2001. – 190 с.
8. Лакофф Дж. Женщина, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.
9. Любимова Е. Д. К проблеме словесных и чувственных обобщений (на материале названий цвета в эвенкийском языке) // Известия Академии пед. наук РСФСР. – М., 1960. – Вып.113: Мышление и речь. – С. 62–71.
10. Макеенко И. В. Лексико-семантическая структура систем цветообозначения в русском и английском языке. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2001. – 52 с.
11. Фрумкина Р. М. Цвет, смысл, сходство: Аспекты психолингвистического анализа. – М.: Наука, 1984. – 176 с.
12. Шемякин Ф. Н. К проблеме словесных и чувственных обобщений (на материале названий цвета в ненецком и селькупском языке) // Известия Академии пед. наук РСФСР. – М., 1960. – Вып.113: Мышление и речь. – С. 49–61.
13. Яньшин П. В. Психосемантический анализ категоризации цвета в структуре сознания субъекта: Автореф. дисс... докт. псих. н. – М., 2001. – 24 с.

ДЖЕРЕЛА

14. Словник сучасної української мови в 11 Т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
15. Словарь русского языка в 4 Т. – М.: Советская энциклопедия, 1967-1970.
16. Diccionario de la lengue española. Real Academia Española. Madrid, 1992.
17. Diccionario ideológico de la lengue española. Secunde edicioń. Editorial gustavo gili S. A. Barcelona, 1994.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

МЕТАКОММУНИКАЦИЯ И ЕЕ ФУНКЦИИ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ

С 1971 года Совет Европы активно обсуждает проблему недостаточной осведомленности изучающих иностранный язык в сфере социокультурных знаний о стране (из области повседневной жизни, условий жизни, межличностных отношений и т.д.), язык которой изучается. В результате этого обсуждения были опубликованы „Общеевропейские Рекомендации по языковому образованию", в которых подчеркивается потребность мультилингвальной и мультикультурной Европы в свободном общении, несмотря на языковые и культурные границы [5, 4]. В связи с этим возникает необходимость изучения не только национального языка как системы, но и соответствующего речевого поведения, речевой культуры. Решение этой методической задачи позволит на практике обеспечить передачу информации в форме и манере, адекватной естественной речи носителей языка [2, 21; 11, 7].

Важным элементом диалога являются метакоммуникативные речевые действия, которые обслуживают процесс коммуникации, а именно, выполняют функцию регулирования общения, обеспечивая тем самым надежность канала связи, его бесперебойность.

Понятие метакоммуникации (греч. *meta – через, после, за* и лат. *communicatio*, от *communico – делаю общим, связываю, общаюсь*) [12, 430; 13, 233] привлекает к себе внимание исследователей в таких областях науки, как психология, социология, педагогика, психолингвистика и т.д. Проблеме метакоммуникативных речевых действий посвящены работы Р.О. Якобсона, В.Д. Девкина, М.Д. Городниковой и Д.О. Добровольского, М.Л. Макарова и др. [10; 3; 11; 6].

Метакоммуникативная функция языка впервые была выделена одним из основателей Пражского лингвистического кружка Р.О. Якобсоном во второй половине XX века. Опираясь на исследование немецкого ученого К. Бюлера, который обозначил три языковые функции, а именно, функцию выражения (*экспрессивную*), соотносимую с говорящим, функцию обращения (*апеллятивную*), соотносимую со слушающим, и функцию сообщения (*репрезентативную*), соотносимую с предметом речи [цит. по: 8, 125], Р.О. Якобсон добавил три новые функции коммуникации – *поэтическую*, соотносимую с формой сообщения, *фатическую*, необходимую для установления контакта и, наконец, *метакоммуникативную* функцию, соотносимую с языковым кодом [10, 317].

В течение нескольких десятилетий метакоммуникация находится в центре внимания исследователей, но до сих пор она трактуется поразному. Анализируя последние публикации, посвященные проблемам метакоммуникации, мы обнаружили, что не существует единой дефиниции данного понятия. Так, например, В.Д. Девкин отмечает, что „метакоммуникацией целесообразно считать то, когда сама коммуникация становится предметом разговора" [3, 85]. Существуют также такие определения, как „коммуникация про коммуникацию" [4, 21], „коммуникация, которая сопровождает коммуникацию" [7, 191], „вид общения, предметом которого является сам процесс общения" [9, 80].

Наиболее полное, на наш взгляд, определение предлагает М.Л. Макаров, называющий метакоммуникацию „частью общения, которая направлена на общение в целом и его различные аспекты: языковую ткань дискурса, его стратегическую динамику, смену коммуникативных ролей, представление тем, взаимодействие с контекстом, регуляцию межличностных и социальных аспектов взаимодействия, нормы общения, процессы обмена информацией и ее интерпретации, эффективность канала коммуникации" [6, 197].

Анализ работ о метакоммуникации позволяет утверждать, что не существует также единого мнения по вопросу о том, какие функции выполняет метакоммуникация, что свидетельствует о „размытости" функциональных границ метакоммуникативных речевых действий. По мнению В.Г. Жукова, чаще всего основными метакоммуникативными функциями считают функцию *восстановления* и *поддержания* согласия между партнерами по коммуникации, а также функцию *выражения отношения* к собеседнику [4, 21]. Д. Трунов выделяет такие функции метакоммуникации, как *комментирование*, *объяснение*, *констатирование* или *оценивание* коммуникативных сообщений [9, 80].

Интересным с нашей точки зрения является исследование В.Д. Девкина, в котором проводится подробный анализ особенностей метакоммуникативных речевых действий. По мнению лингвиста, метакоммуникация проявляется, когда „говорящие касаются „техники" ведения беседы". Их могут интересовать способ выражения мыслей, форма изложения, оформление речи. Когда речевые действия относятся к *сфере „обслуживания"* коммуникации, к тому, *как* ведется разговор и *насколько* он обеспечивает взаимопонимание, в этом случае речь идет о, так называемой, метакоммуникации [3, 84].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Основываясь на выше рассмотренных исследованиях, мы считаем правомерным, вслед за Морозом С.Г., различать два вида метакоммуникации, которые должны и определяться по-разному. В первом случае, речь идет о, так называемой, „коммуникации про коммуникацию" [7, 191], которая предполагает *комментарий* непосредственно к сообщению собеседника. Особенно часто такие комментарии возникают в спорах, а именно, при несовпадении установок, при неожиданной реакции собеседника на ситуацию или же при неправильном ее понимании. Приведем несколько примеров из собранного лингвистами немецкого университета сборника неподготовленных диалогов, которые иллюстрируют пример метакоммуникации такого типа:

1. - *Ich bin durch 'ne Prüfung gefallen.*	- *Я провалила экзамен.*
- *Na, wie kommt das denn?*	- *Ну, и как так получилось?*
- *Ach, die Fragen waren so schwierig.*	- *Ох, вопросы были такие тяжелые.*
- *Und ich würde eher sagen, du hast nicht richtig gelernt.*	- *А я бы сказала, ты не так хорошо выучила.*
- *Ach, du hast gut reden!*	- *Ах, тебе легко говорить!*
2. - *Ich habe in Mathe eine Fünf!*	- *Я получила двойку по математике!*
- *Was? In Mathe hast du eine Fünf?*	- *Что? Ты получила двойку по математике?*
- *Ich war so nervös.*	- *Я так разволновалась.*
- *Ich glaube, du hast dich einfach nicht konzentriert.*	- *Я думаю, ты просто не сосредоточилась.*
- *Nie bist du zufrieden mit mir!*	- *Ты никогда не бываешь доволен мной!* (16, 23-25).

Данные диалоги содержат критические замечания собеседнику по поводу высказанной им мысли и являются ярким примером отсутствия взаимопонимания и согласия между участниками общения, что приводит, в большинстве случаев, к неуспешной коммуникации и недостигнутой коммуникативной цели.

Наблюдая за живой речью носителей языка, М.Д. Городникова и Д.О. Добровольский составили „Немецко-русский словарь речевого общения", который мы взяли за основу нашего исследования и выделили с его помощью второй вид метакоммуникации, а именно, „коммуникацию, сопровождающую коммуникацию" [7, 191]. К данному типу относятся речевые действия, выполняющие функцию *регулирования* процессом общения. Такую метакоммуникативную деятельность

можно разделить на 3 фазы: установление контакта, поддержание контакта, прекращение контакта.

Рассмотрим особенности этих трех этапов метакоммуникации.

Установление контакта. Речь идет о таких метакоммуникативных речевых действиях, которые выполняют функцию привлечения внимания. Они употребляются до начала самой коммуникации и дают собеседнику возможность выбора – прервать коммуникацию (в случае отсутствия коммуникативной ценности, недостаточного количества времени, неблагоприятной обстановки разговора и т.д.):

- *Ich würde gern...*	- *Я хотела бы ...*
- *Schscht.*	- *Ш-ш-ш* (14, 34).

или поддержать намерение коммуниканта (в случае уместности разговора, интереса к личности/словам/действиям собеседника и т.д.). При этом важной частью общения являются элементы и других паравербальных, знаковых систем (мимика, жесты, положение тела и т.д.), которые находятся во взаимосвязи с языковым кодом и иногда могут заменять его, например:

- *Darf ich Ihnen etwas sagen?*	- *Я могу Вам кое-что сказать?*
Maria nickte.	*Мария кивнула* (14, 80).

С проблемой отсутствия времени мы сталкиваемся в повседневной жизни достаточно часто. Особенно актуальным является этот вопрос при проведении дискуссий, лекций, политических дебатов и встреч, посвященных определенной теме. Для успешной коммуникации и достижения коммуникативной в пределах ограниченного временного отрезка цели служит метакоммуникация, которая помогает установить тему разговора и сосредоточиться на ее обсуждении. Примером установления контакта и введения темы обсуждения может послужить отрывок из политической встречи по вопросу войны в Ираке на канале „Phoenix" в Германии:

- *Gehen wir ganz kurz über einen Begriff, der eben gerade im Gespräch gefallen ist – „Sicherheitskabinett".*	- *Давайте коротко поговорим о том понятии, которое прозвучало только что в диалоге – „Кабинет безопасности" (15).*

Нередко организация мероприятий (встреч, дискуссий, дебатов) предполагает обсуждение нескольких тем одновременно. В таком случае необходимы метакоммуникативные речевые действия, которые помогут перестроить собеседника с одной темы обсуждения на другую.

- *Wir haben gerade die amerikanische*	- *Мы обсудили только*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.МЕЧНИКОВА

Position kurz besprochen, jetzt die britische Position ganz nahe an den USA dran.

что американскую позицию, сейчас в контексте США обсудим британскую позицию (15).

Введение темы разговора и переключение на другой вопрос обсуждения являются необходимыми этапами в коммуникации, важными действиями для успешного общения, создания атмосферы взаимопонимания, а также одним из способов установления контакта.

Желающий вступить в разговор (нем. *Redeübernahme*) [11, 226] по-разному привлекает к себе внимание: от вежливой просьбы до прерывания собеседника и выражения намерения непременно высказаться по поводу чего-либо (даже если слушающий будет возражать). Немаловажным фактором при вступлении в разговор слушающего является коммуникативная ситуация (официальная / неофициальная обстановка, статус лиц, принимающих участие в разговоре, настроение/отношение к собеседнику и т.д.).

При обращении к лицам с более высоким социальным статусом, партнер по коммуникации использует метакоммуникативные речевые действия, с помощью которых выражает просьбу высказаться по поводу услышанного им суждения, например: *Darf ich dazu etwas sagen? - Разрешите мне высказаться* (11, 226).

При намерении непременно высказать свою точку зрения на предмет разговора употребляются метакоммуникативные речевые действия, которые являются типичными в ситуации спора, как, например: *Da darf ich doch (wohl) sagen. - Надеюсь, мне все-таки будет предоставлено слово* (11, 228), и используются в общении с лицами, социальный статус которых не выше статуса говорящего.

Для привлечения внимания слушающего могут служить вводные реплики (нем. *Einleitendende Bemerkungen)* [11, 242], которые указывают на важность или неотложность предмета разговора, например: *Ich muß dir unbedingt etwas erzählen. – Мне обязательно нужно тебе кое-что рассказать* (11, 242); необходимость или желательность серьёзного отношения к сообщаемому, например: *Es mag komisch klingen, aber du mußt aufpassen. – Это может показаться смешным, но ты должен быть внимательным* (11, 243). Характерными для дискуссий являются вводные реплики, которые могут следовать за положительным ответом на просьбу высказаться и указывают на то, что говорящий не намеревается долго говорить, например: *Ich werde mich kurz fassen. – Я буду краток* (11, 242).

Нередко употребляются метакоммуникативные речевые действия, которые являются реакцией на просьбу быстро изложить суть вопроса и указывают на невозможность ее исполнения, например: *Das sind so komplizierte Dinge, die sich nicht so mit 1-2 Sätzen erledigen lassen! – Это настолько сложные вопросы, что они не могут быть исчерпаны 1-2 предложениями (15)!*

Активизации речи собеседника (нем. *Redeübergabe*) [11, 230] реализуется различными формами побуждения (от вежливой просьбы до фамильярного требования), которые являются знаком передачи речевой инициативы и призывом к собеседнику высказаться по поводу того или иного предмета обсуждения, например:

- Sie kennen sich im Nahen Osten aus. Wie sehen Sie Perspektive? Wie wird es weiter gehen?

- Вы разбираетесь в Ближнем Востоке. Какой Вы видите перспективу? Что будет дальше? (15).

Поддержание контакта. Метакоммуникативной задачей собеседников является также поддержание контакта. Подчеркивая свое внимание, слушающий подает сигналы поддержания речевого контакта (нем. *Kontaktsignale des Hörers)* [11, 235]. Например: *Ja, ja – Да, да; So, so – Так, так; Hm – Гм; Eben – Вот именно* (11, 235).

В случае отсутствия сигналов поддержания контакта со стороны слушающего говорящий может усомниться в его внимании и с помощью фатических сигналов (сигналов поддержания речевого контакта со стороны говорящего) (*Kontaktsignale des Sprechers)* [11, 239] удостовериться в том, что его слушают, возобновить контакт либо привлечь внимание собеседника, если оно ослабло. Например: *Stimmt's? – Ведь так?; Nicht wahr? – Верно?* (11, 240) (Говорящий чувствует, что внимание собеседника ослаблено и хочет вызвать его непосредственную реакцию).

При неправильном понимании сделанного собеседником сообщения следуют метакоммуникативные речевые действия, которые уточняют высказанную мысль, например: *Deutlicher gesagt, ... – Говоря яснее, ...* (11, 254) или комментируют ее: *Nichts für ungut. – Не в обиду будет сказано* (11, 261).

Уточнение (нем. *Präzisierung)* [11, 254] может также иметь целью подчеркнуть связь между предыдущим и последующим высказываниями говорящего, тем самым предваряя возможные вопросы со стороны собеседника, например: *Wie ich's mir vorstelle? – Как я себе это представляю?* (11, 257).

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Комментирование (нем. *Kommentierung)* [11, 258] коммуникативного сообщения необходимо для подчеркивания своей точки зрения, например: *Was man auch sagen mag, ... – Что ни говори ...*(11, 259), разъяснения своего мнения, например: *Im Grunde genommen ... – По сути ...*(11, 259) и т.д.

В случае, когда собеседник не учел какое-то обстоятельство, неправильно истолковал какую-то мысль, то со стороны говорящего следует *возражение* (нем. *Widerrede)* [11, 251], которое может быть выражено как категорично, например: *So kann man das nicht sagen. – Так нельзя сказать* (11, 252), так и в достаточно мягкой форме, особенно если коммуникация происходит на собрании, лекции и т.д., например: *Ich möchte Widerspruch anmelden! – У меня есть возражение* (11, 252).

В случае затруднения или затягивания общения собеседники могут использовать, так называемые, вербальные заполнители пауз (нем. *Verlegenheitsfloskeln)* [11, 270], которые помогают выиграть время для обдумывания ответа, например: *Was kann ich sagen? – Что тут скажешь?* (11, 270), для подбора правильной формулировки, например: *Wie soll ich´s sagen? – Как бы это сказать?* (11, 270), что позволяет говорящему оформить свою мысль, не прерывая процесс общения.

Прекращение контакта. Важной задачей метакоммуникации является также прерывание коммуникации (в случае недостаточного количества времени, нежелания продолжать коммуникацию, неблагоприятной обстановки для дальнейшего разговора и т.д.). Прерывание речи собеседника более характерно для неофициального общения, когда собеседник считает суждение говорящего окончательным и не подлежащим дальнейшему обсуждению, например: *Schluß damit! – Все, хватит!* (11, 246).

Однако отказ собеседнику в праве высказаться (нем. *Rederechtverweigerung)* [11, 245] нередко (скорее достаточно часто) является характерным и на совещании, во время дискуссии и т.п., что чаще всего связано с ограниченным количеством времени, например:

- Professor, wir haben Zeit! *- Профессор, у нас немного времени! (15).*

Функцию отказа собеседнику в праве высказаться несет также метакоммуникативное речевое действие: *Halt den Mund! – Прикуси язык!* (11, 247), которое, однако, является грубой репликой и употребляется только в неофициальном общении с лицами, социальный и коммуникативный статус которых не выше статуса говорящего.

В случае отсутствия возможности или желания у собеседника продолжать беседу возможно использование метакоммуникативных

речевых действий, которые обозначают уход от ответа (нем. *Antwortverweigerung)* [11, 248] и служат для прерывания коммуникации, например: *Kein Kommentar! – Без комментариев!* (11, 249).

В качестве попытки прекратить поток вопросов со стороны собеседника употребляется метакоммуникативное речевое действие: *Du fragst mir noch ein Loch in den Bauch! – Ты сведешь меня с ума своими вопросами!,* которое употребляется в неофициальном общении в ситуациях, когда говорящий не желает отвечать.

Как видно из примеров, немаловажным фактором для успешной коммуникации является знание условий употребления того или иного метакоммуникативного речевого действия, так как недостаточно знать их общий смысл, необходимо также понимать условия их функционирования и иметь сведения об ограничениях в их употреблении. Именно эти моменты формируют, так называемое, «чувство языка».

Одним из перспективных направлений современной лингвистики является исследование взаимодействия вербального и невербального компонентов коммуникации, что важно для более глубокого и исчерпывающего описания процесса общения. Вербальный компонент коммуникации включает в себя исключительно языковые средства, а невербальный – огромный диапазон жестовых, мимических, интонационных и других средств. Поскольку метакоммуникация является разновидностью коммуникативной деятельности вообще, то она также может использовать набор как вербальных, так и невербальных средств [9, 80].

Многочисленные работы, посвященные невербальным компонентам коммуникации, доказывают важность их исследования и изучения, так как в мире жестов, мимики, поз и интонаций существуют такие же четкие закономерности, как и те, что существуют в мире словесном. Более того, ученые установили, что различные невербальные сигналы несут от 60 до 80 % информации. Это означает, что большая часть общения осуществляется без участия средств языкового кода [1, 59].

Авторы „Немецко-русского словаря речевого общения", М.Д. Городникова и Д.О. Добровольский, материал которых мы использовали в данной статье, также отмечают важность изучения невербального поведения в немецкоязычном дискурсе, так как многие невербальные средства обладают культурно-национальной спецификой. Так, например, сигналом поддержания речевого контакта со стороны слушающего, является жест пожелания удачи говорящему:

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

большой палец руки зажимается в кулак, иногда прижимается к кулаку сверху [11, 235].

Таким образом, необходимо отметить, что для лингвистов особый интерес представляет метакоммуникация, которая реализуется с помощью языковых средств, то есть речевая метакоммуникация. Однако в дальнейшем мы планируем провести исследование в области речевой метакоммуникации с ориентацией и на сопутствующие способы ее реализации, а именно кинетические и фонационные средства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія", 2004. – 344 с.
2. Богомил Н.Н. Речевые акты и культура речевого поведения // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації. – Харків: Вид-во „Константа", 1996. – С. 20-21.
3. Девкин В.Д. Диалог. Немецкая разговорная речь в сопоставлении с русской. – М.: Высшая школа, 1981. – 160 с.
4. Жуков В.Г. Особенности функционирования метакоммуникативных стереотипов немецкой разговорной речи // Вопросы строя немецкой речи. – М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1982. – С. 20-27.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
7. Мороз С.Г. Метакомунікація у художньому мегатексті // Записки з романо-германської філології. – Одеса: ФЕНІКС, 2000. – Вип.7. – С. 191-200.
8. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, 2004. – 336 с.
9. Трунов Д. Вербальная и невербальная метакоммуникация // Материалы II Международной конференции „Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты". – Ростов-на-Дону: Изд-во ИУБиП, 2004. – С. 80-81.
10. Якобсон Р.О. Речевая коммуникация // Избранные работы. – М.: Прогресс, 1985. – С. 306-318.

СЛОВАРИ

1. Городникова М.Д., Добровольский Д.О. Немецко-русский словарь речевого общения. – М.: Изд-во „Русский язык", 2001. – 329 с.
2. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: Русский язык, 1998. – 848 с.
3. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. редактор В.Н. Ярцева. – 2-е изд., дополненное. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.

МАТЕРИАЛ ИССЛЕДОВАНИЯ

1. Paulo Coelho. Elf Minuten. http://artefact.lib.ru.
2. Phoenix. Vor Ort. 2000
3. Werner und Alice Beile. Deutsch einfach: Freie Fassung, 7. Auflage. – Bonn, 1997. – 84 S.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ „КОШТОВНЕ КАМІННЯ" В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ
(на матеріалі творів О. Уайльда)

Моделювання системи мови є ефективним способом її пізнання. Однією із перших моделей системи мови є модель рівнів. Останнім часом у лінгвістиці все більшого поширення набуває так звана польова модель системи мови [5, 3]. При польовому підході до лексики аналізуються певні групи лексем. Елементам цих груп постулюється наявність спільних семантичних ознак (в більшості випадків екстралінгвістичних) [9, 30].

Перші теоретичні обґрунтування поняття „поле" в мові містяться у працях Г.Ібсена та Й. Тріра, де дане поняття отримало назву „семантичне поле" [2, 380]. Праці цих учених дали поштовх для подальших досліджень означеної проблеми. Детальний аналіз сутності поля та його різновидів у мові зустрічається у численних дослідженнях В. Порцига, Ш. Баллі, А. В. Бондарка, А. А. Уфімцевої, Г. С. Щура та ін. У сучасній лінгвістиці поняття „поле" визначають як категорію з такими ознаками: спільність семантичних функцій у елементів; членування центр (ядро) – периферія [6, 17]; ядерні конституенти є найбільш частотними в порівнянні з іншими елементами, систематично вживаються, виконують функцію поля найбільш однозначно та є обов'язковими для даного поля [8, 38].

У нашому дослідженні ми базуємося на визначенні лексико-семантичного поля (далі – ЛСП) у Лінгвістичному енциклопедичному словнику та у науковій праці „Польові структури в системі мови". Згідно з даними джерелами ЛСП – це сукупність лексичних одиниць, об'єднаних спільністю змісту. Для ЛСП постулюється наявність спільної (інтегральної) семантичної ознаки, що об'єднує всі одиниці поля та виражається лексемою з узагальнюючим значенням – архілексемою [2, 380].

Дана архілексема в деяких наукових дослідженнях має назву „ідентифікатор ЛСП" та визначається як словосполучення, що не входить до складу поля та позначає родове поняття, стосовно якого всі члени поля є видовими поняттями. Крім того, ЛСП виділяється за однією спільною семою та включає слова однієї частини мови [5, 29-33].

У нашому випадку ідентифікатором ЛСП є словосполучення „коштовне каміння" ("precious stone"), що і є тією інтегральною семою, за якою виділяються члени досліджуваного поля – номінації дорогоцінного каміння – із загального лексичного масиву англійської мови.

Дане дослідження присвячене аналізові функціонування ЛСП „коштовне каміння" у художньому мовленні, а саме – у прозових, драматичних та поетичних творах О. Уайльда.

Творчу манеру О. Уайльда часто визначають як „декоративний стиль", характерними рисами якого є зображення розкішного інтер'єру, коштовностей (зокрема й дорогоцінного каміння), ефектність, оригінальність образних засобів вираження [7, 77]. Саме ці особливості художнього стилю письменника спонукали нас до вибору його творів як матеріалу дослідження.

Загальний обсяг текстової вибірки складає 1173 сторінки (або 319837 слововживань), з яких прозові твори складають 70 % (223040 слововживань), на драматичні твори припадає 25 % (82000 слововживань), 5 % текстової вибірки (або 14797 слововживань) – це поетичні твори О. Уайльда, які були проаналізовані у нашому дослідженні.

За матеріалами даної вибірки загалом було виокремлено і розглянуто 273 випадки вживання назв коштовного каміння, з яких 219 номінативних одиниць (далі – н. о.), що позначають дорогоцінне каміння, або 80 % від загальної кількості лексичної вибірки зустрічаються у прозових творах, а саме: романі "The Picture of Dorian Gray" (84 н. о.), оповіданнях "The Canterville Ghost", "The Portrait of Mr W. H.", "Lord Arthur Savile's Crime"(разом – 20 н. о.), казках "The Happy Prince", "The Young King", "The Fisherman and His Soul", "The Nightingale and the Rose", "The Selfish Giant", "The Remarkable Rocket", "The Birthday of the Infanta", "The Star-Child" (разом – 105 н. о.), а також в есе "De Profundis" та "Balzac in English" (разом – 10 н. о.); 16 н. о. (6 % вибірки) зафіксовані у драматичних творах: "An Ideal Husband" (15 н. о.) та "A Woman of No Importance" (1 н. о.). За матеріалами таких поетичних творів, як "The Sphinx", "Canzonet", "Fantaisies Decoratives. Le Panneau. Les Ballons", "Magdalen Walks", "Italia", "Ave Imperatrix", "Impression du Matin", "To L. L.", "Impression de Voyage", "In the Gold Room. A Harmony", "Symphony in Yellow" було зареєстровано і розглянуто 38 випадків вживання назв коштовного каміння, що складає 14 % від загальної кількості лексичної вибірки.

Виходячи з наведених даних, визначаємо середню частотність вжитку номінацій коштовного каміння (Fr) у досліджених творах

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

О. Уайльда, що у прозі складає 0, 098 %, у драмі цей показник вп'ятеро нижчий – Fr = 0, 019 %, а у поезії він майже втричі вищий – Fr = 0, 26 %. Отже, незважаючи на те, що переважна більшість н. о. (80 % вибірки) зустрічається у прозі, найвища частотність вжитку номінацій коштовного каміння зафіксована саме у поезії, що можна пояснити, зокрема, особливостями функціонування номінацій коштовного каміння у поетичних творах О. Уайльда, які будуть розглянуті нижче.

Всі зафіксовані випадки вживання назв дорогоцінного каміння у досліджених прозових творах можна розділити на дві групи: 1) номінації коштовного каміння, вжиті в прямому значенні; 2) номінації коштовного каміння, вжиті в переносному значенні.

До першої групи належать 167 н. о., що складає 76 % від загальної кількості вибірки у прозових творах. Дані н. о. вживаються в переважній більшості випадків на позначення різноманітних ювелірних виробів (наприклад: *"They were perfectly magnificent, especially a certain* ***ruby*** *necklace with old Venetian setting..."* (11, 70); *"He thought of the Dowager Duchess, whom he had frightened into a fit as she stood before the glass in her lace and* ***diamonds***" (11, 50)), у описові одягу героїв (наприклад: *"Henry II wore jewelled gloves reaching to the elbow, and had a hawk-glove sewn with twelve* ***rubies*** *and fifty-two great* ***orients***" (14, 243)), а також у описові інтер'єру (наприклад: *"After about ten minutes he got up, and, throwing on an elaborate dressing-gown of silk-embroidered cashmere wool, passed into the* ***onyx***-*paved bathroom"* (14, 190)). Водночас коштовне каміння є і предметом зображення; зокрема, зустрічається опис зовнішнього виду та магічних властивостей коштовного каміння, наприклад: *"He would often spend a whole day settling and resettling in their cases the various stones that he had collected, such as the olive-green* ***chrysoberyl****, that turns red by lamplight, the* ***cymophane*** *with its wire-like line of silver, the pistachio-coloured* ***peridot****, rose-pink and wine-yellow* ***topazes****,* ***carbuncles*** *of fiery scarlet with tremulous four rayed stars, flame-red* ***cinnamon-stones****, orange and violet* ***spinels****, and* ***amethysts*** *with their alternate layers of* ***ruby*** *and* ***sapphire***"(14, 240-241); *"The* ***cornelian*** *appeased anger, and the* ***hyacinth*** *provoked sleep, and the* ***amethyst*** *drove away the fumes of wine"* (14, 241).

Таким чином, вжиті у прямому значенні номінації коштовного каміння поряд із зазначенням дорогих тканин, цінних порід дерева та дорогоцінних металів, підпорядковані зображенню предметів побуту та розкішного інтер'єру, на тлі якого розгортаються описувані події, вони зображують вишуканий одяг та прикраси героїв, тим самим характеризуючи їхній соціальний статус.

У переносному значенні вжиті 52 н. о. (24 % вибірки у прозових творах). Насамперед вони задіяні у стилістичних прийомах метафори (29 випадків), порівняння (23) та епітета (3).

Як відомо, метафора є невід'ємним атрибутом художнього мовлення, де вона бере участь у відображенні індивідуально-авторського бачення світу. Однією із функцій метафори як в мові, так і в мовленні є відображення оцінки, дескрипції, емоційного ставлення суб'єкта до того, що зображається метафорично [3, 5]. Як показує аналіз всіх зафіксованих випадків метафоричного переносу значення, саме функція дескрипції певного об'єкта чи явища є домінуючою у прозових творах О. Уайльда, причому метафоричний опис певного предмета базується виключно на його кольоровій схожості з коштовним камінням, наприклад: *"Inside it was the* ***amber***-*coloured capsule, with its poison-bubble"* (11, 32). Слід також відзначити розмаїття об'єктів, які автор описує за допомогою номінацій коштовного каміння, вжитих метафорично: об'єкти живої природи (небо, рослини, тварини), наприклад: "***The sky*** *was pure* ***opal*** *now*" (14, 185); "*...threading their way through the huge jade-green piles of* ***vegetables***" (14, 184); "*...and crocodiles with small* ***beryl eyes***..." (14, 276); різноманітні артефакти: "*He went towards the little* ***pearl***-*coloured octagonal* ***stand***" (14, 228); зовнішність людини (насамперед волосся та очі): *"...he toyed with the wet* ***amber*** *of the* ***hair***" (11, 131). Двічі у різних прозових творах О. Уайльда зустрічається порівняння очей з аметистом: *"His* ***eyes*** *deepened into* ***amethyst****, and across them came a mist of tears"* (14, 108); "*...and looked at him in terror with her mauve-*** ***amethyst eyes***" (11, 101). Як бачимо з даних прикладів, колір очей у персонажа змінюється на аметистовий внаслідок певних емоцій (страху, переживань), тобто вищезазначені метафори у творах О. Уайльда виконують функцію психологічної імплікаційної деталі.

Що ж стосується зафіксованих у вибірці прикладів порівняння, то значно частіше номінації коштовного каміння використовуються автором як образ порівняння (18 із 23 випадків), наприклад: *"Then the railway lights went out, one solitary lamp left gleaming like a large* ***ruby*** *on a giant mast, and the roar of the city became fainter"* (11, 39), і лише зрідка вони функціонують як предмет, тема порівняння (5 з 23), наприклад: *"In the flat oval shields there were* ***carbuncles****, both wine-coloured and coloured like grass"* (11, 123). Знову ж таки відзначаємо розмаїття об'єктів, які автор порівнює із коштовним камінням: рослини, наприклад: "*My* ***roses*** *are ... redder than the great fans of* ***coral*** *that wave and wave in the ocean-cavern*" (10, 42); вода: "*...the* ***water*** *in the marble tank glimmered like a* ***moonstone***" (11, 23); абстрактні сутності (душа, лю-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

бов): *"**It (love)** is more precious than **emeralds** and dearer than fine **opals**"* (10, 40); *"**It (a human soul)**... is more precious than the **rubies** of the kings"* (11, 104). Як бачимо з наведених прикладів, ознакою розглянутих порівнянь, тобто тією рисою, за якою порівнюються два об'єкти у даному стилістичному прийомі [1, 211], є в більшості випадків колір, рідше – форма та коштовність.

У зафіксованих інвертованих епітетах номінації коштовного каміння є образом: *"I threw the **pearl** of my soul into a cup of wine"* (15, 239); *"...Cyril...one single hair of whose little golden head should have been dearer and more valuable to me than...the entire **chrysolite** of the whole world"* (15, 199-200); *"...the little clouds that, like ravelled skeins of glossy white silk, were drifting across the hollowed **turquoise** of the summer sky"* (14, 87), тобто, як і в попередніх випадках, різноманітні сутності (душа, світ, небо) порівнюються письменником із коштовним камінням.

Крім того, за матеріалами досліджених нами прозових творів були зафіксовані 3 випадки утворення нових частин мови від назв коштовного каміння за допомогою конверсії, а саме: "*...his delicate white hands were **gemmed** with rings"* (11, 109), та суфіксації: "*...and found a curious pleasure in tracing the thoughts and passions of men to some **pearly** cell in the brain, or some white nerve in the body"* (14, 238); "*He loved the red gold of the sunstone, and the moonstone's **pearly** whiteness"* (14, 241). У першому випадку реалізується значення дієслова "*to gem – to adorn with gems*" (16, 395). У двох інших прикладах актуалізується сема кольору прикметника "*pearly – like a pearl*" (16, 739), причому в останньому випадку автор описує одне коштовне каміння (*"moonstone"*) за допомогою іншого – *"pearl"*. Таким чином, порівнюючи із коштовним камінням, О. Уайльд описує найрізноманітніші сутності, як абстрактні, так і конкретні, в тому числі й інше дорогоцінне каміння.

Отже, досліджуване ЛСП досить широко представлене у прозових творах О. Уайльда. Велика кількість назв коштовного каміння та розмаїття їхнього вжитку пояснюється, зокрема, тим, що епос у повному обсязі використовує весь можливий арсенал зображувальних засобів (портрети, прямі характеристики, пейзажі, інтер'єри тощо) [1, 258]. Аналіз всіх випадків використання назв коштовного каміння у прямому та переносному значеннях у прозових творах О. Уайльда свідчить про те, що номінації коштовного каміння є як предметом зображення (зазначення та опис коштовного каміння як такого, прикраси, вироби із дорогоцінних мінералів тощо), так і способом опису як об'єктів матеріального світу (портретні характеристики людини, пейзаж, інтер'єр), так і абстрактних сутностей (душа, любов тощо).

На відміну від прозових творів, у драмі дійсність зображена безпосередньо через висловлювання та дії самих персонажів [там само, 301], тобто авторський опис зведений до мінімуму, що й знаходить своє відображення у функціонуванні досліджуваного ЛСП у драматичних творах О. Уайльда. До того ж, як вже зазначалося вище, текст проаналізованих драматичних творів є найменш насиченим досліджуваними н. о. – середня частотність вжитку номінацій коштовного каміння у драмі вп'ятеро нижча, ніж у прозі, та в тринадцять разів нижча середньої частотності вжитку н. о. у поетичних творах О. Уайльда. Лише 1 н. о. із 16 розглянутих зустрічається у авторській ремарці: *"She is in heliotrope, with **diamonds**"* (12, 176). Решта ж н. о. наявні у мовленні персонажів, де переважають прямі номінації (14 з 15), а саме – зазначення прикрас, причому їхній вжиток обумовлюється сюжетним розвитком п'єси. Так, знайдена лордом Горінгом діамантова брошка з рубіном місіс Чівлі (*"a **diamond** snake-brooch with a **ruby**"*) допомогла йому врятувати кар'єру сера Роберта Чілтерна. Назва даного ювелірного виробу зустрічається у п'єсі "An Ideal Husband" 7 разів.

Як вже зазначалося, лише 1 н. о., що позначає коштовне каміння, вжита у досліджених драматичних творах у переносному значенні, а саме: *"It may be that I am too bound to him already, who, robbing me, yet left me richer, so that in the mire of my life I found the **pearl** of price, or what I thought would be so"* (12, 158). В цьому випадку героїня образно називає свого сина перлиною, тобто у даній метафорі актуалізується сема „коштовності" дорогоцінного каміння.

Головна відмінність функціонування досліджуваного ЛСП у поетичних творах О. Уайльда від прозових та драматичних полягає у тому, що, по-перше, воно набагато активніше функціонує у поезії, а по-друге, переважна більшість номінацій коштовного каміння у поезії (31 н. о. з 38, або 82 %) вживається у переносному значенні. Це пояснюється, зокрема, особливостями функціонування слова в лірриці, де воно є своєрідним концентратом поетичності. В епічній та драматичній творчості фабула, розвиток характерів персонажів розгортають тему, розкривають сутність авторського задуму. В лірриці ж авторська позиція, складний внутрішній світ передаються концентрованими образами [1, 285], одним із засобів створення яких у поезії О. Уайльда є номінації коштовного каміння.

Назви коштовного каміння, вжиті в проаналізованих творах у прямому значенні (7 н. о.), позначають коштовне каміння як таке, а також вироби із нього: *"The merchants brought him **steatite** from Sidon / in their painted ships:/ The meanest cup that touched his lips was fashioned from a*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

chrysolite. *"* (13, 186). Що ж стосується н. о., вжитих у переносному значенні, то вони задіяні, як і в прозових творах, у стилістичних прийомах метафори (22 н. о.) та порівняння (9 н. о.). Слід зазначити, що функції та механізми творення компаративних тропів з номінаціями коштовного каміння у прозі та поезії подібні: метафори та порівняння базуються на схожості кольору коштовного каміння та інших об'єктів; основними функціями даних стилістичних прийомів у поетичному тексті є портретна характеристика: *"And her sweet red lips on these lips of mine / Burned like the* ***ruby*** *fire set / In the swinging lamp of a crimson shrine"* (13, 90); *"And your eyes, they were green and grey / Like an April day, / But lit into* ***amethyst*** */ When I stooped and kissed"* (15, 120) (подібні метафори розглядалися вище), а також опис пейзажу: *"The sea was* ***sapphire*** *coloured, and the sky / Burned like a heated* ***opal*** *through the air"* (13, 98). Як і в прозі, переважна більшість номінацій коштовного каміння у порівняннях виступає у ролі образу, тобто різноманітні об'єкти (небо, вуста, волосся, навіть повітряні кульки) порівнюються із дорогоцінним камінням, наприклад: "*Against these turbid* ***turquoise*** *skies / The light and luminous balloons, .../ Float like strange transparent* ***pearls***" (13, 156). І лише в одному випадку назва коштовного каміння є предметом порівняння: *"And curious* ***pearls*** *like frozen dew were / broidered on his flowing silk"* (13, 184).

Крім цього, на матеріалі проаналізованих поетичних творів були зафіксовані два приклади утворення інших частин мови від назв коштовного каміння за допомогою конверсії: *"...and the rain / Streams down each* ***diamonded*** *pane and blurs / with tears the wannish day"* (9, 196) та префіксації: *"The seas could not* ***insapphirine*** *the perfect / azure of his eyes"* (9, 184) – від *"sapphirine – adj. resembling the sapphire in color"* (12, 886). Дані назви є водночас прикладами метафори. У першому випадку автор називає вкрите дощовими краплями вікно "*diamonded*", від "*to diamond – to adorn with diamondlike objects*" (16, 263). У другому ж прикладі авторський неологізм "*insapphirine*" утворений за допомогою префікса "*in- (en-) – to cause to have or to be"* (16, 309), тобто навіть море не спроможне зробити очі персонажа синішими.

Аналіз усіх випадків вживань назв коштовного каміння у переносному значенні в усіх видах досліджених творів дає змогу визначити декілька парадигм образів, тобто інваріантів певної групи поетичних образів, що складається з двох смислів, зв'язаних відношенням ототожнення: лівого елемента (того, що ототожнюється з чимось) і правого елемента (того, з чим відбувається ототожнення) [4, 11]. У свою чергу лівий та правий елементи парадигми є інваріантами певних лексичних

рядів [там само]. Так, наприклад, у парадигмі „рослини – коштовне каміння" лівий елемент „рослини" є інваріантом лексичного ряду "*vegetables, rose, lily*" та порівнюється з правим елементом парадигми „коштовне каміння", що є інваріантом ряду "*jade, ruby, pearl*" та ін. Таким чином, виділяємо найчастотніші у досліджених творах парадигми образів: „рослини – коштовне каміння" (12 випадків), „очі – коштовне каміння" (8), „вода – коштовне каміння" (7), „небо – коштовне каміння" (5), „щось абстрактне (любов, душа) – коштовне каміння" (5), „волосся – коштовне каміння" (2), „губи – коштовне каміння" (2), „людина – коштовне каміння" (2). Як бачимо, у більшості випадків номінації дорогоцінного каміння є правим елементом парадигми, тобто тим, з чим порівнюється інший об'єкт, і лише в декількох випадках назви коштовного каміння виступають у ролі лівого елемента парадигми, тобто того, що порівнюється, а саме: „коштовне каміння – рослини" (2 випадки), „коштовне каміння – місяць" (2), „коштовне каміння – вода" (2). Слід також зазначити, що при образному описові зовнішності людини, природи та інших конкретних об'єктів актуалізується сема „кольору" коштовного каміння, в той час, як при описові абстрактних сутностей (любов, душа, світ) актуалізується сема „коштовності" дорогоцінного каміння.

Насамкінець наводимо повний перелік номінацій коштовного каміння за матеріалами досліджених текстів із зазначенням кількості їх вжитку у прозових, поетичних та драматичних творах.

Таблиця 1

Номінації коштовного каміння у творах О. Уайльда (у слововжитках)

№	жанр	проза			драма			поезія			У цілому
	н. о.	загалом	значення		загалом	значення		загалом	значення		
			пряме	переносне		пряме	переносне		пряме	переносне	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	pearl	47	32	15	3	2	1	6	3	3	56
2	ruby	25	19	6	5	5	-	3	1	2	33
3	amber	21	16	5	-	-	-	5	-	5	26
4	emerald	16	11	5	-	-	-	1	1	-	17
5	diamond	8	8	-	7	7	-	1	-	1	16
6	sapphire	8	7	1	1	1	-	4	-	4	13
7	jade	10	6	4	-	-	-	3	-	3	13
8	amethyst	8	6	2	-	-	-	3	-	3	11
9	turquoise	9	7	2	-	-	-	1	-	1	10
10	opal	6	3	3	-	-	-	2	-	2	8
11	carbuncle	5	4	1	-	-	-	-	-	-	5
12	beryl	4	2	2	-	-	-	1	-	1	5
13	gem	3	3	-	-	-	-	2	-	2	5

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

14	moonstone	5	4	1	-	-	-	-	-	-	5
15	jasper	4	4	-	-	-	-	1	-	1	5
16	onyx	5	5	-	-	-	-	-	-	-	5
17	agate	3	2	1	-	-	-	1	-	1	4
18	chrysolite	3	2	1	-	-	-	1	1	-	4
19	coral	3	2	1	-	-	-	-	-	-	3
20	jacinth	2	2	-	-	-	-	-	-	-	2
21	ochre	1	-	1	-	-	-	1	-	1	2
22	lapis lazuli	2	2	-	-	-	-	-	-	-	2
23	sardius	2	2	-	-	-	-	-	-	-	2
24	selenite	2	2	-	-	-	-	-	-	-	2
25	topaz	2	1	1	-	-	-	-	-	-	2
26	orient	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
27	balas	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
28	aspilate	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
29	meloceus	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
30	garnet	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
31	hydropicus	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
32	cornelian	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
33	hyacinth	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
34	sunstone	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
35	chrysoberyl	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
36	cymophane	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
37	peridot	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
38	cinnamon-stone	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
39	spinel	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
40	chalcedony	1	1	-	-	-	-	-	-	-	1
41	jet	-	-	-	-	-	-	1	-	1	1
42	steatite	-	-	-	-	-	-	1	1	-	1

Отже, на прикладі кожної окремо взятої номінації коштовного каміння простежується тенденція використання більшості назв дорогоцінного каміння у прозі та в драматичних творах у прямому значенні, в поезії – у переносному. Вже неодноразово зазначалося, що в образних описах різних об'єктів автор використовує кольорові характеристики коштовного каміння. Цим, на нашу думку, пояснюється те, що н. о. "diamond" вживається у прозі і драмі виключно в прямому значенні (діамант є прозорим безколірним мінералом).

Як зазначалося вище, ЛСП має ядерно-периферійну структуру, причому розмежування ядерних і периферійних конституентів відбувається на основі частотності їхнього вжитку [5, 62], в нашому випадку – у досліджених творах О. Уайльда. Згідно з критерієм частотності, до ядра ЛСП „коштовне каміння" у художньому мовленні

О. Уайльда входять такі н. о., як "*pearl, ruby, amber, emerald, diamond, sapphire, jade, amethyst, turquoise*" (10 і більше вживань); до зони ближньої периферії ми відносимо 10 н. о., що вживаються від 3 до 8 разів; у наведеній таблиці ці н. о. займають позиції 10 – 19 ("*opal – coral*"); інші ж н. о. (1 – 2 вживання; в таблиці це позиції 20 – 42, "*jacinth – steatite*") складають дальню периферію даного ЛСП. Як бачимо, до ядра досліджуваного ЛСП у творах О. Уайльда входять назви найбільш відомого та поширеного каміння, які автор, на відміну від номінацій, що складають зону дальньої периферії, активно використовує як у прямому, так і в переносному значенні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
2. Кузнецов А. М. Поле // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – С. 380 – 381.
3. Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – 176 с.
4. Павлович Н. В. Язык образов. Парадигмы образов в русском поэтическом языке. – М.: РАН, Институт русского языка, 1995. – 491 с.
5. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З. Д. Поповой. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1989. – 198 с.
6. Попова З. Д., Стернин И. А. Лексическая система языка. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1984. – 148 с.
7. Потницева Т. Н., Мельникова О. Ю. Функция выразительных средств в стиле сказок О. Уайльда // Лингвостилистические проблемы организации речевого сообщения: Сборник научных трудов. – Днепропетровск: ДГУ, 1985. – С. 77 – 80.
8. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи. – Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1985. – 172 с.
9. Щур Г. С. Теория поля в лингвистике. – М.: Наука, 1974. – 255 с.
10. Wilde O. Fairy Tales. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – 212 p.
11. Wilde O. Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories. – London: Penguin Books, 1994. – 194 p.
12. Wilde O. Plays. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1961. – 360 p.
13. Wilde O. Poems. – Moscow: Raduga Publishers, 2004. – 384 p.
14. Wilde O. Selections. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – Volume I. – 392 p.
15. Wilde O. Selections. – Moscow: Progress Publishers, 1979. – Volume II. – 448 p.
16. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury: Lexicon Publications, Inc., 1993. – 1216 p.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

КАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ПРИБЛИЗНОСТІ

Розвиток когнітивної лінгвістики в останні десятиліття дозволяє по-новому розглянути багато понять, які традиційно використовувались в дослідженнях мови та мовлення. "Цілий ряд лінгвістичних проблем одержують нове висвітлення і нове вирішення в силу їхнього висвітлення з нової точки зору, і це насамперед проблеми категоризації і концептуалізації, проблеми мовної картини світу, проблеми співвіднесення мовних структур з когнітивними, проблеми частин мови і т. п. – усе те, з чим зв'язане висвітлення ментальних репрезентацій і їх мовних "прив'язок" (корелятивних їм мовних форм)" [7, 54].

Мовна категорія в широкому сенсі – це будь-яка група мовних елементів, що виділяється на підставі якої-небудь загальної властивості: у строгому смислі – деяка ознака (параметр), що лежить в основі розбивки великої сукупності однорідних мовних одиниць на обмежене число непересічних класів, члени яких характеризуються тим самим значенням даної ознаки, наприклад, категорія відмінка, виду [3, 215]. Іноді категорією називається одне зі значень згаданої ознаки, наприклад, категорія знахідного відмінка, категорія доконаного виду. Існують фонологічні, морфологічні, лексико-семантичні, синтаксико-семантичні категорії, а також категорії тексту. Який статус має категорія приблизності?

Дослідниками проблеми мовної приблизності доведено, що логіко-мисленнєва категорія приблизності займає важливе місце в семантичному просторі різних мов світу: російської [4], української [5], англійської [22], німецької [15], французької [17; 13]. Навіть побіжний огляд літератури з проблем приблизності свідчить про те, що досліджуються, як правило, її структурно-семантичні та функціональні аспекти, в той час як визначення категоріального статусу приблизності (що є метою запропонованої статті) лишалося поза увагою дослідників.

Нагадаємо, що саме поняття мовної категорії сягає античної мовознавчої традиції, що склалася на матеріалі опису двох мов – грецької і латинської, але орієнтація на вивчення реалізації в мові логічних категорій додала їй потенційно універсальний діапазон. Створений нею концептуальний лад і понятійний апарат науки про мову виявився в цілому придатним для опису як різних мов, так і найбільш загальних властивостей мови як особливого явища [1, 35]. "Античні філософи вважали, що в основі становлення мови і породження мовлення лежить

логіка, хоча логіка як спосіб раціональної мисленнєвої діяльності виникла набагато пізніше мови, у якій не все логічно і є багато емотивного, оцінного, приблизного й інших проявів людської діяльності, що виходять за рамки логічного" [8, 170]. У трактаті "Категорії" Аристотель виділяв тільки десять основних буттєвих категорій – сутність, кількість, якість, відношення, місце, час, положення, стан, дія і витерплювання. Відповідно до класичної логіки Аристотеля категорія характеризується визначеним набором суттєвих властивостей, що служить необхідною умовою приналежності тієї чи іншої сутності до даної категорії [18, 10].

Як справедливо відзначає Н. О. Кобріна "кожен лінгвістичний напрямок у процесі розвитку даної галузі знання висуває нову концепцію мови, преферентність аспекту її розгляду, вносить нову термінологію або новий зміст у старі терміни, визначає методологію і нові цілі дослідження" [8, 170]. Ф. де Соссюр сформулював у своїх антиномія основні прояви діалектичності мови, тим самим визнаючи, як пише Н. О. Кобріна, що в мові віддзеркалюються основні закони людського мислення, що в ньому незаперечно присутні ментальні сутності у виді концептів (психологічних сутностей у термінології Соссюра). Ідеї Соссюра послужили поштовхом для розробки наступних концепцій, присвячених ролі і статусу понятійних категорій у мові (О. Єсперсен, І.І. Мєщанінов, А. В. Бондарко і багато інших) [8, 172].

Вся система мови побудована на понятійній основі. Серед понятійних категорій можна виділити принаймні три основних типи: 1) категорії, що представляють відображення реальності у вигляді форм і предметів думки, тобто збігаються з "поняттями" у філософії; 2) категорії-параметри (ознаки, характеристики, такі як розумові референти категорій виду і часу, способу, числа, відмінка); 3) категорії релятивні, або операційні, тобто, ті, котрі лежать в основі схем реалізації [8, 173].

Категорія приблизності, як би вона не розумілася, і на якому б рівні мови не вивчалась, виявляє зв'язок з категоріями стану, емотивності, оцінки, модальності.

Мовна реалізація категорії стану спочатку в русистиці, а пізніше в англістиці, досліджувалась в рамках понятійної категорії стану. На відміну від прихованих категорій і граматичних категорій, понятійні категорії розглядаються безвідносно до того чи іншого конкретного способу вираження (прямого чи непрямого, явного чи неявного, лексичного, морфологічного чи синтаксичного), вони являють собою значеннєві компоненти загального характеру, властиві не окремим словам

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.МЕЧНИКОВА

і системам їхніх форм, а великим класам слів, що виражаються в природній мові різноманітними засобами [3, 385].

Аналізуючи точки зору багатьох лінгвістів на сутність понятійної категорії в мові [23; 12; 14; 10], О. В. Трунова цілком справедливо відзначає, що будь-яка мовна категорія має деякий понятійний субстрат, узагальнене представлення, концепт. "Разом з тим, варто розрізняти власне понятійні категорії, тобто ті, котрі можуть існувати незалежно від ступеня їх категоризації в мові, і мовні категорії, що мають понятійну, ментальну природу" [20, 48].

В коло значень понятійної категорії стану в англійській мові попадають одиниці, що виражають як фізичний (alive), так і психічний емоційний стан (afraid), а також положення в просторі (afloat). Б. А. Ільїш запропонував розглядати їх як морфологічний розряд - частину мови "категорію стану" (statives, або words of the category of state) [6, 74] на підставі трьох ознак – морфологічної, синтаксичної і функціональної. Зв'язок категорії приблизності з категоріями емотивності та оцінки ретельно досліджується в сучасній лінгвістичній літературі. Так, В.І. Шаховський розглядає емотивність як комунікативну категорію слідом за Дж. Серлем, який у межах загальної тенденції до систематизації комунікативних характеристик, називав її експресивною категорією мовленнєвого акту, категорією, що позначає психічний стан мовця стосовно чого-небудь [21, 16]. Тут варто звернути увагу на два питання: по-перше, на відмінність поняття експресивності в нашому розумінні від емотивності та приблизності і, по-друге, на обсяг поняття комунікативної категорії. В.І. Шаховський ґрунтовно аналізує категорізацію емоцій у лексико-семантичній системі мови, приділяючи основну увагу оцінній емотивній лексиці, що виражає емоції. Тому можна стверджувати, що його трактування комунікативної категорії емотивности в значній мірі збігається з думкою М. С. Ретунської, яка розглядає емотивність як категорію мовної оцінки. Вона досліджує у своїй роботі емоційно-оцінну (аксіологічну) лексику, що має оцінний зміст і експресивну форму [16].

Однак сьогоденний етап розвитку лінгвістики свідчить про те, що в багатьох сучасних мовах спостерігається становлення категорії приблизності з використанням спеціальних маркерів. В англійській мові це a sort of, a kind of, a bit of, in a way, somewhat, etc., в українській: здається, ймовірно, майже, начебто та інші, в російській мові маркерами слугують: вроде, почти, довольно-таки, как будто и др. Фактично ця категорія виражає не стільки квантитативність і градуальність, скільки знімає категоричність твердження, а тому використовується як

засіб комунікативної стратегії комунікативної особистості. Це й дає нам підстави трактувати категорію приблизності як комунікативну категорію, грунтуючись на концепції А. В. Бондарка про категоріальну ситуацію, що дозволяє значно збагатити дослідницький апарат і збільшити пояснювальну силу лінгвістичної теорії, яка прагне до комунікативної інтерпретації мовних явищ.

Концептуальною підставою розглянутої в книзі А. В. Бондарка моделі граматики є трикутник "семантична категорія – функціонально-семантичне поле – категоріальна ситуація". Функціонально-семантичне поле (аспектуальність, таксис, темпоральність і ін.) розглядається як мовне представлення відповідних семантичних категорій в упорядкованій безлічі різнорівневих мовних засобів і їх функцій. Мовна парадигматична система функціонально-семантичного поля співвідноситься з їх проекцією на висловлювання – аспектуальними, темпоральними, таксисними, модальними, квалитативними, локативними, буттєвими, посесивними й іншими категоріальними ситуаціями" [2, 6-8]. Однією з таких "інших" категоріальних ситуацій, на наш погляд, може бути і ситуація приблизності.

Сутність поняття категоріальної ситуації згідно А. В. Бондарку полягає в тому, що кожна категоріальна ситуація являє собою один з аспектів "загальної ситуації", переданої висловлюванням, одну з його категоріальних характеристик. Категоріальна ситуація – це родове поняття, стосовно якого аспектуальні, темпоральні, квалітативні, локативні й інші подібні ситуації є поняттями видовими. Далеко не завжди в "загальній ситуації", що позначається висловлюванням, як пише А. В. Бондарко, чітко виділяється яка-небудь категоріальна ситуація як домінуюча. Висловлюваня може містити в собі кілька категоріальних ситуацій, які відіграють істотну роль у його змісті, причому жодна з них не може претендувати на статус єдиної категоріальної домінанти.

У категоріальній ситуації, на думку А. В. Бондарко, виділяються а) системно-категоріальна основа даної ситуації (аспектуальної, модальної, буттєвої, посесивної, локативної і т. п.) і б) усі ті елементи оточення визначеної форми або конструкції, які взаємодіють з її системно-категоріальним значенням, приймаючи участь у формуванні семантичних комплексів, що виражаються в мовленні. Вони одержують назву мовленнєвого середовища.

У розглянутій концепції значимість поняття категоріальної ситуації дуже суттєва, оскільки категоріальні ситуації, представлені в бага-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

тоступінчастій системі варіативності, відбивають репрезентацію семантичних категорій у мові. Як справедливо зауважує А. В. Бондарко, у конкретних дослідженнях основним предметом аналізу є саме категоріальні ситуації. Збираючи й аналізуючи висловлювання, у яких міститься той чи інший комплекс категоріальних ситуацій, дослідник прагне відобразити істотні ознаки семантичних категорій у різноманітті варіантів, представлених у мовленні. Якщо поняття функціонально-семантичного поля співвідноситься з представленням про семантичну категорію й упорядковану безліч засобів її вираження в конкретній мові, то поняття категоріальної ситуації служить для аналізу функціональних варіантів даної семантичної категорії, що виражаються у висловлюванні. На цій основі, як думає автор даної концепції, проводиться аналіз функцій одиниць мовної системи і закономірностей функціонування цих одиниць у взаємодії з їх оточенням (середовищем).

Особливий аспект дослідження й опису категоріальних ситуацій різних типів полягає в їх співвіднесенні з категоріальними характеристиками тексту як цілого (наративного, імперативного, тексту з домінантою узуальності, віднесеності ситуації до 1-ої чи 3-ої особи, активності чи пасивності і т. п.) [2, 26 – 27].

Поняття категоріальної ситуації в термінах А. В. Бондарка є проекцією семантичної категорії і функціонально-семантичного поля на рівень тексту, який може розумітися як висловлювання: "Категоріальна ситуація являє собою реалізацію елементів певної семантичної категорії і конституйованого нею функціонально-семантичного поля у висловлюванні; це категоріальні (модальні, темпоральні, локативні і інші характеристики висловлювання, категоріальні аспекти загальної ситуації, що виражається висловлюванням "загальної ситуації" [2, 28].

Високо оцінюючи теоретичне значення ідеї польового підходу до вивчення явищ мови, деякі лінгвісти відзначають, що з концепцій функціонально-семантичного поля і з ідеї прототипів почався, власне кажучи, перехід до когнітивної лінгвістики і розробки нового підходу до мовних фактів [8, 174; 19, 20].

Оскільки об'єктом дослідження при вивченні реалізації категорії приблизності можуть бути як одиниці, що конституюють текст (слова, фрази, речення), так і цілі тексти, нам представляється доцільним говорити про когнітивну категорію приблизності, яка володіє різним статусом у варіантах своєї реалізації, інакше кажучи, має полістатусний характер. Термін "полістатусний" у нашому розумінні позначає здатність мовної одиниці виявляти те чи інше категоріальне значення

(у нашому випадку приблизність) на різних рівнях мовної системи, тобто в статусі різнорівневих одиниць.

Полістатусність категорії приблизності можна порівняти з таксономічністю категорії модальності, про яку пише О. В. Трунова: "категорія модальності в англійській мові... не підходить ні під статус морфологічної, ні під статус синтаксичної категорії. Між тим, вона реально існує і функціонує, що вимагає визначення її положення в системі інших категорій англійської мови. Представляється, що таку категорію можна назвати таксономічною. Члени таксономічного ряду припускають не просте соположення деяких одиниць, але їх системність і ієрархічну організацію, що і виявляє категорія модальності. Усередині цієї категорії існують зв'язки і взаємозалежності, які характеризують систему, такі, як включення одиниць нижчого рангу до складу форм і структур вищого рангу" [20, 94-95],

Відомо, що ключовим для когнітивної науки є поняття репрезентації [7, 66]. Репрезентація – це і сам процес представлення світу людиною, і одиниця цього представлення, що заміщає те, що представляється або в психіці людини (ментальна репрезентація), або в мовному оформленні деякого знання (вербальна репрезентація). Ми вважаємо, що концепт "приблизність" репрезентується на різних рівнях мовної системи й у мовленні, тому категорію, що відбиває таку репрезентацію, можна назвати когнітивною.

За справедливим твердженням Н. О. Кобріної саме "ідеї когнітології вплинули на розвиток науки про мову, висунувши на передній план не фактологічну його даність, а пізнання тих процесів і механізмів, які забезпечують вербалізацію змісту, що уже дозрів у свідомості мовця. Звідси визнання необхідності обліку й аналізу попередньої ментальної діяльності на рівні формування концептів, що відповідають лінгвістичним сутностям, тобто на рівні практичної філософії, чи семіології, що дуже важлива для розуміння багатьох процесів і механізмів мови" [9, 11].

Узагальнюючи вищесказане, правомірно, на нашу думку, визначити приблизність як полістатусну когнітивну категорію. Приблизність має категоріальний статус на різних рівнях мовної системи й у мовленні – фонологічному, морфологічному, лексичному, на рівні речення і тексту. Полістатусність даної категорії найбільш чітко виявляється в тексті, що інтегрує різні категоріальні прояви приблизності, тому при вивченні зазначеної категорії доцільно основний наголос зробити на вивченні реалізації приблизності в тексті.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Як ми вже зазначали, реалізація категорії приблизності розглянута на лексичному та морфологічному рівнях [4; 5; 22; 15; 17; 13]. Стосовно приблизності в реченні і тексті, то тут ще дуже багато проблем, що заслуговують уваги дослідників і становлять великий інтерес у плані вивчення комунікативного процесу. Не виключая приналежності приблизності до функціонально-семантичних категорій, якими на наш погляд є всі категорії, що є мовними універсаліями, підкреслимо когнітивний характер даної категорії. Він полягає в ментальному узагальненні концептуальної сутності мовного представлення приблизності. Термін функціонально-семантична категорія, таким чином, вирізняє діяльну сторону, тобто актуалізацію категорії в мовленні, у той час як термін "когнітивність" акцентує увагу на узагальнено-типологізуючому аспекті сприйняття даного мовного феномену.

Людська діяльність припускає процеси пізнання (cognitio) навколишнього світу, його теоретичного освоєння, формування структурно розчленованих і системно організованих знань про окремі фрагменти світу і про світ у цілому, з одного боку, та необхідні для організації успішної взаємодії між людьми процеси передачі добутих знань (тобто акти комунікації), які можливі завдяки наявності безлічі більш-менш розвитих знакових систем, з іншого боку. Серед усіх цих систем комунікацій найбільш могутньою в семантичному плані є мова. Вона не тільки опосередковує передачу і прийом інформації, знань, повідомлень, але й обробляє одержувану індивідом ззовні інформацію в форму придатну до комунікації, тобто будує специфічні мовні фрейми. Тим самим мова, за справедливим твердженням І. П. Сусова, "створює можливості для упорядкування і систематизації в пам'яті безлічі знань, для побудови характерної для кожного даного етнокультурного колективу мовної картини світу" [19, 18 – 19].

Поняття полістатусної когнітивної категорії приблизності дозволяє диференційовано розглянути в єдиній концепції репрезентацію різних сегментів, ділянок, блоків функціонально-семантичного поля приблизності (лексичного, граматичного й ін.) з одного боку, і показати їх взаємозв'язок у категоріальній ситуації в єдиній функціонуючій системі – тексті як царині реалізації когнітивного змісту приблизності, з іншого.

На нашу думку, таке розуміння категорії приблизності співзвучно і необхідній прагматичній спрямованості в її вивченні, тому що сьогодні лінгвістична прагматика – це провідна серед дисциплін, що ставлять своєю метою усвідомити сутність мови як функціональної, тобто діючої, працюючої системи.

Центральна задача когнітивної лінгвістики полягає в описі і поясненні мовної здатності і / або знання мови як внутрішньої когнітивної структури і динаміки адресата-адресанта, які розглядаються як система переробки інформації, що співвідносить мовну інформацію на різних рівнях [7, 53]. Існуючи як нова область теоретичної і прикладної лінгвістики, когнітивна лінгвістика виявляється пов'язаною з вивченням когніції в її лінгвістичних аспектах і проявах, з одного боку, і з дослідженням когнітивних аспектів самих лексичних, граматичних і інших явищ, з іншого.

Впровадження в лінгвістику когнітивного підходу дозволяє затвердити в цій науці пріоритет діяльнісного принципу, акцентуючи увагу на таких аспектах мовної системи, як внутрішня структура і функціонування в мовленнєвому спілкуванні, представити мовну систему як складну, багатокомпонентну дуже розгалужену програму (або навіть операційну систему), завдяки якій стають можливими як породження висловлювання, так і його сприйняття та розуміння. В лінгвістиці сьогодення перестала бути актуальною суперечка про пріоритет комунікативної чи когнітивної функції мови, тому що прийшло розуміння, що вона по за своїм "призначенням і модусом існування одночасно є і комунікативною і когнітивною структурою" [19, 20].

Підходячи до дослідження полістатусної категорії приблизності необхідно усвідомлювати, що у рамках когнітивного підходу до мови неминуча зміна трактування цілого ряду лінгвістичних аксіом. "Насамперед, і саме головне, затверджується бачення мови як онтологно неподільного об'єкту, що поєднує статичну систему в нашій свідомості і мовленнєве функціонування. Тим самим об'єкт вивчення розширюється, зникає небезпека розгляду мовних фактів з відсіканням частини їх, як це відбувалося в попередніх концепціях мови, стає недоречним при її теоретичному вивченні тверде, логічно обгрунтоване розмежування її категорій і класів. Як наслідок цього, синкретичні і перехідні випадки попадають у зону інтересів дослідників так само як і численні явища "крихкого" синтаксису, регістрових зрушень і інших явищ мовлення" [8, 174].

У вищенаведеному висловлюванні Н. О. Кобріної ми бачимо підтвердження правильності нашого підходу до трактування приблизності як полістатусної когнітивної категорії. Адже саме такий підхід може дозволити нам вивчати в діалектичній єдності різноманіття лексичних, граматичних і стилістичних засобів, що реалізують категорію приблизності в найрізноманітніших ситуаціях спілкування.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Такий підхід, на нашу думку, співзвучний "новому погляду" у лінгвістиці, сформульованому в роботах Е. Рош та її колег [24; 25; 26], згідно якому категорії не являють собою "умістищ" з чітко позначеними межами, так що сутність неодмінно повинна знаходитися або усередині даного вмістища, або поза ним. За справедливим зауваженням Т. Г. Скребцової "новий погляд" констатує розмитість границь категорій і затверджує прототипічний принцип їх внутрішньої організації" [18].

Здається, що намічений ракурс дослідження категорії приблизності як полістатусної категорії, широкий спектр значень репрезентації якої виявляється в тексті, логічно вписується в проблематику тієї версії когнітивізму, яку О. С. Кубрякова [11, 7] назвала когнітивно-дискурсивною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бокодарова Н. Ю. Античная языковедческая традиция // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл. – 1990. – С. 35 – 36.
2. Бондарко А. В. Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени. – СПб.: Изд-во С.– Петерб. ун-та, 1999.
3. Булыгина Т. В., Крылов С. А. Категория // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл. – 1990. – С. 215 – 216.
4. Гриценко Р. М. Почти, почитай // Русская речь. – 1980. – № 6. – С. 105 – 108.
5. Дмитрук В.І. Квантитативні слова в сучасній українській мові: Автореф. дис.... канд. філол. наук. – Кіровоград, 1998. – 22 с.
6. Ильиш Б. А. Строй современного английского языка. – М., Л., 1971.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: МГУ, 1996.
8. Кобрина Н. А. Когнитивная лингвистика: истоки становления и перспективы развития // Когнитивная семантика: Материалы второй международной школы-семинара. – Ч. 2. – Тамбов, 2000. – С. 170 – 175.
9. Кобрина Н. А. Механизмы речепорождения и восприятия текста в рамках когнитивной лингвистики (перспективы изучения) // Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития. – Ч. 1. – Тамбов, 1998. – С. 11 – 15.
10. Кобрина Н. А. Понятийные категории и их реализация в языке // Понятийные категории и их языковая реализация. – Л. – 1989. – С. 40 – 49.
11. Кубрякова Е. С. В начале XXI века (размышления о судьбах когнитивной лингвистики) // Когнитивная семантика: Материалы второй международной школы-семинара. – Ч. 2. – Тамбов, 2000. – С. 7 – 17.
12. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. – М., 1978.
13. Морєва Г. Г. Структурно-семантичний аналіз апроксиматорів сучасної французької мови (у зіставленні з українською): Автореф. дис.... канд. філол. наук. – Донецьк, 2000. – 22 с.
14. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. – М., 1956.

15. Пристинская Т. М. Семантический и прагматический аспекты приблизительных номинаций // Структура и семантика простого, сложного и осложненного предложения. Межвузовский сборник научных трудов. – Л., 1988. – С. 135 – 145.
16. Ретунская М. С. Английская аксиологическая лексика. – Нижний Новгород, 1996.
17. Сахно С. Л. Приблизительные номинации современного французского языка: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – М., 1983. – 16 с.
18. Скребцова Т. Г. Американская школа когнитивной лингвистики. – СПб: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2000.
19. Сусов И. П. Интеграционный этап в развитии лингвистической теории и сущность вклада когнитивной лингвистики // Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития. – Ч. 1. – Тамбов, 1998. – С. 18 – 20.
20. Трунова О. В. Природа и языковой статус категории модальности. – Барнаул; Новосибирск, 1991.
21. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. – Воронеж: Изд-во Воронежск. ун-та, 1987.
22. Шкот И. Л. Апроксиматоры в современном английском языке: Автореф. дис.... канд. филол. наук. – М., 1990. – 23 с.
23. Jespersen O. The Philosophy of Grammar. – L., 1925.
24. Rosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories // Journal of Experimental Psychology: General. – 1975. – Vol. 104. – P. 192 – 233.
25. Rosch E., Mervis C. Family Resemblances. Studies in the Internal Structure of Categories // Cognitive Psychology. – 1975. – Vol. 7. – P. 573 – 605.
26. Rosch E., Mervis C., Gray W., Johnson D., Boyes-Braem P. Basic Objects in Natural Categories // Cognitive Psychology. – 1976. – Vol. 8. – P. 382 – 439.
27. Rosch E. Principles of Categorization // Cognition and Categorization. – Hillsdale, N. Y., 1978.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

СКРИПТОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ҐЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ЕСЕ ДЖ. САЙФЕРС *"I WANT A WIFE"*)

Дане дослідження виконано у руслі двох актуальних напрямків сучасної лінгвістики: когнітивної та феміністської лінгвістик. Метою даної статті є спроба дослідити вербальну репрезентацію скриптів „дружина" та „чоловік". Особлива увага приділяється співвідношенню цих скриптів з ґендерними стереотипами, та вивчається варіант відходу від традиційних стереотипів, у чому реалізується феміністська спрямованість аналізу. У сучасних дослідженнях скрипт визначається різновидом фрейму. Фрейм трактується як „особливий уніфікований конструкт свідомості" [5, 54], як „універсальна категорія, що об'єднує вербальні та невербальні знання й досвід людини та отримує мовне вираження" [7, 43], як „компонент концептосистеми, що містить компоненти ментального лексикону, не обмежуючись ними" [3, 75].

Фреймом також вважається одиниця знань, яка організована навколо певного поняття та в якій знаходяться дані про типове, суттєве та можливе для цього поняття [КСКТ: 188]. У лінгвістиці, „фрейм виступає аналогом семантичного поля, побудованого на асоціативних зв'язках, яке являє собою репрезентанта єдиної схематизації досвіду людей" [6, 116]. Відношення між елементами одного фрейму є аналогічними відношенням між лексичними одиницями одного семантичного поля.

В.В. Красних, досліджуючи ментально-психічні дані когнітивних феноменів, виділяє „фрейм-структуру" – певну когнітивну одиницю, яку формує кліше свідомості та яка являє собою „сукупність" передбачуваних векторів валентності (слотів, направлених асоціативних зв'язків) [2, 54]. Тобто, фрейм складається з вузлів – слотів та зв'язків між ними, причому „верхні рівні фрейму завжди адекватні зафіксованій у свідомості ситуації, нижні містять термінали, що можуть заповнюватися шляхом поглиблення інформації про ситуацію, образного (символічного, метафоричного та ін.) уявлення про неї" [5, 73]. Оскільки лексичне значення слова корелює з концептуальною сферою, то, як зауважує О.О. Селіванова, „у процесі моделювання вербалізованої фреймової моделі кожний її вузол (слот чи термінал) є омовленим" [4, 121]. Слоти є складовими не тільки фрейму, але й скрипту.

Скрипт репрезентує звичайні ситуації як стереотипні зміни подій, що засвоюються людиною з дитинства безпосереднім чи опосередкованим шляхом, тобто спостерігаючи за ситуацією [цит. за КСКТ: 172]. Скрипти маркують певну „модель" поведінки, оскільки ситуація передбачає наявність соціальних ролей, які, рекурентно повторюючись, створюють стереотипні уявлення про них. Так, поведінка чоловіків та жінок у ситуаціях є стереотипною для представниць/ків одного ґендеру. У такий спосіб, скрипти можуть відображати ситуацію, в якій розкривається асиметрія соціальних ролей, що маркована ґендерними стереотипами. Однак, незважаючи на наявність паралелей, не слід проводити повну аналогію між поняттями „скрипт" та „стереотип". Як зауважує В.В. Красних, скрипти зв'язані з конкретною ситуацією та торкаються усіх варіантів її розгортання, тим самим створюючи набір очікувань щодо майбутніх дій. Таким чином, скрипт є поверхневою, конкретною і дробною репрезентацією та функціональною реалізацією концепту. Стереотип є мінімізованим уявленням, певним інваріантом, у сукупності обов'язкових валентних зв'язків [1: 140-141].

Дана стаття представляє собою аналіз вербальної репрезентації скриптів „дружина" та „чоловік", що моделюють ґендерні стереотипи. Оскільки у культурі та соціумі між ґендерними стереотипами закріплені ієрархічні стосунки, дані скрипти описують ситуацію, де соціальні ролі марковані ґендерною приналежністю.

Матеріалом дослідження є есе Джуді Сайферс *"I Want a Wife"* („Мені потрібна дружина"), що належить до другої хвилі фемінізму, пік якої приходиться на 70-і рр. XX століття. Воно присвячене проблемі пригнічення жінки, що обумовлене розподілом сфер життя на „публічну", тобто чоловічу, до якої жінки не могли потрапити, та „приватну", тобто жіночу, яка передбачала участь виключно жінок.

Необхідність виділення скриптів виникла внаслідок специфічної семантичної структури тексту даного есе. Основними вербальними репрезентантами, що заповнюють слоти даних скриптів, як підтверджує подальший аналіз, є синтагми, які представляють собою предикативну конструкцію. Кожне окремо взяте слово такої конструкції не вербалізує слот. Лише предикативна конструкція, що характеризується семантичною когерентністю є необхідною мінімальною часткою для його розуміння. Таким чином, слоти скриптів „дружина" та „чоловік" заповнюються лише семантично зв'язаними групами речень. В них розташовані лексичні одиниці, які позначають традиційні види діяльності дружини та її чоловіка, що репрезентують жіночий і чоловічий ґендерні стереотипи.

В есе авторка висловлює бажання „мати дружину", тобто припинити своє існування у якості домробітниці і набути незалежності та

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

свободи шляхом запозичення чоловічого гендерного стереотипу. В ньому знаходимо 47 речень, що містять у собі повтор словосполучення *I want a wife* („мені потрібна дружина").

Жіночий гендерний стереотип (особливо у період першої та другої хвиль фемінізму у США) репрезентується обмеженням участі жінки виключно „приватною" сферою діяльності та неможливістю отримати доступ до „публічної", тобто чоловічої сфери, що є засобом дискримінації жінки. Отже, головним маркером „приватної" сфери життя в есе стає лексема „дружина" *(wife)*, що зустрічається у ньому 53 рази та вербалізує жіночий гендерний стереотип. Слоти скрипту „дружина" організуються за видами діяльності жінки. Отже, в есе простежуються основні її функції у приватному житті у США у період другої хвилі фемінізму, що складають 6 слотів:

1. слот „жінка – нянька":

Суб'єкт	Предикат		*Fa*[1]
Wife	*takes care*	*of children*	1
		of the children when they are sick	1
		of the babysitting arrangements	1
	makes sure	*children eat properly*	1
		children are kept clean	1
		children have an adequate social life with their peers	1
	arranges	*(children's) schooling*	1
		to be around when the children need special care	1
		for the care of the children	1
		the children are fed and ready for bed	1
	pays	*for the care of the children*	1
	continues	*to care for children when the family takes a vacation*	1
	washes	*the children's clothes*	1
	keeps	*(the children's clothes) mended*	1
	keeps track	*of the children's doctor and dentist appointments*	1
	takes	*(the children) to the park, the zoo, etc*	1
	goes along	*when our family takes a vacation*	1
	is	*a good nurturant attendant to my children*	1
		solely responsible for the children	1
ВСЬОГО			19

2. слот „жінка – служниця чоловіка"[2]:

Суб'єкт	Предикат		*Fa*
Wife	*takes care*	*of husband's physical needs*	1
		of the details of husband's social life	1
		of the needs of husband's guests so that they feel comfortable	1
	keeps track	*of husband's doctor and dentist appointments*	1
	must arrange	*to lose time at work and not lose the job*	1
	has	*a small cut in her income*	1
	cares	*for husband when he is sick*	1
	sympathizes	*with husband's pain and loss of time from school*	1
	does not bother	*husband with rambling complaints about a wife's duties*	1
	listens	*to husband*	1
	types	*husband's papers*	1
	must quit	*working*	1
	must remain	*at home*	1
	must be able	*more fully and completely to take care of a wife's duties*	1
	is	*dependent*	1
ВСЬОГО			15

3. слот „жінка – домашня робітниця":

Суб'єкт	Предикат		*Fa*
Wife	*keeps*	*the house clean*	2
		the husband's clothes clean	1
		the husband's clothes ironed	1
		the husband's clothes mended	1
		the husband's clothes replaced	1
	sees to it	*that husband's personal things are kept in their proper place*	1
	picks up	*after husband*	1
ВСЬОГО			8

4. слот „жінка – сексуальна рабиня":

Суб'єкт	Предикат		*Fa*
Wife	*is*	*sensitive to husband's sexual needs*	1
	makes love	*passionately and eagerly when husband feels like it*	1
	makes sure	*that husband is satisfied*	1
	does not demand	*sexual attention*	1
	assumes	*the complete responsibility for birth control*	1
	knows	*that sometimes husband needs a night out by himself*	1

[1] від англ. *absolute frequency* – абсолютна частотність слова.

[2] Термін „служниця чоловіка" є генералізованим, він позначає різні функції жінки, що співвідносяться з різними професіями чоловіка. Цей термін використовується для відходу від детальної класифікації, аналіз якої не є завданням цієї статті.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

	understands	*that husband's sexual needs may entail more than strict adherence to monogamy*	1
	remains	*sexually faithful to husband*	1
ВСЬОГО			8

5. слот „жінка – кухарка”:

Суб'єкт	Предикат		*Fa*
Wife	*prepares*	*the meals*	2
	is	*a good cook*	1
	plans	*the menus*	1
	cooks	*the meals*	1
	does	*the necessary grocery shopping*	1
		the cleaning up	1
ВСЬОГО			7

6. слот „жінка – кельнерка”:

Суб'єкт	Предикат		*Fa*
Wife	*serves*	*the meals*	2
	makes sure	*that husband's guests have an ashtray*	1
		that husband's guests are passed the hors d'oeuvre	1
		that husband's guests are offered a second helping of the food	1
		that husband's guests' wine glasses are replenished when necessary	1
		that husband's guests' coffee is served to them as they like it	1
ВСЬОГО			7

Скрипт „дружина” представляє сферу існування заміжньої жінки, яка не працює у публічній сфері, тобто вона є хатньою господаркою. Отже, предикативні конструкції, що складають ці слоти, набувають значення „приватна=жіноча сфера буття”, що в есе вербалізується іменником *wife* („дружина”). Як наслідок іменник *wife* набуває значення „хатня господарка”. Словосполучення „хатня господарка” репрезентує жіночу безкоштовну працю вдома, що фактично корелює із багатьма професіями „публічної”, сплачуваної сфери буття: няня, доглядальниця, кухар, кельнерка тощо. У „публічній” сфері всі вище означені види діяльності жінки є різними професіями. А в есе Дж. Сайферс вони вербалізовані одним іменником *wife*, у смислову структуру якого,

на думку авторки есе, входять усі контекстуальні ЛСВ. Це свідчить про недостатню розробленість номінацій жінки у дискурсі, на відміну від широкого спектру номінацій чоловіка. Дана асиметрія відображує дискримінацію жінки у соціумі. Слоти „жінка – нянька” та „жінка – служниця чоловіка” маркують сферу сімейних відносин; слоти „жінка – домашня робітниця”, „жінка – кухарка”, „жінка – кельнерка” – сферу хатньої праці. Ці слоти репрезентують економічну дискримінацію жінки, оскільки імплікують її пригноблений економічний статус за ґендерним стереотипом.

Слот „жінка – сексуальна рабиня” маркує сферу сексуального задоволення чоловіка та корелює із сексуальною дискримінацією. Сексуальне пригнічення жінки відбувається, коли її сексуальна поведінка повинна співвідноситися виключно з бажаннями чоловіка. Цей слот репрезентує конструювання сексуальної ідентичності жінки у якості засобу задоволення чоловіка, він вербалізує сексуальне підкорення жінки як дружини, формуючи жіночий ґендерний стереотип.

Отже, скрипт „дружина” позначає діяльність жінки, мета існування якої обмежена самореалізацією лише у сферах сімейних відносин та хатньої праці. Її бажання повністю виключаються, вітається її елімінація як особистості, а створення комфорту та матеріальних благ для чоловіка і дітей стає її головним призначенням.

Скрипт „чоловік” корелює з чоловічим ґендерним стереотипом. Слоти даного скрипту теж організуються за видами його діяльності, яка характеризується участю чоловіка у „публічній” сфері. Скрипт „чоловік” складається з 5-ти слотів:

1. слот „чоловік – трудівник”:

Суб'єкт	Предикат		*Fa*
Husband	*goes*	*to school*	2
	has	*a rest and change of scene*	1
		a job	1
	does	*studying*	1
	does not miss	*classes (at school)*	1
ВСЬОГО			6

2. слот „чоловік – незалежна особистість”:

Суб'єкт	Предикат		*Fa*
Husband	*is*	*economically independent*	1
		left free	1
	supports	*himself*	1

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

	has	*the liberty*	1
	expects	*a fresh, new life*	1
ВСЬОГО			5

3. слот „чоловік – соціальна особистість”:

Суб’єкт	Предикат		*Fa*
Husband	*must be able*	*to relate to people*	1
	meets	*people*	1
	talks	*about the things that interest him and his friends*	1
	likes	*to entertain people he meets at school*	1
	wants	*to entertain people he meets at school*	1
ВСЬОГО			5

4. слот „чоловік – господар жінки”:

Суб’єкт	Предикат		*Fa*
Husband	*does not have to*	*clutter up intellectual life with jealousies*	1
	replaces	*his present wife with another one*	1
	finds	*another person more suitable as a wife*	1
ВСЬОГО			3

5. слот „чоловік – сексуально домінуюча істота”:

Суб’єкт	Предикат		*Fa*
Husband	*needs*	*a night out by himself*	1
Husband’s sexual needs	*entail*	*more than strict adherence to monogamy*	1
ВСЬОГО			2

Скрипт „чоловік” репрезентує сферу буття одруженого чоловіка. Тільки один слот „чоловік – господар жінки” маркує сферу сімейних відносин, тим самим імплікуючи наявність дружини та дітей. Предикативні конструкції, що репрезентують інші слоти, набувають значення „публічна=чоловіча сфера буття”. Слот „чоловік – трудівник” маркує сферу праці; слот „чоловік – незалежна особистість” – сферу особистих інтересів; слот „чоловік – соціальна особистість” – сферу соціальних інтересів. Ці слоти маркують соціально-економічне домінування чоловіка, оскільки описують його самореалізацію у сферах, до яких

жінка не має доступу. Подвійна мораль для чоловіків та жінок передбачає різні рамки сексуальної поведінки, дозволені суспільством. Слот „чоловік – сексуально домінуюча істота” характеризує сферу сексуального задоволення чоловіка, що притаманна чоловічому ґендерному стереотипові. Лексичні одиниці, що вербалізують цей скрипт, імплікують зразок сексуальної поведінки, який істотно відрізняється від поведінки, закріпленої за жіночим ґендерним стереотипом та виключає турботу про жінку-партнера.

Скрипт „чоловік” репрезентує різні сфери діяльності чоловіка, що не обмежуються виключно домашньою сферою.

Таким чином, буття жінки обмежено сферами хатньої праці (3 слоти), сімейних відносин (2 слоти) та сферою сексуального задоволення чоловіка (1 слот). Буття чоловіка, в свою чергу, включає сфери: особистих інтересів (1 слот), соціальних інтересів (1 слот), сферу роботи (1 слот), сімейних стосунків (1 слот), сферу свого сексуального задоволення (1 слот). Як видно, сфера буття чоловіка концептуально ширше за жіночу, вона не замикається сімейними стосунками і не включає хатню працю. Щодо сфери свого сексуального задоволення, то для чоловіка вона маркує його домінантний стан, а для жінки – її пригнічення та дискримінацію.

Зважаючи на те, що чоловічий ґендерний стереотип не підлягає дискримінації за ознакою статі, бажання жінки набути рівноправність з чоловіками реалізується у її бажанні набути чоловічий ґендерний стереотип. Феміністська спрямованість есе реалізується у прагненні авторки позбутися жіночого ґендерного стереотипу та набути чоловічого, тобто набути доступ до „чоловічих” сфер буття. Фраза *I want a wife* (*Fa*=47) стає ключовою та імплікує бажання авторки зруйнувати ґендерні стереотипи, що існували під час другої хвилі фемінізму.

Чоловічий ґендерний стереотип визначається авторкою есе як кращий за жіночий. Предикативні конструкції, що імплікують чоловічий стереотип і вербалізують скрипт „чоловік”, вживаються в есе в якості вербальних маркерів скрипту „дружина”, але імплікують чоловічий стереотип. Отже, вони репрезентують не стільки чоловіка, скільки жінку з чоловічим ґендерним стереотипом, формуючи новий скрипт „жінка з чоловічим ґендерним стереотипом”. Лексичний склад 5-ти слотів скрипту „жінка з чоловічим ґендерним стереотипом” є аналогічним до лексичного складу слотів скрипту „чоловік”:

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

1. слот „дружина – трудівниця”:

Суб’єкт	Предикат		Fa
Wife	*goes*	*to school*	2
	has	*a rest and change of scene*	1
		a job	1
	does	*studying*	1
	does not miss	*classes (at school)*	1
ВСЬОГО			6

2. слот „дружина – незалежна особистість”:

Суб’єкт	Предикат		Fa
Wife	*is*	*economically independent*	1
		left free	1
	supports	*herself*	1
	has	*the liberty*	1
	expects	*a fresh, new life*	1
ВСЬОГО			5

3. слот „дружина – соціальна особистість”:

Суб’єкт	Предикат		Fa
Wife	*must be able*	*to relate to people*	1
	meets	*people*	1
	talks	*about the things that interest her and her friends*	1
	likes	*to entertain people she meets at school*	1
	wants	*to entertain people she meets at school*	1
ВСЬОГО			5

4. слот „дружина – господиня”:

Суб’єкт	Предикат		Fa
Wife	*does not have to*	*clutter up intellectual life with jealousies*	1
	replaces	*her present wife with another one*	1
	finds	*another person more suitable as a wife*	1
ВСЬОГО			3

5. слот „дружина – сексуально домінуюча істота”:

Суб’єкт	Предикат		Fa
Wife	*needs*	*a night out by herself*	1
Wife’s sexual needs	*entail*	*more than strict adherence to monogamy*	1
ВСЬОГО			2

Слоти „жінка – трудівниця”, „жінка – незалежна особистість”, „жінка – соціальна особистість”, „жінка – господиня”, „жінка – сексуально домінуюча істота” корелюють з чоловічими сферами буття, якими в есе є сфери сімейних стосунків, особистих інтересів, соціальних інтересів, праці, свого сексуального задоволення. Кількість цих слотів зрівнялася з кількістю слотів, що репрезентують скрипт „чоловік”.

Мета здобути для жінки доступ до „публічної=чоловічої” сфери діяльності стає головною для другої хвилі фемінізму. Лексично це марковано в есе навмисним вживанням однакових лексичних одиниць, що вербалізують скрипт „чоловік” та скрипт „жінка з чоловічим ґендерним стереотипом”. Лексична ідентичність імплікує здобуття жінкою чоловічого ґендерного стереотипу як єдиного на думку авторки способу звільнення від дискримінації у патріархатному суспільстві.

Отже, звільнення жінки від дискримінації авторка бачить у двох напрямках: звільнення від такого соціально-економічного устрою, в якому людина повинна працювати заради виживання, та звільнення від ґендерних стереотипів, що спричиняють нерівноправність між людьми різних статей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Красных В.В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация.). Монография. – М.: Диалог-МГУ, 1998. – 352 с.

2. Красных В.В. Строение языкового сознания: фрейм-структуры // Когнитивная семантика. Материалы второй международной школы-семинара. – Ч.1. – Тамбов, 2000. – С.53-55.

3. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). – К.: Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.

4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, 2004. – 336 с.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

5. Филлмор Ч. Основные проблемы лексической семантики // Новое в зарубежной лингвистике. – 1983. – Вып.12: Прикладная лингвистика. – С.74-122.

6. Харитончик З.А. Способы концептуальной организации знаний в лексике языка // Язык и структуры представления знаний. – М.: Рос. АН. Ин-та научн. информации по обществен. наукам. – 1992. – С.98-123.

7. Чейф У.Л. Память и вербализация прошлого опыта // Новое в зарубежной лингвистике. – 1983. – Вып.12: Прикладная лингвистика. – С.35-73.

8. КСКТ: Краткий словарь когнитивных терминов. / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М.: Моск. гос. ун-т, 1996. – 245 с.

9. Syfers J. I Want a Wife // The Borzoi College Reader / Ed. by Ch.Muscatine, M. Griffith. – 6th edition. – New York: Alfred A. Knopf Inc. – P.292-294.

ТРИВАЛЕНТНЫЕ СТРУКТУРЫ ГЛАГОЛА В ТЕКСТАХ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВЫХ ДОКУМЕНТОВ
(на материале английского языка)

Настоящая статья отражает некоторые результаты комплексного исследования реализации валентностного потенциала глаголов современного английского языка в текстах различной функционально-стилевой отнесенности. Отправной точкой исследования является тезис о когнитивной основе всякого семантического явления. Любое языковое явление полифункционально: оно не только так или иначе участвует в реализации коммуникативной функции языка, но в то же время является составным элементом многоуровневого процесса системно-языковой категоризации семантического содержания. Когнитивная функция языковых явлений определяется "их задействованностью в проведение процессов мышления, в осуществление ментальной или интеллектуальной деятельности человеческого разума – деятельности по обработке информации, ее хранению, ее сортировке и, наконец, извлечению, использованию и новому преобразованию" [10, 25-26]. Следовательно, концепция когнитивной обусловленности основных лингвистических единиц и структур приводит к "перемещению фокуса исследования от очевидных поверхностных текстовых репрезентаций (формы выражения) к собственно содержательным единицам и структурам человеческого знания, формируемого при участии языка" [18, 117]. Специфика нового подхода к анализу семантики языковых единиц проявляется в том, что человеку приписывается активная роль в выборе языковых средств – синтаксических структур и их лексического наполнения – для описания тех или иных ситуаций реального мира, для осуществления "перехода от предметных и логических связей в объективной действительности к синтаксическим и комбинаторным способам их передачи в предложении" [3, 95].

Изучением глагола как части речи и как структурно-семантического ядра предложения занимались многие ученые. Объектом анализа становились как отдельные глаголы [см. напр.: 1; 6; 9; 11; 23 и др.], так и некоторые семантические классы глаголов [см. напр.:2; 8; 12; 13; 15; 16; 17 и др.]. В центре внимания исследователей оказывались различные аспекты семантики и синтагматики глагола, его место в системе частей речи и членов предложения [см. напр.: 4; 7; 14; 20; 22; 24; 25 и мн. др.].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Вместе с тем, многие вопросы, связанные с комбинаторным потенциалом глагола, остаются нерешенными до сих пор. Среди них:

- необходимость изучения и всестороннего описания категории валентности как своеобразного эпицентра пересечения синтаксиса и семантики;
- изучение взаимодействия глагола в предикатной функции с другими конституентами предложения;
- установление нижнего и верхнего порога глагольной валентности, в том числе и в разноструктурных предложениях;
- анализ закономерностей сочетаемости компонентов валентностных структур глагола;
- проведение корреляции валентностных и мыслительных структур.

Рассмотрение языка в единстве его системной и функциональной сторон должно быть ориентировано на учет особенностей сферы коммуникации, которые лежат в основе функционально-стилевой дифференциации национального языка. Поэтому не вызывает сомнения утверждение, что функциональные возможности любой языковой единицы могут проявляться "только в текстах, являющихся непосредственными репрезентантами стилей" [19, 4]. Таким образом, актуальность данной работы, с одной стороны, обусловлена направленностью современной исследовательской мысли на выявление сущностных характеристик объекта через изучение его системных свойств, а с другой стороны, вызвана необходимостью решения целого ряда задач в рамках общей теории сочетаемости разноуровневых языковых единиц.

Официально-деловой стиль реализуется в документах разных жанров, которые обобщают типовые ситуации деловых отношений между организациями, странами, а также между членами общества в официальной сфере их общения. Тексты официально-делового стиля – законы, указы, постановления, контракты, соглашения и пр. – регламентируют уже существующие, а также и будущие социальные отношения, тем самым выполняя важнейшие для жизни общества функции.

Рассматриваемые тексты социальной регуляции соотносятся с более или менее стереотипной ситуацией реального мира, что вызывает как следствие различной степени "стереотипизацию представления сообщения и значительно предопределяет языковой стереотип" [5, 335]. Тексты данного функционального стиля отличаются логичностью построения, аргументированностью и последовательностью изложения, точностью формулировок, моделируемостью, широким употреблением устойчивых словесных формул, использованием нейтральной лексики и профессиональной терминологии.

Материалом для анализа в данной работе послужили документы Организации Объединенных Наций о правах человека. Длина проанализированного текста составляет 80.000 словоформ. Объем сплошной выборки составил 2868 речевых отрезков с глаголом в личной форме. В исследуемых текстах официальных документов были выделены моно- и поливалентные глагольные структуры. Абсолютная частота моновалентной структуры (нижний порог глагольной валентности), представленной четырьмя основными вариантами, составляет 446 употреблений. Дивалентная структура в анализируемых источниках представлена десятью вариантами и насчитывает 2282 употребления. Значительно меньшее число употреблений (140) приходится на семь вариантов тривалентной структуры. Другие поливалентные структуры (тетра-, пента-, т. п.) в выборке отмечены не были.

В данной статье рассматриваются структурно-семантические особенности тривалентной модели английского глагола, являющейся верхним порогом глагольной валентности, зафиксированной в материале анализа.

Глаголы, образующие тривалентные структуры, реализуют, соответственно, три обязательные связи – с субъектом (S) и двумя некоординированными комплементами (C). Исходная формула тривалентных структур выглядит следующим образом: $S - V - C$ (C).

В зависимости от типов комплементов и залоговой формы комплементируемого глагола выделяется целый ряд вариантов тривалентной структуры. В частности, в текстах официальных документов отмечены такие варианты:

1. $S - V - C_{o1}$ (C_{o2})
2. $S - V - C_o$ (C_d)
3. There $- V - S$ (C_d)
4. $S - V_{pass} - C_{o1}$ (C_{o2})
5. $S - V_{pass} - C_d$ (C_o)
6. $S - V_{pass} - C_v$ (C_o)
7. $S - V_{pass} - C_d$ (C_d)

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Кроме того, выделенные варианты могут быть распространены одним или более обстоятельственным детерминантом (Md), носящим факультативный характер. Рассмотрим эти варианты детальнее:

Вариант S – V – C_{o1} (100 случаев, или 71, 5 % от общего числа
|
C_{o2}

тривалентных структур). Данный вариант в анализируемых официальных документах является наиболее частотным среди всех рассматриваемых тривалентных структур. Некоординированные объектные комплементы, образующие правую валентность глагола, выполняют различные семантические роли (см. табл. 1.).

Таблица 1.

Семантические роли объектных комплементов в структуре S – V – C_{o1} – C_{o2}

№ п/п	Семантические роли Co_1 и Co_2	Fa	Fr	Ранговый номер	Отмеченные глагольные лексемы (компонент V)
1.	Объект – реципиент	47	47	1	*address, communicate, circulate, inform, notify, recommend, refer, report, submit, transmit*
2.	Бенефактив – объект, Объект – бенефактив	27	27	2	*advise, assure, cause, deny, entail, inflict, offer, present, provide, recognize*
3.	Объект – объект	12	12	3	*devote, draw, give, lend*
4.	Объект – источник, Источник – объект	6	6	4	*receive, request*
5.	Идентификация – объект	4	4	5	*have, proclaim*
6.	Пациенс – объект	2	2	6	*protect*
6.	Пациенс – объект	2	2	6	*protect*
7.	Объект – инструмент	2	2	6	*denounce*

Всего: 100 100 %

Примеры (здесь и далее номер примера соответствует порядковому номеру в таблице):

1. *The Secretary-General of the United Nations shall transmit **a certified copy of the Convention** to **all States Members of the United Nations and to the non-member States** contemplated in article 4, paragraph 1* (CCM, p. 494);
2. A. *States Parties shall recognize **for every child the right** to benefit from social security, including social insurance* <...> (CRC, p. 184);
   B. *States Parties shall deny **visas and/or entry** to **representatives of sports bodies, teams and individual sportsmen** representing a country practising apartheid* (IC, p. 90);
3. *The appropriate authorities* <...> *shall devote **a particular measure of care** to **the appropriate custody of children** left without supervision* (BP, p. 272);
4. *The Committee may request **from States Parties further information** relevant to the implementation of the Convention* (CRC, p. 192);
5. *These measures shall in no circumstances have **as a consequence the maintenance** of unequal or separate rights for different racial groups* (DEAF, p. 63);
6. *States Parties shall protect **the child** against **all other forms of exploitation** prejudicial to any aspects of the child's welfare* (CRC, p. 187);
7. *A State Party may denounce **the present convention** by **written notification** to the secretary-General of the United Nations* (CRC, p. 194).

Сравнение данных таблицы 1 с аналогичными данными по публицистическому стилю [21] позволяет сделать следующие наблюдения. Объектные комплементы в анализируемой тривалентной структуре в текстах рассматриваемых функциональных стилей выполняют практически одинаковые семантические функции (роли), различие заключается лишь в частотных характеристиках последних. Так, в текстах публицистики наивысший ранговый номер принадлежит паре "объект - объект" (38, 9 %), а в текстах официальных документов данная пара занимает третий ранговый номер и встречается лишь в 12 % случаев, уступая место парам "объект - реципиент" (47 %) и "бенефактив – объект" (27 %). Актуализация в текстах документов семантических ролей реципиента и бенефактива, на наш взгляд, непосредственно связана с коммуникативно-прагматической направленностью текстов официально-делового стиля, которая заключается, прежде всего, в регламентации существующих и будущих отношений в социуме.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

В рассматриваемый вариант тривалентной структуры включались также и случаи с координированными объектными комплементами:

$S - V - C_{o1\ (1+1)}$ или $S - V - C_{o1}$ или $S - V - C_{o1\ (1+1)}$

C_{o2} $C_{o2(1+1)}$ $C_{o2\ (1+1)}$

Например:

1. *The Secretary-General of the United Nations shall notify* ***all Members*** *of the United Nations and* ***the non-member States*** *contemplated in paragraph 1 of article IV of this convention of the following: <...>* (PRW, p. 166);
2. *States <...> shall devote* ***their efforts*** *to* ***the search*** *for and identification of such children* ***and to the restitution*** *of the children to their families of origin* (ED, p. 408).
3. *<...> which offer appropriate* ***counselling and guidance*** *to* ***young persons and their families*** *<...>* (JD, p. 351).

Анализируемый вариант тривалентной структуры в рассмотренных текстах официально-деловых документов также может распространяться за счет использования адвербиальных модификаторов. Качественно-количественные характеристики моделей варианта тривалентной структуры с одним адвербиальным модификаторов представлены ниже в таблице 2.

Таблица 2.

Модели варианта тривалентной глагольной структуры $S - V - C_{o1} - C_{o2}$ с одним адвербиальным модификатором

№ п/п	Адвербиальный модификатор M_d	Fa	Fr	Ранговый номер	Отмеченные глагольные лексемы (компонент V)
1.	M_d time	16	69, 6	1	*address, draw, have, notify, present*
2.	M_d condition	4	17, 4	2	*communicate, receive*
3.	M_d location	2	8, 7	3	*proclain*
4.	M_d means	1	4, 3	4	*lend*

Всего: 23 100 %

Примеры:

1. ***At least three months before the date of each election****, the Secretary-General of the United Nations shall address a letter to the states Parties inviting them to submit their nominations within two months* (IC, p. 92);

2. ***In the event*** *that any State submits a reservation to any of the articles of this convention <...> the Secretary-General shall communicate the text of the reservation to all states <...>* (PRW, p. 165);
3. ***In the Charter of the United Nations*** *the peoples of the world <...> proclaim as one of their purposes the achievement of international cooperation <...>* (BPRL, p. 324);
4. *No State shall encourage, advocate or lend its support,* ***through police action or otherwise****, to any discrimination based on race, colour or ethnic origin by any group, institution or individual* (DEAF, p. 63).

В источниках сплошной выборки отмечены также 2 случая распространения рассматриваемого варианта тривалентной структуры двумя (пример 1) и тремя (пример 2) адвербиальными модификаторами:

1. M_d location – M_d condition: ***Where such separation results from any action*** *initiated by a State Party, such as the detention, imprisonment, exile, deportation or death <...> of one both parents or of the child, that State Party shall,* ***upon request,*** *provide the parents, the child <...> with the essential information concerning the whereabouts of the absent member (s) of the family <...>* (CRC, p. 178);
2. M_d time – M_d manner – M_d condition: ***Whenever there are reasonable grounds to believe*** *that an enforced disappearance has been committed, the State shall* ***promptly*** *refer the matter to that authority for such an investigation,* ***even if there has been no formal complaint*** (ED, p. 405).

Сопоставление частотности использования адвербиальных модификаторов в рассматриваемом варианте тривалентной структуры в текстах публицистики [см.:21] и в текстах официальных документов (табл.2) свидетельствует об одинаковом удельном весе обстоятельственных распространителей в данном варианте (25, 8 % и 25 % соответственно). Однако качественный состав наборов M_d в этих стилях разнится: в текстах публицистики в исследуемом варианте он представлен 11 функционально-семантическими типами, в текстах официальных документов – только 5. Темпоральные и локативные модификаторы в текстах обоих стилей входят в тройку наиболее частотных M_d.

Вариант $S - V - C_o$ (20 случаев, или 14, 3 % от общего числа
|
Cd

тривалентных структур). В данном варианте глагол сказуемого реализует, помимо связи с подлежащим, две обязательные связи с комплементами – объектным и адвербиальным. В материале анализа в рассматриваемом варианте тривалентной глагольной структуры адвербиальный комплемент выполняет единственную семантическую роль – локатив. Естественно предположить, что сема

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

локативности заложена в семантике самого глагола сказуемого, именно поэтому адвербиалии выступают в таких предложениях не в функции обстоятельственных распространителей факультативного характера (адвербиальные модификаторы), а в функции обязательных восполнителей семантики глагола сказуемого (адвербиальные комплементы). В позиции комплементируемого глагола *V* в анализируемом материале сплошной выборки отмечены следующие глаголы – *expel, extend, extradite, file, keep, place, produce, put, return, transmit*. Например:

1. *No State shall expel, return or extradite a person to another State where there are substantial grounds to believe that he would be in danger of enforced disappearance* (ED, Article 8, p. 404);
2. *Every society should place a high priority on the needs and well-being of the family and of all its members* (JD, p. 348);
3. *Any State Party may propose an amendment or revision to the present Convention and file it with the depositary* (IC, Article 20, p. 94).

В анализируемых текстах официальных документов вариант тривалентной структуры, распространяемый адвербиальным модификатором, отмечен всего один раз в предложении: *The detaining authority shall produce* ***without unreasonable delay*** *the detained person before the reviewing authority* (BP, p. 272), где "*without unreasonable delay*" функционирует в качестве модификатора образа действия. Других случаев использования обстоятельственных распространителей в используемом варианте тривалентной структуры в материале выборки зарегистрировано не было.

$S - V - C_o$ (с C_d)

Вариант $S - V_{pass} - C_{o1}$ (с C_{o2}) (9 случаев, или 6, 4 % от общего числа тривалентных структур). В данном варианте глагол сказуемого употреблен в форме страдательного залога, а объектные комплементы выполняют семантические роли "объект" и "агенс" действия, последний вводится предлогом "by", например:

Voluntary organizations providing services for young persons should be given ***financial and other support*** *by* ***Governments and other institutions*** (JD, p. 351).

Формула валентностной структуры глагола give в приведенном предложении выглядит следующим образом:

$S - V - C_{o\,(obj)}$ (с $C_{o\,(agent)\,(1+1)}$).

В материале сплошной выборки рассматриваемый вариант в пяти случаях распространялся обстоятельством времени. Например, в предложении *Any person shall,* ***at the moment of arrest*** *and* ***at the commencement of detention or imprisonment, or promptly thereafter,*** *be provided by the authority responsible for his arrest, detention or imprisonment, respectively with information on and an explanation of his rights and how to avail himself of such rights* (BP, p.268) темпоральные модификаторы "*at the moment of arrest*", "*at the commencement of detention or imprisonment*" и "*promptly thereafter*" образуют синтаксическую структуру координации ($M_{d1} + M_{d2} + M_{d3}$), занимающую в данном предложении медиальную позицию.

Более типичными для официальных текстов, однако, оказываются случаи с использованием темпоративов в постпозиции к глаголу сказуемого после обязательных компонентов валентностной структуры глагола, как, например, в предложении *He (a detained person) shall be informed of his right by the competent authority* ***promptly after arrest*** (BP, p. 269).

Случаи распространения исследуемого варианта тривалентной структуры в текстах официально-делового стиля обстоятельствами каких-либо других функционально-семантических типов отмечены не были.

Вариант There – V – S (с C_d) (7 случаев, или 5, 0 % случаев от общего числа тривалентных структур). Данная модель объединяет предложения с экзистенциальным *there*, функционирующим в структуре предложения как обстоятельственный маркер, восполнитель (комплемент) смысла глагола сказуемого. Помимо обстоятельственного маркера *there*, в предложениях с тривалентной глагольной структурой содержится также локативный адвербиальный комплемент C_d, уточняющий семантику *there* и восполняющий смысл глагола сказуемого. Связь компонента *V* с подлежащим *S* является обязательной и всегда реализуемой, эксплицируемой.

В материале выборки в рассматриваемом варианте отмечены всего два глагола – *be* (5 случаев) и *exist* (2 случая). Напомним, что в публицистике в этом варианте встретились также другие глаголы – *emerge, assume (passive), run;* тем не менее, характерным для *there*-предложений все же следует признать употребление глагола *be*. Примеры:

1. *<...>* ***to any place*** *in which* ***there*** *are grounds to believe that such persons may be found* (ED, p. 404);

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

2. ***In countries there*** *exist groups, communities or regions whose needs for legal services are not met,* <...> (BPRL, p. 326) *("groups", "communities", "regions"* – координированные подлежащие S);
3. ***There*** *is no justification for racial discrimination either* ***in theory*** *or* ***in practice*** (DEAF, p. 61) ("*in theory*" и "*in practice*" – координированные адвербиальные комплементы C_d).

В исследуемых текстах официальных документов случаи распространения рассматриваемого варианта тривалентной структуры обстоятельственными модификаторами отмечены не были (в этом отношении публицистический стиль более репрезентативен).

Остальные варианты тривалентных структур (4 случая, или 2, 8 % от общего числа тривалентных структур) представлены единичным употреблением. Рассмотрим каждый из них.

Вариант $S - V_{pass} - C_{d\ (loc)}$ реализуется в приводимом ниже предложении:

$$C_{o\ (benef)}$$

Mitigation circumstances may be established in ***national legislation for persons*** *who, having participated in enforced disappearances, are instrumental in bringing the victims forward alive* <...> (ED, p. 403), где "*in national legislation*" функционирует в качестве адвербиального комплемента с локативной семантикой, а сочетание "*for persons*" выполняет функцию объектного комплемента-бенефактива.

Валентность глагола "*designate*" в следующем предложении также реализуется в виде тривалентной структуры, формула которой может быть представлена таким образом: $S - V_{pass} - C_v$:

$$C_{o\ (agent)}$$

<...> *only if the facility has been designated* ***to do*** *so* ***by a competent authority*** *prescribed by domestic law* (MI, p. 526).

Дважды в тривалентной структуре отмечен глагол "*elect*", однако формулы реализованных валентностных связей этого глагола различны. Например: Формула 1: $S - V_{pass} - C_{d\ (means)}$

$$C_{d\ (source)}$$

The members of the Committee shall be elected by ***secret ballot*** *from a* ***list of persons*** *nominated by States Parties* (CRC, p. 191);

Формула 2: $S - V_{pass} - C_{o\ (agent)}$:

$$C_{d\ (source)}$$

The members of the Committee shall be elected by ***States Parties*** *from among* ***their nationals*** (CRC, p. 190).

Анализируя реализацию валентности глагола "*elect*" в вышеприведенных предложениях, можно предположить, что рассматриваемый глагол потенциально четырехвалентен (это несложно отметить при наложении формул 1 и 2). В речи, однако, валентностный потенциал лексической единицы может реализоваться не в полном объеме, а лишь с учетом коммуникативных установок адресанта.

Подведем итоги. В текстах официально-делового стиля тривалентная глагольная структура представлена несколькими вариантами в зависимости от залога глагола сказуемого и типов комплементов. Наиболее частотной оказалась структура, в которой правая валентность глагола реализуется в двух некоординированных объектных комплементах при глаголе в активном залоге. Данные частотности отмеченных вариантов тривалентной структуры сведены в табл. 3. (в целях экономии места формулы вариантов тривалентной структуры представлены в сокращенном виде: выпущены обязательные для всех структур компоненты S и V и оставлены переменные компоненты).

Таблица 3.

Варианты тривалентной глагольной структуры в английском языке

№ п/п	Варианты тривалентной структуры	Ранговый номер	Частотность	
			Абсолютная	Относительная
1.	Активный залог $C_{o1} - C_{o2}$	1	100	71, 5
2.	$C_o - C_d$	2	20	14, 3
3.	*There* – C_d	4	7	5, 0
4.	Пассивный залог $C_{o1} - C_{o2}$	3	9	6, 4
5.	$C_o - C_d$	5	2	1, 4
6	$C_v - C_o$	6	1	0, 7
7.	$C_d - C_d$	6	1	0, 7
	Всего:		**140**	**100 %**

Сравнение данных табл. 3 с аналогичными данными по публицистике [21] свидетельствуют о том, что первые четыре ранговых номера распределяются среди одного и того же "набора" вариантов тривалентной глагольной структуры.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Проведенный анализ реализации валентностного потенциала глагола сказуемого позволяет также сделать вывод о том, что прямой зависимости между длиной предложения и количеством валентностных связей глагола сказуемого в этом предложении не существует. Об этом также свидетельствует тот факт, что в текстах официальных документов, содержащих предложения длиной иногда до страницы и более, "границы" валентности глагола не превышали тривалентных структур.

В текстах официальных документов, в отличие от ранее рассмотренных текстов публицистики [см.: 21], не были зарегистрированы случаи "свернутой" валентности, что объясняется особенностями функционирования и коммуникативно-прагматической установкой текстов законов, постановлений, соглашений, конвенций, т. п. Как известно, использование эллипса в текстах данного стиля недопустимо. Валентностные структуры глагола следует рассматривать в качестве способа объективации мыслительного содержания, как своеобразные проекции механизмов когнитивной деятельности человека, раскрывающие особенности восприятия и интерпретации человеком окружающей его действительности.

Тривалентные структуры, как и остальные из выделенных валентностных структур, включая их варианты, являются своеобразной формой, языковой "упаковкой" для обозначения различных типов ситуаций реального мира. Так, тривалентные структуры с двумя некоординированными объектами имплицируют ситуацию-отношение между тремя субстанциями, лингвистически выраженными в позиции подлежащего и двух дополнений; структуры с правосторонней адвербиальной и объектной связями глагола несут информацию о ситуации-отношении между двумя субстанциями (обозначенными в модели как S и Co) с обязательным указанием на локативные координаты данной ситуации (компонент Cd); ситуация же нерелятивного характера заложена, например, в варианте тривалентной структуры с начальным *there* как обстоятельственным восполнителем смысла глагола с обязательным уточнением, конкретизацией данного восполнителя путем введения адвербиального комплемента (Cd), т. п.

Следует особо подчеркнуть, что в модели синтаксической валентности глагола как структурно-организующего ядра пропозиции и предложения отражается сопряженность слагаемых компонентов ситуаций, что, в свою очередь, объясняется особым характером глагольного знака. Особенностью глагольного знака является то, что глагол содержит в себе концентрат, сгусток ситуации, а следовательно интегрирует в себе значения всех облигаторных компонентов этой ситуации.

Подводя итоги всему вышеизложенному, необходимо подчеркнуть, что развитие современной лингвистики в плане изучения содержательной стороны языка – лексической и синтаксической семантики с ориентацией на когнитивную параметризацию языка невозможно без изучения комбинаторных потенций разноуровневых языковых единиц и, в частности, глагола как синтактико-семантического ядра предложения и смыслового фокуса ситуации. Перспективным, на наш взгляд, представляется дальнейшее изучение на материале текстов различной функционально-стилевой отнесенности контекстов, в которых употребляется тот или иной глагол, что даст возможность исследовать константные параметры сочетаемости, обусловленные валентностной парадигмой слова.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абаев В. И. К семантике глаголов с основным значением "делать" // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 34-43.
2. Ануфриева Н. М. Квалификативные глаголы в языке и речи (на материале английского языка). – Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 1986. – 16 с.
3. Гаврилова Г. Ф. Семантика и структура предложения в когнитивном аспекте// Русский язык: Исторические судьбы и современность. Матер. междунар. конгресса 13-16 марта 2001г.– М.: Изд-во МГУ, 2001. – С. 95.
4. Гогошидзе В. Д. Взаимодействие семантики и грамматики в системе английского глагола. – Душанбе: Дониш, 1985. – 156 с.
5. Гурочкина А. Г., Руберт И. Б. Становление и развитие английских малоформатных текстов нехудожественной коммуникации // Язык: теория, история. типология. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С.335-344.
6. Данилова Л. Р. Развитие служебных функций глагола Do. – Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. – СПб., 1992. – 15с.
7. Долинина И. Б. Синтаксически значимые категории английского глагола. — Л.: Наука, 1989. – 216 с.
8. Косенко Е. А. Глаголы защиты в английском, французском, испанском и украинском языках // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур: Матер. II міжвуз. конф. молодих учених. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С. 159-161.
9. Кравчук И. А. Структурно-семантические особенности глаголов to put, to place, to lay, to set.– Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1972. – 18 с.
10. Кубрякова Е. С. Когнитивные аспекты морфологии // Язык: теория, история. типология. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 22-27.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

11. Кузякин А. С. Функционально-семантическое развитие широкозначных глаголов give, get в английском языке. – Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. – Л., 1989. – 15 с.
12. Мирончук М. В. Дієслова розміщення із значенням ситуації заповнення певного простору в англійській, німецькій та українській мовах // Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур: Матер. II міжвуз. конф. молодих учених. – Донецьк: ДонНУ, 2004. – С. 215-218.
13. Михайленко В. А. Синтаксическая и семантическая сочетаемость глаголов побудительной семантики // Ученые записки Тульского пед. ин-та им. Л. Н. Толстого, ф-т ин. яз.– 1970. – Вып. 4. – С. 93-116.
14. Мостовий М.І. Системність дієслівної лексики // Іноземна філологія. – Львів, 1981. – Вип. 63. – С. 26-31.
15. Нагайчук В. В. Еволюція ілокутивних дієслів в англійській мові 16-20 ст. – Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04– К., 1993. – 18 с.
16. Назаров С. И. Семантика и функционирование английских каузативных глаголов, обозначающих изменение состояния предмета. – Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. – Л., 1987. – 17 с.
17. Пак Н. С. Контрастивный анализ соматических глаголов в русском и английском языках. – Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.20. – Алматы, 2000. – 23 с.
18. Полюжин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
19. Решетова Л. С. Функционально-стилистическая обусловленность реализации видо-временных форм глагола приобретения в современном английском языке (на материале публицистического функционального стиля).– Автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04. – Минск, 1987. – 17 с.
20. Сильницкий Г. Г. Семантические и валентностные классы английских каузативных глаголов. – Автореф. дис. … д-ра филол. наук: 10.02.04. – Л., 1974. – 43 с.
21. Сосницкий И. А. Реализация валентностного потенциала английского глагола в текстах публицистики // Записки з романо-германської філології. – Вип.11. – Одесса: Латстар, 2002. – С. 260-272.
22. Шарифова Л. А. Реляционно-семантические особенности некоторых групп английских каузативных глаголов // Филологические науки. – 1990. – № 1. – С. 93-99.
23. Aarts, J. and Aarts, F. "Find" and "Want": A corpus-based case study in verb complementation // Aarts, B. and C. F. Meyer (eds.) The Verb in Contemporary English. Theory and Description. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1995. – P. 159-182.
24. Leech, G. N. Meaning and the English Verb.– Lnd.: Longman Gr. Ltd., 1980. – 132 p.
25. Levin, B. English Verb Classes and Alternations. – Chicago: the Univ. of Chicago Press, 1998. – 366 p.

ИСТОЧНИКИ

1. BP – Body of Principles for the protection of all persons under any form of detention or imprisonment // Human Rights: A Compilation of International Instruments. – Vol. I. – Part I. – United Nations: New York and Geneva, 1994. – P. 265-275.
2. BPRL – Basic Principles on the role of lawyers // ib. – Part I.– P. 324-329.
3. CCM – Convention on consent to marriage, minimum age for marriage and registration of marriages // ibid. – Part II. – P. 491-494.
4. CRC – Convention on the rights of the child // ibid.– Part I.– P. 174-195.
5. DEAF – United Nations declaration on the elimination of all forms of racial discrimination // ibid.– Part I.– P. 61-65.
6. ED – Declaration on the protection of all persons from enforced disappearance // ibid.– Part I.– P. 401-408.
7. IC – International Convention against apartheid in sports // ibid.– Part I.– P. 87-95.
8. JD – United Nations Guidelines for the prevention of juvenile delinquency (The Riyadh Guidelines) // ibid.– Part I.– P. 346-355.
9. MI – Principles for the protection of persons with mental illness and the improvement of mental health care // ibid.– Part II.– P. 517-530.
10. PRW – Convention on the political rights of women // ibid.– Part I.– P. 164-166.

Условные сокращения

S – субъект; V – глагол; C – комплемент; Cs – субъектный комплемент; Cd– адвербиальный комплемент; Cv– глагольный комплемент; Co – объектный комплемент; Md– адвербиальный модификатор

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО И ВРЕМЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ ПОЛИКОДОВОГО ХАРАКТЕРА

Будучи признанной обязательной текстовой категорией художественное пространство – время подвергалось многочисленным исследованиям лингвистами текста [6; 5; 2; 3; 1]. Тем не менее, до сих пор не рассматривалось художественное пространство – время текста поликодового характера, т. е. семиотически осложненного текста, в котором задействованы средства разных семиотических кодов, в том числе иконические знаковые средства. Желая заполнить этот пробел, мы поставили перед собой задачу проанализировать художественное пространство - время, изображенное в поликодовом тексте, и определить особенности его обозначения.

В ходе проведенного исследования было установлено, что в передаче художественного пространства–времени в тексте поликодового характера участвуют не только элементы основного текста, но и включенные в произведение инокодовые сообщения, т. е. цельнооформленные коммуникативные образования, закодированные с помощью графических знаков иконического кода (рисунки, фотографии, диаграммы и др.).

Действие **художественного пространства** в поликодовом тексте сводится к следующему. Во-первых, все, что изображается инокодовыми сообщениями, существует или мыслится как существующее в пространстве: люди, предметы, помещения, города, страны, планеты. Изображаются эти объекты в целом или их отдельные детали. Некоторые инокодовые сообщения отражают абстрактные референты: траекторию движения снаряда, силу гравитации, расцвет и упадок культуры, становление и упадок личности, любовный треугольник, освобождение энергии, строение молекулы, время. Так или иначе, все вышеперечисленные типы объектов изображения не могут быть полностью абстрагированы от пространственного измерения. Конкретные объекты изображения всегда занимают в реальном или квазиреальном мире определенное пространство, имеют определенные размеры (ширину, длину, высоту, толщину, площадь и т. п.). Иногда эти параметры упоминаются в тексте, иногда подразумеваются как самоочевидные. Естественно, что имитация этих параметров в инокодовых сообщениях очень условна.

В подавляющем большинстве случаев наблюдаем изменение пространственных параметров в сторону их значительного уменьшения. Изображение крупных и сверхкрупных объектов (например, планет) умещается на пространстве книжной страницы или даже ее части. Размеры протосообщений (называемые или подразумеваемые) почти никогда не воспроизводятся точно. В приключенческом романе А. К. Дойля “The Lost World” согласно сюжету, план пещер затерянного мира был начерчен на длинной узкой полоске коры дерева площадью в один квадратный фут: *was about a foot square*. Площадь имитирующего этот референт инокодового сообщения в художественном тексте в 36 раз меньше.

Лишь в отдельных случаях инокодовое сообщение искажает величину изображаемого объекта в сторону его увеличения. Это наблюдается в авторских рисунках К. Воннегута в романе “Breakfast of Champions”, на которых увеличены размеры горошины, нагрудного значка, крохотного крестика на карте и, наконец, изображение меры длины дюйма. На рисунке автора, иллюстрирующем свои рассуждения о мерах длины, один дюйм почти в два раза больше реального (изображенный отрезок равен 1.77 дюйма). Неточная имитация прототекста объясняется установкой автора художественного произведения на наглядность изображаемого, а не буквальную точность его воспроизведения.

Некоторые инокодовые сообщения воспроизводят достаточно точно размеры изображаемых текстов, величину букв и знаков: визитная карточка, обрывок писчей бумаги, кусок бересты и значки на ней. Ориентиром в этих случаях служат представления о стандартных размерах подобных объектов.

Во-вторых, целый ряд инокодовых сообщений (карты, планы, рисунки, псевдофотографии) выполняют в тексте функцию обозначения художественного пространства. Обычно это открытое или закрытое пространство, в котором развивается сюжет. В создании образа открытого художественного пространства участвуют такие инокодовые сообщения, как карты, рисунки и псевдофотографии, изображающие природу или вид какой-нибудь местности. Они распространены в приключенческих произведениях, детективах, фантастических романах, сказках. Образ закрытого художественного пространства создают включенные в произведение планы внутренних помещений в здании и планы, изображающие обстановку помещений и окружающие персонажа предметы. Такие инокодовые сообщения используются в детективной прозе (А. Кристи, А. К. Дойль).

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

В произведениях разного жанра изображается пространство разного масштаба (см.[1, 43-52]). В приключенческих, фантастических произведениях и сказках это, как правило, глобальный топос (межпланетное пространство, определенный ареал Земли, часть света, материк или его часть, остров) или макротопос (страна, империя, область, город, лес). В детективной прозе изображается пространство меньшего масштаба: локальный топос (часть населенного пункта, мельница, дом, комната) или макротопос (населенный пункт: город, деревня). В зависимости от масштаба изображаемого пространства в художественных произведениях используются различные инокодовые сообщения и различные способы обозначения на них объектов. Так, глобальный топос и макротопос воспроизводят карты, а локальный топос – планы. В первых преобладают топонимы, для вторых характерны апеллятивы.

Вербальными средствами создания художественного пространства в инокодовых сообщениях является специфическая группа топонимов, охватывающая названия мест, где разворачивались сюжетные события. Среди них выделяются реальные топонимы (например, *New York, Hudson River, Manhattan, Central Park, City Hall, First Avenue, Brooklyn Bridge* в детективном романе Р. Мура "The French Connection") и вымышленные топонимы (например, *Esgaroth, Running River, Wilderland, Misty Mountains, Old Forest Road* в сказочной повести Дж. Р. Р. Толкиена "There and Back Again"). Наличие реальных топонимов в инокодовых сообщениях и вербальном тексте способствует созданию эффекта достоверности описываемой обстановки и происходящих событий. Вымышленные топонимы за счет значения нарицательной основы создают атмосферу загадочности и сказочности. В количественном отношении в инокодовых сообщениях преобладают вымышленные топонимы (они составляют 54 %), что обусловлено квазиреальным характером территории, изображаемой художественными произведениями.

Апеллятив является именем нарицательным, "называющим предмет по принадлежности к данному классу или разновидности, т. е. как носителя признаков, объединяющих его с другими предметами данного класса" [7, 465]. Проведенный анализ инокодовых сообщений показал, что апеллятивные обозначения топоса в них могут быть двух видов: классифицирующими и описательными. Под классифицирующим апеллятивным обозначением понимаем такое, при котором референт трактуется как типичный представитель некоторого класса однородных объектов пространственного характера. Примерами таких обозначений являются номинации:

а) элементов открытого пространства: *street, lawn, house, pond, driveway, camp, church, river, forest, brook, woods, rapids, hills, marsh, airfield, car*;

б) элементов закрытого пространства: *gallery, staircase, bathroom, window, table, bed, wardrobe, chest of drawers, door, corridor, desk, bureau.*

Отличительной чертой описательных апеллятивных маркеров является их структурная и семантическая распространенность. Структура таких маркеров в инокодовых сообщениях представлена следующими моделями:

а) аттрибутив + существительное (*spare room, main door, back door)*;

б) существительное + аттрибутивная часть (*pit for dinosaurs, caves at base of cliff, plain of tree ferns, pasture for the Black)*;

в) аттрибутив + существительное + аттрибутивная часть (*strong tide here, strange grey thing seen here, two dinosaurs killed here)*.

Семантическая распространенность описательных топосных маркеров проявляется в том, что кроме локализации события в определенном отрезке пространства, они содержат информацию о характеристиках и свойствах данного места. Указанные маркеры обозначают элементы закрытого и открытого пространства.

Описательные обозначения места раскрывают контекстуально важную информацию: *door to servants' room, professor's study; sandy pit where Roo plays; Anthony's auto repair shop; swampy land where White beast was seen, rocky unknown tract much dreaded by Indians*. Все подобные маркеры показывают принадлежность некоторого элемента пространства указанному герою или их сюжетно-фабульную связь.

Отдельное место среди используемых в инокодовых сообщениях апеллятивов (классификационных и описательных) занимают номинации героев (а) и сюжетно-фабульных событий (б), например: а) *commissionaire, prisoner, woodmen, monsters, Smith's body, unconscious man, drumbeating Indians;* б) *scuffle, battle*. Будучи используемыми в картах и планах местности, данные обозначения точно указывают место, где находился персонаж в определенный момент времени, или место, где произошло то или иное важное для сюжета событие. Подобные номинации распространены в произведениях приключенческого и детективного жанров.

Кроме топонимов и апеллятивов, вербальное обозначение художественного пространства в инокодовом сообщении может осуществляться при помощи аттрибутивных конструкций и придаточных клау-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

зов (*where Lugg found the body; rather boggy and sad*), предикаций (*here we saw great elk; here is the gateway of the Long Lake*) и антропонимов (*Campion held under water, Savanake*). Подобные способы номинации топоса на картах принципиально отличают карты как инокодовые сообщения от инвариантных сообщений, реальных карт, используемых для разных целей, однако имеющих общий стандарт содержания и оформления.

Проиллюстрируем действие художественного пространства на примере фантастического романа Р. Адамса "Maia". В его текст включены две карты, изображающие вымышленную Бэкланскую империю и сам город Бэкла. Художественное пространство в данном случае выражают как изобразительные графические, так и вербальные знаки инокодовых сообщений. Вербальными средствами создания открытого художественного пространства в инокодовых сообщениях является специфическая группа топонимов и апеллятивов, охватывающая названия мест, где разворачивались сюжетные события (существование и перемещение героев).

Топонимы представлены следующими видами: 1) ойконимами (*Falls, Meerzat, Puhra, Thettit, Hirdo, Bekla, Nybril*); 2) гидронимами (*Lake Serrelind, River Vrako, River Flere, Lake Barb, Monju Brook)*; 3) оронимами (*Deelguy Desert, Gelt Mountains, Chalkon Mountains, Tonilda Forests, Leopard Hill, Storks Hill)*; 4) урбанонимами (*Temple of Cran, Clock Tower, Gate of Lilies, Blue Gate, Tower of Orphans)*; 5) годонимами (*Street of the Armourers, Masons Street, Leather-Workers Street, Kharjiz, Sheldad, Khalkoornil)*; 6) агоронимами (*Slave Market, Caravan Market).*

В зависимости от характера ассоциаций, которые они вызывают у адресата, топонимы можно разделить на несколько групп:

1) топонимы, напоминающие о природных особенностях называемого объекта (*Tower of Leaves, Gate of Lilies, Leopard Hill).* Данные топонимы создают в произведении романтическую атмосферу;

2) топонимы, указывающие на отдельные качества называемого объекта (*Blue Gate, Red Gate)*(определенный цвет), *Clock Tower* (наличие часов);

3) топонимы, указывающие на род деятельности людей (*Street of the Armourers, Masons Street, Leather-Workers Street).* Перечисленные топонимы воспринимаются как семантически мотивированные имена. Значение нарицательной основы в них играет огромную роль;

4) топонимы, ассоциирующиеся с "чужеродным" этносом (*Valderra, Vrako, Quiso, Zeray, Terekenalt, Ortelga, Khasik, Zhaizgen).* Такие топонимы создают в произведении колорит мифической страны. Используемые в инокодовых сообщениях топонимы являются вымышленными, окказиональными, что обусловлено спецификой жанра.

Среди апеллятивов можно условно выделить такие семантические группы: 1) обозначения внутригородских объектов: а) словообозначения жилья героев (*Maia's House, Sencho's House, Fornis's House, Palace of the Barons, barracks)*; б) словообозначения различных сооружений, в том числе нежилых помещений (*City Walls, Warehouse)*; в) словообозначения земельных участков (*Garden, Pasture)*; 2) обозначение объектов, расположенных за пределами города (*Caravan road to Ikat and South, Road to Dari-Paltesh).*

Графическими средствами создания открытого художественного пространства в инокодовых сообщениях являются изображения гор, лесов, пустынь, рек, озер, границ территории и т. п. Они придают произведению оригинальность и вместе с окказиональными топонимами воспроизводят мифическую атмосферу.

В основном тексте произведения открытое пространство воспроизводится преимущественно описательно-языковыми средствами:

> *Bekla, growing upon a natural site for a city, with a virtually impregnable hilltop citadel, watered by a lake and standing at the convergence of five roads traversing a wide plain, had been built almost entirely from the stone quarries of Mount Crandor* (8, 120). (подчеркнутые элементы отражены на карте).

Широко используются топонимические массивы – скопления четырех и более топонимов в рамках одного описательного фрагмента [4, 54]:

> *She had never been to Puhra in her life, and she knew of it only as a small fishing town, presumably like Meerzat, at the southern end of Lake Serrelind; though of a trifle more consequence on account of lying not far from the highroad between Thettit and Bekla* (8, 47).

Информационно значим и порядок введения иконических сообщений в повествование: вначале предлагается карта всей Бэкланской империи, а затем – карта ее центрального города Бэклы. Таким образом, в поле зрения читателя оказывается сначала глобальный, крупномасштабный объект, и лишь потом автор переключает внимание читателя на его отдельную часть. Такой порядок введения иконических сообщений создает эффект сопричастности читателя к "первооткрыванию" фантастического мира. Этот прием широко используется и при описании художественного пространства в основном тексте произведения:

> *To Crandor's right, immediately below the heat-hazed slopes, lay Bekla itself. [...] Above the city [..] the Palace of the Barons crowned the Leopard Hills, its ranges of polished marble balconies*

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

catching the noon-day sun and flashing gleans of light across the intervening plain (8, 115).

Реализующийся одновременно в пределах инокодовых сообщений и всего текста в целом данный прием вносит свой вклад в обеспечение целостности художественного текста поликодового характера.

Рассмотрим действие **художественного времени** в поликодовом тексте. Художественное время понимаем как "форму бытия идеального мира эстетической действительности, как временной континуум изображаемых явлений" [3, 28]. Время, изображаемое в вербальном тексте и время, в котором функционируют референты инокодовых сообщений, по-разному соотносятся друг с другом. Это соотношение может иметь следующий вид: референт появляется одновременно со временем рассказа о нем. Так, например, в сказке Р. Киплинга "How the Alphabet Was Made", рассказывающей о возникновении алфавита, в текст включены многочисленные рисунки, иллюстрирующие первые в истории человечества буквы. Повествование о появлении протосообщений (*And he/she/they drew...*) сопровождается их словесным описанием (*big lakè-pike's mouth; with a spear behind it; a little bit of the winding Wagai river*) и имитационным воспроизведением в виде рисунков.

Значительно чаще, однако, референт появляется в фабульном мире раньше, чем о нем рассказывается. Например, в рассказе Ч. Диккенса "A Message from the Sea" (11), повествующем о записке, найденной в бутылке, о долгой предыстории существования соответствующего референта сигнализирует словесное описание и имитационное воспроизведение старого, плохо сохранившегося протосообщения, его материального экспонента. Автор подробно описывает такие материальные особенности прототекста, как внешний вид бумаги (*ragged, folded, creased, torn*), наличие на записке пятен и клякс (*stained and blotted*), тусклость некоторых написанных слов (*the ink had faded and run*). Коммуникативные особенности прототекста представлены сведениями о наличие в записке некоей важной информации и отсутствии в ней отдельных слов. Практически все перечисленные материальные и коммуникативные особенности прототекста воспроизведены в инокодовом сообщении (рисунке), который сопровождает вербальный текст. Помятый вид, наличие складок, дыр, пятен, клякс, неровных краев передают всевозможные графические средства (изогнутые линии, различная густота штриховки, жирный шрифт и др.).

Что касается темпоральных параметров событий, отраженных в инокодовых сообщениях, то здесь наблюдаем следующее. В анализируемом материале 13 % инокодовых сообщений несут собственно темпоральную информацию. Средствами ее выражения служат:

1) лексика с темпоральной семой:

It is a summer's day, in the mid-1960s – время на фотографии членов семьи (16, 429); *The Mill at Pointisbright on Saturday evening* (9); *South Gondor (now a debatable and desert land)* – надписи на картах (24).

2) цифровые обозначения дат:

Treasure Island Augs 1750 J. F., Given by above J. F. & Mr. W. Bones Master of Ye Walurs Yavannah this twenty July 1754 W. B. – подписи на карте Острова сокровищ (21); *at quarter to twelve* – текст обрывка записки, найденной Шерлоком Холмсом (14, 368); *Lilliput discovered, A. D.1699* – запись на карте стран, в которые предпринял путешествие Гулливер (22); даты рождения, женитьбы (замужества) и смерти героев, указанные в генеалогическом дереве (17); *Olimpiade München 1972* – надпись на медали, которую получила героиня (25, 202).

3) устаревшая лексика, синтаксические конструкции:

Here was of old the Witch-realm of Angmar (24); *Far to the North are Grey Mountains and the Withered Heath whence came the Great Worms* (23).

4) грамматические формы:

а) настоящего времени:

I am possessed, he is possessed – текст записки (10, 57); *Fortuna lottery office every ticket wins the first prize* – надпись на табличке (19, 157).

б) прошедшего времени:

The village of Pontisbright where it all happened (9); *where Maple White died* (15)

в) будущего времени:

If you will only come round at quarter to twelve to the East gate you will learn what will very much surprise you – текст записки, найденной Холмсом (14, 368).

Связь инокодовых сообщений с вербальным текстом художественного произведения наглядно иллюстрирует карта в детективном романе М. Эллингема "The Fear Sign", озаглавленная *The Mill at Pointisbright on Saturday evening*. Лексическая единица *Saturday evening*, входящая в состав заголовка инокодового сообщения, выражает художественное время, которое в данном случае можно классифицировать как прагматико-практическое. Под прагматико-практическим временем, вслед за О. В. Спачиль, понимаем тип художественного времени, характеризующийся обозначением минут, часов, дней, годов [5, 31]. В основном тексте произведения день недели *Saturday* не упоминается. Тем не менее, читателю ясно, что описываемые события

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

происходят в субботу, так как в тексте есть следующие временные указатели:

He guessed she was going to the church. On Friday evening Miss Huntingforest made it her business to attend to the altar vases (9, 130); *It was dawn*...(9, 132); *It was not until noon*...(9, 135); *'Quarter to seven' wailed Dr. Galley* (9, 159); *We shall collect all they have before morning* (9, 169).

Далее следует описание событий, отраженных на карте (стычки с преступниками, обнаружение тела мужчины). Таким образом, в инокодовых сообщениях художественное время оказывается выраженным более конкретно, по сравнению с вербальным текстом, где для его понимания необходим логический анализ.

Итак, в тексте поликодового характера средствами передачи образа художественного пространства-времени выступают как элементы основного текста, так и включенные в него инокодовые сообщения, что способствует целостности поликодового текста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аль-Саид М. Хронотоп газетного текста (лингво-когнитивное исследование на материале информационных сообщений англоязычных газет): Дис…канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 2001. – 183 с.
2. Васильева Л. В. Лингвостилистические особенности организации художественного пространства в тексте: Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – Иркутск, 1989. – 173 с.
3. Кашуба М. В. Нарративный и фабульный хронотопы англоязычного художественного текста: Дис…канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 1996. – 192 с.
4. Кухаренко В. А. Лингвистическое исследование английской художественной речи. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1973. – 60 с.
5. Спачиль О. В. Художественное время в композиционно-речевой структуре южного романа США: Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 1988. – 156 с.
6. Томас А. О. Пространственно-временная информативность начальных и заключительных абзацев художественного прозаического текста: Дис… канд. филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 1987. – 168 с.
7. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Adams R. Maia.–N. Y.: A Signet Book, New American Library, 1986. – 1223 p.
2. Allingham M. The Fear Sign. – N. Y., N. Y.: A MacFadden Book, 1963. –192 p.
3. Christy A. The Mysterious Affair at Styles. – Hammersmith, London: Harper Collins Publishers, 1994. – 204 p.

4. Dickens Ch. A Message from the Sea // Dickens Ch. Christmas Stories. – London, Vermont: Everyman, 1996. – P. 340-417.
5. Doyle A. C. The Adventure of the Golden Pince-Nez // Doyle A. C. The Return of Sherlock Holmes. – Ware: Wordsworth Classics, 1995. – P. 250-164.
6. Doyle A. C. The Adventure of the Naval Treaty // Doyle A. C. The Adventures of Sherlock Holmes. – Ware: Wordsworth Classics, 1996. – P. 411-422.
7. Doyle A. C. The Adventure of the Reigate Squire // Doyle A. C. The Adventures of Sherlock Holmes. – Ware: Wordsworth Classics, 1996. – P. 365-376.
8. Doyle A. C. The Lost World. – London: Smith, 1914. – 319 p.
9. Frame R. Merlewood // The Oxford Book of Scottish Short Stories. – Oxford, N. Y.: Oxford University Press, 1995. – P. 429-443.
10. Galsworthy J. The Forsyte Saga. – Oxford, N. Y.: Oxford University Press, 1995. – 872 p.
11. Kipling R. How the Alphabet was Made // Kipling R. Just So Stories. – London: Penguin Books, 1994. – P. 93-111.
12. Meyrink G. The Land of the Time-Leeches // The Vampire Omnibus / Ed. by Peter Haining. – London: Orion. – P. 152-159.
13. Milne A. A. Winnie-the-Pooh. – Moscow: Raduga Publishers, 1983. – 446 p.
14. Stevenson R. L. Treasure Island. – N. Y., N. Y.: Collier Books. – 253 p.
15. Swift J. Gulliver's Travels. – N. Y., Toronto: A Signet Classic, 1960. – 319 p.
16. Tolkien J. R. R. The Hobbit or There and Back Again. – London: Unwin Books, 1966. – 279 p.
17. Tolkien J. R. R. The Lord of the Rings. – Hammersmith, London: Harper Collins Publishers, 1995. – 1137 p.
18. Vonnegut K. Jr. Breakfast of Champions. – London, Toronto, Sydney, N. Y.: Panther Granada Publishing, 1978. – 270 p.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

О РОЛИ ЛАТИНИЗМОВ В ФОРМИРОВАНИИ АНГЛИЙСКОЙ ТРАВМАТОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Историческая роль латинского языка как естественного международного языка науки существенно отличает его от многочисленных искусственных языков, предлагавшихся для международного общения, как от тех, которые получили некоторое распространение, так и от несравненно большей их части, оставшихся мёртворождёнными проектами [3].

Известно, что латинский язык не был мёртвым языком. Это был разговорный язык, объединявший немногих образованных людей того времени, язык, на котором писались не только многочисленные научные трактаты, но и обличительные проповеди, и содержательные исторические сочинения, и вдохновенные стихи [8, 5]. Сегодня латынь – это терминологический язык многих областей науки.

В терминологии любой современной области знания значительную массу специальных слов составляют заимствования из классических языков античного мира – греческого и латинского. Для медиков латинский язык имеет особое значение, исполняя роль международного языка медицины. Стандартизированные термины, входящие в Базельскую (1895), Йенскую (1935) и Парижскую (1955) анатомическую номенклатуры (Nymina Anatymica), не только состоят из латинских и греческих основ, но и написаны на латинском языке [12, 294].

Вопрос о влиянии латинского языка на лексический состав различных подобластей медицины рассматривался в некоторых диссертационных работах [1; 6; 7; 13] и других научных публикациях [2; 4; 5; 14; 16; 19].

Между тем, нам не известно ни одного специального монографического исследования, посвященного латинизмам в английской травматологической терминологии. На наш взгляд, данная проблема требует тщательного рассмотрения, что продиктовано вновь возрастающей тенденцией к стандартизации исследуемой терминологии и созданием терминологических автоматизированных баз данных в области травматологии.

В предлагаемой статье предпринята попытка определить основные этапы и специфику проникновения латинских терминов в английскую травматологическую (ТМТ) терминологию, а также исследовать

словообразовательную способность и "живучесть" классических формантов в процессе искусственного образования ТМТ терминологических единиц.

Материалом исследования послужили английские термины в области травматологии объемом 2300 единиц, включенные в разработанный автором специализированный словарь [23]. Все приводимые в статье лексикографические данные почерпнуты из Random House Unabridged Dictionary v2.0 [21].

Чтобы понять специфику проникновения латинских заимствований в английскую ТМТ терминологию необходимо вернуться к терминологическим истокам данной науки, берущим свое начало в Древней Греции.

Еще задолго до того, как Греция попала под власть Рима, она стояла на чрезвычайно высокой ступени культурного развития. В IV веке до н. э. отец медицины, Гиппократ, считающийся основателем описательного метода в медицине, изложил свои познания в трудах из области травматологии ("О переломах", "О суставах", "Ранение головы"), написанных на греческом языке. Отметим, что именно он вводит в травматологию некоторые понятия, которые сохранялись до наших дней и успешно используются в травматологии (*immobilisation, Hippocrates's bandage, Hippocrates' nail, Hippocrates' bench*) [9, 7].

В результате стремительной колонизации и романизации римлянами большей части Европы латинский язык распространился довольно быстро, не встречая сопротивления племенных языков. В Греции же сами римляне испытали на себе влияние эллинской культуры и науки, медицинской науки в том числе. Основным приемом использования греческой медицинской терминологии у римлян являлось калькирование, как словообразование нового латинского слова по греческому образцу, так и семантическое калькирование – сообщение латинскому слову тех специальных значений, которые встречаются в греческом. В результате чего в современной ТМТ терминологии продуктивно функционирует большое количество терминоединиц изначально греческого происхождения, но в некоторых специализированных словарях они отмечены как термины латинской этимологии [22].

В I веке н. э. римский врач Корнелий Цельс написал трактат "О медицине", в котором в частности дал характеристику некоторых заболеваний костей и дополнил понятие об операциях на костях, впервые применив термины, передающие понятия выскабливания (*abrading* < Lat. *Rado)*, прижигания (*cauterization* < Gr. *kaiao)*, резекции

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

кости (*resection* <Lat. *reseco*), а также значительно обогатил терминосистему, номинирующую черепно-мозговые травмы.

Почти одновременно с Цельсом вопросы деформаций и повреждений скелета человека разрабатывал Гален (131-206 гг. н. э), которому мы обязаны введением таких распространенных терминов как "лордоз" (*lordosis*), "кифоз" (*kyphosis*), "сколиоз" (*scoliosis*) [9, 8].

Все эти авторы уделяли серьезное внимание совершенствованию и уточнению научного языка медицины, подыскивая наиболее точные латинские эквиваленты греческих терминов.

Поздняя латынь (III-IV века н. э.) не отмечена выдающимися трудами в области медицины. В тот период она не претендовала на роль языка науки и оставалась практически неизвестной до эпохи Возрождения, когда латинский язык начал завоевывать положение международного языка.

Как показало выполненное исследование, массовое заимствование латинской лексики в английскую ТМТ терминологии как составную часть языка медицины происходило в Средние века и, в особенности, в эпоху Возрождения.

Среднеанглийский период характеризуется быстрым ростом классических заимствований вследствие ослабления влияния в медицине французского языка, который в данный период выполнял посредническую роль между английским языком и языком заимствования. Большинство таких терминов уже подверглись, в большей или меньшей степени, фонетическим, грамматическим и семантическим изменениям в нормандском диалекте французского языка, который заимствовал эти слова из латинского, а последний, в свою очередь, из греческого: *cure* (1250-1300) > ME *curen* > MF *curer* > Lat. *curвre*; *gibbosity* (1350-1400) > MFr. *gibbositй* > Lat. *gibbxsitus*.

Необходимо отметить, что на раннем этапе формирования ТМТ терминологии отмечается этимологическое разнообразие лексического состава данной терминосистемы: англо-саксонские термины *bladder>bloeddre (*OE 900*), skull> skalli, hand > hond, toe> tв, neck > hnecca* функционируют наряду с *surgery* > OFr. *cirurgerie* (1300), *fracture* > MF *fracture> Lat. fractura* (1375-1425), *joint*> OF *joint* > Lat. *junctum* (1250).

Известно, что традиционно чаще всего заимствуются имена существительные, прилагательные и очень редко – глаголы [10]. Это положение отражается на объеме лексико-грамматических категорий, заимствованных в данный исторический период, со значительным преобладанием именных частей речи: существительные (*approach* /1275/, *extremity* /1325/, *curvature* /1345/, *base, dislocation, humerus, nerve* /1350/, *cartilage*/1400/), прилагательные (*articular, concave, acute* /1400/), глаголы (*contaminate, extende, dismembrer* /1375/)

В XVI-XVII веках процесс заимствования латинских терминов в английском языке значительно ускорился. Это объяснялось тем, что во время перевода медицинских трактатов по проблемам травматологии средневековые переводчики сталкивались с неразрешимой для них проблемой, а именно сложностью точной передачи английскими специализированными терминами научных понятий, выраженных латинскими терминоединицами. В данном случае прямое заимствование в виде калькирования выступало как единственный выход из затруднения. Такой выход мотивировался самими переводчиками следующим образом: "*for there ys many wordres in Latyn that we haue no propre englysshe accordynge therto* "(*в латинском языке есть много слов, эквивалентов которых нет в английском языке*) [17, 70].

Характерной особенностью таких заимствований, т. е. попавших в язык-реципиент письменным путем, является устойчивость к орфографическим и фонетическим нормам языка-реципиента [15]. В данный период в медицинскую терминологию входят следующие заимствованные ТМТ термины (некоторые посредством французского языка): *abductor, clavicle* (1605), *fusion, malacia, myology, tarsus* (1600-1645); *hyaline, lateral, ligamentous, tremulous* (1600-1675); *to acuminate, to curve* (1565-1600) и т. д.

Данные примеры наглядно показывают, что большинство заимствованных латинских терминов-существительных данного периода передавали понятия различных анатомических частей тела и патологических процессов, протекавших в них.

Эпохой гармонического симбиоза латинского языка как международного языка медицины и английского как его равноценного преемника были XVIII – XIX века, когда язык английских специализированных текстов из области травматологии стал чрезвычайно близок языку оригинала, т. е. латинским источникам [20, 290].

В данный период в лексический фонд английской ТМТ терминологии входят термины, номинирующие строение человеческого организма, форму и соотношение анатомических органов и образований, патологических процессов и болезненных состояний (*ungual* /1825/, *epicondyle, sequestrum* /1830/, *spondylitis* /1840/, *dorsoventral* /1865/, *diaphysitis* /1854/, *arthropathy, osteopathy* /1855/, *ectopia* /1880/, *curettage* /1895/.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Следует также отметить, что вовлечение заимствованных терминов в словообразовательные процессы, протекающие в языке, происходит не сразу, а спустя определенный период времени, о чем свидетельствуют наличие ТМТ терминов, дериваты которых начинают функционировать на 200-300 лет спустя. Например, термин *rheumatism* попадает в английский язык в 1595-1605 годах, его дериват *rheumatoid* (*arthritis*) встречается в 1855 году, а появление названия подобласти медицины как отдельной науки *rheumatology* относится к 1940-1945 годам, что говорит о том, что заимствованные термины проходят процесс "понятийного подтверждения" с точки зрения данной науки.

Любое заимствование – это, прежде всего, процесс длительного исторического взаимодействия языков, плоды которого отражены в особенностях тех преобразований, которым подвержены новые заимствованные единицы в процессе ассимиляции.

В результате исторического развития одна группа ТМТ терминоединиц полностью ассимилировалась согласно синтактико-морфологическим нормам английского языка и утратила свои исконные признаки, другая же категория заимствований сосуществовала в своей старой и новой форме, это касается, в первую очередь, способа образования множественного числа латинских терминов-существительных: *cupula – cupulae, os – ossa, tutamen – tutamina, spatium – spatia, cartilago – cartilagines, astragalus – astragali, trauma-traumata, traumas*.

Конец XIX - начало XX вв. характеризуется замедлением данного процесса, что причиняет очевидный ущерб интенсивности специализированного общения. Процесс заимствований постепенно становится процессом образования терминов, словообразовательные морфемы которых не были заимствованы из латинского языка в качестве самостоятельных лексических единиц, а только позднее в составе полнозначных слов осмыслены как словообразующие морфемы. В лингвистической литературе их принято называть заимствованными аффиксами.

Известно, что для языка научной прозы этимологические факторы являются существенными в процессе создания производных терминов. В результате выполненного этимологического исследования аффиксального состава ТМТ терминологии из 21 префикса классического генезиса были выявлены 10 префиксальных элементов латинского происхождения с семантическим значением отрицания (*a-*), времени (*post-, pre-*), локальности (*in-, intra-, inter-, sub-, retro-, supra-, trans-*). Данные префиксы участвуют в образовании ТМТ терминов согласно

транспонирующим и нетранспонирующим именным и адъективным модельным схемам.

Структурно-семантический анализ ТМТ терминов, образованных при помощи исследованных префиксов, выявил активное функционирование одновалентных и многовалентных префиксальных морфем. Так, префиксы *post-, pre-, intra-, inter-* и *retro-, trans-* одновалентны; первые образуют адъективные термины согласно модели Prefix +Adj.→Adj. (*preoperative, posttraumatic, intrapelvic, interparietal, intercartilaginous, intraarticular*), а вторые создают термины именного типа по модели Prefix+N→N (*retrofixation, retrodisplacement, transactivator, transplantation*). Одновременно обнаружены и многовалентные префиксальные морфемы *a-, sub-, in-*, которые образуют как термины-прилагательные (*afebrile, atraumatic, incurable, insalubious, submicroscopic, suboccipital*), так и существительные (*adactyly, akinesia, imbalance, infiltration, subluxation subcortex*).

Необходимо отметить, что, хотя традиционно считается, что префиксация малопродуктивна в терминологии, полученные нами результаты опровергают данное положение: из 218 ТМТ терминов, образованных префиксацией, 115 приходятся на модели ***sub+Adj.→Adj., sub+N→N, a- + N→N, in- +N → N, in- + Adj. → Adj, supra- + Adj.→ Adj.***, что составляет 52, 8 % от общего числа исследованных терминов, а это, безусловно, немало в рамках одной подобласти медицины, учитывая, что остальные 47, 2 % приходятся на 11 префиксов греческого происхождения.

Особая роль в ТМТ терминологии принадлежит латинским словообразовательным формантам аффиксоидального типа, под которыми понимаются "значащие части, на которые распадаются термины"[10, 3]. В ТМТ терминологии правильность образования терминов определяется семантической ценностью исследуемого терминологического элемента (ТЭ) в данной терминосистеме.

В структурном отношении большинство ТМТ терминов представляет собой сочетание 2-3 классических формантов, обладающие следующими отличительными признаками:

- позиция определяющего (в примере подчеркнуто прямой) строго фиксирована и имеет препозитивный характер по отношению к опорному ТМТ понятию (подчеркнуто волнистой), выраженному существительным (*rhabdo+ myolysis, costo+ transversectomy*);
- порядок расположения формантов свободный (и определяющее, и определяемое находятся в свободной позиции: *osteo+chondrodystrophy # chondro + osteodystrophy*).

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Создание таких многокомпонентых терминов обусловливается тем, что система ТМТ понятий требует средств, обозначающих общие и отличительные признаки, характерные для понятий данной области медицины. Усвоение специалистами (врачами-травматологами) новых понятий, созданных по принципу "от известного к неизвестному", намного облегчается. Все латинские ТЭ несут информацию, закрепленную в ряде языков, имеют строго обусловленное содержание, что и определяет положение термина в ТМТ терминосистеме.

В результате исследования ТМТ терминов, образованных на основе ТЭ, было выявлено 38 латинских ТЭ аффиксоидального характера с различной степенью продуктивности. Общий исследуемый фонд терминов, созданных на основе ТЭ, составил 800 терминов. Было выявлено, что 64 термина (8 %), образованы на основе только латинских композитов, 95 (11, 9 %)- греческих и латинских композитов, 192 (24 %) – латинских и греческих композитов:

- лат. + лат.: *sacrolumbar→L. sacrum + L. lumbus + ar; costosternal →L. costa-rib + L. sternum-breastbone+ al;*
- лат.+ гр.: *calcaneoastragaloid→L. calcaneus –heel +o+ Gr. astragalus- ball of the ankle joint + oid;*
- гр.+ лат.: *chondrocalcinosis→ Gr. chondros-cartilage + L. calcino-to make a lime + osis.*

Следует также отметить, что в отличие от латинских префиксов, характеризующихся высокой продуктивностью, аффиксоидальные морфемы того же генезиса менее активны в образовании ТМТ терминов. Среди аффиксоидов средней частотности нами были выделены *cost (o) – costalgia, costosternoplasty, costectomy* и *ten (o)/tend (o) – tendolysis, tenalgia, tenontomyoplasty.*

Таким образом, ТМТ терминология – это латинизированная терминосистема, которая включает как полнозначные термины латинского происхождения, так и искусственно созданные единицы на базе формантов того же генезиса.

Наконец отметим, что наука по самой своей природе интернациональна, и для нее наличие наряду с национальными языками единого языка, служащего целям международного общения, является благотворным фактором. Вполне понятно поэтому, что в медицине позиции латинского языка оказались более устойчивыми и он сохранял свое значение и тогда, когда национальные языки Европы, заимствуя латинскую и латинизированно-греческую лексику, стали эффективными орудиями научного творчества [3]. Все термины латинского происхождения являются интернациональными: их форма (с учетом некоторого различия в произношении и транскрипции) и содержание идентичны и легко отождествляются специалистами: *musculatura* (лат. яз.)– *musculature* (англ. яз.)- *musculature* (фр. яз.), *Muskulatur* (нем. яз) – *мускулатура* (рус. яз); *punctio* (лат. яз.) – *puncture* (англ. яз.) – *ponction* (фр. яз.) – *Punktion* (нем. яз.) – *пункция* (рус. яз.).

В заключение нужно сказать, что латинский язык более полутора тысяч лет был языком культуры вообще и письменности в частности, единственным языком медицинской науки почти во всех странах мира. И хотя, как считают некоторые авторы, он утратил то значение международного языка науки, которое принадлежало ему еще в XVIII веке, в медицине (и прежде всего в травматологии) его позиции остаются прочными и в настоящее время. Знание медицинской терминологии значительно облегчает процесс точной номинации определенного ТМТ понятия и его восприятия, а также служит для оптимизации профессиональной коммуникации между специалистами, говорящими на разных национальных языках.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беженарь Г. И. Структурно-семантическая характеристика французских медицинских терминов.- Автореф. дис. … канд. филол. наук.- Ленинград, 1973.- 20 с.
2. Безбородько Н. И. О медицинских полилексемах // Словообразование и его место в курсе обучения иностранному языку.- Владивосток: ВГУ, 1980.- С.113-118.
3. Боровский Я. М. Латинский язык как международный языка науки (к истории вопроса) // Проблемы международного вспомогательного языка. – Москва: Наука, 1991. – С. 70-76.
4. Гусятинская В. С. К истории развития синонимии в системе медицинской терминологии // История структурных элементов русского языка.- Москва: МГПИ, 1982. – С.111-118.
5. Дубровина Л. В. Из истории английских медицинских терминов // Особенности стиля научного изложения.- Москва: Наука, 1976. – С.17-22.
6. Дубровина Л. В. Медицинская терминология в лексической системе современного английского языка.- Автореф. дис. … канд. филол. наук.- Москва, 1990. – 19 с.
7. Орлова А. С. Медицинская лексика в современном английском языке. – Автореф. дис. … канд. филол. наук.- Одесса, 1990.- 19 с.
8. Памятники средневековой латинской литературы IV-IX веков. – Москва: Наука, 1970.- С. 5-41.
9. Трубников В. Ф. Травматология и ортопедия. – Киев: Вища школа, 1986.- 580 с.
10. Юшманов Н. В. Элементы международной терминологии. – М.: Наука, 1968 – 72 с.
11. Языковые ситуации и взаимодействие языков / Отв. ред. Ю. А. Жлуктенко- Киев: Наукова думка, 1989. – 204 с.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

12. Arnaudov G. D. Terminologia Medica Poliglotta. – Sofia, Ed. Medicina et Physcultura, 1979. - 944 p.
13. Cuciuc N. Afixoidarea on metalimbajul medical francez ei determinologizarea lexemelor respective. – Autoreferat tezei de doctor. – Chicinru, 1996. – 19 p.
14. Dirks J. H. The Language of Medicine: Its evolution, structure and dynamics. - New York, Peager, 1983. –250 p.
15. Ginzburg R. Z., Hidekel G. U. A Course in Modern English Lexicology.- M.: Vyshaia Shkola, 1979. - 274 p.
16. Hoof van H. The Language of Medicine // Translation and Medicine. – Vol. X. – Amsterdam: JBPC, 1998. – P. 49-63.
17. Jones R. F. The Triumph of the English Language – London, 1953. – P. 256.
18. Lynch Ch. Medical etymology // Handbook of Terminology Management. - Vol.1. – Amsterdam, JBPC, 1997. – P. 346-348.
19. McMorrow L. Breaking the Greco-Roman Mold in Medical Writing: the many languages of 20th century medicine // Translation and Medicine. - Vol. X. – Amsterdam, JBPC, 1998 – P. 13-27.
20. Pyles Th. The Origins and Development of the English Language.- New York, Harcout, Brace & World Inc., 1964. – 388 p.
21. Random House Unabridged Dictionary v2.0 // CD- Словари и переводчики. Золотая коллекция –2003.
22. Stoianov I. Aspectele istorico-culturale ale traducerii medicale // Etiinюa universitarr la onceputul mileniului trei. – Chicinru, ULIM, 2002. - P. 118-119.
23. Stoyanova I. A Glossary of Terms in Orthopedic Surgery. – Chisinau, Ed. ULIM, 2004. – 165 p.

ЗМІНА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЗІ СФЕРИ КУХОННОГО МИСТЕЦТВА В УГОРСЬКИХ ГОВІРКАХ МУКАЧІВЩИНИ

Задачею даної статті є дослідити етимологію запозиченої в угорську мову з німецької мови лексики зі сфери кухонного мистецтва; визначити особливості зміни запозиченого з німецької мови словникового складу угорців; прослідити їх використання та поширення в угорських говірках Мукачівщини. Дана проблема ще не розглядалася в повному обсязі щодо особливостей зміни вживання цієї лексики в різних говіркових і літературних назвах зі сфери кухонного мистецтва.

На сучасній території Закарпаття над дослідженнями словникового складу у сфері кухонного мистецтва працювали О. М. Гвоздяк, Г.І. Меліка, П. М. Лизанець; в Румунії Г. Гель, М. П. Сітару, Л. Василута; в Угорщині німецькі запозичення вивчали Т. Кнехт, К. Молнаї; а в Німеччині Г. Нойнтойфел, М. Румпелт та ін. Про угорські рецепти у своїх працях пишуть П. Таборі та З. Уйварі.

Історично відомо, що угорське населення, яке впродовж кількох століть розвивалося в мультиетнічному Закарпатті, знаходилося під перманентним впливом різних мов, зокрема німецької мови, що здавна функціонувала в тодішньому Підкарпатті Австро-Угорщини (1868), Чехословаччини та Угорщини. Інтеркультурний вплив охоплював всі сфери діяльності німців краю – від рільництва, лісорубства й ремісництва до повсякденного життя [10]. Межі однієї статті не дозволяють охопити й проаналізувати усе словникове багатство німецької мови, пов'язане з різними сферами життя.

Об'єкт дослідження даної статті - угорські говірки Мукачівщини; предмет дослідження – запозичені в угорську говірку Мукачівщини слова німецького походження зі сфери кухонного мистецтва.

Запозичення – це лексикологічне явище, яке пов'язане з мовними контактами і є результатом лексичної інтерференції [4]. Запозичення може розглядатися в історичному й генетичному планах. Якщо розглянути запозичене слово в історичному плані, то слово вважається за своїм походженням таким, з котрої мови воно попало в мову, що аналізується. Наприклад, німецьке слово „Kohlrabi" є асимільованим німецьким запозиченням від австрійського варіанту „'kehlɛrabi, 'kohlerrabi, 'kolrabi". Це ж слово, однак, походить з італійського „'cavolo rapa" в генетичному плані [B. M. E. Sz. II 374].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

У кулінарній лексиці закарпатських угорців виявлено значну кількість запозичених лексем з німецьким етимоном [1]. У статті обмежимося аналізом угорськомовного словникового складу німецького походження, а саме: особливостями його зміни. Відповідно до змін, що відбуваються, запозичену лексику поділяють на чотири групи: 1. Архаїзми, тобто коли одна німецька говіркова назва витісняється іншою назвою, та історизми, коли назва взагалі зникає із повсякденного ужитку; 2. Заміна говіркової запозиченої назви угорською літературною формою; 3. Заміна німецькомовного запозичення іншомовним словом; 4. Зміна значення слова, тобто слово залишається, але отримує нове значення.

Архаїзми

Словниковий склад мови відрізняється від інших мовних систем своєю відкритістю. Якщо фонологічна й морфологічна системи мови закриті, адже від них відняти або додати елементи неможливо, то лексична система навпаки, відкрита; адже з неї постійно лексичні одиниці вибувають і стають архаїзмами, а нові елементи входять до системи – це неологізми [3]. Це стосується також словникового складу німецького походження зі сфери кухонного мистецтва угорців Мукачівщини, де також піддаються архаїзації наступні лексичні одиниці, наприклад:

Угор. гов. **'klazli** 1700 (ім.) - *klázli* „стакан": < австр. *glasl, 'glasle, 'glasli (Glas)* (+--)*; порівн. анг. *glass,* лат. *'glesum, 'glaesum* [B. M. E. Sz. II 503], укр. гов. *skl'anka.* 1. Скляна посудина циліндричної форми, без ручки, призначена для пиття, зберігання рідини та ін. [Ö. W. 245]. Дане слово зникає з ужитку, замість нього використовується інша назва угор. гов. 'pohar „склянка".

Угор. гов. **'štutsli** 1612 (ім.) - *stucli* „вид склянки": < австр. *'štuzl, 'štuz^{e}l (Stutzen)* (+--) [B. M. E. Sz. III 608], укр. гов. *'štutslek.* 1. Склянка для пиття вина, пива. 2. Засіб для вигрівання прожилок [Ö. W. 579]. Назва 'štutsli архаїзувалася, її замінила інша назва 'štåmpɛdli „вид склянки".

Угор. гов. **'vɛrduŋg**? (ім.) - *verdung* „мірило": < австр. застар. *'vɛrduŋ (Verdung)* (+--) [J. M. É. Sz. II 1483], укр. гов. *'mirka.* Посуд для вимірювання чого-небудь (дорівнює двом децилітрам) [J. M. É. Sz. II 1483]. „Egy verdung pálinka" – „Децилітр горілки". Замість цієї назви, місцеве населення використовує іншу назву угор. гов. *'me:ro* „мірило".

Історизмами називають такі слова, які пов'язані з історією і на відміну від архаїзмів, взагалі зникають з повсякденного ужитку [14; 209]. Зникають також деякі німецькомовні запозичення зі сфери кухонного мистецтва в угорців Закарпаття, наприклад:

Угор. гов. **'fryštœkflaiš**? (ім.) – *früstökfláis* „м'ясний гуляш з картоплею": складний іменник, перша частина якого < нім. *„Frühstück"* укр. сніданок [B. M. E. Sz. I 981] + друга частина іменника *„Fleisch"* укр. м'ясо < угор. говіркове *„früstökfláis"*(+--), укр. гов. *'freštekflejš.* Угор. гов. назва 'fryštœkflaiš виходить з ужитку. Разом з цим страву, як таку, не готують.

Угор. гов. **'šustɛrfaŋk**? (ім.) – *platon sült krumpli* „картопляні скибки випечені на плиті": складний іменник, перша частина якого < австр. *'šustɛr (Schuster)* (+--), укр. „швець", ніякого відношення до кухні не має, а друга частина < австр. *'krapf'rl (Krapfen)*, укр. гов. *о'ладок* [Ö. W. 156], до нім. *(Kartoffelscheiben)* „картопляні скибки" > рус. *'šustɛr'faŋke.* Припускають, що слово *'faŋk* є формою кореневого скорочення від **Pfannk**uchen „-*fannk*-" і вживається саме вона. [J. M. É. Sz. I 356]. Угор. гов. назва 'šustɛrfaŋk використовується мовлянами здебільшого старшого покоління й поступово виходить з ужитку [Л. А. Л. М. III 65].

Заміна говіркової запозиченої назви угорською літературною формою

Літературна мова є завжди домінантною. Словниковий склад постійно змінюється та модернізується. Так, наприклад, цілий ряд колишніх говіркових назв німецького походження замінюються сьогодні угорцями Мукачівщини назвами із угорської літературної мови. Цей процес приводить, перш за все, до інтеграції говірки з літературною мовою. Про це явище свідчать такі приклади:

Угор. гов. **'bro: zå**? (ім.) – *szódabikarbóna* „сода-бікарбонат": < нім. *'brause, 'brouse (Brause)* (+++) [D. U. W. 313], укр. гов. *'brovza, 'soda.* Гідрогенокарбонат натрію – білий кристалічний порошок, що його використовують в медицині та кулінарії [Б. У. Т. С. 1158]. Слід зазначити, що на Мукачівщині більш поширеною є угорська літературна назва *szódabikarbóna* „сода бікарбонат" [Л. А. Л. М. III 165], яка прийшла на зміну старій говірковій назві 'bro: zå.

Угор. гов. **fajn** 1620 (прикм.) – *fájin* „смачний": < нім. *jin vin (fein)* < фр. *fin* (+++) [D. U. W. 528]; сб.- хв. *fajnt,* слов. *fajn,* рум. *fain* пол. *'fajny* [B. M. E. Sz. I 829], укр. гов. *'fajna, 'dåbra, sma'čna.* 1. З апетитом, охоче. 2. Із задоволенням, нагодою (про людину, їжу) [J. M. É. Sz.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

I 351]. Замість назви fajn, угорці Мукачівщини використовують угорську літературну назву *finom* „смачний".

Угор. гов. **'lɛkva: roš -, 'tu: roš 'taškå**? (ім.) – *lekváros, túrós derelye* „вареник": < австр. **'taškɛl** [Ö. W. 588] + угор. **'lɛkva: roš** *(lekváros)* з повидлом, **'tu: ro: š** *(túrós)* – з творогом (+++); порівн. пол. *'varɛniki, 'pierogie,* рум. 'taška [P. S. R. F. d. K. 143], укр. гов. *'varɛnek, 'dɛrɛl'i.* Німці цього регіону називають цю страву **'lɛkva: r'taškᵉl** [Л. А. Л. М. III 59]. Але найбільш вживаною є угорська літературна назва *lekváros, túrós derelye* „вареники з повидлом та творогом" [Л. А. Л. М.III 59].

Угор. гов. **šluk** 1917 (ім.) - *slukk* „ковток": < нім. *'schluckᵉn, 'schluck (Schluck)* < **šlukol** *(slukkol)* (дієсл). „ковтати" (+++) [B. M. E. Sz. III 559], укр. гов. *kov'tok.* 1. Промокати рідину. 2. Затягувати сигарету [J. M. É. Sz. II 1212]. Паралельно побутує угорська літературна назва *korty* „ковток", < дієсл. *kortyol* „ковтає". Угорська літературна назва *korty* є більш вживаною, ніж угор. гов. назва šluk.

Угор. гов. **'štopli** 1900 (ім.) – *stopli* „пробка": < нім. *'štupfᵉl, 'štupɛla, 'štoppɛll (Stöpsel)* < лат. *'stup (p) ula, 'stipula* (+++) [B. M. E. Sz. III 603], укр. гов. *du'go: ka.* Загальне найменування затичок різного призначення (для закупорювання бочок, пляшок і т. ін.) [J. M. É. Sz. II 1225]. В теперішній час, замість угор. гов. назви 'štopli використовують мукачівці угорську літературну назву *dúgó* „пробка".

Угор. гов. **'štrudli**? (ім.) - *strudli* „листкове тісто": < австр. *'štrɛdan, 'štrudɛln, 'štrodᵉl (Strudel)* (+++) [B. M. E. Sz. III 604], [Л. А. Л. М.III 115]; порівн. рум., *'štrudɛln, 'štrudel* [P. S. R. F. d. K. 122], укр. гов. *'slojka, 'štrudleke.* Листкове тістечко переважно зі шматочками яблука, або ізюмом, або сиром чи з повидлом загорнуте в рулет [Ö. W. 577]. Поряд з угор. гов. назвою *'strudli* побутує також угорська літературна назва *'rétes* „вид листкового тіста". У книзі „Europa Kochbuch" описано про **Strudel**, що слойка з яблуками є гордістю жителів Відня. Окрім того, тут написаний рецепт приготування цього тістечка ще з давніх часів Австро-Угорщини, за яким і сьогодні готують його місцеві домогосподарки [8]. Слід зазначити, що більш уживаною є угорська літературна назва *rétes*, ніж угор. гов. назва *'strudli.*

Угор. гов. **'stɛla:ži** 1774 (ім.) – *sztelázsi* „стелаж": < нім. *stɛ'llaschi, stɛ'llage (Stellage)* (++-); порівн. сб.-хв. *ste'laza,* чеськ. *ste'laz,* пол. *ste'laz,* рум. *sta'laj* [B. M. E. Sz. III 597], укр. гов. *'stɛla:ži.* 1. Ряд полиць, розташованих одна над одною й призначених для розкладання чогонебудь. Шафа для посуду. 2. Одна з форм біржових угод [Б. У. Т. С.

1192]. Іншими, й водночас, більш уживаними є угорські літературні назви *edénytartó* „полиця для посуду" та *álvány* „стелаж".

Заміна німецькомовного запозичення іншомовним словом

Словниковий склад мови може ділитися за походженням слів. Вони можуть бути власномовними та чужомовними, або ж запозиченими з інших мов [6]. Іншомовне слово однієї мови або її говірок виникає завдяки явищу запозичення [9]. Так, наприклад, в угорській говірці можна знайти не лише слова, запозичені з німецької мови, а також із інших мов (української, румунської, французької і т. д.), які інколи заміняють німецькомовне слово іншомовним словом. Наприклад:

Угор. гов. **'bájgli, 'bɛjgli** 1932 (ім.) - *bájgli, tekercs* „рулет": < австр. *'bäugl (Beugel, Bagel)* (+++) [B. M. E. Sz. I 202], до < нім. beigen „aufschichten" (нашаровувати), з'явилося у XVI столітті, прийшло з Італії, міста Сицилії [B. M. E. Sz. I 269] > рус. *'banek.* Тістечко, рулет з маком, горіхами або повидлом [Ö. W. 101]. Паралельно побутує назва < угор. гов. 'tɛkɛrč „завиванець". Часто користуються також угорці Мукачівщини ще й іншою назвою < укр. гов. 'banek - „рулет".

Угор. гов. **'tsɛkɛr** 1816 (ім.) - *cekker* „сумка, сітка для покупок": < австр. *'zecker, 'zäcker, 'zeger, 'zögger, 'zökker, 'zöker (Zöger)* (+--) [B. M. E. Sz. I 416], [M. N. M. N. É. 54], укр. гов. *'sitka.* Предмет для носіння кухонних речей; сумка, сітка, кошик для покупок [Ö. W. 723]. Паралельно побутує назва < угор. гов. 'sât'or „сітка". На сьогоднішній день, найбільше вживають угорці краю інше слово цього ж значення < укр. гов. 'sitkå – „сітка".

Угор. гов. **'hɛriŋg** 1518 (ім.) – *hering* „оселедець": < нім. *'hoering, 'harinc (Hering)* (+++); порівн. герм. *'haringa,* анг. *'herring,* лат. *a'ringus ha'ringus* [B. M. E. Sz.II 97], [Л. А. Л. М.III 75], укр. гов. *'hɛriŋge.* Страва з такої риби. Невелика морська промислова риба, яку вживають у засоленому або копченому вигляді [P. D. E. W. II 679]. Паралельно використовують іншу назву від рос. 'sɛljoutkå – „оселедець" < рос. селёдка. *Похідні:* 'hɛriŋgkrɛjm *(heringkrém)* (ім.) – крем із оселедця, 'hɛriŋg'paštɛjtom *(heringpastétom)* (ім.) – паштет із оселедця, 'fyštølt'hɛriŋ *(füstölthering)* (ім.) – копчена риба; „Mint a heringnek: nagyon összezsúfolva" – „Як в оселедця: дуже тісно".

Синонімом до слова 'hɛriŋ є інша угор. гов. назва - **'rusli** 1912 (ім.) – *ruszli* „оселедець": < нім. *'russe, 'russische 'Hering (Hering)* (-++); порівн. чеськ. *'ruske,* словен. *'rúska* [B. M. E. Sz.III 464], укр. гов. *'hɛriŋge.* Тут, так само, використовують іншу назву від рос. 'sɛljoutkå – „оселедець" < рос. селёдка.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

Угор. гов. **'viršli** 1810 (ім.) – virsli „сосиски”: < австр. *'würstᵉl, 'würschtᵉl, 'wirstle, 'wirstli (Würstchen)* (+++) [B. M. E. Sz. III 1155], [Л. А. Л. M.III 251] > рус. *'viršleke*. Невелика ковбаска, яку перед уживанням відварюють [J. M. É. Sz. II 1503]. Паралельно вживається інша назва 'sosiski, < укр. або < рос. сосиски. „Főtt virsli” – „Варені сосиски”.

Дехто, особливо серед молодого покоління, називає 'viršli словом 'såfåla: de:, хоча назва 'såfåla: de: існує ще й сама по собі, але дещо в іншому значенні - угор. гов. **'såfåla: de:** 1614 (ім.) - *szafaládé* „сорт ковбаси”: < австр. *saffɛr'ladi, (Zervelatwurst)* < італ. *cerve'llata, cer'vello* з італійського міста Мілан < лат. *cere'bolum* (++-); порівн. фр. *cerve'llata* скартографовано у пп. [B. M. E. Sz. III 645], [Л. А. Л. M.III 251], [M. N. M. N. É. 513], укр. гов. *safa'lada*. Ковбаса виготовлена з м’яко молотої яловичини, яка наповняється в товсту кишку [P. D. E. W. III 2020]. „Vacsoráztak szafaládét Bécsben” – „Вечеряли таку ковбасу у Відні”. Паралельно побутує інша назва < угор. гов. 'sɛrvɛla: de: „сорт ковбаси” < фр. cerve'llata.

Угор. гов. **'vɛkni** 1871 (ім.) - *vekni, hosszúkás kenyér* „продовгуватий хліб”: < австр. *'wɛcke, 'wɛgge 'wɛggn (Wecken)* (++-) [B. M. E. Sz.III 1108], [Л. А. Л. M.III 17], укр. гов. *'vɛknek*. Звичайний продовгуватий хліб без ніякого наповнювача [Ö. W. 692]. Також використовують іншу назву < укр. гов. 'vɛknek „вид хліба”.

Зі схожим значенням існує інша лексема - угор. гов. **'komis'kɛn'e: r**? (ім.) - *komiszkenyér, katonakenyér* „солдатський хліб”: < австр. застар. *'komisbrot (Soldatenbrot, Kommissbrot)* < лат. *comi'sare* (++-) [J. M. É. Sz. I 751], укр. гов. *komis'nek*. Хліб із муки грубого помелу прямокутної форми готували переважно для солдат (синонім „*Vollkornbrot*”). Використовується також для дієтичного харчування [D. U. W. 928]. Слід зазначити, що чоловіки, які відбували військову повинність за часів буржуазної Чехословаччини, отримували для харчування такий хліб, і називали його 'kåtonå'kɛn'e: r „солдатський хліб”. Іншомовною назвою, яка використовується мовлянами частіше, є < укр. гов. 'bu: hankå „буханка”.

Угор. гов. **'žɛmlɛ, 'žœmlɛ** 1395 (ім.) - *zsömle, zsemle* „вид булочки”: < нім. *'sɛmɛl (e) (Semmel)* < лат. *'simila* < грец. *seme'dalis* (+++) [M. N. M. N. É. 570], [Л. А. Л. M.III 107], з’явилося в німців у IX столітті. Хліб із білого пшеничного борошна. Біла, маленька булочка [J. M. É. Sz. II 1540], укр. гов. *'buločka*. Біля угор. гов. назв 'žɛmlɛ та 'žœmlɛ виникають різні види похідних слів: 'žɛmlɛ'tsi: po: *(zsemlecipó)* (ім.) – продовгувата булочка, 'žɛmlɛ'gombouts *(zsemlegombóc)* (ім.) – вид галушок. Із сухої булочки роблять 'žɛmlɛ'list *(zsemleliszt)* (ім.) - муку та 'žɛmlɛ'moržå *(zsemlemorzsa)* (ім.) – сухарі, 'žɛmlɛ'te: sta *(zsemletészta)* (ім.) – тісто для приготування інших страв, 'žɛmlɛ'lɛvɛš *(zsemleleves)* (ім.) – суп із грінками. На сході регіону використовують іншу назву 'buločkå < рос. 'булочка. А вже на заході існують словоформи 'žɛmlɛ і 'žœmlɛ.

Зміна значення слова

Вивчення словникового складу мови може відбуватися за різними принципами – за формою слова та за його змістом. Якщо говорити про словниковий склад зі сфери кухонного мистецтва угорців Мукачівщини, то у ньому, семантика слів німецького походження постійно розширюється і набуває додаткових значень, це відбувається, в свою чергу, через метафоризацію. Є випадки також, коли йдеться не про розширення семантики слова, а навпаки про звуження семантики певного слова [14; 150-177]. Наприклад:

Угор. гов. **'drɛsi: roz** 1796 (дієсл.) – *dresszíroz* „відбиває”: < нім. *'dressirn (dressieren)* [B. M. E. Sz. I 678] < фр. *'dresser* < лат. *'directiare* (+++) [D. U. W. 399] укр. гов. *vebe'vaje*. 1. Надавати форму м’ясу, рибі, птахам тощо перед смаженням. 2. Збивати сливки, крем [J. M. É. Sz. I 245]. „Habot dresszíroz” – „Збиває сливки”. Семантика угор. гов. слова 'drɛsi: roz розширилася ще на одне значення – „навчати тварин, птахів та ін. виконувати якусь дію, виробляти в них деякі навички”.

Угор. гов. **'pɛrɛts** 1395 (ім.) – *perec* „плетений весільний калач”: < нім *'prɛze, 'prɛzᵉl, 'brɛzᵉl (Brezel)* до < лат. *bracellus - sós* „Salziges” – „*соленний*” (+++) [B. M. E. Sz. III 160], [M. N. M. É. 435], укр. гов. *'pɛrɛts*. 1. З хлібного тіста у кружечки сплетене тоненьке жердиноподібне хрустке печиво. 2. Якщо додати до слова **'pɛrɛts** ще одне слово угор. гов. **kar** „рука”, то отримаємо вже складне слово, тобто коренева морфема залишається, і за допомогою словотворення маємо нове слово ще з одним значенням *„Karperec”* - „жіночий браслет”. Перен. „Kerekperec: köntörfalazásnélkül” – фраз. „Без сумніву вирішено”. 3. Завиванець із матерії, який носять жінки на голові [J. M. É. Sz. II 1099]. Назва 'pɛrɛts виступає більше у значенні „кренделя – виріб з тіста (звичайно здобного), формою схожий на вісімку” [Л. А. Л. M.III 255]. *Похідне:* šoš'pɛrɛts *(sósperec)* – соленик.

Угор. гов. **'pri: mœr** 1904 (ім.) – *prímör* „перші овочі та фрукти”: < через посередника нім. *'primeurs, 'primɛr (Primeurs)* [B. M. E. Sz. III 292] < фр. *'primaire* < лат. *pri'marius* (+++) [D. U. W. 1240], укр. гов. *'perši*. Ранні овочі та фрукти [J. M. É. Sz. II 1124]. *Похідне:* 'pri: mœr'čɛrɛsn'ɛ *(primőrcseresznye)* (ім.) – перша черешня. Якщо залишити основу **pri: m** і додати до неї закінчення **å**, то в результаті отримаємо

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

інше слово з іншим значенням, **pri: må**, що означає „чудовий, прекрасний". *Похідне:* 'pri: mœr'čɛrɛsn'ɛ *(primőrcseresznye)* (ім.) – перша черешня і т. д.

У статті розглянуті зміни німецькомовних запозичень зі сфери кухонного мистецтва в угорських говірках Мукачівщини, які знайшли своє відображення як германізми в угорській кулінарній лексиці. Цілий ряд названих лексичних одиниць, які включають у себе назви видів різних страв (м'ясних, рибних та мучних), напоїв, способів їх приготування та кухонних інструментів, називаються та використовуються не тільки фахівцями цієї галузі, а й простими людьми у побуті. Це дає можливість людям між собою спілкуватися на угорському діалекті, використовуючи при цьому німецькі елементи в ньому і заодно зберігати свою рідну кулінарну лексику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гвоздяк О. М. Іншомовна запозичена кулінарна лексика з німецьким етимоном в українських говорах Закарпаття // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. – № 6. – Черкаси: ЧДТУ, 2002. – С. 95-98.
2. Гоца Е. Д. Угорські запозичення в українських карпатських назвах їжі // Acta Hungarica. – X-XI рік вид. – Ужгород, 2003. – С. 30-37.
3. Маковский М. М. Системность и асистемность в языке. – М.: Наука, 1980. – 208 с.
4. Меліка Г.І. Конвергенція та дивергенція як прояви лінгвістичної інтерференції // Мовознавство. – 1974/1. - С. 35-41.
5. Gehl H., Purdela Sitaru M. Interferenzen in den Sprachen und Dialekten Südosteuropas // Materialien. Heft 4. -Satu Mare. – Tübingen, 1994. - S. 7- 15.
6. Iskos A., Lenkowa A. Deutsche Lexikologie. – Leningrad, 1970. - S. 5 – 25.
7. Knecht T. Lexikalische Interferenzen in den sathmarschwäbischen Dialekten der Gemeinden Bescheneed, Petrifeld und Terem // GEHL, Hans (Hrsg.): Materialien XII. - Tübingen, 2001. - S. 172.
8. Knoblauch L. Europa Kochbuch. – Leipzig, 1977. – S. 219.
9. Melika G. Spracherhaltung und Sprachwechsel bei der Deutschen Minderheit von Transkarpatien // Germanistische Mitteilungen, Heft 37/1993b. - Uzhorod. Ukraine, 1993. - S. 93-103.
10. Melika G. MÜNS, Heike (Hrsg.): Die Deutschen der Karpaten - Ukraine. Entstehung, Entwicklung ihrer Siedlungen und Lebensweise im Multiethnischen Raum. - Marburg, 2002. – 379 S.
11. Melika G. Widerspiegelung der Interethnischen Wechselwirkung im Lehngut der Deutschen Mundarten der Karpaten-Ukraine // Interethnische Beziehungen im Rumänisch-Ungarisch-Ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. - Satu Mare-Tübingen, 1999. - S. 423 – 445.
12. Melika G. Fremdes Wortgut in der Kochkunst der Karpatendeutschen // GEHL, Hans, CIMBOTÂ, Viorel (Hrsg.): Materielle und geistige Volkskultur des oberen Theissbeckens. Einfluss der deutschen Bevölkerung auf die anderen Ethnien der Region. - Satu Mare – Tübingen, 2003. - S. 257 – 271.
13. Neunteufel H. Das erste Grazer Kochbuch 1686 und die Entwicklung der österreichischen Küche // Österreichische Zeitschrift für Volkskunde. – Nürnberg, 1978. – S. 81- 114.
14. Oguy O. D. Lexikologie der deutschen Sprache. – Winnyts'a, 2003. Hrsg. „Nowa knyha". – 403 S.
15. Rumpelt M. En new Kochbuch. – Frankfurt am Main, 1581. – Vorrede S. 1-5.
16. Tábori P. A Ma Szakács Könyve 2000 Recept, diétás ételek. Budapest ohne Jahreausgabe. – 693 ol.
17. Újvari Z. Népi táplálkozas Gömöri völgyben // Gömöri Magyar néphagyományok. - Miskolc, 2002.- 991ol.

ПОМІТКИ:

Вжиті символи/ скорочення: нім. – німецьке; укр. - українське (нормативна мова); угор. – угорське; слов. – словацьке; рум. – румунське; чеськ. – чеське; пол. – польське; рос. – російське; австр. – австрійське; фр. – французьке; анг. – англійське; італ. – італійське; грец. – грецьке; лат. – латинське; сб.- хв. сербсько-хорватське; гов. – говіркове; порів. – порівняно; ім. – іменник; мн. – множина; син. – синонім. *Транскрипція:* [å] – **a**, [ɛ] – **ä**, [œ] – **ö**, [ø] – **ö**, [ː] – для позначення довготи звука, [š] – **sch**, [č] – **tsch**, [ž] – **ž**, [ŋ] – **ng**, [o] – **o**, [ᵉ] – редукована **e**, [ts] – **z**, ['] – для позначення палаталізації приголосних.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ СЛОВНИКІВ ТА РЕЦЕПТНИХ КНИГ:

B. M. E. Sz. - Benkö L. A Magyar Nyelv Történeti – Etimológiai szótára.- 3 kötetben. – Budapest, 1967.

Б. У. Т. С. - Бусел В. Т. Український тлумачний словник. – Київ, 2003.

D. U. W. - Duden. Deutsches Universalwörterbuch. - Mannheim - Leipzig - Wien - Zürich, 2003.

J. M. É. Sz. - Juhász J., Szőke I., Nagy G. Magyar Értelmező Kéziszótár. – 2 kötetben. - Budapest, 1972.

Л. А. Л. М. - Лизанець П. М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР. Част. ІІІ. - Ужгород, 1976 - 326 с.

M. N. M. É. - Molnai K. Német-magyar nyelvi érintkezések a XVI század végén. – Budapest, 1982. – 643 ol.

Ö. W. 245 - Österreichisches Wörterbuch (2001). Neubearbeitung mit den neuen amtlichen Regeln. 39 Auflage. Wien.

P. D. E. W. II 1181 - Pfeifer W. Etimologisches Wörterbuch des Deutschen in 3 Bd. - Berlin, 1989.

P. S. R. F. d. K. - Purdela Sitaru M., Vasiluta L. Rumänische Fachausdrücke Deutscher Herkunft im Bereich der Kochkunst. Lexikalische und Etymologische Anmerkungen. In: Materialien. Heft 4. - Tübingen, 1994. - S. 121 – 141.

T. AM. Sz. - Tábori P. A Ma Szakács Könyve 2000 Recept, diétás ételek. Budapest ohne Jahreausgabe. – 693 ol.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

ПРИРОДА ГЛАСНЫХ, ИХ ЗАРОЖДЕНИЕ И ЭВОЛЮЦИЯ В ЯЗЫКАХ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

В последнее время в области фонетики применяется, наряду с основным синхроническим методом, диахронический подход и наоборот. Так, в диссертационой работе И. В. Ступак, в которой представлено экспериментально-фонетическое исследование реализации гласных в позиции перед [r] в современных словах, имеет место рассмотрение этого звука в истории развития немецкого языка [11]. В аналогичной работе И. В. Пересады, в которой изучена диахрония немецкого слова, проведен акустический эксперимент слов в современном немецком языке [9]. Многие современные исследования, как отмечает Анна А. Зализняк, свидетельствуют о смене "научной парадигмы", заключающейся в применении диахронического и синхронического методов при изучении единиц языка [4, 14]. На "обязательность связи синхронического и диахронического исследования" указывал в свое время В. М. Жирмунский [3, 10]. Такой подход объясняется самой природой существования и развития языковых единиц и их систем, находящихся в непрерывном изменении и движении. Необходимость изучения динамики развития единиц языка, их функционирования и причин изменения определяет актуальность подобных исследований.

Исходя из вышесказанного, рассмотрение эволюции системы гласных в немецком языке, как и в других языках, требует применения различных подходов в изучении этих звуков, в частности, использования результатов современных исследований гласных, проведенных с помощью различных инструментальных методов, а также знания особенностей зарождения и изменения этих звуков в диахроническом плане. Отсутствие подобного обобщения и анализа выполненных учеными исследований создает трудности при рассмотрении того или иного лингвистического явления в диахронии. Этим определяется цель настоящей статьи, включающей в себя всесторонний подход к изучению гласных в языках, в том числе в немецком, общие характеристики и особенности которых рассмотрены ниже.

В звуковых языках исследователями выделяются прежде всего две группы звуков: согласные и гласные. Несмотря на большую древность такого различия, подобный подход не является общепринятым, и до сих пор нет единой точки зрения относительно его оснований. Исследования в области общей фонетики показывают, что эти две

группы звуков различаются в языках прежде всего своими фонематическими (лингвистическими) признаками, а артикуляторно-фонетические особенности являются вторичными [5, 24].

Противопоставление гласных и согласных заключается также в наличии особых фонологических признаков в каждом из языков, хотя их артикуляторно-акустические и перцептивные свойства могут иметь сходные черты в разных языках. Само же различие реализуются в противопоставлении двух групп фонем: согласных и гласных. Так, Й. Гротерс, проанализировав гласные в 209 современных языках, установил, что в 204 из них имеются общие звуки /a, i, u/, а в одном – кабардинском – систему гласных образуют два звука /i, ə/ [16]. Следовательно, согласные и гласные различаются в языках, основываясь на лингвистических принципах.

С точки зрения теории информации наиболее информативными являются согласные, благодаря которым могут быть опознаны многие слова при отсутствии гласных. Последние выступают в определенной степени избыточными. Наблюдения в русском языке показали, что при наличии помех в линиях телефонной связи и распознавании гласных в 4-5 % узнавание слов достигает 16-17 % при условии, что распознавание согласных равно 19-20 % [5, 111]. Очевидно, что гласные в этих системах выполняют второстепенную роль.

Большая информативность в речевом потоке согласных послужила причиной графического выделения их на начальных этапах зарождения письма. Отсюда является не случайным существование древнейших текстов, в которых отсутствуют какие-либо значки для гласных, однако тексты полностью выполнены с применением консонантного (слогового) письма. Об этом свидетельствуют семитские языки, древние критские письмена. В древнее время в языках гласные отсутствовали как языковые единицы и в качестве фонем выступали слоги.

Очевидно, что в очень древнее время не было противопоставления групп звуков согласных и гласных, и в языках функционировала **слогофонемная** (силлабемная) система. В слогофонемной фонетической системе, которая была присуща индоевропейскому праязыку на раннем этапе его существования, наименьшей смыслоразличительной единицей выступал слог, в начале которого находился согласный, выполняющий основную смысловую нагрузку. Его сопровождал вокалический элемент, однако он не был носителем языкового значения. "Закон открытых слогов в праславянском, - писал Г. С. Клычков, - является продолжением основной индоевропейской тенденции объединения в слоге дистинктивной функции и гласных и согласных (силлабо-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

фонемика)" [7, 103]. Гласные звуки находились в раннеиндоевопейском только в зарождении. Получение гласными со временем статуса фонем привело к различению в речевом потоке групп звуков согласных и гласных, и в итоге слогофонемная система сменилась **звукофонемной** [12]. Такое понимание зарождения гласных подтверждается результатами исследований многими учеными, на отдельных из них считаем необходимым остановиться.

Л. Г. Зубкова указывает, что функциональное разграничение согласных и гласных опирается на их пространственно-временные свойства и прежде всего на наиболее общий различающий их признак – "наличие/отсутствие артикуляционного фокуса". Гласные в большей мере закреплены "за передачей грамматических значений" [6, 66]. Большая информативность согласных проявляется в том, что корень слова может экспонироваться согласными, но нет языков, в которых экспонентом корня выступал бы только гласный. Стратификация значений в группах фонем отражает историческую последовательность появления согласных и гласных звуков. Становление значений, как отмечает Л. Г. Зубкова, происходило в последовательности: "лексические – словообразовательные – грамматические" [Там же].

Л. Р. Зиндер считает наиболее общим принципом, благодаря которому различаются в потоке речи согласные и гласные звуки, употребление этих звуков в слогообразовании [5, 111]. Теории слога, как правило, свидетельствуют, что гласный в слоге образует его ядро, вершину слога, а согласный лишь сопровождает его и находится в подчиненном положении [10; 19; 20]. Правда, в языках есть группа сонорных согласных, в которых тон преобладает над шумом, однако они все же по своей силе произнесения и энергетике являются более слабыми, чем гласные. В словах сонорные могут выступать в качестве слогоносителей. В немецком языке, например, в словах ['za: gŋ], ['Sraebn] конечные сонорные образуют отдельный слог.

С акустической точки зрения гласные характеризуются определенными формантами, а для согласных существенными являются "не столько форманты, сколько временные соотношения" [5, 113]. Исследование отношений спектральных особенностей звуков с их артикуляцией, проведенное фундаментально Г. Фантом, показало, что гласные характеризуются довольно четкими отношениями этих двух сторон реализации и имеют определенные резонансные показатели [14]. Отсюда следует вывод, что для гласных типичны резонаторы и отсутствие каких-либо преград в ротовой полости в отличие от согласных, которые образуются при наличии преград и определяются местом

(фокусом) этих преград. Гласные же не имеют локализации в артикуляции и в их образовании принимают участие резонаторы при определенном положении языка и других органов речи. Считается, что наиболее общим артикуляционным признаком, различающим согласные и гласные звуки, является "наличие или отсутствие фокуса образования" [5, 114].

С акустической точки зрения гласные звуки представляют собой тоны, источником которых является работа голосовых связок. Последние в осциллограмме звука образуют основной тон, а воздушная струя, которая проходит в надгортанных полостях, вызывает колебания последних и представляет так называемые обертоны в общем акустическом спектре гласного. Обертоны, которые возникают в результате различного положения языка и других органов речи и соответственно различными резонаторами, различают в итоге тот или иной гласный. Следовательно, для гласных характерными являются **форма и объем** надгортанных полостей, поэтому они могут образовываться при отсутствии основного тона. Высота тона не имеет существенного значения при образовании гласной. Несмотря на приведенные очевидные факты, гласные все же характеризуются в потоке речи каким-то тяготением к частоте основного тона. Считается, что гласные заднего ряда имеют более низкую частоту тона, а гласные переднего ряда – более высокую [18].

Выше уже упоминалось, что качество гласного звука акустически характеризуется набором формант, представляющих собою определенную область частот. Исследования показали, что для гласного существенными являются две-три форманты [Там же]. Считается, что этих акустических показателей достаточно для опознания того или иного гласного звука. Другие форманты в спектре звука не являются инвариантными, поэтому они несущественны для гласного как единицы языка. Значимость формантных областей для качества гласного звука объясняется их связью с артикуляционными параметрами. Экспериментальные исследования позволили определить форманты для каждой гласной, образующей систему в том или ином языке [14, 25].

Следующая артикуляционная характеристика – **напряженность** является очень существенной для звуков, позволяющая различать "напряженные" и "ненапряженные" гласные [17]. Эти термины очень давние в фонетике, и их обычно соотносили с положением языка при произнесении того или иного гласного. Так, считалось, что узкие гласные более напряжены, чем широкие. Однако Л. В. Щерба показал, исходя из различных экспериментов, что отмеченная характеристика

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

гласных зависит от степени напряженности артикуляционного аппарата и акустически определяется формантными характеристиками гласной. Этот вывод нашел отражение в классификации дифференциальных признаков звуков, выполненной Р. Якобсоном и другими исследователями [15]. Следовательно, степень напряжения образующегося резонатора определяет напряжение гласного звука в отличие от согласных, которые продуцируются в результате наличия преграды в надгортаных полостях. Артикуляторное ощущение последних является более явным, и поэтому не случайным является появление консонантных фонем в языках **первичным** по отношению к гласным. Локализация программы произнесения согласного, то есть реализация конкретной преграды и ее напряженности, находила четкую фиксацию в коре головного мозга, чем "размытая" артикуляция гласного и тем самым в каком-то смысле неопределенная по своей реализации. Этими физиологическими особенностями образования объясняется появление в языках раньше согласных фонем, чем гласных, и отсюда консонантного письма по отношению к звукобуквенному. Очевидно, что артикуляторная напряженность является существенным признаком звуков в их зарождении и развитии. Это нашло отражение в энергетической теории речи В. Г. Таранца, которая основывается на физиологической основе зарождения звуков и в целом речи в языках [12].

Однако не только исторически, но и в каждом из современных индоевропейских языков в потоке речи проявляется противопоставление "напряженный/ ненапряженный" отдельно в группе согласных и группе гласных, а также и между указанными группами. Гласные отличаются как более или менее напряженные в зависимости от их реализации в ударном и безударном слогах. Этот признак характеризует в языках словесное ударение.

Напряженность гласных необходимо отличать от их интенсивности, которая является акустическим признаком и не влияет на качественную характеристику звука. В языках этот признак не имеет фонематического значения и зависит от условий, в которых реализуется гласный. Акустическая интенсивность в процессе речепроизводства является вторичной по отношению к артикулированию звуков.

Экспериментально-фонетические исследования позволили определить также относительную напряженность (энергетичность) гласных, которая представляется в следующем виде (увеличение напряженности показано стрелками): i → u → ü, e → ö → ц, i → e → a [12, 39].

Собственная напряженность гласных в какой-то мере отражает эволюцию зарождения звуков. Более напряженные немецкие гласные (например, / ü /, / ö /), как свидетельствуют письменные памятники, появляются относительно позже других. Исторически, считают многие ученые, на раннем этапе существования индоевропейского праязыка не было гласных фонем, а существовал лишь один вокальный элемент, который выполнял "разгрузочную" функцию [1; 8]. Тембровые различия согласных привели к образованию различных гласных звуков. Фонематическую роль гласный стал выполнять позже, и основывался он первоначально на артикуляторных противопоставлениях типа "низкий/высокий" уровень языка и гласный "переднего/заднего ряда", что в итоге образовало простейший треугольник гласных с противопоставлениями /a – i/ и /i – u/. Развитие этой системы привело постепенно к появлению нового противопоставления: это - гласные среднего подъема языка по отношению к высокому/низкому уровням. В итоге в группе гласных появились фонемы /e – o/. В таком виде индоевропейский праязык представлял систему гласных монофтонгов перед своим распадом на отдельные языковые ветви [13, 17-18].

Рассмотренные выше изменения звуков представляют интерес при изучении эволюции их в языке. К подобным историческим изменениям относят также замену звуков, известную в литературе как субституция. Однако последняя относится главным образом к подстановке в заимствованных словах или в диалектных словоформах, что, на наш взгляд, не играет существеной роли при развитии системы фонем языка. Поэтому объектом нашего наблюдения является эволюция звуков как непрерывное изменение их артикуляции, которое приводит к зарождению новых фонем или слиянию двух существующих фонем в одну.

Исторические изменения звуков, как правило, рассматривают в двух типах проявлений: с одной стороны, увеличение или уменьшение комбинаторных аллофонов фонемы, которые не имеют фонематического значения, и, с другой, изменение одного из типов аллофонов и превращение его в новую фонему. Такого понимания придерживаются Р. Якобсон, Л. Р. Зиндер.

Согласно диахронической фонологии звуковые изменения являются автономными по отношению к морфологии, и поэтому они стремятся к равновесию, если этому предшествовало нарушение ее. Парадигматические изменения предполагают смену корреляций в структуре дифференциальных признаков, то есть их артикуляторно-акустических признаков. В связи с этим возникает вопрос, когда тот

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

или иной тип аллофонов превращается в самостоятельную фонему. Здесь нет общего ответа, считает Л. Р. Зиндер, вопрос решается "на основании исследования каждого конкретного случая и именно для данного случая" [5, 242]. При зарождении новой фонемы существенную роль могут играть "морфологизованные чередования", другой случай видится Л. Р. Зиндеру при рассмотрении немецкого умлаута. Так, в двн. языке фонемы /a, o, u/ (долгие и краткие) имели два типа аллофонов: передние в позиции перед /i, j/ и задние, когда последние отсутствовали. После редукции указанных /i, j/ (после XII в.) утрачивается причина, разделявшая передние и задние аллофоны, после чего передние обособляются в самостоятельные и получают специальное обозначение. Происходит в этот момент качественный скачок и образуются новые фонемы. Изложенная точка зрения находит подтверждение в "теории общего облика слова" С. И. Бернштейна, согласно которой каждый элемент слова имеет значение и в ходе эволюции слова происходит перемещение смыслоразличительной нагрузки с одного элемента на другой [2, 25]. И отсюда становится очевидным, что утрата фонематического различия приводит к слиянию двух фонем в одну, как это имеет место, например, в немецких гласных /e:/ и /ɛ:/. Изменение инвентаря фонем предполагает другие отношения между фонемами в их системе.

С другой стороны, новое фонематическое различие приводит к появлению новых фонем. В качества примера последних выступает зарождение в немецком языке противопоставления 'переднеязычные огубленные/ переднеязычные неогубленные', в результате чего образовались умлаутные гласные.

В завершение рассмотрения эволюции гласных в индоевропейских языках и анализа их артикуляторно-акустических особенностей следует упомянуть еще об одной черте германского вокализма, о которой говорится в различных публикациях В. Г. Таранца [12, 40-41; 13, 187-192]. Согласно упомянутым исследованиям система гласных в германских языках относится к "**вокальносильному**" типу звуков. Эта черта звуков проявляется в том, что гласный в сильной позиции (ударном слоге) имеет максимальное артикуляторное напряжение по отношению к согласному. Следовательно, в структуре слога энергетический максимум приходится прежде всего на гласный, а не на согласный. Противоположность ему образуют, например, славянские языки, представляющие собой "**консонантносильный**" тип звуков, в ударном слоге которых максимальное значение напряженности приходится на начальный согласный, а гласный имеет меньшее артикуляторное выделение. Эти артикуляторно-акустические признаки гласных и согласных в слоге в течение длительного времени развития языков оказывали существенное влияние на зарождающиеся морфологические структуры слов. По отношению к германским языкам это значит, что в корне слова (ударном слоге) обязательно присутствует гласный, и в этих языках нет слов аналогично славянским, ср.: луж. *krk*, чеш. *vlk, prst*. В германских словах всегда реализуется гласный. Противопоставление вокальносильного и консонантносильного типов звуков проявляется также в функциональной нагрузке согласных и гласных в системе языков. Отношение согласных к гласным составляет в нем. языке 1,5, в англ. 1,2, в то же время в укр. 3,3, в рус. 3,3 [13, 189]. Отсюда следует, что в германских языках, в том числе и в немецком, преобладает большое количество гласных фонем по отношению к согласным. Такое количество гласных звуков в ударном слоге, имеющих фонематическое различие, свидетельствует также о реализации здесь соответствующего числа артикуляторно-акустических контрастов. Последнее позволяет сделать вывод об очень большой силе произнесения этого речевого участка, прежде всего той части слога, которая приходится на корневой гласный. Этим объясняется то, что, например, в современном немецком языке в ударном слоге слова реализуются все гласные фонемы, которых насчитывается 15. Очевидно, что большое количество различительных признаков гласных фонем может реализоваться только в артикуляторно сильном речевом отрезке. Эта особенность гласных присуща немецкой фонетической системе.

Все вышерассмотренное создает предпосылки для более глубокого и всестороннего подхода при рассмотрении развития системы гласных в немецком, а также и в других языках и выяснении причин появления новых фонем. Относительно последнего необходимо отметить, что несмотря на существование в германистике многих теорий, ни один из подходов убедительно не объясняет происхождение этих языковых единиц. Очевидно, что разрешение этой проблемы требует всестороннего подхода при исследовании зарождения гласных звуков, истоков их появления, а также условий развития и становления системы вокализма в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрєєв М. Д. Типологія ранньоіндоєвропейської прамови // Мовознавство. – 1978. - № 6. – С. 30-39.
2. Бернштейн С. Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. – М., 1961.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

3. Жирмунский В. М. Общее и германское языкознание. - Л.: Наука: Ленингр. отд., 1976. – 606 с.
4. Зализняк Анна А. Семантическая деривация в сихронии и диахронии: проект "Каталога семантических переходов" // Вопросы языкознания, 2001. - № 2. – С. 13-21.
5. Зиндер Л. Р. Общая фонетика. Изд-е 2-е, перераб. и дополн. – М.: Высшая школа, 1979. - 312 с.
6. Зубкова Л. Г. Типология фонологических оппозиций в свете их семантических функций // Вопросы языкознания, 1999, № 3. – С. 60-69.
7. Клычков Г. С. Вариативность индоевропейских языков дописьменного периода // Вопросы языкознания, 1975, № 2. – С. 100-110.
8. Мельничук А. С. О генезисе индоевропейского вокализма // Вопросы языкознания, 1979. - № 5. - С. 3-16.
9. Пересада І. В. Фонетична структура слова і особливості її розвитку в німецькій мові (діахронічне дослідження): Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одеськ. нац. ун-т. – Одеса, 2003. – 20 с.
10. Прокопова Л. И. Структура слога в немецком языке.- Киев: Изд-во Киевск. ун-та, 1973.- 145 с.
11. Ступак І. В. Функціонування системи голосних фонем перед приголосним [r] у підготовленному і спонтанному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі німецької мови): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київськ. нац. лінгв. ун-т іноз. мов. – К., 2003. – 20 с.
12. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи. – Киев-Одесса: Вища школа, 1981. – 146 с.
13. Таранець В. Г. Арії. Слов'яни. Руси: Походження назв Україна і Русь. – Одеса: вид-во ОРІДУ НАДУ, 2004. – 293 с.
14. Фант Г. Акустическая теори речеобразования. – М., 1964.
15. Якобсон Р., Фант Г., Халле М. Введение в анализ речи // Новое в лингвистике. - М.: 1962. - Вып. 2. - С. 173-230.
16. Crothers J. Typology and Universals of Vowel Systems // Universals of Human Language (ed. by J. H. Greenberg). Vol. 2. Phonology. – Stanford, California, 1978. – P. 95-152.
17. Jorgensen H. P. Die gespannten und ungespannten Vokale in der norddeutschen Hochsprache mit einer spezifischen Untersuchung der Struktur ihrer Formantfrequenzen // Phonetica.- Basel, 1969.- Vol. 19. - S. 217-245.
18. Lindner G. Grundlagen und Anwendung der Phonetik. – Berlin, 1981. – 382 S.
19. Steriopolo E. I. Theoretische Grundlagen der deutschen Phonetik. – Winnyts'a: Nowa knyha, 2004. – 316 S.
20. Tillmann H. G. Das phonetische Silbenproblem. Eine theoretische Untersuchung. - Bonn, 1964.

SIEGFRIED LENZ UND SEINE ERZÄHLUNG "FREUND DER REGIERUNG" IM DEUTSCHUNTERRICHT

Der Einsatz literarischer Texte im Sprachunterricht hat zahlreiche inhaltliche, sprachliche und methodisch-didaktishe Argumente. Sie werden aber von Zeit zu Zeit unter die Lupe gezogen und der Stellenwert von Literatur im DaF-Unterricht erneut bestimmt. Unlängst äußerte sich auch Koppensteiner [5, 14ff] diesbezüglich. Seine Gründe lassen sich zusammenfassend wie folgt vorbringen:

- Literatur beinhaltet ein enormes Potential für interessante Lernsituationen.
- Die Arbeit mit literarischen Texten schafft authentische Kommunikationssituationen.
- Literatur leistet einen Beitrag zum Erwerb von Bildung. Deutschlernende erleben mit der Sprache zugleich ein Stück spezifisch deutscher (österreichischer, schweizerischer etc.) Kultur.

Aus dem Gesagten wird deutlich, daß es hier nicht um die Vermittlung von bloßem Sprachmaterial geht. Fremdsparchenunterricht wird vielmehr als Verstehungsunterricht begriffen, in dem Literatur Anlass zum Sprechen gibt, wobei die Lernenden ihre eigene Erfahrungswelt ins Spiel bringen können.

Helmling und Wackwitz [3, 12ff] vertreten die Ansicht, daß alle Äußerungen der Lesenden unter solchen Umständen legitim und wichtig sind. Ihr Gedankenaustausch regt die Phantasie an und bewegt zu neuen Sichtweisen. Der entscheidende Gedanke ist dabei, dass nicht nur eine, nämlish "die richtige" Auslegungsweise gibt, sondern viele, welche jeweils mit gleicher Berechtigung als die vom Autor beabsichtigte angesehen werden können.

Die Tatsache, dass die rezeptionsästhetisch ausgerichtete Didaktik im Literaturunterricht den Schwerpunkt weg vom Produkt und hin zum Rezipienten verlagert, wirkt sich natürlich entscheidend auf die Auswahl von Texten und auf die Auswahlkriterien aus.

Im Unterricht verwendete Texte müssen nach Koppensteiner [5, 42ff] dem intellektuellen Niveau, der Vorbildung, dem Erfahrungshorizont und der Altersstufe der Lernenden entsprechen. Das ist freilich nicht statisch zu verstehen: Ziel muss stets eine Erweiterung der Lebens – und Leseerfahrung sein; auch die Erwartungshorizonte müssen vergrößert

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

werden. Literatur kann dazu sehr viel beitragen und somit letzten Endes die doch immer zufälligen Erlebnissausschnitte unseres Lebens ergänzen.

Auch die Arkualität des Textes ist von Bedeutung. Wenn junge Leute von der Literatur angesprochen werden sollen, ist es ratsam, einen Text zu wählen, der sich in die aktuelle Gegenwart transferieren lässt, damit sich bei den Lernenden so etwas wie "Betroffenheit" einstellt.

Demnächst werden einige Didaktisierungsvorschläge gemacht, die sich nicht als ausgereiftes, universell anwendbares Modell verstehen. Hier geht es vor allem um einen Versuch, der zum Experimentieren einladen soll.

Das Schaffen von Siegfried Lenz (geb. 17.03.1926) gehört zu einem integralen Bestandteil des universitären Curriculums. Die Werke dieses Schriftstellers sind mit den Problemen der Epoche, in die er hineingeboren wurde, untrennbar verbunden. Zentral da ist die Darstellung von den bestehenden sozialkritischen, gesellschaftkritischen und moralkritischen Konflikten. "Man muß der Geschichte gegenüber ehrlich und aufrichtig sein. Die Gerechtigkeit verlangt das" – meint der Schriftsteller [6, 76]. All das plus der politische Mut von Lenz bilden die Grundlage seiner Werke. Eines davon wird hier zur Demonstration der Textarbeit herangezogen.

Lenz Kurzgeschichte "Ein Freund der Regierung" [7, 38-44] hat einen präzisen Erzählstil. Die Wortwahl bewegt sich im Rahmen der Stilnorm. Die Syntax ist klar und überschaubar. Die Erzählweise wirkt ungekünstellt und einfach genug, um die Sprachkompetenz der beiden Zielgruppen (Studierende des Fachs "Deutsch als 1. Fremdsprache" im 5. Semester sowie Studierende des Fachs "Deutsch als 2. Fremdsprache" im 7. Semester) nicht zu überfordern, aber gleichzeitig auch anspruchsvoll genug, die Lernenden intellektuell und emotional zu unterfordern.

Es versteht sich von selbst, dass es keinen zwingenden methodischen Ablauf bei der Behandlung von literarischen Texten gibt bzw. geben sollte. Die Reihenfolge der vorgeschlagenen Arbeitsschritte ist der persönlichen Erfahrung der Autorin entnommen.

In Form der häuslichen Lektüre informieren sich die Lernenden über den Inhalt der Erzählung. Das Textverständnis wird danach im Unterricht geprüft. In der Prüfungsphase bieten sich folgende Arbeitsgänge an:

- Inhaltsrelevante Textstellen auf Audiokassete frischen das Gelesene auf;
- Die im Auftakt des Unterrichts verteilten Testbogen helfen das Textverständnis sichern.

Demnächst wird der Text anhand von Schlüsselwörtern semantisch bearbeitet. Da Lenz' Erzählung "Ein Freund der Regierung" die krisenhaften Momente der Umgestaltungsprozesse im Leben der BRD Ende fünf-

fziger Jahre des zwanzigsten Jahrhunderts thematisiert, ist es ratsam solche Ausdrücke zu diskutieren, die in ihrer Auslegung besonders flexibel sind. Die Ausdrücke "Unabhängigkeit" und "Wahlrecht" aus dem Bereich des Politischen gehören in jene Bereiche des Lexikons, die in einer ganz besonderen Weise kollektiv geprägt sind, da die entsprechenden Begriffe ihre Bedeutung nur im gesellschaftlichen Diskurs erlangen können [4, 7ff]. Insofern muß die gesellschaftlich akzeptierte Bedeutung solcher Ausdrücke immer wieder neu verhandelt werden.

Die Lernenden werden vor allem aufgefordert über unsere gegenwärtige Wahrnehmung der Begriffe "Unabhängigkeit" und "Wahlrecht" zu sprechen, Ideen und Assoziationen auszutauschen. Danach werden sie angehalten, die Kurzbeschreibungen derselben Begriffe zu verfassen, dies aber unter Berücksichtigung der Perspektive von drei Textgestalten: des Journalisten, des Regierungsbeamten und Bela Bonzo, der im Text als Vertreter des unruhigen Gebietes fungiert. Das Geschriebene wird dann mündlich vorgetragen. In der Schlußphase der Besprechung erhalten die Lernenden eine Art "Fram-Struktur" [2, 55-59], die ihnen die Begriffsbildungsprozesse verdeutlicht und sie als mental-, sozial- und historisch geprägtes Phänomen vorführt.

Die weitere Textarbeit umfasst Aufgaben zum Nacherzählen und zu Meinungsäußerungen sowie darüber hinausgehende Erweiterungsübungen. Im Folgenden werden einige Varianten angeführt:

- Schreiben Sie auf den Zetteln zehn Wörter aus dem Text heraus, die Ihrer Meinung nach zum Nacherzählen der Geschichte wichtig sind. Tauschen Sie die Zettel mit den Nachbarn aus. Mit Ihren Wörtern sollen nun die anderen Lernenden kurze Aussagen über die Geschichte machen.
- Erzählen Sie kurz, was Sie von dem Sohn von Bela Bonzo wissen. Erzählen Sie aber auch, was Sie nicht wissen (aber gerne wissen möchten).
- Erweiterung: Erzählen Sie die Geschichte aus der Perspektive der Frau von Bela Bonzo.
- Was wäre geschehen, wenn...? Spekulieren Sie, was passiert wäre, wenn die Umstände anders gewesen wären.
- Nehmen wir an, Sie sind aus der Regierung. Was hätten Sie in dieser Situation anders gemacht?

Im weiteren Verlauf des Unterrichts wird die Behandlung von sprachlichen Eigentümlichkeiten des Werkes zentral. Als Orientierungshilfe kann den Lernenden folgende Problematik dienlich sein:

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

- Gebrauch des Personalpronomens "sie" in der dritten Person Plural am Anfang des Textes.
- Konstruktion Adjektiv + Substantiv im Text der Erzählung (Besonderer Augenmerk gilt der sich wiederholenden Paare).
- Gebrauch von solchen Verben, die nicht einfach die Handlung bezeichnen, sondern auch die Art ihres Verlaufs darstellen [1, 135](zum Beispiel "Wir schippten die Zigaretten fort"; "Er zündete sich... eine Zigarette an, inhaltierte heftig..." usw.).

Besonders ergiebig für Gruppenbesprebesprechung kann die Auseinanderseuzung mit folgenden Problemen sein:

- Funktion des Titels der Erzählung.
- Ironie in der Erzählung.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – Одеса: Латстар, 2002. – 288 с.
2. Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту. – Вінниця, 2005. – 415 с.
3. Helmling B., Wackwitz G. Literatur im Deutschunterricht am Beispiel von narrativen Texten. – München, 1986. – S. 12 – 54.
4. Knobloch C. Überlegungen zur Theorie der Begriffsgeschichte aus sprach- und kommunikationswissenschaftlicher Sicht. – Bonn, 1992. - S. 7 – 24.
5. Koppensteiner J. Literatur im DaF-Unterricht // Eine Einführung in produktiv-kreative Techniken. – Wien, 2001. – S. 14 – 62.
6. Lenz S. Autobiographische Skizze // Stimmungen der See. Erzählungen. – Stuttgart. 1962. – S. 76 – 78.
7. Lenz S. Ein Freund der Republik // Deutsche Kurzgeschichte. – Stuttgart. 1978. – S. 38 – 44.

DIALOGUE OF CULTURES IN SPECIALIZED ENGLISH TEACHING

From a perspective of the communicative approach to teaching foreign languages one of the final goals of foreign language learning is free and successful communication with native speakers. Today it's obvious that a good command of linguistic forms and a high level of communicative skills (speaking, listening, reading and writing) is not enough for it. Something else facilitates or discourages intercultural communication. Something that helps a person to select from available standards and means of action to achieve adequate and culturally appropriate interaction with representatives of other cultures. The case in point seems to be culture – *"a learned set of shared interpretations about beliefs, values, and norms, which affect the behaviors of a relatively large group of people"* [11]. The standards, or cultural values, that help a person *"to judge his own and others' actions"* vary from culture to culture [15]. Learners' awareness of these differences facilitates in getting over such differences and significantly increases the chances for cooperation with native speaking partners.

Thus the strong links between language and culture and their relevance for second/foreign language (L2) teaching are obvious, which is acknowledged by many scholars [6; 7; 8].

In the process of foreign language communication learners inevitably encounter psychological, linguistic, and sociocultural obstacles. The lack of the opportunity for beyond-classroom interaction in school and high college language programs makes a learner vulnerable when facing such difficulties. To avoid this, teachers should help learners to realize that everyday practices are different in different cultures and they are determined by cultural systems and cultural values. These cultural systems and values are not good or bad, they are just different and each deserves respect and understanding [14].

Discussions about teaching L2 culture have induced scholars to create various integrated approaches to teaching foreign or second languages. One of them is a sociocultural approach to teaching modern languages introduced by a Russian scholar V. Saphonova. According to her definition, a sociocultural approach is *"teaching for intercultural L2 communication in a spirit of peace and a dialogue of cultures"* [4, 62]. In addition to the grammatical, discoursal, and strategic feature of language in use, the said ap-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

proach places particular emphasis on the development of sociocultural competence.

The formation of the European Union resulted in free flow of people within it, which has increased both the need and the opportunity for language learning and sociocultural understanding. So, the interest in sociocultural competence is seen in other European nations as well.

From the standpoint of the sociocultural education, the necessary condition for efficient and successful sociocultural communication is that learners assume their roles both as open-minded representatives of their L2 community and as subjects engaged in a dialogue of cultures [14].

The term *"dialogue of cultures"* is introduced by Bakhtin and Bibler. [5] These Russian philosophers understood dialogue as the very essence of humanity and mutual understanding. Culture is defined as *"a concentration of all other meanings (social, spiritual, logical, emotional, moral, esthetic) of human existence"*. Thus, the scholars came to conclusion that culture can be seen as a special form of interaction between civilizations and epochs, i. e. it can only exist in these relationships between past, present and future in the history of humankind. For example, the 20th century can be seen as a period of interaction between the cultures of the 19th and the 21st centuries and cannot be understood in the absence of contact with these two cultures.

By Kagan cultures exist in three major relationships:

1. A valuable and equal dialogue. This relationship is a dialogue based on mutual respect of the cultures in contact. It is characterized by negotiation and exchange of meanings, equal representation of cultures for the purpose of their mutual enrichment, mutual development, and mutual renovation.
2. A utilitarian relation between cultures. This relationship occurs when one of the cultures in contact imposes its values and norms on the other. In this case a positive mutual enrichment, mutual development, and mutual renovation cannot occur. Rather, this type of relationship constitutes a process of acculturation, in the sense of complete and unquestioned acceptance of another culture's norms and values. As a result, many cultures lose their uniqueness and become parts of other dominant cultures.
3. A pseudodialogic, or complete rejection of one culture by another. This relationship occurs only in cases of conscious and purposeful isolation. Chauvinistic, egocentrically-minded cultures simply emerge and exist. They do not seek interaction with other cultures, which they perceive to be "uncultured" or of "low value"[3].

Originally a dialogue of cultures was considered by scholars only within the first type of cultures relationships which is certainly the most progressive and oriented towards the development of human civilization. Later Saphonova included also two other types of relationships introduced by Kagan [4].

For Saphonova learning a foreign culture does not start from "an absolute zero" [4, 68]. Learners of a L2 context and its culture base on their already formed certain concepts, stereotypes, and expectations about L2 cultural realities. Though these expectations may change in the course of time, they will influence the way learners interpret a L2 culture (C2). In addition, the learners' L1 sociocultural environment (dominant social and political factors, factors of socialization and individual factors) will also considerably impact the learning of C2. [12] Thus, each dialogue participant will create yet a third image of a L2 culture, or C3. This may result in false stereotypes, generalizations, and even negative attitudes towards a L2 culture.

Misunderstanding and intercultural conflict may also arise due to disregard of culture dynamic nature. This aspect should be taken into account when forming the content of teaching materials, since most current L2 culture studies remain predominantly "past" and "present" oriented. So, by the time learners are able to take part in intercultural communication, all they will have learned about L2 culture may be incomplete or outdated.

Besides necessity of sociocultural competence of learners, scholars and L2 teachers emphasize the importance of introducing the sociocultural strategies into L2 teaching. Sociocultural strategies designate techniques useful for establishing and maintaining international contact in a spirit of peace and a dialogue of cultures. In accordance with the most recent definition of sociocultural strategies, such techniques are employed by a speaker to express his (or her) meaning not only when faced with some difficulty in communication, but *"to enhance the effectiveness of communication"* [9].

Sociocultural competence is generally considered to be inseparable from overall communicative competence [10; 13], but none of the existing taxonomies of L2 communicative strategies includes strategies having to do specifically with cultural performance. Savignon and Sysoev propose two major types of sociocultural strategies for incorporation in communicative strategies more generally: (a) strategies for establishing and maintaining intercultural contact and (b) strategies for creating sociocultural portraits of a L2 context and the participants in intercultural communication. The fundamental goal for both groups of strategies is that of a valuable and equal dialogue based on mutual respect [14].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

Strategies for establishing and maintaining intercultural contact include:

1. Initiating and maintaining intercultural contact for the purpose of learning about the Values, Norms, Spiritual Heritage, and so forth of a L2 culture; acting as a representative of your own culture.
2. Anticipating sociocultural lacunae that can result in misunderstanding, creation of false stereotypes an intercultural conflict.
3. Taking initiative and responsibility for avoiding misunderstanding; explaining features of one's own culture; and asking interlocutors to explain features of their culture.
4. Using diplomacy for the purpose of maintaining a dialogue of cultures in the spirit of peace and mutual understanding; redirecting a discussion to a more neutral topic; dissimilation of personal values to avoid potential conflict.

Strategies for creating sociocultural portraits of a L2 context and the participants in intercultural communication are the following:

5. Making analogies, oppositions, generalizations, and comparisons between facts and realities of L1 and L2 cultures.
6. Identification and interpretation of unfamiliar features of a L2 culture; identification of new communicative situations.
7. Classification, compilation, generalization of sociocultural information when working with mass media, including the Internet, and informational-reference literature.
8. Review of authentic cultural material.

Nowadays people find themselves members of various context specific groups which, moreover, change with time and place. Therefore, it is impossible to anticipate the full range of cultures that learners may encounter in the course of their lives. That's why the purpose of the sociocultural strategy training is to prepare learners for an interaction with unfamiliar cultures in unpredictable communicative situations.

Since real L2 communication and interaction with representatives of L2 cultures is problematic for many foreign language students, they may benefit from strategy training. This assumption was confirmed by Savignon and Sysoyev [14]. They proposed a method of explicit training in the use of such strategies, consisting of three stages:

1. Explanation. This first stage of explicit strategy teaching is theoretically oriented. The teacher explains to learners the role and importance of particular strategy in intercultural communication.
2. Exploration. This second stage is practically oriented. When a particular strategy has been explained, learners work in pairs or small groups to become acquainted with and study real-life examples of this strategy in communication.
3. Expression. For this third and final stage, learners work in pairs or small groups to practice use of the strategy in simulated communicative contexts. At the conclusion of this practice period, learners reflect on their experience and exchange views about the use of the strategy in L2 interaction [14].

The study of the explicit teaching of sociocultural strategies in a communicative-based foreign language program proved successful in several respects. Problem-solving assignments (strategies 1-4) encouraged learners' interaction in L2 and prepared them for spontaneous use of their L2 in subsequent communication beyond the classroom. The training they received in creating sociocultural portraits of a L2 context and the participants in intercultural communication (strategies 5 – 8) provided experience essential to the development of techniques for initiating and maintaining intercultural exchange in spirit of peace and a dialogue of culture.

Although taking initiative and responsibility for avoiding misunderstanding; explaining features of one's own culture lacunae and using diplomacy turned out to be the most difficult strategies, students recognized their importance. 90 % of the participants expressed their wish to act as representatives of their culture and emphasized the necessity of the said techniques use for creating warm relationships with representatives of other cultures [14].

The sociocultural strategies are of practical importance for all learners, "gifted" (as in the study of Savignon and Sysoyev) or not, at schools or universities. These strategies may be appropriate in other contexts as well. In particular, marine or business English learners may only benefit from inclusion of sociocultural strategies into their foreign language teaching programs. This can be explained by the fact that people whose job is closely connected with traveling or working abroad (seamen, journalists, diplomats, businessmen, etc.) in either event represent their culture to other nations. Lack of sociocultural competence for representatives of such professions can result in misinterpretation of the culture they represent, and sometimes may have undesirable and even negative aftereffects.

Besides, it's obvious that the range of interests of such professions can not be absolutely limited to their professional problems and separated from everyday life of other cultures representatives, and hence from their cultural values. So, the use of the sociocultural strategies for the specializations said may be useful in communicative events involving both

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

general topics and professional questions. The points stated are in support of teaching specialized foreign language (e. g., English) learners the sociocultural strategies of intercultural dialogue, in addition to specialized vocabulary essential for their professional activity. As to seamen, the strategies in question may become of great importance in their contacts with foreign ports authorities, business partners, crewing agencies managers and representatives of other marine companies.

Analogically to the method of explicit sociocultural strategies training used by Savignon and Sysoyev in their study [14], specialized foreign language learners can be taught according to the same scheme. The first 4 strategies assume creation of texts (discourse samples) with the purpose to establish and maintain intercultural contact, while the other 4 strategies are taught with the help of projects method.

To make sure of the importance of the sociocultural strategies use for specialized foreign language learners (in particular, marine English learners), the readers are suggested to compare two possible versions of a professional conversation. The dialogues illustrate one of the strategies considered to be one of the most difficult [14, 520], namely the use of diplomacy and redirection of a discussion to a more neutral topic in an intercultural communicative event.

Version 1.

Superintendant: "I'd like to clarify some moments as to your order of two spare pistons for Diesel-generator. The order price is rather high. Do you really need two of them?"

Chief Engineer: "Sir, both pistons are in awful condition. During motor cleaning we found numerous defects of the pistons. We've done measurements and made photos of these defects. The photos together with other documents were delivered to the office. So, you can have a look. Both pistons have scorings and cracks. We do need them to be replaced."

Superintendant: "As far as I remember, one of the pistons was replaced by a new one only half a year ago. What, to your mind, is the reason for such soon disablement of pistons? Maybe it's unqualified work performance of the engine department?"

Chief Engineer: "We do our best, Sir. But, unfortunately, we are not almighty. There are the situations which are beyond our control, whether we like it or not. However, the results of the motor examination showed the necessity of both pistons replacement. Normal performance of the whole machine depends on it."

Superintendant: "Ok. Place the order and pay due attention to the maintenance of the new pistons to prolong their service life."

Chief Engineer: "We'll do everything in our power, Sir."

The other variant illustrates how the dialogue could proceed without using the strategy above. The remark of the Superintendant as to the competence of the engineers and their probable responsibility for machinery performance could have another reaction:

Version 2.

… Superintendant: "As far as I remember, one of the pistons was replaced by a new one only half a year ago. What, to your mind, is the reason for such soon disablement of pistons? Maybe it's unqualified work performance of the engine department?"

Chief Engineer: "Sir, this is not my fault that I have to work with such unqualified personnel like the third engineer! Unfortunately, I'm not authorized to choose engineers myself."

Superintendant: "You have noticed it absolutely correctly. This is not in your competence indeed! So, you'd better draw due attention to your own job. Otherwise you can lose it. Do you understand what I mean?"

Chief Engineer: "Yes, Sir. Ok, Sir."

Obviously, the comparison is in favour of the use of diplomacy in the communicative event, since the communicative purpose is achieved only in the first version illustrating *"an intercultural communication in a spirit of peace and a dialogue of cultures"* [4].

BIBLIOGRAPHY

1. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – Москва, 2000. - № 3. – С. 100 – 103.
2. Елухина Н. В. Роль дискурса в межкультурной коммуникации и методика формирования дискурсивной компетенции // Иностранные языки в школе. – Москва, 2002. - № 3. – С. 9 – 13.
3. Каган М. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. – Москва: Политиздат. – 1988. – С.75 – 83.
4. Сафонова В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций. – Воронеж: Истоки, 1996.
5. Bibler, V. M. M. Bakhtin, or the poetics of culture. - Moscow: Politizdat Press, 1991. - P.38.
6. Byram, M. Cultural studies in foreign language education. (1989). In Sandra J. Savignon, Pavel V. Sysoyev, Sociocultural strategies for a dialogue of cultures. (P.509) // The Modern Language Journal. – V.86. – N 4/Winter. – 2002.
7. Byram, M. Teaching foreign languages for intercultural competence. (1998). In Sandra J. Savignon, Pavel V. Sysoyev, Sociocultural strategies for a dialogue of cultures. (P.509). The modern language Journal. – V.86. – N 4/Winter. – 2002.
8. Byram, M., & Fleming, M. (Eds.). Language learning in intercultural perspective: Approaches through drama and ethnography. (1998). In Sandra

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

J. Savignon, Pavel V. Sysoyev, Sociocultural strategies for a dialogue of cultures. (P.509) // The Modern Language Journal. – V.86. – N 4/Winter. – 2002.
9. Canale, M. From communicative competence to communicative language pedagogy. (1983). In Sandra J. Savignon, Pavel V. Sysoyev. Sociocultural strategies for a dialogue of cultures // The Modern Language Journal. – V.86. – № 4/Winter. – 2002. – P. 508 – 522.
10. Canale, M., Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approach to second language teaching and testing. Applied linguistics. In Sandra J. Savignon, Pavel V. Sysoyev, Sociocultural strategies for a dialogue of cultures. (P. 509) // The Modern Language Journal. – V.86. – № 4 / Winter. – 2002.
11. Lustig M. W., Koester J. "Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures". - Longman, 1999. - P. 30.
12. Neuner, G. The role of sociocultural competence in foreign language teaching and learning. – Strasbourg: Council of Europe. – 1994. – P. 15 – 17.
13. Savignon, S. J. (1997). Communicative competence: Theory and classroom practice, 2nd ed. New York: McGrawhill. In Sandra J. Savignon, Pavel V. Sysoyev, Sociocultural strategies for a dialogue of cultures. (P.509) // The Modern Language Journal. – V. 86. – № 4/Winter. – 2002.
14. Sandra J. Savignon, Pavel V. Sysoyev. Sociocultural strategies for a dialogue of cultures. – The Modern Language Journal. – V. 86. – № 4 / Winter. – 2002. – P. 508 – 522.
15. Sitaram K. S., Haapanen W. "The role of values in intercultural communication". In: Asante M. K., Newmark E., Blake C. A. (eds.). "Handbook of Intercultural Communication", SAGE Publications, Beverly Hills. - London, 1979. – P. 147–160.

THE PRESUPPOSITIONS OF MODERNIZATION IN «ORESTEIA» OF AESCHYLUS

According both to thermodynamics[1] and dialectic[2], the perceivable situation of each time depends on that which has been before and continually changes, in order for this, which since that time, alike temporarily, will be established and is going to have power. The "Becoming of the new" entails the "destruction" or the "alteration of the old"[3]. Specifically in this way, firstly the "cosmogonical evolution"[4] is regulated and, secondly, the later produced civilizing or ideological progress[5], which concern each "thesis" or "antithesis" and "synthesis"[6], both inorganic, organic, rational and personal or collective are achieved.

Since the 4th century b.C. Aristotle had thought that "the physis constitutes an order for movement and change"[7]. In other words, the philosopher believes that each "timely phenomenon" is caused because of the "opposition", which is developed against a previous completed situation. Moreover, he realizes that a kind of "excrement" is produced by reason of change. It contains opposition and appears like a "remaining part" of the past. So it is an element of the reality, which was dominated during the earlier formed synthesis of any level of the existence and like a "material or psychological remainder" continues to act against the "posterior", which always results from progressive change[8].

Also in the 4th b.C. century, Plato thought of dialectics, as a method, which was functioned through "questions and answers"[9]. Based on it every couple of the "two communication poles" seek the "truth", that concerns the "essence of the discussing matter"[10] and means exactly "what is any being"[11]. So to say, the specific essence of every rational or conscious existence coincides with the personally brought psyche, into which all the "completed or known information" have been registered and continually register "what becomes". Both of them are gathered willingly or not by the individual, according either to the fatal and destined or to the responsibility.

More analytically, Aristotle's term "the psyche" sets the type of "the vital order", which is equal to "the essence and energy of every animate body"[12]. Also, Plato attributes to the psyche what "brings and drives physis"[13]. In other words, Aristotle's "essence" is expressed by "the pathos of the psyche"[14]. Similarly, Plato's "essence" signifies the "unchangeable being" of the natural base and the ideological meta-base (transition), which is meant as "the immortal psyche"[15]. For each of these two philosophical opin-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

ions, the "animate essence" surpasses the reasonable mechanism (as the ability of thinking and as the code of speaking). The "drives and instincts" are structured on this mechanism and because of it, the dialectical process occurs. Indeed, through dialectic, all rational members achieve consciousness, knowledge and self-knowledge about the same animate essence of existence. As modern psychoanalytic theory realizes, at least etymologically, "consciousness" signifies all given elements, which compose the "secure knowledge"[16].

In the same way modern idealistic thought certifies that meta-basis from "physic to intellectual will" is achieved through the idea and because of it. So, according to multiform interactions the "primitive need" is going to be replaced by the "final freedom", when cosmogonical antithesis will be stopped for ever and the "immovable thesis" will be consolidated. Then, the original thesis of the "complete but unconscionable Being", progressively through ideological definitions of "the Becoming", will be identified as the thesis of "the absolute and conscious intellect"[17].

The continual becoming of modernization presupposes the antithesis of every previous existence, either subjective and personal status of the psyche or objective and collective situation of reality. Respectively, the modernization results in a kind of inner opposition or psychological reaction, the substitution of external situation and the change of individual's communication, both their expression and perception. Under the focus of the each time new "collective values" or "egoistic pretensions", all the information about changeable theses of any "ego" or "other" and the antitheses or the synthesis of reality are regulated and registered into the conscious as secure knowledge. Every previous impression either as surpassed conviction or opinion, from that time is called "anachronistic". So to say, these anachronisms look like "animate excrement", because they had been consecrated during the past and, further more, they still constitute -even covered- elements of the perceivable component, which act as reflections of memory about the consciously registered ideological explanations, the temporarily secure but according, to the civilizing progress, rejecting knowledge.

Firstly, a part of these revisions depends on the radical change of reasonable reflections, which signify the Becoming of a realistic situation. Secondly, another part of them depends on the correspondingly drastic covering of consciously registered information by the modern ideological acceptances, although, all "previous information" still codify the Being of existence and the each moment completed being of every psyche. Furthermore, the "new information" codify the results of dialectical Becoming. On the one hand, the civilizing possibility is limited because of the thermodynamic order and is determined according to evolutionary reclassification. On the other hand, however, self-power is exercised through the same civilized and continually civilizing system, through the successive values which it by itself means or designs, based on its own registered information about socialization or pedagogy and social or self-control.

Into the unconscious section of the psyche, the "archetypal support" of every animate act is established. The drives or the instincts have been registered in this section and from there the dreams or the myths appear and they compose the "collective unconscious"[18]. On the contrary, into the conscious section of the psyche, the "civilizing prohibitions"[19] and the reasonable explanations are continually meta-established, according to which, collective convictions and beliefs are created, forming the "collective conscious"[20]. All process and every result of modernization aim at the extension of the conscious section, to the repression of unconscious or uncivilized information and, finally, to the harmonization between the psychic environment and the ever changing situation of reality.

The archetypal basis of drives and instinct are searched into the "mythic but unconscious substratum" of the psyche. Furthermore, the meta-basis of a reasonable function is developed through the meta-registrations, which fulfill the "conscious substratum" of the psyche. Obviously, the point is about the continuously modernizing information, which drive the course of the complete Being to "self-certainty", analogously to the ideological Becoming, towards the absolute Spirit[21]. Thus, the history of civilization is accomplished with modern and modernizing information. Based on them, animate or conscious individual either repeatedly explain the archetype and unconscious myths or progressively meta-explain the "civilizing interpretations"[22], which during the past composed the collective secure knowledge, convictions and beliefs.

For example, the mythological thoughts of the Hellenic ancient period intimate the meta-cosmogonical conflict of the Titans, the progenies of the first generation of gods, with the young descendants of the second generation[23]. Probably, the "battle of Titans" indicates the thermodynamic reclassifications, which passed the natural order till it stabilized the initial synthesis of the "historical level"[24]. Symbolically, the poetic descriptions of antithesis prove the evolutionary surpassing of the terms about the instinctively gregarious hierarchy between archon (leader) and simple members of the divine group. Uranus as the first "animate ego" had imposed a kind of tyrannical political order. Later his son Kronos appropriated it, spontaneously reverting the normal - evolutionary "direction of cosmogony"[25].

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

After the end of the Titans battle, Zeus banished his defeated ancestors out of the limits of Gaias (Earth), where the cosmogonical order was going to return. The third god of gods enclosed the Titans into the unordered or formed under different order Tartarus[26]. Then Zeus occupied the throne of gods, modernizing the system of Olympus. The new organizing was based on a "liberal" kind of social-political function. So, it is possible to characterize Zeus' leadership like "a democratic one". There are two reasons about this hypothesis. Firstly, the victorious gods encouraged him to take the powerful position. Also he distributed the titles to each of them, without dictatorial disposal as the two previous gods of gods had acted[27]. On the other hand, however, Zeus' supreme power punished hard his old ally and postwar rival Titan, who offered fire, civilization, art and consciousness to the ephemeral members of the human mankind[28]. Thus, Zeus modernized gods' level exclusively. On the contrary, as the third leader of cosmogonical synthesis, he imprisoned the "anachronistic Titans", refused the human evolution and showed hatred for the similar modernizing gifts, which Prometheus had offered to the mortals.

The reconciliation between these two counterbalancing and resembling divine powers became, as one may suppose, when Zeus was informed about the "secret" by Prometheus and using it avoided the inevitable (till then) decline from the order of gods[29]. Based on this knowledge, Zeus acting in full consciousness, freed Prometheus[30], and assimilated the goddess of wisdom Themes, whom he married[31]. Moreover, he started to feel mercy for the humans and so, as the first god of gods and of people, he accepted his personal meta-order.

Evolution permits the modernization of the animate and reasonable level. At that mythological time all people as infants were gathered at this level[32]. Since then, under ideological leadership of the immortal gods[33] and under Justice, Zeus and Themes' daughter[34], the mortals compose and continually meta-compose social-political co-existence, estimate or re-estimate and develop Prometheus' gifts, cultivating personal or collective psyche and conscious, supporting civilization, serving the "perpetual logos"[35] or the "without beginning and end Logos"[36].

During the archaic period human political leaders (archontes) and poetic exarchs[37] behaved in a spontaneous and dictatorial way. They imposed the "collective middle" and stayed indifferent to the "strange deficiency". As the only proof of prosperity they accepted, was the immediate and unlimited satisfaction of their "hyperbolic pathos"[38], which they brought naturally, but also according to their own personality in regard to their own "ego-leader" they competed against "each other" and tried to sovereign. In

this way the leadership on the members of the primitive group or the original horde was based upon the self-proved superiority of the "tyrannical father"[39]. Consequently, it differed from the modern democracy, which had already been established on the Olympians, according to Zeus order. So to say, human leaders followed the anachronistic methods of Uranus and Cronus or the Titans, who had believed in the unmeasured superiority of their primitive power[40], and based on it, tried to discontinue both the thermodynamic and animated or reasonable evolution.

For example, one of the well known "genealogical trees" of the Hellenic mythology is burdened with the "behavior of hybris" and the "unholy acts" of its patriarchs, which are Pelops and his immediate descendants, Atreus and Thyestes. The mythological tradition narrates that Pelops drove out of Argos his legal sons and successors, because they had killed Chrysippus, fearing that their father was going to choose him as crown prince. In exile the two brothers claimed leadership. Their competition surpassed every individual limit. Indeed, each of them hated the other one with rage. So, each of these two genealogical branches exterminated the other.

More analytically, Thyestes had conspired with his lover Aerope, Atreus' wife, in order to delude his brother and appropriate the throne. This unholy trying became unsuccessful because of Zeus' intervention. Thus, Thyestes was sent away from the polis (city), where the two brothers had already taken refuge, abandoning his children to Atreus' hospitality. Later, as he was informed about the erotic betrayal of the illegal couple, the deceived husband decided to invite his brother for a "conciliatory dinner". There he offered as a meal the "cooked fleshes" of Thyestes' children, whom Atreus had slaughtered with his own hands. As soon as this vile truth was revealed, Thyestes crusted Atreus' generation and wanting to avenge, asked to get help from the Delphic oracle. According to the prediction, Thyestes slept with his daughter Pelopeia and gave birth to Aegisthus. Finally, Aegisthus killed Atreus and offered the throne to Thyestes.

Since then, the royal family of Argos was stigmatized as tragic, because of human retributive mania and the divine Justice and goddess Erinnyes were induced to destroy Aegisthus and the whole of Agamemnon's royal family. This bloody chain of unholy actions was destined to be broken, when matricidal Orestes (Agamemnon's son) was acquitted by the Supreme Court of Athens (Areopagus). The "Oresteia" of Aeschylus deals with this matter specifically.

Aristotle characterizes the "myth" as the most principal "part" of dramatic poetry. Moreover, he intimates that tragedy must not take care about what has already happened, but about what is regarded that will happen, ei-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

ther because of probability or necessity[41]. So, the "texture" of tragic events begins from the traditional mythological support but periodically modernizes it, re-setting the essential question about the Being into the opportune situation, which has been created since that moment according to the Becoming. The classical "teaching of poetry" was performed beside the "agora" (discussing place) and the "assembly", in the presence of the citizens of the democratic polis. In a way, these functions assisted the organizing of the state procedure for the purpose of socialization, civilization and education. Based on this procedure polis took care of the mortals, so that they could both as personalities, through "the pathos of mercy and fear", to succeed the "catharsis of the results of these pathos"[42] and as citizens to be included in the democratic limits, according to the institutional laws of Athens.

Aeschylus' "Oresteia" was performed in 458 b.C., about 4 years after the reformations of the state, which had been planned by Ephialtes, and after his murder, were put into practice by Pericles. Thus, democracy was completed. With regard to the historical circumstances and the timely ideological or social-political re-definitions, this poetic trilogy meta-explains the previous explanations of Atreus' family myth. In the first of these three tragedies, named "Agamemnon", Aeschylus connects the "right and holy thoughts" with the respect of "the citizens to Zeus". Mainly, god of gods and of humans had ratified the law "willingly or not, for individuals to learn because of and after the fact that they have suffered"[43]. Consequently, the secondary secure knowledge as a kind of learning is registered into the conscious level. There they react against the natural pathos of the unconscious section of the psyche and against the previous pathos of its conscious section. Through them and at every moment the already formed or continually changing situation of reality, as subjective and objective events, have been codified. Finally, psyche suffers because it brings, it manifests and accepts pathos. "Complete Zeus" occupies the top of the reasonable pyramid. Down, on its basis, assemble the most primitive and entirely egoists, the spontaneous or arbitrary and out-of-cultural-order mortals and the infants in front of logos, whom Aristotle equalizes to "wild animals"[44]. The becoming right and holy thoughts coincide with civilization and connect ideological signs, through which the evolutionary progress of logos is signified, since the indefinite Being of meta-physical or super-physical completion.

The homonymous hero of the first tragedy returns triumphantly from the Trojan war and appears as the proposed leader of the archaic type by the people. Thus, his leadership looks as if it is limited by the body of "gentle old men"[45]. On the contrary, after the murder of this lawful political leader (by his wife Clytaimnestra), the atrocious tyranny of Aegisthus is imposed

near the end of this tragedy. In the second drama of the trilogy, named "Libation Bearers", Orestes comes back to Argos and as god Apollo has advised him, willingly or not, acts the matricide.

As revealed by the title of the third tragedy, the trilogy requests a way to modernize Erinnyes and to re-form them to "Eumenides" (favorable persons). Firstly, the ancient goddesses of "blind revenge" persecute matricidal Orestes. Secondly, after his acquaintance with Areopagus they threaten to destroy the citizens of Athens. Goddess Athena acts as president of this scenic court and with her vote Orestes became free.

In a way, the scenic representation of "Eumenides" proposes the "meaning of judicial procedure". Goddess Athena emphasizes the constant order or the prototype of justice and, also, signifies the just judgment thoughts analogously to opportune circumstances. Moreover, she adheres to teaching the type, according to which any "judgment about bloody murder" (lines 397-777) must be conducted. Athena, in person, declares the founding of Areopagus, which is a new court of jury and is established as the superior and eternal court of polis. The patron goddess of Athens leads the scenic auditory procedure, either by her own "double vote" or by legal procedural explanation, she determines the ideological prototype for judging bloody murders.

Indubitably, the central point is about a teaching of poetry relatively to the "modernized code" of the law of Athens. For the first time, these whole procedure were performed in the presence of the analogously modernizing citizens. As the opportune state re-formations were regulated, the members of the third economic and social-political class had already acquired voting rights, rights of choice and judgment. More analytically, as Aristotle certifies, during the pre-democratic period of Athens, Areopagus, exclusively, had the highest political power, but was deprived of it during the democratic period, when its duties were limited to the "highest criminal court". The philosopher believes that at the same time "the demagogic politicians" were inducing the Athenian form of government to destruction, because they did not respect the law, as it had been the previous years. Furthermore, Aristotle narrates that democratic Pericles gave salary to the judges (misthofora), in order to confront the popularity of Cimon, the richer than him and the oligarchic adversary of him[46].

In conclusion, goddess Athena in Aeschylus' "Eumenides" does not establish a new court, but inaugurates the limited rights of the Areopagus. She directs the lawsuit of the matricidal and also ally of her polis and due to the archaic myth analyzes the ideological essence about administering justice through modern arguments. In addition, she follows the legal proce-

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

dural types, in order to teach the new citizens and judges of Athens how to participate in a criminal court.

The attainment of the modernizing targets of the trilogy are confirmed because of Orestes' acquittal and Erinnyes' re-formation to Eumenides. In both cases, the ideological arguments, according to which the modern logos of the newer goddess predominated against the ancient logos of avenging mania, is based on the principle: "Respect and its brother fear will prevent from injustice, day and night, if the citizens do not abolish the old laws"[47]. Firstly, respect and fear for gods, divine law and Zeus' Justice. Secondly, respect and fear for human rights and modern democratic orders. Thirdly, respect and fear for the judged and the continually re-judging part of the past, which is regarded as a structural or unchanging element of the civilization and as an ideal is meta-registered in the conscious section of any psyche. Fourthly, respect and fear as the connection between the dialectical procedure and the collective responsibility, which each time form the culturing program of the present or the future, analogously to what has been and what is accepted or planned to become. Finally, respect and fear as reasons and results about an upright co-existence and as a criterion for control or self-control about what is contemporarily established, in order to substitute every previous anachronism, which has already been rejected. Thus, the evolution of the civilizing system and the modernization of any animate or conscious and social-political member is ideologically signified and poetically taught.

[1] H.D, YOUNG, *University Physics*, New York, Wesley Publishing, 2000.
[2] G.W.F. HEGEL, *Science of Logic*, Oxford, O.U.P., 1975, chap. 2o, A, §§ I-III.
[3] ARISTOTLE, *Metaphysics*, 1069b.
[4] C. DARWIN, *On the Origin of Species*, London, Watts, 1950.
[5] T.S. ELIOT, *Notes towards the Definition of Culture*, London, Faber and Faber Ltd, 1954.
[6] G.W.F. HEGEL, *Aesthetics*, U.S.A., University of St. Andrews, 1998, vol. A, pp. 50-52.
[7] ARISTOTLE, *Physics*, 200b.
[8] IDEM, *Parva Naturalia*, 465b.
[9] PLATO, *Cratylos*, 390C.
[10] IDEM, *Politeia*, 534B.
[11] IDEM, *Phaedon*, 65D.
[12] ARISTOTLE, *Metaphysics*, 1042a.
[13] PLATO, *Cratylos*, 400B.
[14] ARISTOTLE, *Rhetoric*, 1377b.
[15] PLATO, *Phaedrus*, 245C.
[16] S. FREUD, *Totem and Taboo*, London, Routledge & Kegan Paul, 1950, p. 96.
[17] G.W.F. HEGEL, *Phenomenology of Spirit*, Oxford, O.U.P., 1977, vol. I, pp. 130-135.
[18] C.G. JUNG, *Memories, Dreams, Reflections*, Gr. Britain, Collins and Routledge and Legan Paul, 1963.
[19] S. FREUD, *Civilization and its Discontents*, New York, Norton, W.W. and Co., Inc., 1961, chap. V.
[20] E. DURKHEIM, *De la Division du Travail Social*, Paris, P.U.F., 1960, pp. 46 ff.
[21] G.W.F. HEGEL, *Phenomenology of Spirit*.
[22] D. ANZIEU, *Oedipus before Complex*, Paris, Les Temps Modernes, October 1966, pp. 675-715.

[23] See HESIOD, *Theogony*.
[24] G.W.F. HEGEL, *Introduction to the Lectures on the Philosophy of History*, Cambridge, C.U.P., 1975, pp. 285-290.
[25] P. COVENEY, R. HIGHFIELD, *The Arrow of Time*, London, Fawcett Books, 1992.
[26] HESIOD, vv. 713.
[27] *Ibid.*, v. 885.
[28] AESCHYLUS, *Prometheus Bound*, vv. 248-254, 441.
[29] *Ibid.*, vv. 167-171.
[30] See the titles which Aeschylus has composed for Prometheus' trilogy.
[31] HESIOD, v. 901.
[32] AESCHYLUS, v. 443.
[33] HESIOD, *Acts and Days*, vv. 248-273.
[34] IDEM, *Theogony*, vv. 901-902.
[35] HERACLITUS, (1), 1.
[36] See the *Gospel of St. John* 1, 1-12.
[37] ARISTOTLE, *Poetics*, 1449a.
[38] IDEM, *Ethical Nikomachia*, 1106b.
[39] S. FREUD, *Totem and Taboo*, pp. 205 ff.
[40] AESCHYLUS, vv. 397-405.
[41] ARISTOTLE, *Poetics*, 1415a.
[42] *Ibid.*, 1449b.
[43] AESCHYLUS, *Agamemnon*, vv. 168-178.
[44] ARISTOTLE, *Politics*, 253a.
[45] AESCHYLUS, *Agamemnon*, vv. 845-846.
[46] ARISTOTLE, *Athenians Politeia*, XXVI-XXVII.
[47] AESCHYLUS, *Eumenides*, vv. 690-693.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

DIE APPELLATIVE FUNKTION IM DEUTSCHEN

Der vorliegende Artikel ist der Untersuchung der Ausdrucksmöglichkeiten für appellative Funktion gewidmet und hat das Hauptziel die wesentlichen Merkmale einer der Sprachfunktionen – der appellativen Funktion - im Deutschen darzustellen und ihre sprachlichen Appellationsmittel im öffentlichen Diskurs [2; 44] zu beschreiben. Die Funktionen der Sprache blieben und bleiben bis jetzt im Zentrum der wissenschaftlichen Interessen und bekommen aufs neue ihre Anziehungskraft, weil ihre Untersuchung nicht nur im rein linguistischen oder pragmatischen, sondern auch im kognitiven Aspekt von großer Bedeutung ist. Die Betrachtung der sprachlichen Funktionen aus der Sicht der Kognitivistik eröffnet die Anwendung neuer Ansätze in der auf Erkenntnis beruhenden Sprachwissenschaft und bereitet für die Erforscher eventuell ganz neue erkenntnisorientierte linguistische Entdeckungen. Die Untersuchung der appellativen Funktion geht vor allem die Mechanismen des verbalen und paraverbalen Einflusses an, was seinerseits die allgemeinen Gesetze der menschlichen Kommunikation allseitig betrachten lässt [4; 12; 31; 42].

Die Recherche der theoretischen Quellen zeigte das Fehlen einer einheitlichen Betrachtungsweise des Begriffs **Appellativ** im Deutschen [1; 34; 35; 37; 41]. Bei den verschiedenen Forschern kann man verschiedene Termini finden, die im Prinzip das gleiche bezeichnen. Die Ausgangsbedeutung *der Appell, appellieren* (anreden, anrufen) wird bei der Bezeichnung der Funktion als *Appellfunktion* (Kompositum) oder *appellative Funktion* (Wortverbindung) gebraucht, sowohl bei den *appellativen Texttypen* oder *Appellatoren*. Im weiteren treffen wir schon andere Bezeichnungen der appellativen Funktion als *direktive* (leitende) Funktion, *konative* Funktion. Bei der Klassifizierung der *Funktionstypen* statt *appellieren* wird das Verb *steuern* (leiten, beeinflussen) gebraucht. Als Synonym der Appell- oder Reklamefunktion von den Überschriften in den Zeitungstexten gebraucht man die Bezeichnung *Reizfunktion* (erwecken, erregen). Zu demselben thematischen Feld gehören die Termini *Aufforderung, Aufforderungshandlungen*.

Es gibt aber auch eine andere Betrachtung der Appellfunktion im Sinne der *Aufmerksamkeitsfunktion*, bei der die appellative Funktion nicht für die Meinungsbeeinflussung oder Verhaltensbeeinflussung, sondern für

die Unterstützung der Aufmerksamkeit beim Sprechen-Hören-Kanal gebraucht wird, also man verwendet den Appell als *Aufmerksamkeitsmittel*.

Wenn wir die Beziehungen *Adressant- Adressat* betrachten wollen, gerät die appellative Funktion in den Bereich der *Adressatenproblematik* und geht die Formen der *Adressatenansprache* an. Als grammatische Form zum Ausdruck des Appells dient meistens der *Imperativ*.

Aufgrund der angeführten Informationen wurde folgende Liste der *appellativverwandten* Termini zusammengestellt:

1. der Appell, appellieren (sich nachdrücklich an jemanden in mahnendem Sinne wenden, j-n zu etw. aufrufen);
2. die appellative Funktion, die Appellfunktion, appellativer Texttyp, die Appellatoren;
3. Direktiva, direktive Funktion, direktive Sprachhandlungen;
4. konative Funktion;
5. steuern;
6. Aufforderung, Aufforderungshandlungen;
7. Reizfunktion, Werbefunktion;
8. die Aufmerksamkeitsfunktion, die Aufmerksamkeitsmittel;
9. Adressatenansprache, Adressatenproblematik.

Der Terminus „Textfunktion" bezeichnet die im Text mit bestimmten, konventionellgeltenden, d. h. in der Kommunikationsgemeinschaft verbindlich festgelegten Mitteln ausgedrückte Kommunikationsabsicht des Emittenten [3; 17; 19; 51; 52]. Es handelt sich also um die Absicht des Emittenten, die der Rezipient erkennen soll, um die Anweisung (Instruktion) des Emittenten an den Rezipienten, als was dieser den Text insgesamt auffassen soll, z. B. als informativen oder als appellativen Text [53].

Fast alle bisher vorgelegten Ansätze zur Unterscheidung von Textfunktionen knüpfen in irgendeiner Form an das Organon-Modell von K. Büller an [5; 26]. Bühler betrachtet die Sprache als „Werkzeug", mittels dessen der Emittent mit dem Rezipienten über Dinge in der Welt kommuniziert. Sprachliche Zeichen fungieren damit gleichzeitig als „Symbol" für Gegenstände und Sachverhalte der Wirklichkeit (=Darstellungsfunktion), als „Symptom" der Innerlichkeit des Emittenten (=Ausdrucksfunktion) und als „Signal", indem sie an den Rezipienten appellieren (=Appellfunktion).

Unter dem kommunikativ-funktionalen Aspekt der interpersonalen Beziehung kommen wir dann zu der folgenden Aufstellung textueller Grundfunktionen: (1) Informationsfunktion, (2) Appellfunktion, (3) Obligationsfunktion, (4) Kontaktfunktion, (5) Deklarationsfunktion [23; 38;

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

39; 46; 47]. Zu ergänzen wäre noch die sog. poetische (ästhetische) Funktion, die in literarischen Texten [18; 32] dominiert und primär Gegenstand literaturwissenschaftlicher Untersuchung ist.

Die Informationsfunktion kann durch folgende Paraphrase explizit gemacht werden: ***Ich informiere dich über den Sachverhalt X.*** Der Emittent kann die Sicherheit seines Wissens auf vielfältige Weise einschränken, z. B. durch Angabe der Quelle oder durch die Verwendung von Modalverben (*sollen, wollen* usw.), Modalwörtern (*offenbar, vermutlich...*). Die Informationsfunktion ist charakteristisch für die Textsorten "**Nachricht**" [33], "**Bericht**", „**wissenschaftliche Artikel**" [22] und "**Beschreibung**". Sie kann sich auch mit der "evaluativen" Einstellung (*etwas gut / schlecht finden*) verbinden. Diese thematische Einstellung ist kennzeichnend für die Textsorten "**Gutachten**", "**Rezension**", "**Leserbrief**" usw. Die informative Textfunktion ist also sowohl mit einer sachbetonten als auch mit einer meinungsbetonten sprachlichen Darstellung kompatibel. Ob eine wertende Aussage neben ihrer informativen Funktion auch noch (oder primär) eine *appellative* Funktion hat, ergibt sich aus dem Kontext bzw. der Textsorte, der der entsprechende Text angehört.

Die Appellfunktion kann durch folgende Paraphrase explizit gemacht werden: ***Ich fordere dich auf, die Einstellung X zu übernehmen/Ich fordere dich auf, die Handlung X zu vollziehen.*** Textsorten mit appellativer Grundfunktion sind: **Werbeanzeige, Todesanzeige [28], Propagandatext [25], Kommentare, Arbeitsanleitung, Gebrauchsanweisung [13; 36], Rezept [29], Gesetzestext, Gesuch, Antrag, Bittschrift, Predigt** usw.

Die appellative Textfunktion kann zwar direkt durch explizit performative Formeln mit den Verben *auffordern, anordnen, befehlen, bitten, raten, empfehlen, fragen, verlangen, beauftragen* usw. signalisiert werden [1; 8; 9] Solche expliziten Strukturen sind in Texten aber selten. Die häufigsten grammatischen Indikatoren der Appellfunktion sind folgende:

a) der **Imperativsatz**: *Entdecken Sie die frische freie Welt der Reyno!*

b) die **Infinitivkonstruktion**: *Erst mal entspannen, erst mal Picon.*

c) der **Interrogativsatz**: *Haben Sie schon eine Rentenversicherung beantragt?*

d) **Satzmuster mit *sollen* oder *müssen* + Infinitiv, *haben zu* + Infinitiv, *sein zu* + Infinitiv** u. a.: *Die Miete ist vor dem 5. l. M. zu bezahlen.*

Es sei zu betonen, dass die Verwendung von explizirten Appellen (z. B. in der Gesprächsführung), die sogenannte Appelltechnik nach *Bredemeier* [14] eine konsequente Alternative zur Fragetechnik ist. Appelle sind stärker als die Fragetechnik, denn sie weisen das Gegenüber direkt an,

etwas zu tun. Eine Frage gibt die Entscheidung an den Gesprächspartner ab, der Appell gibt eine Entscheidung bereits vor. Beispielhafte Appelle sindfolgende: *Erläutern Sie uns bitte...! Erklären Sie mir doch...! Eröffne bitte die Gesprächsrunde! Präsentieren Sie uns bitte die Ergebnisse!* usw. K. Bredemeier unterscheidet offene Appelle, geschlossene Appelle, halboffene/halbgeschlossene Appelle, direkte und indirekte Appelle.

Die obligatorische Funktion kann durch folgende Paraphrase explizit gemacht werden: ***Ich verpflichte mich, die Handlung X zu tun.*** Textsorten mit Obligationsfunktion sind **Vertrag, Vereinbarung, Garantieschein [29], Gelübde, Gelöbnis, Angebot** usw. Selbstverpflichtende Texte sind in der Regel stark institutionalisiert; sie sind deshalb meistens durch eine direkte Signalisierung der Textfunktion gekennzeichnet: *versprechen, sich verpflichten, schwören, übernehmen, sich bereit erklären, garantieren, sich verbürgen, wetten, anbieten* usw.

Die Kontaktfunktion kann durch folgende Paraphrase explizit gemacht werden: ***Über die Glückwünsche zu... haben uns sehr gefreut.*** Der Emittent gibt dem Rezipienten zu verstehen, dass es ihm um die personale Beziehung zum Rezipienten geht. Die kontaktspezifische Funktion wird durch explizit performative Formeln mit den Verben *danken, um Entschuldigung bitten, beglückwünschen, gratulieren, sich beschweren, willkommen heißen, Beileid aussprechen, verfluchen* usw. signalisiert. Kontakttexte sind vielfach an feste gesellschaftliche Anlässe geknüpft, die den Ausdruck der psychischen Einstellung des Emittenten verlangen. Entscheidend ist nicht die Gefühlsäußerung als solche, sondern die Erfüllung einer sozialen Erwartung durch den Emittenten. Darauf beruht die kontaktspezifische Bedeutung solcher Einstellungsbekundungen. Die Kontaktfunktion ist besonders charakteristisch für sog. **Partizipationstexte**, in denen der Emittent seine Anteilnahme mit dem Rezipienten zum Ausdruck bringt: **Gratulations- und Kondolenzbriefe**. Auch die **Ansichtskarte** und andere Formen des **Kontaktbriefs** drücken primär die kontaktspezifische Textfunktion aus. In der dialogischen Kommunikation erfüllen diese Funktion vor allem die Gesprächssorten "Unterhaltung", "Plauderei", "Small Talk".

Die Deklarationsfunktion kann durch folgende Paraphrase explizit gemacht werden: ***Ich bewirke hiermit, dass X als Y gilt.*** Der Emittent gibt dem Rezipienten zu verstehen, dass der Text eine neue Realität schafft. Textsorten mit deklarativer Grundfunktion sind z. B. **Ernennungsurkunde, Testament, Schuldspruch, Bevollmächtigung, Bescheinigung** usw. Es handelt sich durchweg um Textsorten, die an bestimmte gesellschaftliche Institutionen gebunden sind. Die Deklarationsfunktion wird fast immer direkt (durch feste, ritualisierte und explizite Formeln) ausgedrückt. Neben

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.МЕЧНИКОВА

den expliziten sprachlichen Formen sind es vor allem auch bestimmte Textüberschriften (wie *Testament, Urkunde, Bescheinigung, Vollmacht* usw.), die auf die Deklarationsfunktion verweisen."

In diesem Punkt des Artikels führen wir in einer kurzgefassten Form die Liste der bedeutendsten Linguisten an, die sich mit den Funktionen der Sprache beschäftigen. Durch Fettgedrucktes markieren wir die Stellung der appellativen Funktion in der Reihe von anderen textuellen Funktionen oder Textsorten, was eine mehr anschauliche Präsentation des Stoffes ermöglicht. Die Liste ist chronologisch aufgebaut, in Klammern werden wichtige Kommentare angeführt. Es wird auch auf den Aspekt der Betrachtung hingewiesen.

1. *Karl Bühlers* Organon-Modell (1934): die in einer Kommunikationssituation sprachlich vermittelten Gesprächsinhalte erfüllen nach Bühler drei Funktionen: Darstellungsfunktion, Ausdruckfunktion, **Appellfunktion),** also die sogenannten **Kommunikationsfunktionen (im kommunikativen Aspekt)** [5];
2. *Searles* Klassifikation der fünf Illokutionsklassen (1975): Repräsentative, Direktive (=**appellative**), Kommisive, Expressive, Deklarative – **Illokutionsfunktionen (im kognitiven Aspekt)** [45; 50];
3. *Großes* (1976) u. *Brinkers* (**1992, 2001**) Klassifikation der fünf textuellen Grundfunktionen: Informations-, **Appell-**, Obligations-, Kontakt- und Deklarationsfunktionen, also das sind **die Textfunktionen (im kommunikativ-funktionalen Aspekt)** [15; 23];
4. *Jakobsons* (1986) sechs Kommunikations- und Sprachfunktionen: emotive (Adressant), konative (Adressat, *hier ist darunter die **Appellfunktion** gemeint*), referentielle (Kontext), poetische (Mitteilung), phatische (Kontakterstellung) und metakommunikative (Kode); bei der grammatischen Klassifikation der Modi (Indikativ, Imperativ, Konjunktiv), meint Jakobson, erfüllt der Imperativ eine **appellative** Funktion [in 1];
5. *Sowinskis* Vorstellung nach (1983) steht die phatische Sprachfunktion der conativen (**appellativen**) Funktion sehr nahe und ist manchmal mit ihr identisch. Sie wird jedoch auch durch die prä- oder paraverbalen Sprachmittel akustischer (lautlicher) und visueller Art realisiert. Selbstverständlich, dass Kommunikationsvorgänge in der Regel als Texte realisiert werden oder zumindest in Textzusammenhänge eingebunden sind. Die genannten Sprachfunktionen besitzen dementsprechend – additiv oder implizit – auch für Texte bzw. Ihre Einheiten ihre Geltung [43];

6. *Heinemanns* und *Viehwegers* Funktionstypen (1991): sich ausdrücken (selbst darstellen), kontaktieren, informieren, steuern (Partner veranlassen, etwas zu tun = **appellative Funktion**: entsprechende Texte: Anleitungen, Appelle, Ratschläge, Vorschläge, Gesuche, symmetrische und asymmetrische Bitten in der gesprochenen Kommunikation; handlungsvorbereitende Texte: Pläne aller Art, Verabredungen, Absprachen zur Koordinierung [48];
7. *Rolfs* Klassifikation von fünf Gebrauchstextsorten (1993): assertive (Informationsvermittlung), **direktive** (Bewegung des Adressaten zur Ausführung einer Handlung = ***appellative** Texte*), kommissive, expressive, deklarative; die Appelfunktion kann auch bei den assertiven und expressiven Texten stattfinden [40];
8. *Eberts* fünf Textfunktionen (1994) od. Textziele: informieren, **appellieren**, belehren, instruieren, kontaktieren etc. Textfunktionen sind „soziale Größen": sie sind innerhalb einer Sprach- oder Kommunikationsgemeinschaft fest und gültig geworden. Zu unterscheiden sind **monofunktionale** (erkennbar auf eine zentrale Funktion ausgerichtet sind), **multifunktionale** (Teiltexte erfüllen verschiedene gleichrangige Funktionen), **heterofunktionale** (Textelemente sind nicht auf eine dominierende Funktion ausgerichtet und nicht in einer hierarchischen Beziehung zueinander stehen), **funktional unbestimmte** (ohne klare funktionale Ausrichtung) Texte [21];
9. *Dimbles* und Bertons (1998) sechs pragmatische Funktionen der sprachlichen Äußerung: Warnung, Rat, Mitteilung, Überzeugung, Meinungsäußerung, Unterhaltung (**im pragmatischen Aspekt**) (*bei jeder Art der Äußerung könnte die **Appellfunktion** vorhanden wenn Äußerungen der bloßen Kontaktaufnahme dienen sein)*[in 20];
10. *Hallidays* drei Makrofunktionen: ideationelle (kognitive), interpersönliche (Erstellung und Unterstützung der Kontakte), textuelle (Sprechhandlungen) (*die **Appellfunktion** könnte im Rahmen der zweite und dritten betrachtet werden*) [in 30];
11. *Hodls* (1992) sieben Funktionen von Überschriften in den Zeitungstexten: Informationsfunktion, Nominationsfunktion (vorzugsweise bei Überschriften wissenschaftlicher Fachtexte), Wertungsfunktion, **Appell-, Reklame- oder Reizfunktion** (vor allem bei Überschriften von Zeitungstexten), Abgrenzungsfunktion, Orientierungsfunktion (Obertitel einer Zeitungsüberschrift), Konkretisierungsfunktion (Untertitel einer Zeitungsüberschrift) [24];

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

12. *Kühns* Typen der Adressierungsformen (explizit/implizit) (1995). Unter den expliziten unterscheidet man nonverbale (Blickkontakt, Hinweisgesten, Körperzuwendung) und verbale: (direkte) Anrede, personenbezeichnende Appellativa (*Alle Nichtschwimmer treffen sich...*), Pronomen, Performative, Routineformel; (indirekte) das Zitieren von Namen und Titeln usw. [27];
13. Textsorten des Alltags (2001): Leserbrief, Familienanzeige (Lebenslauf, Jahrestage anderer Art, Partnersuche, sonstige Anlässe), Wetterberichte, Kontaktanzeigen (Heiratsanzeigen), Immobilienanzeigen, Reiseannoncen, Stellenmarktannoncen, Krankheitsbeschreibungen, Beipackzettel (**Appellfunktion**), Werbung für Kosmetika, Sportberichte, Berichte über Mannschaftssportarten, Auslandsreportagen, Zeitungsartikel [49];
14. Textsorten im Kulturaspekt (2001), z. B. Textsorten und Fankulturen: es sind die Textsorten, die eine Fankultur definieren und kommunikativ aufrechterhalten (am Beispiel von Textsorten- und Anzeigeprofile von drei Hip-Hop-Magazinen) [54];

Zu den appellativen Textsorten (nach *Brinker*) gehören: Werbeanzeige, Propagandatext, (Zeitungs-, Fernseh-, Rundfunk-) Kommentar, Arbeitsanleitung, Gebrauchsanweisung, Rezept, Gesetzestext, Gesuch, Antrag, Bittschrift, Predigt usw.; (nach *Rolf*) direktive Textsorten: bindende/nicht-bindende; zu den mündlichen appelativen Textsorten gehören Reden [6; 7; 10; 11; 16], Vorträge, Referate (sog. Informationsreden), Moderation, Versammlungs- und Diskussionsleitung. Besonders interessant hier ist vor allem „Appell" als sebständige Textsorte [14, 207], wo voraussichtlich Appellationsmarkmale am stärksten ausgedruckt werden sollen, z. B. „Bonner Appell der Senioren Union der CDU Deutschlands" (04. und 05. Oktober 2004, Bonn/Bad Godesberg), „Frankfurter Appell" (17. und 18. Januar 2004, Frankfurt am Main), Freiburger Appell (09. Oktober 2002,) Helsinki –Appell 2005.

Die appellative Funktion wird auch in anderen Bereichen der menschlichen Tätigkeit akzeptiert. Zum Beispiel, in der Farbenlehre. Man unterscheidet 4 Typen der Beziehung zwischen der Farbpalette und dem Empfänger: expressiv (gefällt/ gefällt nicht), poetisch (Farbassoziationen), metasprachlich (Warnungs – und Signalfarben), appellativ (Erhöhung der Arbeitsfähigkeit, Beseitigung der visuellen Müdigkeit). Appellative Formen sind in der Gestik (Kinematik) und in der Musik vorhanden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Анисимова Е. Е. Коммуникативные нормы немецких апеллятивных текстов: Автореф. канд.... дис.: 10.02.04. – 18 с.

2. Бабич Н. Д. Сила мовленого слова. – Чернівці, 1997. – 63 с.
3. Баранов А. Г. Текст в функционально-прагматической парадигме. Краснодар: Кубан. гос. университет, 1988. – 90 с.
4. Безяева М. Г. Семантика коммуникативного уровня звучащего языка: Волеизъявление и выражение желания говорящего в русском диалоге. – М.: Изд-во МГУ, 2002. – 752 с.
5. Бюлер К. Теория языка. Репрезентативная функция языка / Пер. с нем. Общ. ред. и ком. Т. В. Булыгиной и А. А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1993. – 528 с.
6. Діденко М. А. Політичний виступ як тип тексту. (на матеріалі виступів німецьких політичних діячів кінця 20 століття): Автореф. дис... канд. філол. н.: 10.02.04. – Одеса, 2001. – 17 с.
7. Домбровский Т. Харизма. – СПб.: Питер, 2002. – 192 с.
8. Козлова А. Т. Апеллятивная функция языка в устном призыве // Культура народов Причерноморья. - 1997. - № 3.
9. Мечковская Н. Б. Коммуникативная деятельность человека. Функции языка и речи // Социальная лингвистика. - М.: Аспект-пресс, 1996. – С. 7-29.
10. Об ораторском искусстве /Автор-составитель А. В. Толмачев. – М.: Изд-во политической литературы, 1963. – 351 с.
11. Ушакин С. А. Речь как политическое действие // Полис. – 1995. - № 5. – С. 142-153.
12. Adamzik, Kirsten Sprache: Wege zum Verstehen. – Tübingen, Basel: A. Franke, 2001. – 335 S.
13. Bauer, Johann Der „Leittext" als (fach-) textlinguistisches Phänomen: Analyse und Optimierungsmöglichkeiten einer betriebsinternen Textsorte. –Frankfurt am Main, 1997. Zugl. Hannover, Univ. Diss., 1996.- 418 S.
14. Bredemeier K. Schwarze Rhetorik: Macht und Magie der Sprache. – Orell Füssli Verlag AG, Zürich, 2002. – 216 S.
15. Brinker, Klaus Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2001. -163 S.
16. Bromber, Katrin Politische Reden – eine Textsorte?: eine Analyse von Dokumenten der politischen Führung Tansanias. – Leipzig, Univ., Diss., 1993.
17. Coseriu, Eugenio Textlinguistik: eine Einführung. – Tübingen: Narr, 1980. – 178 S.
18. Damis, Christine Autorentext und Inszenierungstext: Untersuchungen zu sprachlichen Transformationen bei Bearbeitungen von Theatertexten. Tübingen: Niemeyer, 2000. – 329 S.
19. Die Zukunft der Textlinguistik: Traditionen, Transformationen, Trends. Hrsg. Antos, Gerd. –Tübingen: Niemeyer, 1997. – 230 S.
20. Dressler, Wolfgang Einführung in die Textlinguistik. – Tübingen: Niemeyer, 1973. – 136 S.
21. Ebert, Helmut Textfunktionen und Textstrukturen von Führungs- und Unternehmensgrundsätzen der Gegenwart. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 1994. – 350 S.
22. Graefen, Gabriele Der wissenschaftliche Artikel – Textart und Textorganisation. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 1997. – 355 S.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І. МЕЧНИКОВА

23. Große, Ernst Ulrich Text und Kommunikation: eine linguistische Einführung in die Funktionen der Texte. –Stuttgart: Kohlhammer, 1976. – 164 S.
24. Hodl, Harriet Textlinguistische Untersuchungen an englisch-, russisch- und deutschsprachigen Zeitungssporttexten. – Chemnitz-Zwickau, Techn. Univ., Diss.
25. Hubenschmid, Markus Text und Handlungsrepräsentation: ein Analysemodell politischer Reden am Beispiel V. I. Lenins. – München: Sagner, 1998. – 244 S.
26. Volmert, Johannes (Hrsg.) Grundkurs Sprachwissenschaft. –München: Wilhelm Fink Verlag, 2000. – 270 S.
27. Kühn, Peter Mehrfachadressierung: Untersuchungen zur adressatenspezifischen Polyvalenz sprachlichen Handelns. –Tübingen: Niemeyer, 1995. – 273 S.
28. Lage-Müller. Kathrin Von der Text und Tod: eine handlungstheoretisch orientierte Textsortenbeschreibung am Beispiel der Todesanzeige in der deutschsprachigen Schweiz. – Tübingen: Niemeyer, 1995. – 438 S.
29. Langer, Gudrun Textkohärenz und Textspezifität: Textgrammatische Untersuchung zu den Gebrauchstextsorten Klappentext, Patienteninformation, Garantieerklärung und Kochrezept. – Frankfurt am Main: Lang, 1995. – S. 374.
30. Lexikon der Germanistischen Linguistik. –Tübingen: Niemeyer, 1973. – 675 S.
31. Lötscher, Andreas Text und Thema: Studien zur thematischen Konstituenz von Texten. –Tübingen: Niemeyer, 1987. – 309 S.
32. Maingueneau, Dominique Linguistische Grundbegriffe zur Analyse literarischer Texte. – Tübingen: Narr, 2000. – 208 S.
33. Medientexte: textlinguistische und sprachhistorische Aspekte. Hrsg. –Bremen: Univ.-Verl. Bremen, 1994. – 198 S.
34. Metzeltin, M., Jaksche H. Textsemantik: ein Modell zur Analyse von Texten.- Tübingen: Narr, 1983. – 208 S.
35. Müller, Marlise Schweizer Pressereportagen: e. linguist. Textsortenanalyse. – Aarau: Sauerländer, 1988. – 298 S.
36. Nickl, Markus Gebrauchsanleitungen: ein Beitrag zur Textsortengeschichte seit 1950. –Tübingen: Narr, 2001. – 339 S.
37. Normale und abweichende Texte. Studien zur Bestimmung u. Abgrenzung von Textstörungen. – HRSG. Dressler Wolfgang. – Hamburg: Buske, 1984. 245 S.
38. Orlov Jurij, Boroda M., Nadarjeschvili I. Sprache, Text, Kunst: quantitative Analysen. – Bochum: Brockmeyer, 1982. – 355 S.
39. Plett, Heinrich F. Textwissenschaft und Textanalyse. – Heidelberg: Quelle&Meyer, 1975. – 354 S. 60/EC 1630 P726
40. Rolf, Eckard Die Funktionen der Gebrauchstextsorten Berlin: de Gruyter, 1993. – 339 S.
41. Scherner, Maximilian Sprache als Text. –Tübingen: Niemeyer, 1984. -271 S.
42. Schmidt, Siegfried Texttheorie: Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation. – München: Fink, 1973. – 184 S.
43. Sowinski, Bernhard Textlinguistik. – Stuttgart: Kohlhammer, 1983. – 176 S.
44. Steyer, Katrin Reformulierungen: Sprachliche Relationen zwischen Äußerungen und Texten im öffentlichen Diskurs. –Tübingen: Narr, 1997. – 294 S.

45. Text in Forschung und Lehre. Hrsg. Gladrow, Wolfgang. Frankfurt am Main: Lang, 1997. – 177 S.
46. Textlinguistik Hrsg. Klein, Wolfgang. – Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1992. – 152 S. 61/EQ 3070-86.
47. Textlinguistik und Stilistik. Hrsg. Fleischer Wolfgang. Brinker, Klaus Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2001. – 163 S.
48. Textlinguistik: eine Einführung. Hrsg. Heinemann Wolfgang. – Tübingen: Niemeyer, 1991. – 310 S. 64/GC 7365 H468
49. Textsorten des Alltags und ihre typischen sprachlichen Mittel / Karl-Ernst-Sommerfeld/Herbert Schreiber. –Frankfurt am Main: Lang, 2001. – 198 S.
50. Textsorten und Textsortentraditionen. Hrsg. Simmler, Franz. Bern: Lang, 1997. – 343 S.
51. Vater, Heinz Einführung in die Raum-Linguistik Hürth-Efferen: Gabel, 1991. – 107 S.
52. Vater, Heinz Einführung in die Textlinguistik: Struktur, Thema und Referenz in Texten. – München: Fink, 1992. – 206 S.
53. Vom Satz zu Text Hrsg. Sommerfeldt, Karl-Ernst. – Frankfurt am. M.: Lang, 1992. – 198 S.
54. Zur Kulturspezifink von Textsorten /Ulla Fix… (Hrsg.) – Tübingen: Stauffenburg – Verl., 2001. -289 S. Hier: Jannis K. Androutsopoulos Textsorten und Fankulturen, S. 33-50.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

L' IMAGE DU RUSSE DANS LE ROMAN DE M. KARAGHATSIS "LE COLONEL LIAPKINE"

M. Karaghatsis, de son vrai nom D. Rodhopoulos fait partie de la "génération des années 30", mouvement littéraire qui se caractérise par la prédominance du roman sur le plan de la forme.

Le thème majeur de la génération des années 30 est la description de la réalité sur la base d'éléments autobiographiques, comme en témoignent les oeuvres de S. Myrivilis (La vie au tombeau), G. Théotokas (Argho, cité violette), K. Politis (Eroïka).

Tout en étant rattaché à ce mouvement M. Karaghatsis se distingue par une plus grande liberté par rapport à la réalité et aux éléments autobiographiques. Il n'hésite pas à recourir à des procédés purement romanesques comme la création de personnage-type. Chez M. Karaghatsis le réalisme est poussé à son paroxysme et se rapproche du naturalisme. Mais ce naturalisme est teinté de pessimisme car l'auteur ne croit pas à la possibilité de réaliser un idéal. C'est pourquoi ses héros sont des anti-héros au sort souvent tragique. La destinée de ces personnage est décrite avec humour et ironie qui nient toute forme d'héroïsme.

Nous nous proposons d'étudier ici l'image du Russe dans une des premières oeuvres de M. Karaghatsis Le colonel Liapkine, écrite en 1933 et qui retrace l'histoire d'un colonel russe de l'Armée blanche de Wrangel qui fuit la Russie après la défaite des Blancs en suivant la route traditionnelle des émigrés russes issus du milieu militaire: repli sur la Russe du sud, départ pour Constantinople et arrivée en Grèce.

L'émigration russe en Grèce fait partie des émigration les plus défavorisées financièrement et moralement. Concentrée à Thessalonique, à Athènes et à Larissa, la communauté russe doit faire face à d'énormes difficultés matérielles et recourt à tous les métiers. C'est le cas du colonel Liapkine qui travaille au Pirée, à Athènes puis finit par s'installer à Larissa où il devient superviseur des animaux de l'Ecole d'agriculture. La province grecque devient le théâtre de déchéance du héros qui n'arrive pas à reconsruire sa vie malgré les premiers succès de son installasion en Grèce.

Au-delà du destin tragique de ces héros, que se soit Liapkine ou les Russes qui apparaissent dans le roman, il est intéressant d'étudier la personalité des Russes vus par un auteur grec qui n'a jamais été en Russie. L'image que donne M. Karaghatsis de la Russie se fonde sur deux éléments: d'une part sur la vision traditionnelle de la Russie par la Grèce, et d'autre part sur l'expérience personnelle de rencontres avec quelques émigrés russes en Grèce.

Pour la Grèce, la Russie reste un pays ambigu à la fois proche par la complicité orthodoxe mais éloignée par le côté "barbare " (dans le sens grec du mot, c'est à dire non-grec), car la Russie représente un monde totalement différent. Le Russe symbolise le frère et le rival car la Russie se présente toujours comme la protectrice et la libératrice des peuples orthodoxes de l'ancien Empire ottoman.

Dans son désir d'expansion territoriale vers les Détroits et sa volonté de prédominance au sein de l'Eglise orthodoxe, la Russie entretient un certain paternalisme envers les Grecs, les Bulgares, les Serbes et les Roumains.

Il est intéressant de voir à quel point l'image traditionnelle grecque de la Russie a pu intervenir dans cette oeuvre et à quel point elle a été modifiée par une opinion personnelle faite sur les Russes par l'auteur. L'appréciation faite par M. Karaghatsis des traits de caractère des Russes permet de dessiner le portrait mystique du Russe tel que le voit le Grec des annés 30.

Le portrait physique de Liapkine est à l'image même de la vie du personnage: brillant et imposant en apparence, rongé et détruit par mal à l'intérieur.

La description de Liapkine correspond au stéréotype de l'image du Russe dont l'apparence dégage une impression de force et d'assurance, dûes principalement à sa taille impressionante (il mesure près de deux mètres), à ses cheveux blonds et coupés court, à son visage large marqué par une moustache blonde. Ses yeux clairs et francs attirent l'attention des femmes, et tous s'accordent pour lui donner le titre de "lèvèntis ", de bel homme (p. 24 Ο συνταγματάρχης την ακολουθούσε πελώριος, λεβέντις και καλοστεκούμενος πάνω στο Βαλία.)

Pour renforcer cette image prestigieuse, Liapkine apparaît en société en uniforme de l'Armée tsariste, orné d'épaulettes dorées, décoré de la croix de-Saint André qui lui a été remise pour un acte héroïque. Les boutons de l'uniforme, l'épée travaillée frappant le sol, les bottes de cuir luisantes aux éperons dorés, tous ces attributs donnent au personnage un aspect scintillant et quasiment invicible puisque métallique (p. 41 Αχτινοβολούσε σπίνες ολόχρυσες τριγύρω του που γεννούσαν έντονη αντίυεση με τ'αργυρό αντιφέγγισμα του χιονιού.)

Pourtant cette cuirasse miraculeuse, cette vitalité qui semble être à toute épreuve n'est qu'un masque habile qui cache une vérité physique beaucoup moins resplendissante. Le bel homme qui arrive à 50 ans à Larissa, encore dans la force de l'âge perd rapidement de sa superbe et sa

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

silhouette légendaire de géant se transforme en épave maigre et courbée d'un vieillard aux épaules voûtées, à la peau brunie et durcie par le soleil grec.

Le teint rose caractéristique des gens du nord supporte mal le climat et les chaleurs de l'été et Liapkine souffre de fièvres qui l'affaiblissent énormément, le font maigrir et rongent peu à peu sa robustesse (p. 77 Σαν ήρθε το χινόπωρο, τον βρήκε αλλαγμένο. Ο ήλιος κι ο Λίβας μαύρισαν και ξέραναν το άσπρο πετσί του. ...Έγειραν προς τα μπρος οι πελώριες πλάτες του, η περπατησία του έχασε τη στρατιωτική της πεποίθηση). L'hiver lui apporte un peu de réconfort (Larissa est couverte de neige chaque hiver), mais pas au point de lui permettre de retrouver sa force des premières années en Grèce. Ses cheveux blanchissent, son regard devient trouble.

De même son uniforme vieillit et Liapkine décide de s'habiller en simple contre-maître, ne mettant son uniforme qu'à l'occasion de son mariage et de son suicide.

Tout comme la description physique, **le portrait psychologique** correspond aux clichés répandus sur "l'âme russe " et sa profondeur insondable qui poussent Liapkine à des comportements étranges aux yeux de la population grecque de Larissa, alternant fierté et nostalgie, générosité et cruauté.

Liapkine est noble, il a le titre de comte et surtout c'est un ex-colonel de l'Armée russe. Ceci explique sa morale militaire, son sens de la discipline, son sens de l'honneur très chatouilleux. Son comportement tant avec la société grecque qu'avec ses compatriotes le prouve.

Au début de son séjour à Larissa Liapkine accepte de se rendre à la fête du Nouvel An, organisée par la femme du directeur et rencontre les notables de Larissa. Mais son statut de noble déchu qui a perdu ses terres et son grade et qui travaille comme simple contre-maître lui interdit de fréquenter cette société où son rang est ambigu car son emploi ne correspond pas à son titre dont il n'est plus digne.

C'est également son sens de l'honneur qui le pousse à sauver Soso des griffes de la foule grecque qui est scandalisée par le comportement d'une belle et jeune mariée se rendant chez son amant russe (p.121 ...την άρπαξε μεσ'στ'ατσαλένια μπράτσα του, τη σήκωσε σαν πούπουλο...).

Pour Liapkine ce code de l'honneur est sacro-saint et toute atteinte à cette morale doit être sévèrement punie, c'est pourquoi le comportement lâche et impardonnable du prince Malitsin mérite le châtiment suprême: la mort. A nouveau M. Karaghatsis recoure à la scène traditionnelle du duel qui voit la mort du prince et le triomphe de la morale aux yeux de Liapkine.

Cette fermeté est doublée d'une nostalgie cachée, révélée par son amour de la neige et du climat froid qui le revigorent et lui rappellent les

scènes de courses en troikas (p. 54 Ήταν η ρούσικη στέπα που γύτευε τα μάτια του). De même ses discussions avec le directeur de l'école, qui est un Grec d'Odessa parlant parfaitement russe, portent sur la littérature, la musique russes et sur l'histoire et l'avenir de la Russie. Liapkine emprunte et lit uniquement des livres russes.

Les soirées passées avec les quelques Russes arrivés à Larissa se terminent souvent par des chansons russes qui rappellent à Liapkine son pays et une telle émotion le saisit qu'il ne parvient pas à retenir ses larmes, en dépit de son allure d'homme de fer, qui ne se confie à personne et ne semble pas être porté au sentimentalisme (p. 163 Η ψυχή τους πέταξε με τις δοξαριές προς το βοριά, κατά τις στέπες, και κορέσθηκε νοσταλγία αβάσταχτη). Ce contraste psychologique de fierté exigeante et de douceur, ce refus du compromis et cette tristesse latente caractérisent souvent le personnage russe dans la littérature européenne, tout comme l'opposition générosité cruauté qui semble être le trait caractéristique de Liapkine et qui explique son comportement illogique pour esprit cartésien ou européen.

Liapkine éprouve de la reconnaissance pour les Grecs qui l'ont aidé, comme le ministre de l'agriculture Triandafilidhis (que Liapkine avait connu à Vichy lorsqu'il était hospitalisé pour des problèmes de foie) et le directeur de l 'école qui lui permettent d'obtenir la citoyenneté grecque et ainsi d'améliorer son salaire et son niveau de vie. Liapkine s'investit totalement dans son travail, et même malade, il va surveiller les animaux et tous les Grecs louent son dévouement au travail (p. 78 Εργατικός στο έπακρο, αφοσιωμένος στο χρέος του...).

Avec ses proches comme Arkanof, Liapkine fait preuve d'une grande générosité: il l'accompagne jusqu'à la mort dans les beuveries et les bordels, derniers plaisirs du vieillard et organise un enterrement fastueux mettant sur le cercueil le drapeau tsariste, versant sur la tombe de la terre russe qu'il avait ramenée de Russie et en commandant une pierre tombale où il fait graver en lettres d'or les titres du prince Arkanof.

Envers les Russes fraîchement arrivés à Larissa, Liapkine se comporte comme un protecteur, leur cherche du travail, les fait dormir chez lui et leur offre de la vodka du thé.

En ce qui concerne les femmes, Liapkine se montre plein de respect pour la directrice qui incarne à ses yeux l'idéal féminin, défend Soso attaquée par les habitants déchaînés de Larissa et ignore les préjugés qui entourent Katèrina, acceptant le fait qu'elle soit mère célibataire et qu'elle vive avec son fils dont il s'occupe.

Paradoxalement Liapkine peut se montrer aussi cruel que prévenant avec son entourage, particulièrement avec sa famille sous l'emprise de

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

l'alcool il bat sa femme et ses propres enfants et fait preuve d'un certain cynisme quand après s'être offusqué, au nom de l'honneur militaire, du comportement de Karzinine qui vit de la prostitution de sa femme, il rend visite à cette femme et obtient un prix d'ami auprès de Karzinine (p. 165 Ανήθικο είναι να πουλάς τη γυναίκα σου Καρζίνιν). Son égard envers les femmes paraît douteux dans ces moments.

Les traits de caractère de Liapkine se reflètent dans son **comportement** social qui rend le personnage choquant aux yeux des Grecs.

Comme tout personnage russe Liapkine est associé à l'**alcool**, élément inseparable du mode de vie des hommes russes, en particulier des nobles et des militaires qui prouvent leur valeur d'homme par la quantité d'alcool fort qu'ils sont capables de consommer en un temps très rapide avant de somber totalement dans l'ivresse et de perdre le contrôle de soi-même (p. 89 …έφευγαν σχεδόν αναίσθητοι απ'το πιοτό).

Liapkine découvre avec étonnement la "vodka grecque ", c'est à dire l'ouzo qu'il consomme en grand quantité dans la journée, lorsqu'il promène les chevaux de café en café et le soir, lorsqu'il s'endort avec une bouteille d'ouzo. Il n'hésiste pas à mélanger vin, cognac et ouzo à l'occasion de la soirée mondaine organisée par la directrice. Cette soirée est prolongée par Liapkine qui rend visite aux étudiants du dortoir et ouvre la bouteille de vodka qu'il a réussi à prendre avec lui lors de son exode de Russie (la valise contient symboliquement son uniforme, une bouteille de vodka, un sachet de terre russe et une balalaïka).

Lorsqu'il rencontre les Russes de Larissa, Liapkine se remet à boire de la vodka jusqu'à l'ivresse, ce qui provoque ses accès de brutalité envers sa famille et ses visions cauchemardesques des morts qui le hantent (p. 158 Κι όταν η Κατερίνα απόθεσε στη μέση του τραπεζιού το μποκάλι με τη βότκα, η θυμήσες μετάλλαζαν σε οράματα δίχως φαντασία, γνώση και λογική.). L'alcool devient un refuge mais aussi une cage qui enferme Liapkine dans un cercle infini d'accès de violance et de fureur, de réveils honteux et de remords suivis de manifestations de sadisme: l'alcool lui permet de rendre malheureux ses proches dont la douceur lui apporte une consolation amère et cynique. Ce poison physique ronge le corps et l'âme du héros qui voit dans l'alcool une métaphore de la sauvagerie russe, destructrice mais inséparable de la nature russe brûlée et illuminée par la vodka. C'est en état d'ivresse que Liapkine se laisse emporter par le courant et meurt noyé (p.191 Σαν μεθύσω νιώθω την ανάγκη κάποιον να τυραννώ).

Le **comportement** de Liapkine **envers les femmes** est ambigü : poli avec la directrice, courageux avec Soso, généreux et brutal avec sa femme. Mais surtout Liapkine est un client fidèle des bordels de Larissa qu'il

fréquent assidûment seul ou en compagnie de ses amis grecs. M. Karaghatsis insisite sur l'indefférence de Liapkine dans le choix des prostituées : pour lui toute femme se vaut et l'essentiel est de satisfaire ses appétits sexuel, et de profiter de toute occasion, y compris de la femme de son compagnon russe Karzizine.

Lié à l'alcool, le sexe est présenté comme une partie importante du mode de vie de Liapkine qui semble insatiable et en même temps cherche à tuer le temps et les souvenirs de sa première femme qu'il a aimée.

L'alcool, le sexe et **le jeu** forment la trilogie du vice qui habite Liapkine. Lors de la soirée du Nouvel An, Liapkine se remémore la partie qu'il a perdue à Odessa en jouant contre un Grec et essaie de se retenir, mais le démon du jeu l'emporte et il décide de miser tout son argent, deux cents drachmes et gagne une certaine somme. Liapkine ne peut s'arracher à table de jeu et sa chance au jeu fait dire aux Grecs de la soirée que tout Russe est un joueur invétéré (p. 45 Ήταν Ρώσος και σαν Ρώσος ήταν παίχτης).

Liapkine est un passionné de **danse** qui se produit lors la fête du Nouvel An en valseur majestueux et impressione les invités. Lors de soirée avec les étudiants il prend sa balalaïka et joue des chansons russes qui suscitent l'admiration et étonnement de tous. **La musique** est un catalyseur du coeur humain qui s'ouvre à la fraternité, à la douceur et permet l'expression du héros qui traduit ses émotions non pas des mots mais par les chants qui évoquent son mal du pays, l'immensité de la steppe russe, les héros russes comme Stenka Razine qui souleva une véritable armée de serfs en quelques semaines et faillit abattre le tsarisme en Russie.

La musique est l 'expression concrète du mal indéfini, sans forme qui torture l'âme russe et transmet l'esprit de ce mal. Cet écho de l'âme souffrante est source de joie momentanée et de tristesse pour Liapkine qui pressent son mal-être à travers ces chansons russes (p. 185 Στη κοντινή ακροποταμιά, αντηχούσαν απλοϊκά τραγούδια της αγάπης, ειπωμένα από φωνές νεανικές, αντίθεση της μεσογειακής γαλήνης στο σλαβικό πάθος).

Expression physique, la danse permet à Liapkine de s'assurer de sa vitalité et de sa force, alors que la musique est l'expression de l'âme. Le violoniste Gochiline l'entraîne à se produire parfois dans les tavernes grescques et lui rappelle les paroles sages d'Arkanof sur la liberté, expression la plus noble de l'humanité (p. 58 χοροπηδάει μόνος όπως οι διάβολοι ξέρουν να χοροπηδάν).

Lors d'une dispute entre Liapkine et Karzinine, le violoniste Gochikin évite la bagarre en s'interposant avec la musique de son violon.

La musique russe de Tchaïkovski, de Borodine, de Rimski-Korsakov semblent être la seule forme achevée de l'expression de l'âme russe.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Dépositaire d'un pouvoir quasimagique, la musique reste le seul moyen d'expression et la seul source de memoire pour les Russes exilés à Larissa. Elle représente à la fois le trait d'union entre les Russes et la différence fondamentale avec les Grecs (p. 55 οι Έλληνες με την καθαρή και ορθολογισμένη ψυχικότητα, το αίσθημα του μέτρυο στη χαρά και τη θλίψη, άκουγαν τις πρωτόγνωρες αρμονίες με καρδιά σφιγμένη).

Liapkine est un **anti-héros** qui vit en marge de la société dont il ne respecte vraiment ni les lois ni la morale et qui ne croit pas en dieu. Le personnage est décrit avec un réalisme parfois crû et son comportement n'obéit logique interne qui ignore les valeurs sociales. Liapkine est habité par un **désir de destruction** qui correspond à sa nature intrinsèque mais qui l'amène également à se détruire socialement, physiquement et psychologiquement.

Malgré l'aide de ses amis grecs qui lui facilitent son statut juridique et administratif, malgré les invitations faites pour fréquenter la bonne société de Larissa (p. 78 Ο Διευθυντής σκέφτεται ότι πρέπει ο Λιάπκιν να ξαναβρεί την κοινωνκή του υπόσταση για να ξαναβρεί τον εαυτό του). Liapkine refuse peu à peu ces privilèges sociaux qui lui rapellent sa sociale depuis la Révolution russe qui le fait passer de noble, propriétaire terrien et colonel à simple contre-maître. Cette blessure morale et cuisante qui marque l'échec de la caste détentrice du pouvoir dans l'ancienne Russie, comme le lui rappelle Arkanof est trop profonde et empêche Liapkine de reprendre un semblant de vie mondaine. Après les premiers essais du début Liapkine se rend compte de la vanité de l'édifice social, qu'il soit grec ou russe, quitte symboliquement son uniforme et ne fréquente que des gens de bas rang et Arcanof, image de la conscience coupable de l'élite russe déchue et responsable moralement de la Révolution.

Pour les mêmes raisons il refuse la proposition de son frère qui l'invite en France à refaire sa vie et à retrouver son ancien statut de propriétaire terrien.

La décheance physique n'est pas le seul fruit de vieillissement car Liapkine jouit d'une excellente santé au départ. Son désir d'aller au bout de ses limites, hérité de la morale militaire le pousse à travailler sans s'épargner malgré la fièvre et la chaleur qui ruinent sa santé autant que la consommation immodérée d'alcool qui absorbe l'essentiel de ses revenus. Malgré son ascencion sociale à l'Ecole, Liapkine dépense toujours plus d'argent en alcool et comme il le dit lui-même "quarant ans de beuveries provoquent un incendie intérieur " qui le conduit au suicide (p. 217 ...τόσες και τόσες σκάδες σπίρτο συσσώρεψαν σαρράντα χρόνια τώρα στους ιστούς και στο αίμα του).

Le malheur de Liapkine est qu'il est son propre ennemi : favorisé par la nature (beauté, santé) et la chance (il survit aux combats, à la Révolution, trouve une situation et un foyer en Grèce) Liapkine est tourmenté par un désir de mort qui l'amène à commettre quatre crimes au cours de sa vie : il tue sa femme qu'il soupçonne d'être infidèle par la découverte de lettres compromettantes. Ce meurtre est maquillé et Liapkine n'est pas inquiété. Une deuxième fois il tue un soldat japonais assis sous un arbre en train de lire une lettre de sa femme. Liapkine le tue sans véritable raison et sans lui laisser la moinde chance de salut (p. 220 Η καρδιά σου ήταν μαλακή, τρυφερή από αγάπη. Κι εγώ μισώ τους ανθρώπους που αγαπούν). Une troisième fois il tue un jeune soldat russe qui a faibli lors d'un combat afin de rappeller aux troupes les règles strictes de la morale militaire qui ignore la peur et la recul. La quatrième mort est celle de Malitzine, tué lors d'un duel avec Arkanof. Cette mort est également maquillé et Liapkine n'éprouve aucun remord à la suite de ce faux duel car c'est Liapkine qui tue Malitzine et non Arcanof, l'adversaire (p. 222 Πως ήταν αποφασισμένος να τον σκοτώση οπωσδήποτε).

Lors d'une apparition Arkanof dit à Liapkine que "l'individualisme exacerbé du Russe pousse à la dectruction totale " et que Liapkine "éprouve un besoin psychologique de tuer ".

La Russie a une histoire cyclique de barbarisme et de civilisation qui corrompt l'être humain et provoque sa propre destruction par l'arrivée d'une nouvelle vague de barbarism. Les Russes sont un peuple barbare asiatique christianisé en surface à l'époque byzantine mais qui laisse Raspoutine diriger un Empire au 20ème siècle et les communistes venir au pouvoir. Ces instincts barbares traversent toutes les couches de civilisation et cherchent à imposer leur hégémonie.

La société grecque, attirée par l'apparence "exotique " d'un Russe blanc est prête à l'accepter dans ses rangs à condition que Liapkine joue jusqu'au bout son rôle de noble russe.

Les Grecs les plus proches de Liapkine, comme ses collègues et le directeur et sa femme restent perplexes devant ce caractère renfermé, honnête au travail, porté sur l'alcool et les femmes et prisonnier de son passé. Certains s'interrogent sur l'aspect monstrueux de Liapkine qui contraste avec son sens exacerbé de l'honneur, sur son mariage avec Katèrina, femme de mauvaise réputation alors qu'il aurrait pu trouver meilleur parti. Le regard grec ne semble pas percer le mystère de l'âme de Liapkine. Seul Arkanof pénètre le coeur de Liapkine et s'elève comme la voix de la conscience, cruellement ravivée par la passage de sa fille qui lui remet la balle avec laquelle il a tué sa première femme russe. Etranger par

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

son origine et par son comportement, Liapkine représente la déchéance sociale et physique d'un être accablé par le poids de sa classe corrompue qui n'a pas su prendre à temps les mesures nécessaires pour reduire l'écart entre le peuple et la classe dominante. Au delà de l'échec de la noblesse, Liapkine représente l'image de la sauvagerie russe incompatible avec la civilisation européenne dont se réclame la société grecque. M. Karaghatsis familier des oeuvres des grands écrivains russes et plus particulièrement de celle de Dostoïevski semble indiquer que la Russie et l'Europe sont deux mondes antinomiques, question qui traverse toute la littérature et la philosophie russe.

LITTÉRATURE

1. Karandonis, A. Pèzoghrafi kè pèzoghrafimata tis Ghènias tou 30 (Romanciers et Romans de la génération des années 30). Athènes : Paradhima, 1977.
2. Meraklis, M. Prosègisis stin èlliniki pèzoghrafia (Approches du roman grec). Athènes: Kastaniotis, 1986.
3. Pappa, E. Mythos kè Idhèologhia sti rosiki Epanastasi (Mythe et idéologie pedant la Révolution russe). Athènes : Estia.
4. Politis, L. Istoria tis Nèoèllinikis Loghotèchnias (Histoire de la littérature grecque Moderne). Athènes, 1979.
5. Sachinis, A. Pèzoghrafi tou kèrou mas (Ecrivains d'aujourd'hui). Athènes: Estia, 1978.
6. Sachinis, A. Mèsopolèmiki kè Mètapolèmiki pèzoghrafi (Ecrivains de l'entre-deux- Guerres et de l'après-guerres). Athènes, 1985.
7. Toutoundzakis, N. O. Karaghatsis (Karaghatsis). Athènes: Ionia.
8. Tètradhia Efthynis 14/ Eptanektimisi tou M. Karaghatsis. Ikosi chronia apo ton thanato tou/ (Réhabilitation de M. Karaghatsis. Vingt ans aprèq sa mort).
9. Néa Estia 1536, tome 130 / Afièroma ston Karaghatsi (1908-1960) / (En mémoire de Karaghatsis (1908-1960)) Dhiavazo 6 mars 1991 / M. Karaghatsis/

HÖRVERSTEHEN ALS TEILKOMPETENZ INTERKULTURELLER KOMMUNIKATIONSFÄHIGKEIT

Das Hörverstehen authentischer Texte muss bei der Entwicklung der fremdsprachlichen und interkulturellen Lern- und Kommunikationserfahrungen und der kommunikativen Kompetenz als Grundfunktion anerkannt werden.

Kommunikationsschwierigkeiten zwischen Mitgliedern verschiedener Kulturen entstehen nicht nur aus unterschiedlichen Sprachkodes, sondern auch aus den unterschiedlichen Wahrnehmungs- und Interpretationsmustern. Bei jeder Interaktion geht es nicht nur darum, zu verstehen, was der Kommunikationspartner gesagt hat. Hierzu gehören auch die Einschätzung seiner Absichten und seiner Persönlichkeit und die daraus resultierende Berechenbarkeit der Reaktionen [6, 161]. „Um zu einer situationsadäquaten Einschätzung zu gelangen, greift dabei jede/r der Beteiligten auf den jeweiligen sozio-strukturell geprägten Erfahrungshintergrund zurück. Tritt dann die vorausberechnete Reaktion nicht ein, entsteht Verunsicherung" [5, 65]. Mit anderen Worten kann „die unterschiedliche Kulturteilhabe die Kommunikation erschweren" [2, 142].

Diese Erkenntnis muss entsprechende Veränderungen im Bildungsbereich herbeiführen. Die Auffassung, dass das Ziel des Fremdsprachenunterrichts nicht nur die sprachliche, sondern auch die interkulturelle Kompetenz ist, muss sich in der modernen Fremdsprachendidaktik durchsetzen. Ergebnisse einer Analyse der Lehrwerke zeigen, dass die Entwicklung dieser Kompetenz bei Lernern thematisiert gestaltet werden muss, dass die Erfordernisse interkultureller Kommunikation nur in geringem Maß einbezogen sind. Auf der Grundlage authentischer Texte kann durch eine Übungsfolge zur Herausbildung interkultureller Kompetenz beigetragen werden.

„Interkulturelle Kompetenz" gehört zu den Modewörtern unserer Zeit und steht im Mittelpunkt der wissenschaftlichen Diskussion. Davon zeugt auch die Benennungsvielfalt: „interkulturelle Kompetenz", „interkulturelle Kommunikationskompetenz", „interkulturelle Handlungskompetenz", „interkulturelle Effektivität", „intercultural awareness" u. a. Wenn man aber nach einer Definition von „interkultureller Kompetenz" sucht, so findet man nur sehr vage Beschreibungen. Meist wird darunter die Fähigkeit verstanden mit kultureller Fremdheit umzugehen sowie mit Menschen fremder Kultur erfolgreich zu kommunizieren.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Da wir es hier mit Kompetenzen im Bereich des Hörverstehens zu tun haben, können sie im Rahmen des auf das interkuturelle Lernen ausgerichteten Fremdsprachenunterrichts herausgebildet werden.

Seit Jahrzehnten bemühen sich Wissenschaftler und Praktiker darum, der gesprochenen Lautsprache im Fremdsprachenunterricht größeres Gewicht zu verleihen. Diese Akzentsetzung erscheint logisch und einleuchtend. Im alltäglichen Unterricht stößt sie allerdings auf erhebliche Schwierigkeiten.

Wenn man die Alltagsaktivitäten im Deutschunterricht beobachtet, muss festgestellt werden, dass die geschriebene Sprache nach wie vor eine überragende Rolle spielt. Statt der Bemühungen, das mündliche Element stärker in den Vordergrund zu rücken, bleibt der Unterricht wesentlich buchbezogen. In den meisten Fällen bildet das Lehrbuch das wichtigste Medium der Sprachvermittlung und das Grundgerüst des Lehrgangs. Das Lehrbuch bietet den größten Teil des Sprachmaterials in Form von Texten und Übungen, es gibt grammatische Erläuterungen, legt die Stufenfolge der Lernschritte fest und bestimmt den Weg in die fremde Sprache. Die starke Bindung des Lehrgangs an das Buch bringt die Gefahr, dass die Lerner die neue Sprache eher als eine Abfolge von Lektionen erleben, als ein Kommunikationsmittel, das Bezug zu ihrer eigenen Lebenswelt hat. Dieser durch das Lehrbuch vorgezeichnete Weg scheint immer noch für die meisten Lehrenden die bequemere Alternative zu sein. In vielen Fällen hat man es im Deutschunterricht mit intensivem oder extensivem Lesen und Übersetzen zu tun.

Wenn der gesprochenen Sprache im Fremdsprachenunterricht kein gebührender Platz eingeräumt wird, kann das eigentliche Ziel des Fremdsprachenunterrichts – die kommunikative Kompetenz keinesfalls erreicht werden, denn das Hören hat mehr Anspruch darauf, im Kommunikationsprozess eine Basis für die Entwicklung des Sprechens zu sein.

Während das Lesen eine indirekte, durch intellektuelle Tricks schon veränderte Form von Kommunikation ist, geschieht das Hören direkt, ist mehr Erlebnis, es bewegt die Empfindung, dann erst schaltet sich oft der Verstand ein. Durch das Hören nimmt man mehr wahr, hört Signale zwischen und hinter den Worten – Stimmcharakter, wechselnde Tonhöhe, Tempi, Tonstärken, Pausen. Das Hören stellt mehr persönliche, affektive Nähe her (sogar über technische Umwege).

Die lautliche Seite der gesprochenen Sprache, deren kommunikative Wirksamkeit heute gestiegen ist und die in der Massenkommunikation dominierend ist, äußert sich als die in Aussprachewörterbüchern fixierte Standardaussprache [1, 4]. Dabei werden leider die stilistischen

Aussprachevarianten außer Acht gelassen, obwohl die in den letzten Jahrzehnten durchgeführten Forschungen beweisen, dass die deutsche Aussprachenorm nicht homogen, sondern äußerst variabel ist; die Kenntnis sogar bei redegeübten Sprechern häufig vorkommender Schwächungen und Reduktionen [4, 229] ist für den Ausländer schon deshalb wichtig, weil er imstande sein muss, sie zu dekodieren.

Jede Sprechweise sollte der Kommunikationsaufgabe der Rede angepasst sein, um die gewünschte Wirkung zu erreichen. Dabei spielt die kommunikative Situation, in der eine Rede gehalten wird, eine entscheidende Rolle. Jede mündliche Äußerung wird unter anderen Bedingungen, mit anderen Zuhörern und mit unterschiedlichen, mannigfaltigen Ausdrucksmitteln vollzogen.

Die Stilklassifikation bestimmen außer den linguistischen auch die extralinguistischen Faktoren, die wichtigsten von denen sind:

1. Art der Vorbereitung der Rede:
   a) vorbereitete Rede: Vorlesen von Texten, Rezitation, Manuskriptrede;
   b) vorbereitete freie Rede: Nacherzählen von Texten, Mitteilungen von allgemeinen Interessen, freisprachliche Wiedergabe;
   c) Spontanrede, Spontangespräch.
2. Soziales Verhältnis zwischen den Gesprächspartnern: offizielle, neutrale, vertraute Beziehungen zwischen Sprecher und Hörer. Wichtig ist auch, ob die Gesprächspartner sozial gleichgestellt oder nicht gleichgestellt sind.
3. Kommunikationsabsicht des Sprechers: sachbetont – informierende Rede, aktivierende Rede, Stimmungsrede, Überzeugungsrede.
4. Kommunikationsbereiche: der offiziell-sachliche, wissenschaftliche, publizistische, neutrale und umgangssprachliche Kommunikationsbereich.
5. Kontakt zwischen Sprecher und Hörer: der unmittelbare Kontakt bei zeitlicher und räumlicher Anwesenheit der Kommunikationspartner. Die Partner können auch zeitlich und räumlich getrennt sein, oder auch raumzeitlich (z. B. Film, Hör- und Fernsehfunk, Schallplatte, Tonbandaufnahme).
6. Der emotionale Zustand des Sprechenden: wichtig ist, ob er emotional gefärbt oder sachlich gesprochen hat.
7. Größe des Raumes und die Hörerzahl.

Alle erwähnten extralinguistischen Faktoren bedingen die phonostilistische Gestaltung des mündlichen Textes. So z. B. Unterscheiden sich die phonostilistischen Merkmale eines ungezwungenen intimen Gesprächs

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

zwischen zweio Freunden zu Hause, in einem kleinen Zimmer, von denen einer vorbereiteten wissenschaftlichen Vorlesung, die von einem Professor vor einem großen Studentenauditorium gehalten wird. Und die phonostilistischen Merkmale so einer Vorlesung unterscheiden sich ihrerseits von der Nachrichtenlesung des Rundfunks [7, 254 - 255].

Die Frage, warum diese Formen angewendet werden, führt zur Problematik der phonostilistischen Ebenen, die als situationsabhängige Präzisionsstufen der Artikulation nur unzureichend beschrieben sind, was sich natürlich im Phonetikunterricht recht negativ auswirkt.

Soziophonetische Faktoren sollen den Phonetikunterricht für Ausländer in eine neue Richtung lenken: auf das Studium der sozialstilistischen Ausspracheverianten der deutschen Gegenwartssprache. Auch regionale Varietäten weisen zum Teil erhebliche phonologische, grammatische und lexikalische Unterschiede zu standarddeutschen Varietäten auf, die primäres Lernziel in der Unterrichtspraxis Deutsch als Fremdsprache sind.

„Deutsch" ist nur eine Sammelbezeichnung für verschiedene sprachliche Varietäten, die erhebliche phonetisch-phonologische, morphosyntaktische und lexikalische Unterschiede untereinander aufweisen. Und kein Sprecher des Deutschen ist für das Deutsche als „Gesamtsprache" kompetent [3, 14]. Die bundesdeutsche Standardsprache, die in Form von Aussprachewörterbüchern kodifiziert ist und eine hohe kommunikative Reichweite hat, da sie über das gesamte deutsche Sprachgebiet verstanden wird; allerdings werden die Formen nur von wenigen Mitgliedern der Sprachgemeinschaften gesprochen; der bundesdeutsche Standard ist beispielsweise nur bei ausgebildeten Sprechern (Nachrichtensprechern, Schauspielern etc.) zu finden; in der Regel ist der gesprochene Standard prosodisch, phonologisch und lexikalisch regional gefärbt.

Der Entwicklung des Perzeptionsvermögens muss ein höherer Stellenwert eingeräumt werden: der Hörer ist eine vom Gesrächspartner abhängige Person. Der Kommunilationserfolg hängt vom Bekanntschaftsgrad des Hörers in Bezug auf die Standardvarietäten ab. Dementsprechend muss die Variationsbreite des vorgelegten Materials maximal sein. Es müssen Phonogramme nicht nur standardgerechter und standardnaher, sondern auch mit standardferner authentischer mündlicher Spachausübung beim Stimulieren des auditiven Vermögens repräsentiert werden, denn Verstehensschwierigkeiten sind nicht nur durch das allgemein nicht ausreichende sprachlich-kommunikative Können im Hörverstehen, sondern auch durch die phonetisch-phonologischen Eigenschaften gespochener sprachlicher Äußerungen bedingt [8, 13]. Der gesprochene Standard ist auch prosodisch, morphosyntaktisch und lexikologisch regional gefärbt.

Das Hören hat eine Schlüsselfunktion bei der Begegnung mit einer neuen Sprache. Mit dem Hören-Lernen fängt alles an – ganz besonderes in einem kommunikativ und interkulturell orientierten Sprachunterricht.

Das Hörverstehen wird als integrierender Bestandteil der sprachpraktischen Bildung betrachtet, dem die zielgerichtete, adressatenspezifische und akzentuierte Hörverstehensschulung der Lerner obliegt. Ausgehend von den Anforderungen der kommunikativen Praxis, insbesondere den Besonderheiten beim Hören monologischer und dialogischer Rede in Texten unterschiedlichen Typs, wird hier die Lösung praxisrelevanter Hörverstehensaufgaben als Einheit von Wahrnehmungs-, Verstehens-, Speicher- und Verarbeitungsleistungen trainiert.

Wesentliche Passagen der Lehrkonzeption sollen Einblick in die Ziele, Inhalte und Methoden des Übungsgeschehens geben.

1. Vervollkommnung des Könnens im Hörverstehen:
   a) im „selektiven Hören" zum Erfassen insbesondere handlungsspezifischer Sprachmittel (z. B. des Beurteilens, Empfehlens, Ankündigens) sowie von Mitteln metakommunikativer Steuerung und Verstehenssicherung, zum Erfassen themenspezifischen Wortschatzes zu Lexikbereichen, die bisher teilweise unterrepräsentiert waren, wie z. B. die Bereiche wissenschaftlich-technischer Fortschritt, Umweltschutz, Terroranschläge und andere [1, 4];
   b) im „überblickverschaffenden Hören" zum Erfassen textkonstitutiver Größen, wie Kommunikationsgegenstand, Text-Thema, Sprecherabsicht (im Zusammenhang mit der spezifischen Textfunktion), insbesondere rundfunkspezifischer Textsorten;
   c) im „kondensierenden Hören" zum Erfassen des wesentlichen Inhalts – verstanden als Resümee derjenigen Kernaussagen, die eine Rekonstruktion der Gedankenfolge des Sprechers möglich machen – vor allem problemklärender Texttypen;
   2. Bewusstmachen der Besonderheiten der sprachlichen Realisierung ausgewählter rundfunkspezifischer Genres wie Bericht, Betrachtung, Interview, Kommentar, Reportage, Rezension, Rundtischgespräch oder Kurzhörspiel, ihrer Handlungsstruktur und der Funktion unterschiedlicher Sprachmittel im jeweiligen Hörtext sowie Bewusstmachen der Musterfunktion der Beispieltexte.
   3. Reaktivierung und Erweiterung des produktiven und des rezeptiven Wortschatzes; Anregung zu selbständiger Sammlung und Aneignung handlungs- und themenspezifischen Sprachmaterials.
   4. Erweiterung des Spektrums der Ausdrucksfähigkeit durch Nutzung der auf rezeptivem Wege angeeigneten Textmuster und Sprachmittel

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

(einschließlich intonatorischer) bei der Lösung von sprachproduktiven Kommunikationsaufgaben (vor allem im Sprechkurs).

Außerdem werden durch die Diskussion der Rezeptionsergebnisse eine weitere Qualifizierung zur Selbsteinschätzung der Lerner hinsichtlich eigener Verstehensdefizite sowie das tiefe Eindringen in die Problematik des Textverstehens angestrebt.

LITERATUR

1. Вербицька Т. Д., Чумаков О. М. Навчання сприйманню на слух німецького аутентичного мовлення. – Одеса, 2003. – 32 с.
2. Hinnekamp Volker. Interkulturelle Kommunikation. – Heidelberg, 1994. – 205 S.
3. Häussermann U., Piepho H. E. Aufgaben-Handbuch, indicum Verlag GmbH – München, 1996. – 528 S.
4. Hirschfeld U. Zur Bewertung phonetischer (Fehl-) Leistungen im Fremdsprachenunterricht // DaF, 1987, № 6. – S. 228 – 233.
5. Losche Helga. Interkulturelle Kommunikation. Sammlung praktischer Spiele und Übungen. – Augsburg, 2000. – 128 S.
6. Lukjantschikowa Marija. Textarbeit als Weg zu interkultureller Kompetenz // DaF, 2004, № 3. - S. 161-165.
7. Steriopolo E. I. Theoretische Grundlagen der deutschen Phonetik. – Winnytsa: Nowa Knyha, 2004. – 320 S.
8. Werbitskaja T. D., Tschumakow A. N. Die kommunikative Kompetenz und der alltägliche Unterricht // IV Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови. – Одеса, 2005. - С.11 –13.

РЕЦЕНЗІЇ

Ницевич А.А. Prácticas estilísticas en español / Практикум по стилистике испанского языка: учебное пособие для факультетов романо-германской филологии (испанский язык). – Одесса: Астропринт, 2004 – 279 с.

Учебное пособие, представляющее собой практикум по стилистике испанского языка, вышло из печати в 2004 году. Впервые в отечественной испанистике предлагается курс стилистики испанского языка на испанском языке и с явным практическим уклоном. Автором учебника является Ницевич Алехандро Архентино – доцент кафедры испанской филологии факультета романо-германской филологии Одесского национального университета им. И.И. Мечникова, носитель испанского языка, талантливый педагог, увлеченный филологией, опытный преподаватель, чей круг научных интересов лежит в области стилистики художественного идиолекта испаноязычных авторов. Прекрасно владея испанским языком, и, обладая его особо тонким чувством, автор стремится поделиться своими обширными знаниями и опытом, накопленными в процессе преподавания испанского языка в целом и курса стилистики испанского языка в частности. Если учесть, что Алехандро Архентино постоянно совершенствуется как филолог и педагог, от учебника может ожидать многого даже самый изысканный читатель.

Пособий, учебников, научных работ по курсу стилистики западноевропейских языков можно насчитать много, однако одни из них подают материал упрощенно, другие же, напротив, слишком сложно и запутанно. Данный учебник написан богатым и красочным испанским языком. При этом в нем в доходчивой форме подается широкий спектр теоретических проблем и рассматривается весь круг вопросов по программе курса стилистики для высших учебных заведений, связанных с понятием стилистики, проблемами определения слова как единицы лексико-синтаксического уровня. Вопросами изменения семантики слова, классификации и описания функциональных стилей в зависимости от различных коммуникативных целей. Отличительной чертой учебника является то, что материал в нем подается в доступной форме, умело намечается переход от теории к практике. Теория в нем перестает быть “сухим древом”: по ходу изложения теоретического материала приводятся интересные, яркие примеры, учебник изобилует тренировочными упражнениями (после каждого раздела), примерами

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

анализа текстов, имеющих разную жанровую, территориальную и временную соотнесенность (3 раздел).

Анализ стилистического статуса средств языка в структуре текста с точки зрения функционально-дифференцированных форм общения не может не способствовать расширению лингвистического кругозора, развитию чувств языка, закреплению умений и навыков в стилистически значимом подборе языковых средств испанского языка.

Хотя учебник рекомендован преимущественно для студентов факультетов романо-германской филологии, круг его пользователей может и должен быть гораздо шире. Он рекомендован всем, кто стремится усовершенствовать свои знания в области испанского языка. Это один из немногих учебников, которые позволят вам подняться на более высокий уровень владения языком, уйти от серости и посредственности, избежать недопонимания отдельных моментов и, в конечном итоге, не попасть впросак в определенных ситуациях языкового общения. Автор помогает изучающим испанский язык глубже проникнуть в его тонкости, заставляет думать, видеть больше и понимать глубже.

Гринько Л.В.

„Dazähl"n". 100 Jahre Dialektaufnahme in Österreich. Tondokumente aus dem Phonogrammarchiv der Österreichischen Akademie der Wissenschaften hrsg. von Dietrich Schüller im Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2003, 82 S., OEAW PHA CD 20, 2003

Die Österreichische Akademie der Wissenschaften hat die Kompaktdiskette OEAW PHA CD 20 mit beigegebener Broschüre: *„Dazähl" n" 100 Jahre Dialektaufnahmen in Österreich* publiziert, die von Wilfried Schabus zusammengestellt und unter Mitarbeit von Werner Bauer, Ingeborg Geyer, Isolde Hausner und Günter Lipold bearbeitet wurden. Verantwortlich für die Redaktion: Gerda Lechleitner. Die 25 aus dem Phonogrammarchiv der ÖAW gewählten Tonaufnahmen, die in der Broschüre in Transliteration und gemischter IPA mit normalorthographischen Elementen Transkription wiedergegeben werden.

Die begrenzte Auswahl des aus dem im Phonogrammarchiv gespeicherten Reichtums an Sprachaufnahmen, welche mehr als ein ganzes Jahrhundert umfassen, erfolgte unter Berücksichtigung der technischen Vorgaben, der stimmlichen Qualität, der Vertretung aller österreichischen Dialekte und der Authentität der „Erzähler". Einbezogen wurden auch

Dialektsprecher aus österreichischen Sprachinseln in Tschechien, Slowenien, Italien, Rumänien, Peru und der Ukraine. Die Zeitspanne, in der die Aufnahmen von 1901 (ID 5) bis 2002 (ID 12) gemacht wurden, ermöglicht es die sprachlichen Wandlungen in den jeweiligen Dialekten zu fixieren; die Aufnahmen, die aus dem heimischen Sprachraum und diejenigen, die aus den Sprachinseln stammen, erlauben es die unterschiedlichen Entwicklungen der Dialekte in eigener und fremdsprachiger Umgebung phonetisch, grammatisch und lexikologisch zu konfrontieren.

Die mundartlichen Forschungen am Phonogrammarchiv verlaufen in enger Zusammenarbeit mit dem *Sprachatlas von Oberösterreich (SAO)*, der im *StifterHaus* (Linz) geführt wird. Die zahlreichen Phonaufnahmen und umfangreichen lexikalischen Erhebungen, die obzwar gesondert durchgeführt wurden, werden gemeinsam bewertet und ausgenutzt. Als Mundartforscher der deutschen Minderheit von Transkarpatien und speziell die der oberösterreichischen Enklave von *Usť Čorna* und *Nimecka (Deutsch) Mokra* habe ich die Ehre mit beiden Instituten mitzuwirken und mich an gemeinsamen Expeditionen zu beteiligen: Meine Wörtersammlungen und Tonbandaufnahmen mit entsprechenden Kommentarien bilden einen, wenn auch bescheidenen, Bestandteil des dialektalen Forschungsguts des Phonogrammarchivs der ÖAW und des SAO im StifterHaus.

In der Broschüre werden die Dialektaufnahmen durch ID + Folgezahl indexiert. Die ID-Artikel sind gut durchdacht und optimal strukturiert, z.B. ID 24:

1. Titelkopf: **Deutsch Mokra, Transkarpatien, Ukraine:** *über das Leben der Holzfäller*, kurze Angaben über die Gewährsperson, wer (Schabus) und wann (18.4.1994) das Tondokument aufgenommen hat.
2. **Anmerkungen.** In diesem Teil des ID-Artikels werden historische Gegebenheiten, die geographisch-natürliche Umwelt, die soziale Charakteristik der Bevölkerung und die lautmundartlichen Züge des Vokalismus und Konsonantismus der Mundart gegeben. Mit Hilfe von dialektalem Belegmaterial werden auch einzelnen morphologische Merkmale illustriert.
3. **Transkription.** In diesem Teil des Artikels wird der integrale Gesprächstext transkribiert. Dabei wird lautgetreu die Rede der Gewährsperson mitsamt den paralingualen Lautgebungen, wie etwa *ää* oder Schaltpartikel (*Nå, nu*), wiedergegeben. Die Quantität der Vokale und einiger Konsonanten wird durch Verdoppelung der Buchstaben geschrieben (*kschlååfm, Flaaisch, Tås-åt-s nid ggem / Das hat es nicht gegeben*). Die

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. МЕЧНИКОВА

Befragung wird in der Standardsprache geführt. Um jedoch sich an den Gesprächspartner besser anzupassen werden von Zeit zu Zeit die Satzstrukturen bewusst verletzt, z.B. „*Und tut wer kochen in der Kolive?*“; Die Substantive werden groß geschrieben.

4. **Transliteration.** In diesem Teil wird der mundartliche Text in die Standartsprache wortwörtlich mit Beibehaltung der Satzstrukturen, die die Gewährsperson gebrauchte, übersetzt. Viele Wörter aus dem transkribierten Text werden bei der Transliteration wiederholt. Das sind Lexeme, die keine literarischen Entsprechungen haben. Sie werden mit Hilfe von literarischen Dubletten bzw. Synonyme (*Grundbirne –Kartoffel, aft – dann*) verständlich gemacht oder mit Folgenummer (1) markiert und in die Erläuterungen überführt.

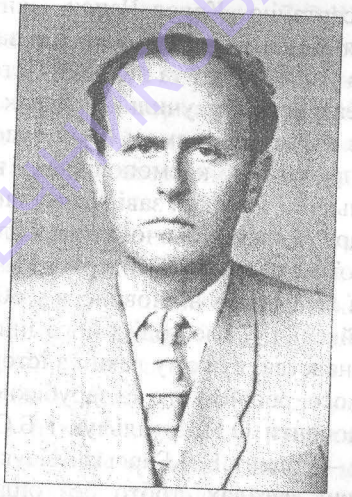
5. **Erläuterungen.** In diesem Teil des Artikels werden die markierten Lexeme des mundartlichen Textes erklärt, z.B. wird im Text das Wort *Tukan* (7) markiert, welches wie folgt erläutert wird: (7) ***Tukan***, Mask.: Speise aus Maismehl (Polenta); ukrainisches Lehnwort (vgl. aber auch ungarisch *tokány*). Zu bemerken sei, dass das Wort im Rumänischen *tucână* lautet und dieselbe Bedeutung hat.

Die Struktur und die Inhalte der ID-Artikel geben die Möglichkeit einer in der Dialektologie nicht fachlich bekundeter, jedoch ethnologisch gewissermaßen erfahrener Person die Texte für sich nutzbar machen zu können. Ist die Kompaktdiskette CD 20 auch für den interessierte Laien gedacht, so mag dennoch beim Hören der Inhalt der Dialektaufnahmen ohne dialektale Erfahrungen des Bayerischen nur schwer erfassbar sein. Wenn jedoch die Tonaufnahme und der transkribierte Text gleichzeitig verwendet werden, so kann vermutet werden, dass mit einiger Anstrengung der „Hörer/Leser“ dem Inhalt des Gesprächs nachfolgen wird können.

Der Sinn und der Preis dieser eigenartiger Veröffentlichung besteht nicht so sehr in seiner Publizität, als eher darin der Gemeinschaft nahe zu bringen, welchen unermesslichen Wert die gespeicherten, mit Sorgfalt bewahrten und wissenschaftlich bearbeiteten Mundartaufnahmen, die im Phonogrammarchiv ÖAW enthalten sind. In dieser Hinsicht möchte ich an dieser Stelle den Wunsch äußern, damit die im Laufe eines Jahrhunderts entwickelten Traditionen weiterhin geschont bleibe und der Reichtum des Phonogrammarchivs vermehrt werde.

Dr. Georg Melika
Prof. am Lehrstuhl für deutsche Philologie
der Nationalen Universität Uzhhorod, Ukraine

ПАМ’ЯТІ КОЛЕГИ

Борис Олександрович Шайкевич
(1913 – 2005)

2 березня на дев’носто другому році завершилося життя Б.О.Шайкевича, кандидата філологічних наук, який працював в Одеському національному університеті ім. І.І.Мечникова з 1938 до 1983 року, обіймаючи в різні часи посади старшого викладача, доцента, завідувача кафедри, виконувача обов’язки декана та декана факультету іноземних мов. Його праці в галузі болгаристики уряд Болгарії відзначив у 1971 році орденом Кирила та Мефодія 2-го ступеня, а його плідна педагогічна, наукова та просвітницька діяльність, що поєднувалася з високими людськими якостями, набула не лише визнання та пошани в середовищі митців і науковців, але зробила й саме його життя яскравою сторінкою в історії культурного життя Одеси.

Б.О.Шайкевич народився в 1913 року в Одесі у сім’ї лікаря. У 1935 році він закінчив літературний факультет Одеського національного педагогічного інституту. Там під впливом М.М.Віркау (його було розстріляно 1937 року), якого він вважав своїм вчителем, сформувався його інтерес до славістики: ще у 1933 році АН СРСР „Радянська етнографія” надрукувала його статтю „Генезис та розвиток колядних пісень та обрядів”. У 1935 – 1938 рр. Б.О.Шайкевич працював вчителем російської мови та літератури в Одеському медичному технікумі.

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

З 1938 року він почав викладати в університеті. Під час окупації Одеси він перебував в евакуації у Середній Азії. Тоді він захистив у 1943 році кандидатську дисертацію „Карел Чапек – антифашист" та в 1943 році одержав звання доцента. З 1945 року він завідував кафедрою загальної літератури в університеті та викладав історію зарубіжного театру в Одеському театральному училищі, однак під час сумнозвісної кампанії боротьби з космополітизмом йому було оголошено (1949 р.) сувору догану "за пропаганду космополітизму в лекціях та театральних рецензіях", звільнено з посади завідувача кафедри та з театрального училища. Кафедру ж, яку він очолював, було скасовано і злито з кафедрою російської та радянської літератури. Самостійне існування кафедри зарубіжної літератури відновилося у 60-і роки. Її завідувачем знову став Б.О.Шайкевич. Саме тоді з його ініціативи було створено кабінет мистецтвознавства, в якому лекції з історії образотворчого мистецтва – українського, російського та зарубіжного – читали професор А.А.Жаборюк та доценти О.П.Ковальчук і Б.О.Шайкевич, а історію російського театру – доцент Б.Я.Барська. Науковим керівником кабінету на громадських засадах, тобто без оплати, було призначено Б.О.Шайкевича. Тоді ж було організовано практику студентів-філологів у Ермітажі, Російському музеї та Третяковській галереї. Завдяки зусиллям Б.О.Шайкевича кабінет мистецтвознавства перетворився на осередок естетичного виховання студентів різних факультетів університету: вони за власною ініціативою відвідували лекції, що відбувалися в ньому, користувалися його бібліотекою та мали можливість зустрітися в стінах університету з відомими науковцями й митцями. Робота кабінету мистецтвознавства була підпорядкована науковим інтересам кафедри зарубіжної літератури: у1938 році в Києві вийшла з друку книга Б.О.Шайкевича "Драматургія Ібсена в Росії (Ібсен і МХАТ)", а у 70-і роки під редакцією Б.О.Шайкевича було видано дві збірки, до яких увійшли наукові праці членів кафедри, – "Література та образотворче мистецтво" (Київ, 1971) та "Типологічні відповідності літератури і образотворчого мистецтва" (Київ – Одеса, 1975) – і побачила світ книга Б.О.Шайкевича "Ібсен і російська культура. Нариси" (Київ, 1974).

Десятиліття (1963 – 1973 рр.) завідування кафедрою зарубіжної літератури Б.О.Шайкевичем було періодом, коли в очах викладачів і студентів утворювався образ цієї кафедри як колективу інтелігентних та науково спроможних викладачів. Вимагаючи суворої виконавчої дисципліни, Б.О.Шайкевич в той же час ніколи не вдавався до адміністративного тиску, коли йшлося про розходження у поглядах членів

кафедри на ту чи іншу наукову або педагогічну проблему. Пристрасно захищаючи методологічні настанови, яких він додержувався, і свої погляди на завдання літературознавства, Б.О.Шайкевич залишався завжди відкритим для дискусії з колегами. Непримиренність він виявляв лише тоді, коли стикався з порушеннями наукової чи викладацької етики або з нехтуванням нормами моралі. В умовах командно-адміністративної системи це було не нормою, а виключенням, яке породжувало навколо кафедри своєрідний романтичний ореол вільнодумства.

Б.О.Шайкевич належав до того покоління післяреволюційної інтелігенції, яке мало безпосередні стосунки з дореволюційною професурою та успадкувало від неї не лише деякі навички наукової і викладацької роботи, але й її стиль. Повага Б.О.Шайкевича до своєї професії та студентської аудиторії виявлялася в тім, що він готувався до кожної лекції, яку читав. Наслідком його колегіальності у стосунках зі студентами було те, що на додаткових заняттях у вигляді колоквіумів, хоч вони й не були обов'язковими, аудиторія ніколи не була порожньою. Та й квартира Б.О.Шайкевича у "комуналці", в якій мешкала і мешкає його родина, була відкритою не лише для знаменитостей та митців, але й для студентів – дипломників та аспірантів кафедри, яких вчений консультував у себе вдома, де була велика бібліотека, де необхідні матеріали були завжди під рукою і де ніщо не відволікало від роботи. Традиційним для вищої школи було й просвітництво, якому Б.О.Шайкевич віддавав багато сил: він читав лекції не лише як член товариства "Знання", а й як приватна особа, коли його запрошували студенти одеських вузів чи природничих факультетів університету.

Вийшовши на пенсію у 1983 році, Б.О.Шайкевич працював в Одеському Інституті удосконалення вчителів. Він друкував статті в журналі "Наша школа" та видав книгу "Матеріали для вчителя, який викладає світову літературу" (Одеса, 1998). Вчитель декількох поколінь студентів-філологів став вчителем вчителів. Однак у цей період діяльності Б.О.Шайкевич не обмежувався лише викладанням зарубіжної літератури. У 1987 році в Києві було надруковано написану ним у співавторстві з Б.Я.Барською книгу "Одеський російський драматичний театр імені А.В.Іванова. Нарис творчого колективу", а 1995 року в Одесі було видано його книгу "Одеса – осередок болгарської культури".

На перший погляд може здатися дивним, але роль Б.О.Шайкевича в культурному житті (наукові праці – це також твори культури) Одеси можна визначити перш за все як роль посередника

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.МЕЧНИКОВА

між дореволюційною та післяреволюційною культурами. Це дуже важлива місія, бо через спадкоємність утворюється традиція, в якій культура набуває безсмертя. Кожна генерація бере з традиції не все, що традиція може дати, а лише те, що цій генерації конче необхідне і що вона може взяти. Це стосується і такої яскравої особистості, як Б.О. Шайкевич. Йому був чужим вульгарний соціологізм в літературознавстві післяреволюційного часу, але він не сприймав і дореволюційного формального методу, який став підґрунтям для тепер вже загально визнаної московсько-тартуської школи. Однак для оцінки культурного посередника вирішальне значення мають не обмеження, властиві будь-якому вченому чи митцю, а міра його толерантності по відношенню до того, що було для нього чужим у культурі. Притаманна Б.О. Шайкевичу толерантність визначила його роль в житті кафедри, факультету й університету і саме вона зробила його Вчителем і для тих, хто тяжів до традиційних напрямів у науці, і для тих, хто відходив від них.

Колектив факультету
романо-германської філології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ

Шановні колеги! Просимо взяти до уваги наступне: редакційна колегія приймає до публікації у збірнику статті, що містять теоретично вагомі й достовірні результати наукових досліджень, які виконані на високому професійному рівні із залученням останніх досягнень вітчизняної та зарубіжної філології.

1. Приймаються статті, що написані українською, російською або будь-якою з робочих мов факультету РГФ ОНУ ім. І.І. Мечникова (англійською, німецькою, французькою, іспанською).

2. Згідно Постанови Президії ВАК України, статті повинні мати такі необхідні елементи: (1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; (2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; (3) формулювання цілей статті (постановка завдання); (4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; (5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку (Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

3. Обсяг статті (разом із ілюстраціями і переліком літератури) обмежується 8-15 сторінками машинопису.

4. Посилання на теоретичні джерела подаються в тексті згідно переліку літератури у квадратних дужках наступним чином: [№ джерела, цитована сторінка; № наступного джерела, цитована сторінка] або [№ джерела; № джерела], якщо не наведені сторінки джерела. Наприклад: [4, 154; 6, 768] або [4; 6], де 4; 6 – номери джерел, 154; 768 – номери сторінок. Посилання на матеріал, що досліджується, надаються у круглих дужках.

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми, тощо) нумеруються у межах статті і супроводжуються підмалюнковими підписами, наприклад:

Рис. 1. Графік залежності показника *a* від показника *b*.

Цифровий матеріал може оформлюватись у таблиці, які теж нумеруються в межах статті і супроводжуються назвою.

6. Окремі слова латиницею, що включені в кириличний текст, а також ілюстративні приклади виділяються курсивом, наприклад: Д. Артрідж свого часу запропонував термінопоняття *"culturally and ideologically situated reader"*.

Приклади, що складаються більше, ніж з одного речення, виокремлюються у абзац та друкуються із відступом 10-15 мм від лівого боку, наприклад:

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Tune in Web radio stations from across town or around the globe. Download music from the Internet, search for and compile information about tunes and artists, and do even more (14, 653).

В разі наявності перекладу ілюстративної цитати він друкується з таким саме відступом.

7. Перелік літератури під назвою „Література" подається одразу після тексту статті: спочатку подаються теоретичні роботи, що написані кирилицею, потім написані латиницею, у алфавітному порядку згідно вимог державних бібліографічних стандартів (див.: Форма 23, бюлетень ВАК України, № 2, 2000), потім подаються словники та довідкова література, потім матеріал, що досліджувався. Нумерація наскрізна.

8. Рукопис має бути представлений до редакції на 3,5 дюймовій дискеті у форматі *. doc (MS Word), або *. rtf, а також роздрукований (1 примірник): гарнітура Times New Roman, кегль 14, міжстроковий інтервал 1, 5, сторінки мають бути нумеровані.

9. Статті, що виконані аспірантами або пошукачами, мають супроводжуватись рекомендацією до друку, підписаною науковим керівником.

10. На окремому аркуші надаються дані про автора: прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, учене звання, місце роботи і посада, номер телефону й адреса. Ці відомості необхідні для внутрішнього використання і не призначені для публікації.

11. Статті обов'язково підлягають редакційному рецензуванню і редагуванню. У разі невідповідності заявленим стандартам стаття не публікується і може бути повернена автору для доопрацювання.

Координати головного редактора:
проф. Колегаєва І. М.
– телефон: (048) 724-28-89;
– адреса: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26
Одеський національний університет
факультет РГФ, кімната 109

Координати відповідального секретаря:
доц. Петлюченко Н. В.
– телефон: (0482) 44-22-70
– E-mail: sesame@odessa. net

Редакційна колегія

Зміст

Статті

Л.Л. Букреева, Н.Н. Веляник
СПЕЦИФИКА ПОВЕСТВОВАТЕЛЬНОЙ МАНЕРЫ ГЮНТЕРА ГРАССА В РОМАНЕ "ЖЕСТЯНОЙ БАРАБАН" 3
Ю. В. Вит
ОПИСАНИЕ ОФТАЛЬМОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ С ПОЗИЦИЙ ФРЕЙМОВОЙ СЕМАНТИКИ 10
И. А. Галуцких
ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ЯДЕРНЫХ ЛЕКСЕМ АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ 21
Л. М. Зощенко
СЕМАНТИКА СЛОВА *ZOTI* 'ВРЕМЯ' И ЕГО РЕКОНСТРУКЦИЯ (на материале древневерхненемецких текстов) 31
Ю. В. Иваницкая
ЗАРОЖДЕНИЕ И СТАНОВЛЕНИЕ КАТЕГОРИИ ЧИСЛА ИМЕНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ 41
О. Ю. Карпенко
НАПРЯМКИ АСОЦІАТИВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОНІМІВ 50
Т. О. Козлова
ПРИНЦИПЫ ВЫДЕЛЕНИЯ РЕПРЕЗЕНТАТИВНОГО ЯДРА КОНЦЕПТА И ЕГО СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ 67
І. М. Колегаєва, І. П. Попік
НАРИС ПРО КОМУНІКАТИВНУ ВТОРИННІСТЬ І ВТОРИННИЙ СЕМІОЗИС 78
Т. Г. Малік
СТАТИСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ 87
О. В. Мельніченко
ГРАФОН ЯК МАРКЕР АДРЕСАНТНОСТІ ЛІТЕРАТУРНОГО ДИСКУРСУ (на матеріалі оповідання Дж. Барта "Click") 96
Н. Г. Мойсеенко
ЧАСТЕРЕЧНЫЙ СТАТУС ФРАЗЫ *A LOT OF* В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ 106
Е.М. Музя
ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ СЛОВАРНЫХ ДЕФИНИЦИЙ ТОПОНИМОВ (на примере The Canadian Oxford English Dictionary) 115
И. Ю. Онищук
ПЕРЕПОРУЧЕННОЕ ПОВЕСТВОВАНИЕ КАК СПОСОБ СОЗДАНИЯ ЭФФЕКТА ДОСТОВЕРНОСТИ В РОМАНЕ БРЭМА СТОКЕРА "ДРАКУЛА" 122
Г. П. Пасічник
ТЕКСТ ЯК АРХІВ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ 133

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І.І. МЕЧНИКОВА

И. Л. Петров
СВОБОДА КАК КОМПОНЕНТ СМЫСЛОВОЙ СТРУКТУРЫ КОНЦЕПТА "ДЕМОКРАТИЯ" (на материале инаугурационных речей президентов США) 138
Л. А. Півторак
НЕПРЯМІ НОМІНАЦІЇ КОЛЬОРІВ В ІСПАНСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ 146
Е.А. Покась
МЕТАКОММУНИКАЦИЯ И ЕЕ ФУНКЦИИ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ ДИСКУРСЕ 154
Л. В. Полтавчук
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ „КОШТОВНЕ КАМІННЯ" В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ (на матеріалі творів О. Уайльда) 164
Г.І. Приходько
КАТЕГОРІАЛЬНИЙ СТАТУС ПРИБЛИЗНОСТІ 174
Н. В. Соколова
СКРИПТОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ (на матеріалі есе Дж. Сайферс *"I Want a Wife"*) 184
И. А. Сосницкий
ТРИВАЛЕНТНЫЕ СТРУКТУРЫ ГЛАГОЛА В ТЕКСТАХ ОФИЦИАЛЬНО-ДЕЛОВЫХ ДОКУМЕНТОВ (на материале английского языка) 195
Н. В. Степанюк
ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОСТРАНСТВО И ВРЕМЯ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ ПОЛИКОДОВОГО ХАРАКТЕРА 210
И. Ф. Стоянова
О РОЛИ ЛАТИНИЗМОВ В ФОРМИРОВАНИИ АНГЛИЙСКОЙ ТРАВМАТОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ 220
І. Ю. Туріс
ЗМІНА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ ЗІ СФЕРИ КУХОННОГО МИСТЕЦТВА В УГОРСЬКИХ ГОВІРКАХ МУКАЧІВЩИНИ 229
И. А. Черняева
ПРИРОДА ГЛАСНЫХ, ИХ ЗАРОЖДЕНИЕ И ЭВОЛЮЦИЯ В ЯЗЫКАХ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ 238
L. I. Lugovskaja
SIEGFRIED LENZ UND SEINE ERZÄHLUNG "FREUND DER REGIERUNG" IM DEUTSCHUNTERRICHT 247
V. V. Molodtsova
DIALOGUE OF CULTURES IN SPECIALIZED ENGLISH TEACHING 251
Y. Papadopoulos
THE PRESUPPOSITIONS OF MODERNIZATION IN "ORESTEIA" OF AESCHYLUS 259
N. W. Petljutschenko
DIE APPELLATIVE FUNKTION IM DEUTSCHEN 268
N. Podkovyroff
L' IMAGE DU RUSSE DANS LE ROMAN DE M. KARAGHATSIS "LE COLONEL LIAPKINE" 278

T. D. Werbitskaja, A. N. Tschumakow
HÖRVERSTEHEN ALS TEILKOMPETENZ INTERKULTURELLER KOMMUNIKATIONSFÄHIGKEIT 287
Рецензії **293**
Пам'яті колеги **297**
Вимоги до рукописів **301**

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Записки
З РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Випуск 16

З 32 **Записки з романо-германської філології** / ред. І.М. Колегаєва. Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова: факультет романо-германської філології. - Вип. 16. - Одеса: Фенікс, 2005. - 305 с.

Редактор Т.Р. Короткий
Верстка В.Г. Вітвицька
Коректор С.В. Єрьоменко

Здано до набору 04.05.05. Підписано до друку 20.05.05 Формат 60x84/16.
Обл.-вид. арк. 13, 82. Ум. - друк. арк. 16, 27. Наклад 300 прим.

Видано і віддруковано в МП "Фенікс" *(свідоцтво ДК № 1044 від 17.09.02).*
м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25. Тел. 8(048) 7777-591.
Для листів: 65059, м. Одеса, а/с 424

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОНУ імені І. І. МЕЧНИКОВА